

**МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА СТЕПАНА ДЕМ'ЯНЧУКА
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

Кафедра початкової освіти

О.О. КРАСОВСЬКА

**«ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО
З МЕТОДИКОЮ ВИКЛАДАННЯ
У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ»**

*Навчально-методичний посібник
для студентів III курсу педагогічного факультету
(галузь знань 6.0101 Педагогічна освіта,
напрям підготовки 6.010102 Початкова освіта)*

РІВНЕ - 2011

Рецензенти:

О.Є. Антонова - доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка

Г.П. Коваль - доктор педагогічних наук, професор, академік МПА, завідувач кафедри теорії та методик початкового навчання Рівненського державного гуманітарного університету

С.В. Лісова - доктор педагогічних наук, професор, академік АПСН, директор інституту педагогічної освіти Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

Методичний посібник рекомендовано до друку Вченою радою Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (протокол №11 засідання Вченої ради Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука від 30.06.2011 року)

Укладач: О.О. Красовська, кандидат педагогічних наук, доцент

У методичному посібнику пропонуються матеріали для організації навчання з курсу «Образотворче мистецтво з методикою викладання» для студентів III курсу педагогічного факультету (галузь знань 6.0101 Педагогічна освіта, напрям підготовки 6.010102 Початкова освіта). Рекомендується для студентів педагогічних факультетів та учителів початкових класів.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА		4
РОЗДІЛ I	Лекційні заняття з курсу „Образотворче мистецтво з методикою викладання”	6
	Лекція 1. Образотворче мистецтво з методикою викладання – педагогічна наука	6
	Лекція 2. Методи навчання образотворчого мистецтва у початкових класах	12
	Лекція 3. Дидактичні засоби навчання на уроках образотворчого мистецтва у початковій школі	21
	Лекція 4. Урок образотворчого мистецтва у початкових класах. Контроль і оцінка навчальної діяльності учнів на уроці образотворчого мистецтва	31
	Лекція 5. Зміст і методика позакласної, позаурочної та позашкільної роботи з образотворчого мистецтва з молодшими школярами	42
	Лекція 6. Зміст і методика формування знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва з навчальних проблем „композиція”, „форма”	50
	Лекція 7. Зміст і методика формування знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва з навчальної проблеми „колір”	66
	Лекція 8. Зміст і методика формування знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва з навчальних проблем „об’єм” і „простір”	78
	Лекція 9. Зміст і методика сприймання естетичних явищ дійсності і творів образотворчого мистецтва в 1-4 класах	87
РОЗДІЛ II	Завдання для самостійного опрацювання студентами за змістом лекційного курсу „Образотворче мистецтво з методикою викладання”	97
РОЗДІЛ III	Тестові завдання для самоконтролю знань студентів за змістом лекційного курсу „Образотворче мистецтво з методикою викладання”	106
РОЗДІЛ IV	Практичні заняття з курсу „Образотворче мистецтво з методикою викладання”	129
РОЗДІЛ V	Лабораторні заняття з курсу „Образотворче мистецтво з методикою викладання”	135
РОЗДІЛ VI	Модульні контрольні роботи з курсу „Образотворче мистецтво з методикою викладання”	148
РОЗДІЛ VII	Словник образотворчих термінів	160
РОЗДІЛ VIII	Тематика курсових робіт з курсу „Образотворче мистецтво з методикою викладання”	168
РОЗДІЛ IX	Програмові питання до іспиту з курсу „Образотворче мистецтво з методикою викладання”	170
РОЗДІЛ X	Список джерел літератури до курсу „Образотворче мистецтво з методикою викладання”	174
ДОДАТКИ		180

ПЕРЕДМОВА

Провідна роль у формуванні особистості належить учителю початкових класів, адже саме він закладає фундаментальні основи духовності, освіченості, культури та естетичного досвіду дитини. В умовах модернізації національної системи освіти постає необхідність переосмислити накопичену практику підготовки педагогів початкової школи, які не повною мірою використовують потенціал різних видів мистецтва. Запропонований автором навчально-методичний посібник „Образотворче мистецтво з методикою викладання у початковій школі” допоможе майбутнім вчителям і фахівцям з досвідом роботи в початкових класах розширити межі власного пізнання світу образотворчого мистецтва та оволодіти практичними навичками мистецької самопідготовки.

Образотворче мистецтво є невід’ємною частиною духовного життя особистості, воно концентровано презентує навколишній світ у художньо-образній формі, акумулює в собі багатий естетичний досвід людства. На його визначальній ролі у становленні творчої особистості наголошував В.О. Сухомлинський: „Мистецтво - це час і простір, в якому живе краса людського духу. Як гімнастика випрямляє тіло, так мистецтво випрямляє душу. Пізнаючи цінності мистецтва, людина пізнає людське в людині, підносить себе до прекрасного, переживає насолоду. Пізнаючи мистецтво в собі, пізнаєш природу, життя світу, сенс життя, пізнаєш душу - талант. Вище цього щастя немає”.

Професія вчителя початкових класів наближена до мистецтва, адже підготовка до неї потребує від студентів потужної системи знань у галузі образотворчого мистецтва та різноманітних умінь: забезпечувати естетичне сприйняття учнями творів образотворчого мистецтва, образно розповідати про його різновиди і жанри, занурювати молодших школярів у світ художніх образів, організовувати художню творчість дітей та ін. Проте значна частина вчителів початкових класів недостатньо готові до використання потенційних можливостей мистецтва, до залучення мистецьких образів в освітньо-виховну діяльність роботи з молодшими школярами.

Даний навчально-методичний посібник має на меті засвоєння майбутніми вчителями початкових класів конспекту лекцій з навчальної дисципліни „Образотворче мистецтво з методикою викладання”, вивчення основних понять та мистецтвознавчих термінів глосарію, виконання практичних та лабораторних робіт, передбачених програмою курсу; тестових завдань для самоконтролю знань за змістом лекцій, написання курсової роботи, виконання контрольних робіт, опрацювання завдань, рекомендованих для самостійної роботи студентів.

Навчальний курс „Образотворче мистецтво з методикою викладання”, який апробовано нами в системі підготовки вчителів початкових класів на педагогічному факультеті Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем’янчука у процесі аудиторної (читання лекцій, проведення лабораторно-практичного курсу), позааудиторної (гурток з методики образотворчого мистецтва) підготовки, науково-дослідницької роботи, дистанційного навчання, спрямований на засвоєння прийомів мистецької підготовки з орієнтацією на розширення „поля професійного використання” художніх образів і є корисним для викладачів ВНЗ, педагогів початкової школи, студентів педагогічних факультетів.

Навчальний курс „Образотворче мистецтво з методикою викладання” призначений для студентів III курсу педагогічного факультету спеціальності 6.0101 Педагогічна освіта, напрям підготовки 6.010102 Початкова освіта.

КУРС: III	Напрям, освітньо – кваліфікаційний рівень	Характеристика навчального курсу.
Кількість кредитів ECTS: 4,5 Модулів: 2 Змістових модулів: 2 Загальна к-сть годин: 162 Тижневих годин: 1	0101 Педагогічна освіта 6.010102 Початкова освіта Освітньо – кваліфікаційний рівень: бакалавр	Рік підготовки: 3 Сем.: 5, 6 Лекції: 18 Практичні: 10 Лабораторні: 16 Самостійна робота: 60 Індивідуальна робота: 58 Вид контролю: екзамен

СХЕМА РОЗПОДІЛУ ГОДИН КУРСУ
„Образотворче мистецтво з методикою викладання”

№	Тема	Кількість годин, відведених на:			
		Лекційні Лабораторні	Самостійна Індивідуальна роботу	Практичні	
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I: Загальнодидактичні засади викладання образотворчого мистецтва у початковій школі					
1.	Образотворче мистецтво з методикою викладання – педагогічна наука	2 2	6 6	2	
2.	Методи навчання образотворчого мистецтва у початкових класах	2 2	6 6	2	
3.	Дидактичні засоби навчання на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі	2 2	6 6	-	
4.	Урок образотворчого мистецтва у початкових класах. Контроль та оцінка навчальної діяльності учнів на уроці образотворчого мистецтва	2 2	6 6	2	
5.	Зміст і методика позакласної, позаурочної та позашкільної роботи з образотворчого мистецтва з молодшими школярами	2 2	6 6	-	
	Всього	10 10	30 30	6	
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II: Зміст і методика викладання основ образотворчої грамоти у початковій школі					
6.	Зміст і методика формування знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва з навчальних проблем „композиція”, „форма”	2 2	8 8	-	
7.	Зміст і методика формування знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва з навчальної проблеми „колір”	2 2	8 8	2	
8.	Зміст і методика формування знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва з навчальних проблем „об’єм” і „простір”	2 2	8 6	-	
9.	Зміст і методика сприймання естетичних явищ дійсності і творів образотворчого мистецтва в 1-4 класах	2 -	6 6	2	
	Всього	8 6	30 28	4	

Лекція 1 (2 год.)

Тема: **Образотворче мистецтво з методикою викладання – педагогічна наука**

1. Мета, завдання та предмет курсу „Образотворче мистецтво з методикою викладання”.
2. Історія розвитку сучасної методики образотворчого мистецтва.
3. Роль принципів дидактики у навчально-виховному процесі з образотворчого мистецтва у початковій школі.
4. Педагогічні умови навчання образотворчого мистецтва у початкових класах.
5. Методологічні засади викладання образотворчого мистецтва у початковій школі.

Література до теми

1. Глинская И.П. Изобразительное искусство. Методика обучения в 1-3 классах /И.П.Глинская. - К., 1978. -111 с.
2. Д жола Д.М. Теорія і методика естетичного виховання школярів /Д.М.Д жола, А.Б.Щербо. - К., 1998. -126 с.
3. Зязюн І.А. Виховання естетичної культури школярів /І.А.Зязюн, Н.Є.Миропольська, Л.О.Хлебнікова. - К., 1998. -156 с.
4. Коновець С.В. Образотворче мистецтво в початковій школі /С.В.Коновець. –К., 2000. - 79 с.
5. Кузин В.С. Изобразительное искусство и методика его преподавания в начальных классах /В.С.Кузин. -М., 1984. -319 с.
6. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі /Л.М.Масол, О.В.Гайдамака, Е.В.Белкіна, І.В.Руденко. –Харків, 2006. -256 с.
7. Миропольська Н.Є. Формувати почуття прекрасного /Н.Є.Миропольська. -К., 1987. -31 с.
8. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін /Г.М.Падалка. –К.: Освіта України, 2008. -274 с.
9. Ростовцев Н.Н. Изобразительное искусство с методикой преподавания в начальных классах /Н.Н. Ростовцев. –М, 1979. -348 с.
10. Ростовцев Н.Н. История методов обучения рисованию /Н.Н. Ростовцев. –М., 1981. -256 с.
11. Рудницька О.П. Основи викладання мистецьких дисциплін /О.П.Рудницька. –К.: АПН України, 1998. -183 с.
12. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. Навчальний посібник /О.П.Рудницька. –Тернопіль: Навчальна книга –Богдан, 2005. -360 с.
13. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник /М.М.Фіцула. -Тернопіль: Навчальна книга –Богдан, 1997. -192 с.

Ключові слова: *методика, принципи дидактики, принципи мистецької освіти, педагогічні умови, методологічні засади.*

1. Мета, завдання та предмет курсу „Образотворче мистецтво з методикою викладання”

Методика, як вчення про методи викладання, є важливою складовою такої галузі педагогічної науки, як дидактика. Методика конкретизує на навчальному матеріалі основні категорії дидактики: цілі, зміст, організаційні форми та методи навчання. На рівні предметного змісту вона відповідає на запитання: як найкраще навчати, розвивати і виховувати школярів у процесі засвоєння навчального матеріалу? Тобто методика виступає своєрідним „інструментарієм” для вчителя в його педагогічно-практичній роботі.

Образотворче мистецтво з методикою викладання – це педагогічна наука, адже предметом її дослідження є процес формування образотворчих знань, умінь та навичок в умовах навчання дітей у початковій школі. Образотворче мистецтво з методикою викладання в початкових класах визначає основи образотворчої грамоти для учнів 1-4 класів і пропонує

ефективні методи, прийоми і форми організації процесу естетичного виховання молодших школярів, формування у них емоційно-ціннісного ставлення до себе, навколишнього світу і творів мистецтва.

Для успішної підготовки вчителів початкових класів до навчальних планів педагогічних факультетів гуманітарних університетів включено навчальний предмет „Образотворче мистецтво з методикою викладання”. „Образотворче мистецтво з методикою викладання” належить до фундаментальних дисциплін, які формують професійні якості майбутніх педагогів початкових класів.

„Образотворче мистецтво з методикою викладання” як навчальна дисципліна має на меті формування основ професійно-педагогічної свідомості вчителя початкових класів шляхом ознайомлення студентів педагогічних факультетів з основами образотворчої грамоти, з найефективнішими формами організації навчального процесу, найдоцільнішими методами і прийомами навчання молодших школярів на сучасному етапі розвитку школи і науки про дитячу художню творчість. У ході її досягнення реалізуються наступні завдання:

- опанування майбутніми вчителями початкових класів знаннями теорії, історії, методів наукових досліджень в галузі образотворчого мистецтва з методикою викладання;
- оволодіння знаннями про цілі і засоби, плани і програми педагогічної діяльності і педагогічного спілкування, об’єкти і суб’єкти педагогічної взаємодії, усвідомлення професійно-значущих цінностей;
- оволодіння студентами інтелектуальними та практичними вміннями вирішувати завдання викладання образотворчого мистецтва у початкових класах і сучасними вимогами до уроку та підготовки вчителя до нього;
- створення основи для наступного формування творчого підходу до діяльності вчителя початкових класів у школі.

Предмет курсу: зміст, форми організації навчально-виховного процесу та методи викладання образотворчого мистецтва у початкових класах.

У курсі „Образотворче мистецтво з методикою викладання” висвітлюється мета, завдання і зміст вивчення образотворчого мистецтва в початкових класах, розкриваються засоби, методи, прийоми навчально-виховної діяльності учнів на уроках образотворчого мистецтва у початковій школі, форми організації естетичного виховання молодших школярів в позакласній, позаурочній роботі та засоби підвищення ефективності навчально-виховної роботи з образотворчого мистецтва.

Структура методики продиктована вимогами діючої програми з образотворчого мистецтва для початкової школи і сучасним розвитком науки про дитячу художню творчість. Центральне місце навчальної дисципліни „Образотворче мистецтво з методикою викладання” займають питання формування в учнів початкових класів кольорознавчих, композиційних знань, умінь і навичок, вміння передавати форму об’єктів навколишнього світу, об’єм та простір. Дані знання, вміння і навички формуються в процесі опанування різних видів образотворчої діяльності: малювання на площині, декоративно-прикладної діяльності, аплікації, ліплення, художнього конструювання з паперу.

Учитель початкових класів повинен досконало володіти основами грамоти образотворчого мистецтва, знати методику її викладання. Дбайливий педагог повинен самостійно удосконалювати методику викладання образотворчого мистецтва, вивчати передовий досвід кращих учителів, цікавитися відповідною літературою, дбати про належне обладнання і високий науково-методичний рівень проведення уроків, позаурочної та позакласної роботи.

2. Історія розвитку сучасної методики образотворчого мистецтва

Образотворче мистецтво з методикою викладання має свою історію, традиції та перспективи. Становлення цієї галузі педагогічної науки з найдавніших часів до сучасності досить ґрунтовно висвітлено у великій кількості наукових мистецтвознавчих, педагогічних та

історичних праць. Ґрунтовне дослідження історії розвитку методів викладання образотворчого мистецтва знаходимо у праці М.М. Ростовцева „Історія методів навчання малювання”. Дослідження розвитку і становлення сучасної методики образотворчого мистецтва представлено в науковому доробку С.В. Коновець [49].

С.В. Коновець дослідила, що на початку ХХ століття в Україні вчителів мистецького фаху готували у багатьох учительських інститутах: Глухівському (1874), Київському (1910), Вінницькому (1912), Миколаївському (1913), Полтавському (1914), Одеському (1915), Чернігівському (1916). А з 30-х років ХХ століття з'явилися і десятирічні художні школи. Основними складовими мистецької освіти визначалися знання з теорії та історії різних видів мистецтва та уміння і навички щодо художньо-практичної діяльності. Дидактичною базою такої підготовки у другій половині ХІХ - на початку ХХ століття були матеріали та напрацювання відомих вчених та фахівців з „художньої педагогіки”: Гальєра, О. і Ф.Дюпюї, Г.Кершенштейнера, Ф.Кульмана, Й.Песталоці, А.Сапожнікова, А.Скіноя, Л.Тедда, П.Чистякова, роботи Р.Штейнера (засновника „вальфдорської” педагогіки), М. Монтесорі (авторки ідеї „раннього розвитку і вільного виховання дитини”), А.Бакушинського (розробника теорії „розвитку вільної творчості дитини”); М.Бехтерева, Г.Беди, І.Глінської, М.Кириченка, В.Кузіна, Б.Неменського, М.Ростовцева, М.Солом'яного, Н.Фоміної, М.Чернявської, Є.Шорохова, Б.Юсова.

Відомо, що з 20-х років ХХ століття найпоширенішими стали два напрямки методики викладання образотворчого мистецтва:

1) *методика „комплексного навчання малювання”* (Д.Н. Кардовський, М.М.Ростовцев, В.С.Кузін, М.Ф.Солом'яний, М.А.Кириченко, О.Я.Боровиков, В.Ю.Єлін, Г.С.Коробов);

2) *методика „розвитку вільної творчості дитини”* (А.В. Бакушинський, Г.В.Лабунська, В.Є.Пестель, І.П.Глінська, В.М.Полуніна, Б.М.Неменський, Н.М.Фоміна, Б.П.Юсов, Л.М.Любарська, О.Є.Ковальов).

Прибличники „комплексного” напрямку розробляли методику викладання образотворчого мистецтва у вигляді низки комплексних тем („Природа”, „Наше місто”, „Охорона здоров'я”), відповідно до яких і структурувався та наповнювався зміст навчальної діяльності школярів: „малювання з природи”, „малювання на теми”, „декоративне малювання” та „бесіди про образотворче мистецтво”. Особливого значення у такій методиці надавалося (за висновками Б.П.Юсова) опануванню „технічного образу” через навчально-технічний рисунок на шкоду „художньому образіві” через естетичне сприймання та образотворчість. Такий підхід призвів до спрощення творчого шкільного предмета „Образотворче мистецтво”.

Іншою є сутність методики „розвитку вільної творчості”, яка полягає в актуалізації чуттєвих та творчих можливостей учнів в умовах загальноосвітньої школи. Представником методики „розвитку вільної творчості дитини” був А.В.Бакушинський, який в період становлення вітчизняної педагогіки мистецтва закликав до створення належних умов для „свободи дитячої художньої уяви та творчості”.

Як стверджує С.В. Коновець, справжнє відродження для теоретично-методичних розвідок А.В.Бакушинського настало лише у 70-х роках ХХ століття, коли група небайдужих ентузіастів (митців, педагогів, учених) під керівництвом Б.М.Неменського та Б.П.Юсова розпочала науково-дослідницьку та практично-методичну діяльність у напрямку створення нової системи художньої освіти та естетичного виховання школярів. Були розроблені та на протязі двох десятиліть апробовані відповідні навчальні програми, посібники і підручники для 1-4-х класів загальноосвітніх шкіл [49].

За найпершими варіантами цих нових методик зміст уроків та види діяльності учнів структурувалися в трьох напрямках: „зображення на площині”, „зображення в об'ємі” та „сприймання мистецтва”. В процесі широкомасштабного впровадження (на теренах всіх республік колишнього Радянського Союзу та, зокрема, в Україні) вони були удосконалені таким чином, що навчальна та художньо-творча діяльність учнів набула нового змістового наповнення за такими умовними напрямками: „колір”, „форма”, „композиція”, „простір та об'єм”, „сприймання дійсності”, „сприймання творів мистецтва”. Протягом майже тридцяти

останніх років було детально розроблено, експериментально перевірено та впроваджено в практику широке коло різних програм, посібників, підручників. Послідовники згаданих методик працюють сьогодні в Україні. Серед них: Л.В.Бичкова (м.Полтава), Л.М.Любарська (м.Одеса), Л.В.Бабенко (м.Кіровоград), Є.В.Ковальов (м.Глухів), С.В.Коновець (м. Київ) та багато інших. У зв'язку з цим існують обґрунтовані сподівання на позитивні зміни у змісті та методичному забезпеченні уроків образотворчого мистецтва в початкових класах, де предмети художньо-естетичного циклу мають неабиякий вплив на формування особистості дитини.

3. Роль принципів дидактики у навчально-виховному процесі з образотворчого мистецтва

Успішне виконання навчально-виховних завдань, поставлених у курсі образотворчого мистецтва можливе при дотриманні в процесі викладання науково доведених і перевірених практикою дидактичних принципів. Принципи дидактики визначають зміст, організаційні форми та методи процесу навчання. Принципи дидактики тісно пов'язані між собою і правила одного з них органічно включаються в правила, положення інших принципів дидактики. Спираючись на теоретичні основи педагогіки та психології „Образотворче мистецтво з методикою викладання” використовує загальнодидактичні та принципи мистецької освіти (див. схему 1).

Схема 1

Принцип науковості. Даний принцип акцентує увагу на тому, щоб учням початкових класів викладалися науково обґрунтовані, перевірені практикою елементарні основи теоретичних знань в галузі образотворчого мистецтва. Образотворче мистецтво ґрунтується на цілому комплексі різноманітних наукових закономірностей. Особливе значення мають закономірності лінійної та повітряної перспективи, світлотіні, композиції, кольорознавства, пластичної анатомії. Тільки під час свідомого оволодіння теоретичними знаннями можливе

успішне формування практичних умінь та навичок образотворчої діяльності. Недостатні знання законів зображення, правил відтворення приводить до появи в дитячих малюнках помилок та неточностей. Тому у програмі „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів визначено такі основні навчальні проблеми: „колір”, „форма”, „композиція”, „простір та об’єм”.

Принцип виховуючого характеру навчання. Перед образотворчим мистецтвом як навчальним предметом поставлено завдання виховного змісту. Ці завдання розв’язуються на уроках з усіх видів образотворчої діяльності. Так під час уроків сприймання мистецтва розвивається естетичний смак дітей, вміння співчувати, бачити красу у навколишньому світі. Вивчення та аналіз молодшими школярами творів образотворчого мистецтва формує емоційно-естетичне ставлення до об’єктів і явищ навколишньої дійсності, вміння давати власну емоційно-естетичну оцінку творам мистецтва та висловлювати моральну думку про їхній зміст. За умови майстерного викладання образотворчого мистецтва успішно впроваджуються завдання патріотичного, екологічного, естетичного, морального виховання.

Принцип систематичності і послідовності. Даний принцип обумовлює успішний розвиток мислення дитини, активне пізнання школярами оточуючого світу. За допомогою впорядкованої, стрункої системи засвоєння образотворчих знань та формування умінь і навичок учень розкриває характерне в явищах та предметах, завдяки чому може створювати свої власні неповторні творчі роботи.

Принцип свідомості та активності навчання. Діти повинні активно і свідомо оволодівати основами знань образотворчої грамоти і прийомами їх використання на практиці. Результатом такого навчання є нестереотипне ставлення до образотворчої діяльності, свідоме оперування самостійними творчими образами в чуттєвому сприйнятті об’єктів і явищ навколишньої дійсності.

Принцип наочності передбачає використання системи наочних посібників.

Систему наочних посібників можна представити у вигляді класифікації.

1. Предметні наочні посібники (для малювання з натури – муляжі, гіпсові фігури, розети, іграшки, предмети побуту, опудала птахів і тварин, листя, квіти).
2. Об’ємні моделі для з’ясування будови предметів, світлотіней, кольорознавства, законів перспективи (дротяні моделі геометричних фігур, фігури людини).
3. Навчально-методичні таблиці, що демонструють поетапне виконання роботи.
4. Репродукції художніх картин, рисунків, творів мистецтва.
5. Педагогічний рисунок учителя на дошці.

Принцип зв’язку навчання з практикою передбачає свідоме використання теоретичних знань з основ образотворчої грамоти у творчій практичній роботі.

Принцип діалогу культур спрямований на врахування художніх інтересів та запитів сучасних школярів та усвідомлення учнями закономірностей історичного розвитку образотворчого мистецтва і художньої культури в цілому. Він передбачає розуміння вчителем того, що спираючись на наявні у школярів естетичні запити та інтереси, необхідно знайти такі форми та засоби їх задоволення, які породжували б нові естетичні потреби. Організуючи процес естетичного виховання молодших школярів засобами образотворчого мистецтва, педагог повинен при виборі творів мистецтва і під час їх обговорення максимально враховувати інтереси дітей і використовувати найменшу можливість для зв’язку змісту твору мистецтва з оточуючою дійсністю, спираючись на його життєвий досвід.

Принцип врахування вікових особливостей сприйняття образотворчого мистецтва учнями молодшого шкільного віку. Вікові особливості молодших школярів сприяють засвоєнню національних цінностей, загальнолюдських ідеалів та чеснот, моральних правил, традицій та звичаїв саме через емоційно-почуттєву сферу. Вплив мистецтва викликає позитивні реакції, полегшує і прискорює засвоєння цінностей, що втілені в національній та світовій культурі.

Принцип інтегративності передбачає осмислення єдності видового багатства мистецтва. Для естетичного виховання молодших школярів найбільш доцільна інтегративна

взаємодія різновидів мистецтва. У молодших школярів є певна база естетичних знань, оскільки основні види мистецтва: образотворче мистецтво, музика, хореографія, дитяча художня література вивчаються як навчальні предмети у початковій школі. Вступаючи у взаємодію, різні види мистецтва наповнюються новим художнім змістом, здобуваючи якісно нові властивості і якісніше діють на особистість порівняно з впливом окремого виду мистецтва.

Взаємодіючи між собою, різні види мистецтва не тільки розвивають ті сфери почуттів, на які вони діють безпосередньо, але й формують, відточують їх, концентруючи естетичні переживання в різноманітні емоційні стани. Взаємодія різновидів мистецтва в школі спрямована на забезпечення цілісного формування особистості учня: свідомості, моральної та естетичної, морально-етичної поведінки, моральної готовності до праці та естетичного до неї ставлення, творчої активності.

Крім загальнодидактичних педагогіка викладання мистецьких дисциплін визначає *специфічні принципи мистецького навчання*. Це провідні положення, що визначають сутність, зміст, провідні вимоги до взаємодії вчителя і учнів, виконання яких передбачає досягнення результативності процесу оволодіння учнями мистецтвом.

У монографії „Педагогіка мистецтва” Г.М. Падалка визначає принципи навчання мистецьких дисциплін: цілісності, культуровідповідності, естетичної спрямованості, індивідуалізації, рефлексії [96].

У навчально-методичному посібнику О.П. Рудницької „Педагогіка загальна та мистецька” окреслено такі вихідні положення мистецької освіти [110]:

- принцип довершення навчальної дії виховною у педагогічному впливі;
- принцип урізноманітнення видів і форм діяльності учнів в організації педагогічної взаємодії;
- принцип залежності розвитку особистісних якостей від створюваних педагогічних ситуацій;
- принцип емоційної насиченості навчально-виховного процесу;
- принцип спонукання до творчого самовираження.

4. Педагогічні умови навчання образотворчого мистецтва.

Під *педагогічними умовами* навчання образотворчого мистецтва розуміємо цілеспрямовано створені чи використовувані обставини мистецького навчання. Які забезпечують досягнення його результативності. Серед них варто визначити такі:

- створення позитивної атмосфери навчання образотворчого мистецтва;
- досягнення діалогових засад взаємодії учителя і учня в навчальному процесі;
- забезпечення пріоритету творчої практичної діяльності.

Створення позитивної атмосфери навчання образотворчого мистецтва вимагає від вчителя забезпечення такого характеру взаємодії на уроці, при якому повністю зникають побоювання за невдалі дії. Адже почуття страху руйнує творчу ініціативу, перешкоджає можливостям розкриття учнів. Довіра ж до вчителя є запорукою досягнення зацікавленого ставлення учня до образотворчого мистецтва.

Забезпечення діалогової взаємодії учителя з учнями – одна з основоположних умов у процесі навчання образотворчого мистецтва. Навчальний процес у системі мистецької освіти, на думку Г.М. Падалки, можна визначити як організоване спілкування між педагогом, який має високий рівень знань з образотворчого мистецтва і тими, хто їх набуває. Учитель повинен ставитися до учня як до суб'єкта, що здатен до саморегуляції, самореалізації відповідно до свого художньо-навчального пошуку [96].

Забезпечення пріоритету практичної діяльності передбачає значущість і першочерговість практичних форм засвоєння мистецтва порівняно з теоретичними. Підготовчі вправи, ескізи, тематичні композиції, декоративно-прикладна діяльність повинна переважати над теоретичними способами вивчення образотворчого мистецтва.

5. Методологічні засади викладання образотворчого мистецтва у початковій школі.

Розв'язання завдань образотворчого мистецтва у школі базується на наступних *методологічних засадах*.

1. Естетичне виховання молодших школярів засобами образотворчого мистецтва передбачає моральне удосконалення особистості школяра, є ефективним засобом розумового і загального розвитку особистості дитини, засобом формування її багатого духовного світу.
2. Навчання і виховання ґрунтуються на пізнанні і засвоєнні школярами естетичної суті образотворчого мистецтва, спрямовані на зближення художніх занять у школі з образотворчим мистецтвом, життям.
3. Методика образотворчого мистецтва спирається на естетику, педагогіку загальну і мистецьку, загальну і вікову педагогічну психологію, теорію і практику художньої творчості. Втілення навчально-виховних завдань предмету „Образотворче мистецтво” має базуватися на вікових, фізіолого-психологічних особливостях розвитку молодшого школяра, на даних сучасної загальної, педагогічної і вікової психології, на принципах дидактики та мистецької педагогіки.
4. Навчання образотворчого мистецтва являє собою неподільний процес освіти, виховання і розвитку: оволодіння знаннями, вміннями, навичками і формування художньо-творчих, емоційно-чуттєвих якостей; єдність активних методів навчання і творчої самостійності дітей.

Лекція 2. (2 год.)

Тема: Методи навчання образотворчого мистецтва у початкових класах

1. Поняття про методи навчання образотворчого мистецтва та їх класифікація.
2. Зміст методів навчання образотворчого мистецтва за джерелом передачі та характером сприйняття інформації.
3. Зміст методів навчання образотворчого мистецтва за характером керівництва розумовою діяльністю учнів.
4. Інтерактивні методи навчання образотворчого мистецтва.
5. Методи наукового дослідження в галузі педагогіки мистецтва.

Література до теми

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии /В.П.Беспалько. -М.: Педагогика, 1989. -190 с.; ил.
2. Дичковська І. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник /І.Дичковська. –К., 2004. -352 с.
3. Коновець С.В. Образотворче мистецтво в початковій школі /С.В.Коновець. –К., 2000. - 79 с.
4. Коновець С.В. Образотворче мистецтво як засіб активізації дитячої творчості /С.В.Коновець //Мистецтво і освіта. -1999. -№3. -С. 15-19.
5. Лернер И. Современная дидактика: теория – практике /Под ред. И.Лернера, И.Журавлева. –М., 1994. -182 с.
6. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі /Л.М.Масол, О.В.Гайдамака, Е.В.Белкіна, І.В.Руденко. –Харків, 2006. -256 с.
7. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін /Г.М.Падалка. –К.: Освіта України, 2008. -274 с.
8. Полякова Г.А. Образотворче мистецтво. 1-7 класи /Г.А.Полякова. –Харків, 2001. -157 с.

9. Рудницька О.П. Основи викладання мистецьких дисциплін /О.П.Рудницька. –К.: АПН України, 1998. -183 с.
10. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. Навчальний посібник /О.П.Рудницька. –Тернопіль: Навчальна книга –Богдан, 2005. -360 с.
11. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів /О.Я.Савченко. - К., 1997.
12. Селевко Г. Современные образовательные технологии: Учебное пособие /Г.Селевко. –М., 1998. -126 с.

Ключові слова: Методи навчання, прийоми навчання, інтерактивні методи навчання.

1. Поняття про методи навчання образотворчого мистецтва та їх класифікація

Основне знаряддя образотворчого мистецтва з методикою викладання - методи навчання. Методи навчання – це дидактична категорія. Образотворче мистецтво з методикою викладання використовує їх з урахуванням особливостей цієї навчальної дисципліни, а також розробляє та апробує свої власні методи, обумовлені специфікою дисципліни „Образотворче мистецтво” у початковій школі. Питання про розробку методів навчання молодших школярів образотворчого мистецтва, які відповідають віковим особливостям учнів є досить актуальною проблемою для сучасної педагогіки мистецтва.

Разом зі зміною змісту освіти повинні змінюватися і методи навчання. За визначенням І.Я. Лернера метод навчання є „системою дій вчителя, який організовує практичну і пізнавальну діяльність учня, що стійко веде до засвоєння змісту освіти” [62]. Методи навчання виділяються за такими взаємопов’язаними основами:

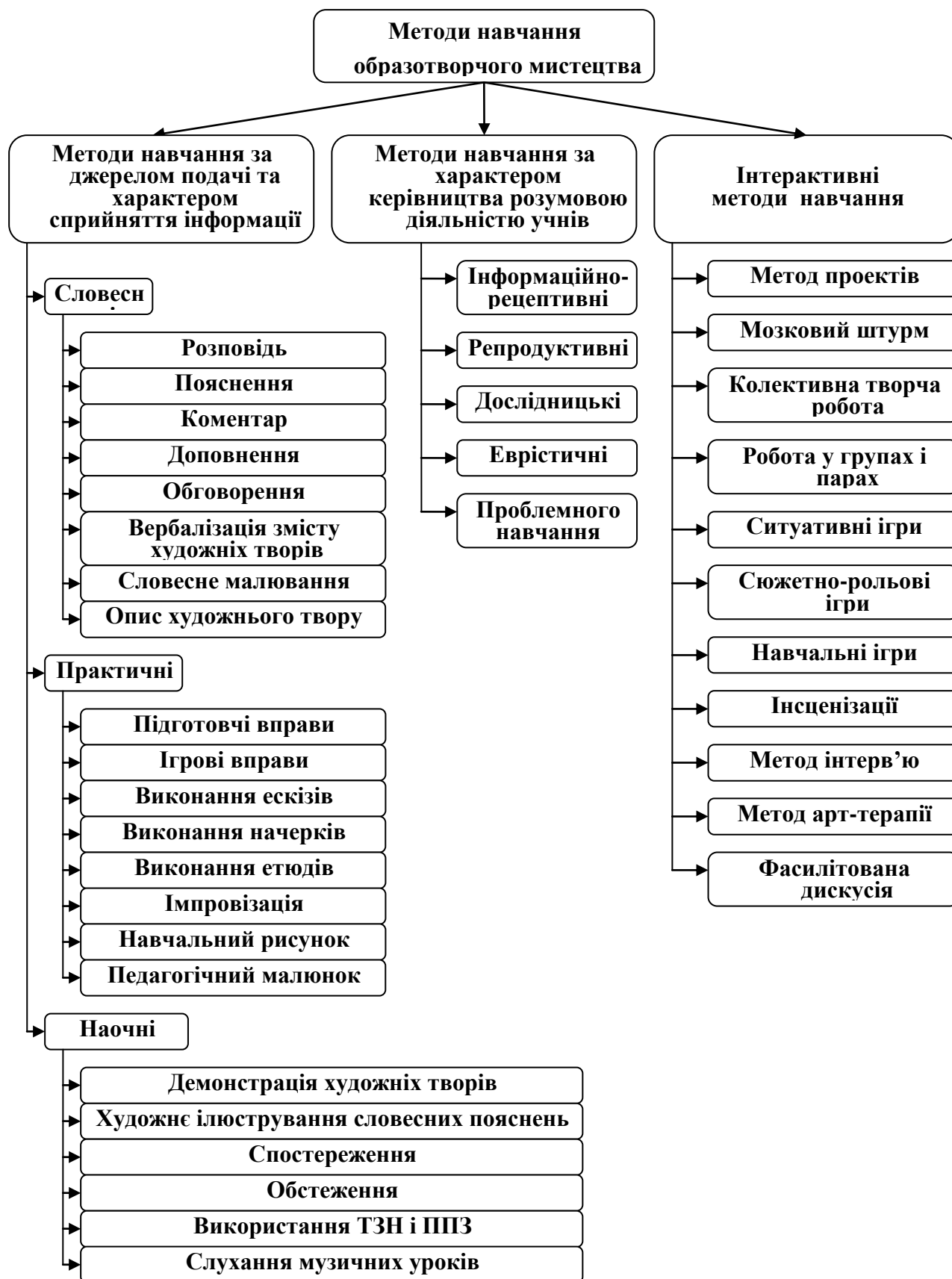
- а) специфікою цілей навчання або видів змісту освіти;
- б) особливостями засобів їх засвоєння;
- в) специфікою діяльності з організації та здійснення способів засвоєння.

Успіх навчання і виховання залежить від того, які методи і прийоми використовуватиме педагог, щоб донести до дітей зміст предмету „Образотворче мистецтво”, визначений програмою та сформувані у них необхідні уміння і навички, розвинути художні здібності.

Метод формування образотворчих знань, умінь і навичок молодших школярів – це спосіб упорядкованої взаємної діяльності вчителя і учнів, спрямований на розв’язання навчальних, розвивальних та виховних завдань предмету „Образотворче мистецтво” у початковій школі. Методи навчання становлять систему способів діяльності суб’єктів навчально-виховного процесу, сукупність прийомів, спрямованих на досягнення поставленої мети, засвоєння теоретичного мистецтвознавчого матеріалу та формування способів практичної художньої творчої діяльності. Прийомами навчання називають окремі деталі, складові частини методу. Класифікація методів навчання образотворчої діяльності можлива за такими ознаками:

- за джерелом передачі й характером сприйняття інформації: словесні, наочні та практичні (С.Петровський, Е.Галант);
- за характером керівництва розумовою діяльністю учнів: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемний, частково-пошуковий, дослідницький (М.Скаткін, І.Лернер);
- за напрямом діяльності: практичні, практично-теоретичні, теоретичні;
- за своїми функціями вони розподіляються на мотиваційні, навчальні, розвивальні, виховні та організаційні.

Класифікація методів навчання образотворчого мистецтва представлена у схемі 2.

2 Зміст методів навчання образотворчого мистецтва за джерелом передачі та характером сприйняття інформації

Розкриємо зміст *першої групи методів*. Методикою викладання образотворчого мистецтва в початкових класах передбачається використання більшості загальновідомих *словесних методів*: розповідь, пояснення, коментар, доповнення, бесіда, інструктаж, словесне малювання, опис художнього твору. Дані методи сприяють отриманню інформації мистецтвознавчого характеру, формуванню мовленнєвих вмінь і навичок аналізу та опису художніх творів різних жанрів учнями початкової школи.

Розповідь сприяє послідовному розкриттю змісту навчального матеріалу. Існує художня розповідь, науково-популярна та описова. Так *художня розповідь* розкриває особливості створення мистецьких шедеврів, сприяє формуванню уявлень про зміст сюжетних малюнків, передусє роботі зі створення ілюстрацій за змістом дитячих літературних творів. *Науково-популярна розповідь* розкриває теоретичний мистецтвознавчий матеріал, наповнює світогляд школярів поняттями та термінологією про різновиди художньої творчості, жанри образотворчого мистецтва, художні техніки. *Розповідь-опис* дає послідовний виклад ознак, особливостей предметів і явищ навколишньої дійсності, художніх картин різних жанрів і видів мистецтва. Кожен тип розповіді повинен мати виховний характер, оперувати науковими і перевіреними практикою поняттями, спиратися на яскраві та виразні приклади і факти, мати головну думку, висновки та узагальнення; бути уявлюваною, доступною, емоційною за формою і змістом.

Пояснення – передбачає розкриття вчителем сутності художніх образів, їх змісту, способів, які використав художник для досягнення виразності. Пояснення використовує вчитель для висвітлення шляхів опанування технічних прийомів образотворчого мистецтва учнем у практичній творчій діяльності.

Бесіда – це метод навчання, який сприяє активізації пізнавальної діяльності, є засобом розвитку мислення, мовлення, сприяє обміну думками, враженнями, чуттєвим досвідом дітей, бо передбачає запитання - відповіді. Бесіди, залежно від дидактичної мети поділяють на вступні, супроводжувальні та підсумкові. *Вступні бесіди* спрямовані на актуалізацію набутих дітьми знань, ознайомлення з новими мистецькими явищами, поняттями, творами. *Супроводжувальні* використовують під час спостережень за об'єктами та явищами природи, розглядання дитячих малюнків, ілюстрацій, аналізу художніх творів, виробів декоративно-ужиткового мистецтва. *Підсумкові бесіди* проводяться з метою систематизації знань, їх поглиблення та усвідомлення, у ході аналізу дитячих малюнків.

Обговорення використовується для більшої в порівнянні з бесідою активізації учнів. Передбачається, що у процесі обговорення учні повинні висловлювати власні думки, виявляти самостійність міркувань, відстоювати власні позиції під час аналізу художніх творів.

Поточний коментар полягає у наданні учню в процесі роботи над художнім образом необхідних зауважень з метою виправлення та недопущення помилок.

Вербалізація змісту художніх творів – сучасний метод навчання мистецтва. Цей метод зорієнтовано на досягнення глибшого розуміння учнем внутрішньої сутності художніх образів, характеристику їх смислового наповнення. Залучаючи учнів до словесного коментування образного змісту художніх творів, вчитель активізує мистецьку увагу учнів, стимулює багаторазове сприймання образу, дозволяє глибше усвідомлювати зміст твору в цілому та в деталях.

Метою *практичних методів* є формування у молодших школярів уміння використовувати набуті знання з основ образотворчої грамоти за групою основних навчальних завдань: форма, колір, композиція та композиційна діяльність, простір, об'єм; удосконалювати образотворчі вміння і навички під час виконання відповідних творчих завдань. Серед них: навчальний та педагогічний рисунок, підготовчі та ігрові вправи, виконання ескізів сюжетних, декоративних орнаментальних композицій, виконання начерків рослин, птахів і тварин, демонстрування прийомів оволодіння різними художніми техніками. Наприклад, *підготовчі вправи* з образотворчої діяльності є невід'ємним компонентом уроку образотворчого мистецтва. Їх поділяють за ознакою набуття учнями певних навичок, умінь та якостей: вправи на розвиток спостережливості, зорової пам'яті, гостроти зору, сприймання та

відтворення кольорів та їх нюансів, розвитку спритності та гнучкості руки, тактильних та кінестезичних відчуттів, зорово-рухової координації.

Зосередимося на детальнішому опису їхнього характеру та на специфіці набуття молодшими школярами навичок практичної роботи у галузі образотворчого мистецтва.

Вправи на розвиток спостережливості і зорової пам'яті.

Спостереження, аналіз і швидкі зарисовки предметів різної форми олівцями, кольоровими крейдами; зарисовки предметів по пам'яті; визначення кількісних та якісних змін групи предметів, рекомендованих дітям для спостереження.

Визначення особливостей будови, пластики форм, пропорційних відношень частин і цілого на око (без застосування прийомів візування). Час на відтворення того чи іншого об'єкта визначається вчителем залежно від складності будови, пластики форми та рівня підготовленості всіх учнів класу (від 1 до 25 хвилин). В окремих випадках дозволяється повторна демонстрація об'єктів для порівняльного аналізу і зображення, для уточнення візуальної та конструктивної характеристики об'єкта та виправлення допущених помилок.

Вправи на розвиток спритності та гнучкості руки.

Виконання вправ на проведення прямих, кривих, хвилястих, горизонтальних, вертикальних, похилих, прямих, складних зигзагоподібних та ліній, які переплітаються; виконання лінійних, рослинних, геометричних орнаментів.

Виконання вправ на удосконалення навичок роботи пензлем, фарбами.

Виконання вправ на удосконалення навичок роботи з глиною, пластиліном.

Вправи на розвиток сприймання кольорів та відчуття колірних нюансів.

Виконання вправ на знаходження подібного кольору до зразка, на одержання похідних кольорів та їх відтінків змішуванням фарб, на передачу настрою і стану за допомогою колірної гами (радість, смуток, тривога, біль, спокій; добра людина, весела, зла, сумна, байдужа тощо). Розбілювання та замутнення кольорів.

Для ознайомлення з деякими технічними прийомами акварельного живопису і даними кольорознавства доцільно виконати наступні вправи.

1. Утворення похідних кольорів з трьох основних. Вправу виконують накладанням одного основного кольору на інший, тобто способом лесування. Для цього малюють три прямокутники, які покривають основними кольорами (червоним, жовтим, синім); після висихання перекривають їх відповідно жовтим, синім, червоним, в результаті дістають похідні кольори (оранжевий, зелений і фіолетовий). Щоб мати похідні кольори в цій вправі, потрібно насиченість кольору робити однаковою, один колір не повинен забивати інший.

2. Вивчення кольорів даного набору фарб та їхніх поєднань з основними. Спочатку виконують вправу, в якій три основні кольори перекриваються кольорами набору. Малюють великий прямокутник, який ділять на чотири частини відносно висоти, нижні три частини покривають основними кольорами. За шириною прямокутник ділять на кількість фарб даного набору. Першу вертикальну смужку залишають не перекритою, а наступні смужки покривають кольорами набору фарб.

3. Утворення різної ясності кольору. Світлі і темні тони кольору дістають, розбавляючи його до потрібної ясності. Ці тони можна мати послідовним перекриттям «по сухому» найсвітлішого тону.

4. Поступовий перехід від темного тону до світлого. Додаванням у розчин більшої кількості води досягається перехід до світлого тону, а додаванням фарби — поступовий перехід до темного тону.

5. Поступовий перехід від одного кольору до іншого. Вправу виконують, додаючи в розчин більшої кількості іншої фарби.

6. Вливання кольору в колір. Вправу виконують, вливаючи в мокрий шар фарби фарбу іншого кольору, що зливаються і дають плавні переходи.

Після виконання попередніх вправ можна малювати аквареллю з натури осінні листя, квіти, метеликів та інші [57].

Вправи на розвиток тактильних і кінестезичних відчуттів.

Виконання найпростіших вправ на розвиток спритності і гнучкості руки під контролем зору і з заплющеними очима, знаходження предмета певної форми і шорсткості поверхні, гра „Чарівний мішок”, малювання олівцями, ліплення окремих складових частин майбутніх виробів із глини, пластиліну під контролем зору і з заплющеними очима.

Вправи на розвиток композиційних навичок.

Виконання вправ на знаходження різних варіантів композиційного вирішення визначеної мети; самостійний вибір формату; логічні зв'язки окремих елементів, підпорядкованих загальному задуму; загороджування об'єкта об'єктом; заповнення площини зображенням; зорова рівновага зображуваних елементів і площини паперу; виділення головного в композиції.

Вправи на розвиток усного мовлення

Дані завдання передбачають роботу з формуванню активного словничка образотворчих понять і термінів, які діти повинні свідомо вживати у мовленні на уроках образотворчого мистецтва. Це робота із словничком, робота над розумінням змісту художніх картин, здатність висловлювати своє емоційно-естетичне ставлення до творів рідного та світового мистецтва, розуміти їхню цінність, глибокий зміст. Робота із словничком мистецтвознавчих понять ведеться на кожному уроці образотворчого мистецтва, де діти опановують новою незрозумілою їм образотворчою термінологією. Закріплення термінів і понять відбувається в процесі аналізу художніх полотен та творів скульптури, архітектури.

Вище перелічені типи вправ з образотворчої діяльності є специфічними і використовуються на уроках малювання з натури, на теми оточуючого життя, ліплення, конструювання, декоративно-прикладної діяльності, на уроках сприймання мистецтва.

Виконання етюдів – фрагментарне виконання мистецького твору в образотворчому мистецтві з метою відпрацювання його деталей. *Створення ескізів* в образотворчому мистецтві передбачає виконання попередніх начерків цілого твору або його фрагменту з метою детального опрацювання технічних моментів, без доведення до досконалості. *Імпровізаційний метод* – практичний метод мистецького навчання, що використовується для спонукання учня до творчої діяльності, активізації творчих здібностей. Імпровізація виступає як спроба передати мистецькими засобами власні відчуття і переживання, знайти форму художнього втілення. Імпровізація – творчість без попередньої підготовки, непередбачуваний розвиток творчого задуму.

Наочні методи навчання відіграють особливу роль у навчанні молодших школярів образотворчого мистецтва. Використання наочних методів навчання враховує наочно-дійовий та наочно-образний характер мислення молодших школярів. Це аудіовізуальні, зображувальні, ілюстративні методи навчання. До них належать прийоми спостереження, обстеження, розглядання малюнків, ілюстрацій, репродукцій творів образотворчого мистецтва, слухання уривків музичних творів, ігри з наочністю, використання мультимедійних засобів навчання.

Сучасні *наочні методи* мистецького навчання – демонстрація художніх творів та художнє ілюстрування словесних пояснень, на думку Г.М. Падалки [96]. *Демонстрація художніх творів* – ефективний метод мистецького навчання, сутність якого полягає у наданні зразка художнього результату. На уроках образотворчого мистецтва, вчитель демонструє як потрібно працювати з художніми матеріалами, як побудувати композицію майбутнього художнього твору. *Художнє ілюстрування словесних пояснень* – це метод, який полягає у демонстрації художніх творів з метою пояснення, підтвердження, аргументації завдяки мистецьким прикладам певних теоретичних понять, словесно вираженої думки. Ілюстрування ґрунтується на засадах художньо-педагогічної демонстрації і передбачає досконалий показ, який відповідає естетичним критеріям. Високохудожні репродукції, ілюстрації, мистецькі твори – супутники методу ілюстрування.

3. Зміст методів навчання образотворчого мистецтва за характером керівництва розумовою діяльністю учнів

Другу групу становлять методи, спрямовані на поступове зростання пізнавальної активності та творчої самостійності учнів. Дидакти І.Лернер, М.Скаткін акцентують увагу на наступних методах навчання. *Інформаційно-рецептивні методи* спрямовані на розуміння і засвоєння змісту. При цьому матеріал пояснюється та ілюструється прикладами. Він спрямований на проведення спостережень із дітьми, обстеження предметів, іграшок, картин та ілюстрацій, що несуть інформацію про предмети та явища. До нього належать такі методи і прийоми навчання образотворчого мистецтва: показ способу дії, педагогічний малюнок, пояснення, розповідь, бесіда.

Репродуктивні методи включають навчально-пізнавальну діяльність, спрямовану на заучування матеріалу у повному обсязі без внесення змін. Вправи, що їх використовують для формування, відпрацювання вмінь та навичок можуть мати репродуктивний характер. Сутність методу полягає в тому, що вчитель конструє, відбирає завдання, при виконанні яких учні відпрацьовують способи застосування знань. Це може бути пред'явлення одного і того ж завдання, або пред'явлення варіативних завдань, схожих зі зразком. При цьому відпрацьовуються способи практичної та інтелектуальної діяльності — з одного боку, з другого — загальні, міжпредметні знання (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, класифікація, складання плану, конспекту тощо), предметно-специфічні. Цілі, що досягаються репродуктивним методом — це закріплення, зміцнення знань та умінь, тобто засвоєння способів діяльності, вже відомих раніше.

Для реалізації третього компонента змісту освіти (способи творчої діяльності) необхідне застосування *продуктивних методів навчання* — *дослідницького, евристичного, проблемного викладу*, їх відміна від двох попередніх методів полягає в тому, що учням надається інформація не в готовому вигляді, її треба виділити і засвоїти самостійно. Для пошукової діяльності необхідною є постановка проблеми (протириччя) однозначних рішень, розв'язання якої не існує.

При використанні вправ проблемного характеру вчитель формулює проблему, яку черпає з галузі науки чи конструє на основі навчального матеріалу, що вивчається, і сам розкриває суперечливий процес її доказів і вирішення. Учні слідкують за ходом думок, міркувань вчителя, перевіряють ступінь їх логіки та переконливості. В учнів можуть виникати сумніви, запитання, які вони можуть поставити. В окремих випадках вирішення проблемних ситуацій та проблемних завдань можливе самими учнями чи під керівництвом вчителя.

Сутність *методів проблемного навчання* полягає в тому, що в процесі розв'язання учнями спеціально розробленої системи проблем і проблемних задач здійснюється оволодіння досвідом творчої діяльності, активної, творчої, свідомої особистості.

Сутність вправ *дослідницького характеру* полягає в тому, що вчитель конструє методичну систему проблем та проблемних задач, адаптує її до конкретної ситуації навчального процесу, пред'являє учням, тим самим керує їх навчальною діяльністю, а учні, розв'язуючи проблеми, забезпечують зрушення в структурі та рівні розумової діяльності, поступово опановуючи процедуру творчості, до того ж засвоюють і методи пізнання. При підготовці до такого уроку вчителю необхідно визначити, по-перше, ідеї, які буде розкривати він, по-друге, ідеї та поняття, які будуть здобувати самі учні.

Сутність вправ *евристичного характеру* полягає в тому, що під керівництвом вчителя учень не розв'язує цілісні проблемні задачі, а виконує тільки окремі кроки, частини процесу вирішення. Тому цей метод навчання одержав назву частково-пошукового. Формами такого методу можуть бути: повідомлення вчителем фактів при самостійно зроблених висновках учнями; вчитель розкриває логіку повідомлення, а учнів просить зробити черговий крок; вчитель поділяє важке завдання на частини, вирішивши які учень повертається до заданого; евристична бесіда, тощо. Цей метод допомагає поелементно, кроками навчатися творчому мисленню.

В практичній діяльності вчителем використовуються методи навчання відповідно до встановлених цілей та задач уроку. Для розвитку творчих здібностей учнів більш

продуктивними є проблемні методи навчання, які ґрунтуються на проблемних ситуаціях, протиріччях і вимагають пошуку відповіді. При такій організації діяльності вчителю на уроці належить роль помічника у визначенні проблеми, її переводу в проблемні задачі та їх вирішення учнями.

Для більшості шкільних навчальних предметів найбільш прийнятним є саме сукупне використання різних за функціями методів навчання, що робить перебіг навчально-виховного процесу найбільш оптимальним.

4.Інтерактивні методи навчання образотворчого мистецтва

Специфіка викладання образотворчого мистецтва в сучасних умовах потребує від учителя ще й широкого впровадження деяких *нетрадиційних або маловикористовуваних методів* навчання серед яких: особистісно зорієнтовані, колективні, ігрові, інтегративні, творчо-стимулюючі, емоційно-регулюючі, проблемно-моделюючі, перцептивно-аксіологічні у вербальних та невербальних варіантах, електронно-інформативні, полієкранні.

Особливий інтерес на сучасному етапі розвитку методики образотворчого мистецтва становлять *інтерактивні методи навчання*. Необхідність використання таких методів у практиці початкової школи зумовлена особливостями сучасного суспільного розвитку. Інтерактивні методи навчання спрямовані на реалізацію можливостей нових індивідуальних способів навчальної діяльності особистості дитини. Вони дають позитивний результат при умові осмислення учнем своєї діяльності, досвіду, мотивів і потреб.

Особливості використання інтерактивних технологій навчання мистецьких дисциплін розкриває Л.М. Масол у своїй праці „Методика навчання мистецтва у початковій школі” [77]. Розглянемо можливості використання *інтерактивних методів* навчання на уроках образотворчого мистецтва у початковій школі.

Метод проектів – це система навчання, за якою учні набувають знання, уміння і навички у процесі планування і виконання практичних завдань – проектів, які постійно ускладнюються. Під час роботи за методом проектів особливе значення має творче нестереотипне мислення і бачення учнів, їхня активність, самостійність, захопленість.

За домінуючим видом діяльності можна виокремити основні типи художніх проектів: інформаційний, дослідницький, практично-творчий, ігровий. Проекти можуть бути індивідуальними, груповими і колективними. Цікавою і захоплюючою справою є виконання дизайнерських проектів: „Місто майбутнього”, „Будинок, моєї мрії”, „Одяг для казкового героя”.

Мозковий штурм – вільне накопичення значної кількості ідей з певної теми спочатку без критичного осмислення. Даний метод роботи доцільний на уроках сприймання мистецтва, коли дитина повинна навчитися висловлювати своє емоційно-ціннісне ставлення до художнього твору, його змісту, розкривати головну думку автора.

Колективна творча робота об'єднує дітей над виконанням спільного художньо-творчого завдання, елементи, фрагменти якого виконує кожен учень. Так цікавими прикладами втілення такої технології є виконання декоративних розписів для великих килимів у народному українському стилі, під час якої кожен учень створює власний фрагмент роботи.

Робота в малих групах і парах дозволяє учням набути навичок, які необхідні для творчого спілкування та співпраці. Вона стимулює виконання спільного завдання командою. Художньо-творчі ідеї, котрі виробляються в групі, допомагають учасникам бути корисними одне одному. Вчитель об'єднує учнів у малі групи, розподіляє завдання між групами, визначає час для виконання роботи та заслуховує презентації груп після виконання роботи.

Ситуативні ігри, сюжетно-рольові ігри, інсценізації, навчальні ігри - це методи і прийоми, які збагачують і доповнюють зміст уроку. Вони сприяють створенню ситуацій, коли вчитель має змогу активізувати учнів відповідно до їхніх художніх здібностей і можливостей. На уроках образотворчого мистецтва можливе використання таких ігор: „Кіностудія”

(розкадрування мультиплікаційного фільму), „Ательє” (виготовлення іграшок та пошиття для них одягу), „Дизайн-студія з флористики”.

У методичному посібнику „Образотворче мистецтво в початковій школі” С. Коновець розкриває шляхи активізації дитячої творчості засобами *ігрової діяльності*. Автор стверджує, що в умовах шкільних занять образотворчого мистецтва казково-ігрові моменти можуть бути „обіграні” як самим учителем, так і його своєрідним помічником — лялькою. Вибір ляльок за кількістю, призначенням та художньо-естетичним оформленням має бути водночас педагогічно виправданим. Краще виготовляти таких ляльок саморобним способом. Вони повинні артистично „виконувати свої ролі” протягом досить довгого часу (чверті, навчального року, кількох років). Відчутно підсилює виховний ефект гри з ляльками в початковій школі використання інших емоційно-стимулюючих об'єктів, що значною мірою допомагає швидко організувати або переключати увагу дітей (народні іграшки, різні побутові предмети, твори мистецтва, зразки художніх фотографій та слайдових репродукцій, квіти та рослини, демонстрування фрагментів мультиплікаційних та відеофільмів, ілюстрацій з дитячих книжок, використання музичних, поетичних та інших літературних творів) [50].

Для формування кольорознавчих уявлень С. Коновець рекомендує практикувати гру „А ну відгадай!” за умовами якої учні мають відповідно до конкретної вербальної характеристики, що робить учитель, відгадати, назвати, а інколи й практично одержати на палітрі необхідний колір. Приклади для 1-го класу: а) колір, про який іде мова — не червоний і не жовтий, хоча схожий як на перший, так і на другий. Цей світлий яскравий колір, що нагадує нам про теплі сонячні промені. Нам подобається ласувати смачними та запашними плодами, що у своїй назві мають згадку про цей колір (помаранчевий або оранжевий); б) ми будемо відгадувати колір, що зустрічається в лісах, полях, садках і парках. Майже на всіх рослинах ми спостерігаємо ознаки цього кольору — темніші або світліші. Цей колір — колір листя та трави влітку (зелений) [50].

Інша гра „Веселка” складається із завдань, які виконує кожен учень окремо. Її зміст має творче спрямування і полягає в тому, що дитині слід самостійно протягом визначеного часу зібрати своєрідну „колекцію” з різних матеріалів (стрічок, кольорового паперу, квітів, листочків, пір'я, шматочків з тканини), добираючи їх за всіма кольорами веселкового півкола і далі правильно згрупувати їх на нейтрального кольору тлі в послідовності розташування кольорів відповідно до природної веселки.

Емоційно та продуктивно проходять на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах і колективні ігри, в яких беруть участь декілька груп школярів, що творчо змагаються між собою, або в яких вчитель грає з усіма учнями фронтально („Художники та глядачі”, „У світі кольорових казок”, „Разом готуймося до свята”, „Змагання кольорових плям” та інші).

Досить ефективною може бути гра перцептивно-аксеологічної спрямованості „Зустріч із знайомою картиною”, коли в опануванні кольору школярам допомагає метод порівнянь. Її сутність — у кількаразовому розгляді дітьми тієї ж самої картини, але на кожному наступному етапі з іншою метою.

Метод інтерв'ю, мікрофона, анкети й опитування дає змогу кожному учневі висловити свою думку швидко, відповідаючи на запитання усно або письмово. Так на уроці на тему „Мистецтво навколо нас”, підводячи підсумок, вчитель може провести анкетування „Чи знаєш ти мистецтво?”.

Метод арт-терапії є складовою *сугестивної та терапевтичної технології*. Вони виконують функцію піднесення учня, зняття психічних бар'єрів у навчанні. Елементами арт-терапії, на думку Л. Масол є функціональна музика, функціональний колір, живопис, ліплення [77].

Серед низки специфічних *методів педагогічного спілкування* має місце *фасилітована дискусія*, яка полягає в колективному обговоренні проблеми за допомогою спрямовуючих запитань. Дана методика спрямована на розвиток в учнів уміння пильно спостерігати, розмірковувати над змістом художніх творів, розуміти багатозначність образів мистецтва, їх здатність пробуджувати різні думки.

5. Методи наукового дослідження в педагогіці мистецтва

Спостереження за навчальним процесом з метою виявлення:

- можливостей засвоєння певного програмового матеріалу;
- доцільності застосування методів та прийомів під час засвоєння аспектів основ образотворчої грамоти;
- необхідності використання наочних посібників та дидактичного матеріалу;
- можливостей інтегрованого підходу до засвоєння певного навчального матеріалу.

Анкетування учителів:

- визначення ставлення вчителів до застосування в навчальному процесі певних методів та прийомів роботи наочних посібників, дидактичних матеріалів;
- виявлення рівня обізнаності педагогів у сучасних тенденціях методики;
- визначення доцільності нових програм та підручників.

Анкетування учнів:

- виявлення естетико-мистецьких інтересів учнів;
- визначення бажання учнів виконувати певні навчальні дії;
- виявлення рівня зацікавленості школярів у вивченні певного навчального матеріалу.

Вивчення досвіду вчителів-практиків включає спостереження за роботою вчителя; узагальнення набутих спостережень; запровадження досвіду у практику роботи вчителів школи, міста, області.

Експеримент має на меті пошук нових методів та прийомів навчання; перевірку доцільності навчального матеріалу, його відповідності віковим особливостям учнів; апробація певної системи вправ; визначення додаткових навчальних засобів (наочність, дидактичний матеріал).

Лекція 3 (2 год.)

Тема: Дидактичні засоби навчання на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі

1. Слово вчителя у системі дидактичних засобів навчання образотворчого мистецтва.
2. Навчально-методичний комплект до уроків образотворчого мистецтва.
3. Демонстраційний матеріал до уроків образотворчого мистецтва.
4. ТЗН та сучасні технології навчання образотворчого мистецтва.
5. Оснащення кабінету образотворчого мистецтва у школі.

Література до теми

1. Антонович Є.А. Художні техніки в школі /Є.А.Антонович, В.І.Проців, О.П.Свид. -К., 1997. -86 с.
2. Бровченко А. В. Образотворче мистецтво. 3 клас : Альбом-посібник /А. В. Бровченко. - К. : СПД-ФО Тернов І.Є., 2005. - 64 с.: іл.
3. Бровченко А. В. Образотворче мистецтво. 4 клас : Альбом-посібник /А. В. Бровченко. - К. : СПД-ФО Тернов І.Є., 2005. - 64 с.: іл.
4. Дейнеко М.Г. Образотворче мистецтво. 5-6 класи. Навчальний посібник /М.Г.Дейнеко. -К., Рад. Школа, -1981. -40 с.
5. Кириченко М.А. Основи образотворчої грамоти /М.А.Кириченко. -К., Вища школа. -2001. -165 с.
6. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 3 класу /Л. М. Любарська. -К.: Форум, 2004. - 112 с. : іл.

7. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 4 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 160 с.: іл.
8. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 2 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 128 с.: іл.
9. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво. 1 клас: підручник /Л. М. Любарська, М. І. Резниченко. - К. : Наш час, 2007. - 120 с. : кольор. іл.
10. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 1 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. -64 с.:іл.
11. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 2 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.
12. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 3 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. -64 с.:іл.
13. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 4 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.

Ключові слова: слово вчителя, підручник, методичний посібник, демонстраційні матеріали, ілюстрація, репродукція, навчально-методична таблиця.

1. Слово вчителя у системі дидактичних засобів навчання образотворчого мистецтва

Успіх процесу навчання образотворчого мистецтва у початковій школі залежить від засобів навчання. *Засоби навчання* – це допоміжні матеріальні засоби школи з їх особливими дидактичними функціями. До *дидактичних засобів навчання* образотворчого мистецтва в початковій школі належать слово вчителя, навчально-методичний комплект та різноманітні технічні засоби (див. схему 3).

Схема 3

Слово вчителя. Навчальний процес — це завжди спільна діяльність учителя й учнів. Слово вчителя є одним із найдієвіших засобів впливу на свідомість, емоції, почуття, творчість молодших школярів. Програма „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів вимагає такого

викладу змісту образотворчого мистецтва, цінностей художньої культури, який сприяв би якнайглибшому їх засвоєнню молодшими школярами та перетворенню на власні особисті цінності. Для цього педагог повинен добре володіти художнім словом.

В.О.Сухомлинський справедливо зазначав, що: „В руках педагога слово - такий самий могутній засіб, як і музичний інструмент у руках музиканта, як фарби в руках живописця, як різець і мармур у руках скульптора. Як без скрипки немає музики, без фарб і пензля - живопису, так без живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки. Слово - це ніби місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність” [110, с. 497].

За допомогою слова вчитель організує засвоєння образотворчих знань учнями, формує вміння і навички давати емоційно-естетичну оцінку мистецьким явищам. Зважаючи на психологічні особливості молодших школярів, їхню потребу в наслідуванні поведінки вчителя, особливої значущості набуває слово педагога як потужний метод і засіб навчання.

Виконуючи інформаційну, виховну, розвивальну, естетичну функції, слово вчителя виявляється у визначеному темпі мовлення, силі голосу, ритмомелодії мовленого. Слово вчителя має бути розміреним і виразним, із підвищенням сили голосу під час уведення нових мистецтвознавчих понять і термінів, відповідати нормам усної української мови. Зв'язний виклад учителя забезпечує засвоєння матеріалу учнями на рівні сприйняття. Основна його функція — інформаційна, що передбачає передачу молодшим школярам навчальної інформації, організацію її осмислення і запам'ятовування.

Водночас зв'язний виклад мовленого матеріалу впливає на пізнавальну діяльність учнів, активізує мовлення і мислення молодших школярів. Характер організації матеріалу у процесі зв'язного викладу вчителя може бути описово-розповідним і проблемним. Проблемний виклад навчального матеріалу сприяє підвищенню пізнавальної активності учнів, свідомому опануванню знань.

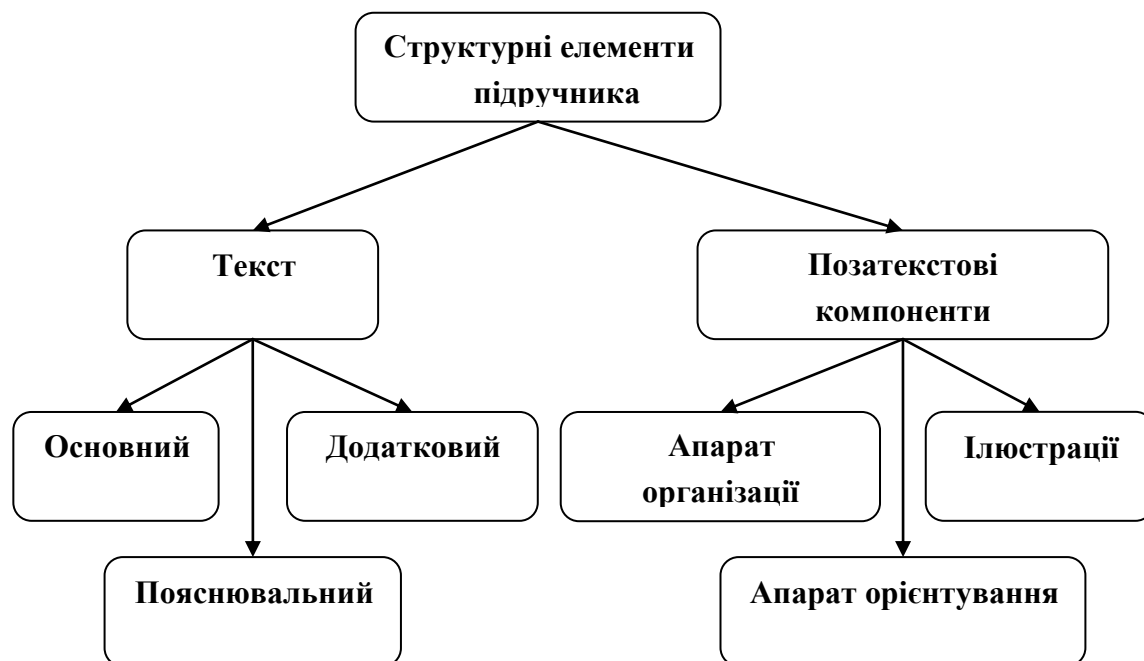
2. Навчально-методичний комплект до уроків образотворчого мистецтва

Навчально-методичний комплект. До навчально-методичного комплекту входять ті засоби навчання, які спеціально створені або пристосовані для розв'язання навчальних завдань предмета „Образотворче мистецтво”. Це підручники, навчальні посібники, альбоми та демонстраційні матеріали: репродукції художніх творів, дитячі роботи, таблиці, ілюстрації, роздавальний матеріал, методичні посібники для вчителя.

Шкільний підручник з образотворчого мистецтва — це вид навчальної літератури, який представляє знання і види діяльності з предмета „Образотворче мистецтво” відповідно до Державного стандарту галузі „Художня культура” та вимог навчальної програми з урахуванням вікових особливостей учнів молодшого шкільного віку. За програмою Лоріни Любарської, Лариси Вовк „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів було укладено підручники.

1. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво : Підручник для 3 класу / Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 112 с. : іл.
2. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво : Підручник для 4 кл. / Л. М. Любарська ; наук. ред. О. Г. Баршинова. - К. : Форум, 2004. - 160 с. : іл.
3. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво : Підручник для 2 класу / Л. М. Любарська [і др.]. - К. : Форум, 2004. - 128 с. : іл.
4. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво. 1 клас : підручник / Л. М. Любарська, М. І. Резниченко. - К. : Наш час, 2007. - 120 с. : кольор. іл.

Підручник — явище багатофункціональне і є основним засобом навчання школярів. Він має забезпечувати реалізацію інформаційних, розвивальних, виховних, мотиваційних завдань. Підручник має свою структуру, яка включає тексти, позатекстові компоненти (див. схему 4).

Інформаційна функція підручника „Образотворче мистецтво” реалізується шляхом представлення навчального матеріалу у формі мистецтвознавчих знань, які дібрані та згруповані за дидактичними принципами науковості і доступності. З урахуванням вікових особливостей молодших школярів мистецтвознавчі поняття формуються на основі аналізу репродукцій художніх творів, ілюстрацій, текстів. Важливо забезпечити опрацювання, аналіз, систематизацію, формулювання висновків на основі сприйнятого матеріалу.

Інформаційна функція сучасного підручника „Образотворче мистецтво” передбачає подання у книзі не лише предметного змісту освіти, а й видів діяльності, спрямованих на його засвоєння. Особистісно орієнтоване навчання сприяє формуванню не тільки предметних умінь і навичок (знати основи кольорознавства, композиції, види і жанри образотворчого мистецтва, способи і прийоми роботи з різними художніми матеріалами), а й загальнонавчальних умінь (порівнювати, класифікувати, виділяти головне, узагальнювати, робити посилені висновки).

Формуючи загальнонавчальні вміння і навички, досвід творчої діяльності, підручник водночас розв’язує важливі розвивальні та виховні завдання. Реалізація розвивальної функції в підручниках „Образотворче мистецтво” передбачає:

- забезпечення формування способів художньо-творчої діяльності;
- формування навичок самостійної творчої діяльності;
- розвиток зв’язного мовлення і творчого мислення молодших школярів;
- формування вмінь аналізувати, узагальнювати, виділяти головне.

Виховна функція підручника реалізується у змісті навчального матеріалу та його вдалому поліграфічному оформленні. Формуючи досвід емоційно-ціннісного ставлення до людей, навколишнього світу та творчої діяльності. Текстовий та ілюстративний матеріал сучасних навчальних видань сприяє організації всього навчально-виховного процесу. Зважаючи на антропологічну спрямованість змісту шкільної освіти, автори сучасних підручників освітньої галузі „Художня культура” зосереджують свою увагу на формуванні загальнолюдських та національних цінностей школярів: добра, гуманізму, толерантності, любові до рідного краю, своєї держави, відповідальності за її майбутнє.

З виховною функцією підручника тісно пов’язана мотиваційна, що передбачає поряд із вихованням системи цінностей учня формування афективної сфери школярів (їхніх емоцій, почуттів, мотивів, пізнавального інтересу). Відомо, що зміст навчальних текстів підручників

для учнів початкових класів має бути цікавим, викликати позитивні емоції, задовольняти допитливість. Практика свідчить, що учнів захоплює зміст підручника — цікаві, доступні, насичені живими образами тексти; яскрава, емоційно виразна мова підручника; глибока і послідовна логіка викладу; емоціогенний чинник дизайну навчальної книги. Отже, підручники „Образотворче мистецтво” — важливий компонент навчально-методичного комплексу в реалізації завдань освітньої галузі „Художня культура”.

Методичні посібники різного призначення і змісту (методичні розробки курсів). Існує тісний функціональний зв'язок між підручником і змістом методичних посібників відповідного спрямування. Дидактичний матеріал, представлений у методичних посібниках з навчального предмету „Образотворче мистецтво”, доповнює своїм змістом сторінки відповідного підручника. Крім того, методичні посібники містять виклад основних вимог до вивчення образотворчого мистецтва в певному класі, спрямовують діяльність учителя на послідовне здійснення дидактичних, розвивальних та виховних завдань уроку.

Урахування вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку у сприйманні навчального матеріалу потребує широкого впровадження додаткових дидактичних засобів: *роздавальних та демонстраційних матеріалів*. Зміст і спосіб представлення дидактичних матеріалів можуть доповнювати, урізноманітнювати сторінки підручника, можуть мати внутрішньопредметний характер або виконувати міжпредметну інтеграцію. Для покращення навчальної творчої роботи на уроці вийшли друком кольорові альбоми-посібники, які відповідають змістові діючої програми „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів і вдало доповнюють ілюстративний матеріал підручників. Серед них відзначимо такі.

1. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 1 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. -64 с.:іл.
2. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 2 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.
3. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 3 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. -64 с.:іл.
4. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 4 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.
5. Бровченко А. В. Образотворче мистецтво. 3 клас : Альбом-посібник / А. В. Бровченко. - К. : СПД-ФО Тернов І.Є., 2005. - 64 с.: іл.
6. Бровченко А. В. Образотворче мистецтво. 4 клас : Альбом-посібник / А. В. Бровченко. - К. : СПД-ФО Тернов І.Є., 2005. - 64 с.: іл.

3. Демонстраційний матеріал до уроків образотворчого мистецтва

Демонстраційними матеріалами у процесі навчання образотворчого мистецтва у початкових класах є наступні.

- 1) Предметні наочні посібники (для малювання з натури – муляжі, гіпсові фігури, розети, іграшки, предмети побуту, опудала).
- 2) Об'ємні моделі для з'ясування будови предметів, світлотіней, кольорознавства, законів перспективи (дротяні моделі геометричних фігур, фігури людини).
- 3) Навчально-методичні таблиці, що демонструють поетапне виконання роботи, схематичні наочні засоби (таблиці, карти, схеми, графіки і т.д).
- 4) Репродукції творів мистецтва, дитячі роботи, фотографії, рисунків, творів мистецтва.

Велике освітнє і виховне значення має такий вид унаочнення, як демонстрація репродукцій картин, етюдів, замальовок видатних художників. Наприклад „Березовий гай” І.Левітана, „Ніч над Дніпром” А.Куїнджі, „Небесний бій” М.Періха, „Весна” Г.Яблонської, „Альонушка” В.Васнецова, „Козаки в степу”, „Сурські пороги на Дніпрі”, „На Орелі”, „Козача гора” С.Васильківського, „На Україні” П.Левченка, „Українська дівчина” В.Маковського та ін. Показ репродукцій викликає значне пожвавлення творчої активності дітей, створює в класі емоційне піднесення. Звичайно, репродукцію картини неможливо

вважати взірцем, якого здатні досягнути учні, але ознайомлення з вершинами професійної майстерності має велике значення. Тут доречно згадати про досвід роботи дитячих художніх студій. З дітьми молодшого шкільного віку педагоги проводять заняття типу „діалог з майстром”. Наприклад, дітям демонструються графічні роботи Вінсента Ван Гога, виконані тушшю і пропонується зобразити певний мотив з природи у стилі майстра. Завдання такого типу важливі не лише для вироблення навичок вільного володіння образотворчими засобами, але й для розуміння того, що кожен майстер володіє своїм неповторним, тільки йому притаманним художнім почерком.

Для розкриття учбових завдань уроку образотворчого мистецтва можна використовувати вдалі ілюстрації із методичних посібників та дитячих книжок. Адже малюнки в книжках - це перші витвори образотворчого мистецтва, з якими знайомляться діти. Ці малюнки використовуються на уроках сюжетного малювання за мотивами казок, віршів, легенд. Сучасні видавництва випускають велику кількість дитячих книжок, що вдало ілюстровані художниками. Позитивним моментом є те, що в більшості малюнків знаходять відображення національні традиції, місцевий український колорит. Художники „одягають” героїв казок в народні костюми, зображають рідну дітям природу. Слід виділити декілька основних моментів щодо відбору ілюстрацій:

1. Потрібно, щоб кожний учень був обізнаний з художнім твором, до якого пропонується ілюстрація.
2. Зміст ілюстрації має бути зрозумілим і цікавим для учнів.
3. В ілюстраціях за допомогою різних виражальних засобів мають бути передані образи і характери героїв (добрий, злий), певний настрій (веселий, сумний), або прослідковується сюжетна лінія.
4. Демонструючи ілюстрацію, слід назвати ім'я та прізвище художника, показати, де вони записуються в книжці.

Знайомлячи дітей з ілюстрацією, спочатку слід спромогтися викликати в учнів емоційний відгук на малюнок художника і прислухатися до їх реакції. Процес розгляду ілюстрації вчитель веде цілеспрямовано: від цілого до часткового, пам'ятаючи, яку саме мету він переслідує, на чому слід акцентувати увагу дітей.

Кожен вчитель образотворчого мистецтва повинен зберігати найкращі роботи учнів з будь-якої теми. Ці малюнки можна з успіхом застосовувати як наочний матеріал на уроках в інших класах. Адже дітям найбільш зрозумілою є образна мова їх однолітків, виражена в малюнках, які демонструє вчитель. Одночасно діти переконуються у своїх творчих можливостях. Щоб захопити всіх учнів художньою творчістю, кожній дитині важливо пережити успіх в своїй роботі: опинитися в атмосфері успіху. Наприкінці кожного уроку рекомендується створювати виставку робіт більшості учнів, проводити обговорення. Обговорення робіт є дуже важливим елементом уроку, тому акцентується увага дітей на отриманих результатах, повторюється нова тема уроку і зростає цікавість учнів один до одного, розкриваються переваги кожного і визначається ступінь чуйності дітей на успіхів та недоліків однокласників. Виставки дитячих робіт створюють в класі естетичне середовище, дарують емоційне задоволення учням. Діти переконуються, що їхня праця потрібна, а це є могутнім стимулом для роботи надалі. Бажано, щоб класна кімната завжди була прикрашена дитячими малюнками, ліпленням, декоративними і конструкторськими роботами.

Важливу роль для усвідомлення учнями процесу роботи на уроках образотворчого мистецтва відіграють методичні таблиці, схеми. Послідовність роботи над малюнком слід розглядати як розкриття конкретних навчальних завдань. Рекомендуючи учням методичну послідовність виконання малюнка та ілюструючи етапи роботи таблицями, вчитель повинен сконцентрувати увагу не на зовнішньому характері зображення, а на тих навчально-аналітичних задачах, які слід розв'язати на даній стадії. Під час виготовлення методичних таблиць, що наочно розкривають етапи роботи над малюнком вчителю необхідно мати на увазі наступні аспекти.

1. Таблиця наочно демонструє, що потрібно зробити на конкретному етапі, і в якому обсязі.
2. Кожний етап роботи охоплює порівняно невеликий обсяг учбового матеріалу, що відповідає віковій специфіці учнів. Таблиця є максимально лаконічною і повністю розкриває необхідні відомості.
3. Послідовність етапів, їх зміст ретельно осмислюються учителем. По-перше, виділяються найважливіші моменти побудови зображення, по-друге, встановлюється їхня черговість, щоб у школяра виробилася певна система роботи над малюнком.
4. Малюнки виконуються дуже чітко і точно. В методичних таблицях не повинно бути розчерків, штрихів, котрі ускладнюють вияв закономірностей побудови форми.
5. Таблиці можуть супроводжуватися невеликим текстом інструктажем. Методичні пояснення мають бути короткими, сприйматись однозначно, складатись з опорних слів.
6. На таблицях бажано писати заголовки, які даватимуть цільову установку - головне завдання в роботі над малюнком.

Отже, наочність у всіх її формах і виявах є постійним компонентом кожного уроку образотворчого мистецтва. Принцип наочності має пронизувати всю систему навчання образотворчій діяльності учнів молодших класів.

Під час проведення уроків образотворчого мистецтва у початкових класах слід використовувати музичну наочність. Ученими встановлено, що за допомогою слухових аналізаторів людина засвоює лише 15 % інформації, за допомогою зорових 25%, а коли об'єднуються слуховий і зоровий аналізатори - 65 %. Під час слухання музики учні люблять фантазувати, мріяти, придумувати власні образи, сюжети. На запитання вчителя: „Як би ви хотіли передати свої музичні враження розповіддю чи малюнком?” більшість дітей вибрала малюнок. Поєднання музики й образотворчого мистецтва дає змогу ознайомити учнів з основними поняттями образотворчої грамоти: колір, штрих, пляма, лінія, провести паралель з нотою, звуком, тембром тощо, вдосконалюючи з тим техніку вдосконалення в практичній роботі.

Вважаючи, що основою музичного мистецтва є класика, загальноприйнятні цінності, для формування творчих здібностей учнів на уроках образотворчого мистецтва слід використовувати класичні музичні твори, в яких втілено ідеї добра, справедливості, гармонії, краси. Наприклад: „Пори року” та „Лебедине озеро” П.Чайковського, музику А.Вівальді, М.Римського-Корсакова, В.Косенка тощо.

4. ТЗН та сучасні технології навчання образотворчого мистецтва

Окрему групу дидактичних матеріалів становлять *технічні засоби навчання*. ТЗН — це спеціально розроблені та виготовлені прилади, обладнання й устаткування, призначені для використання в навчально-виховному процесі. Сучасні ТЗН мають відповідати вимогам до змісту освіти і міжнародним стандартам, максимально використовувати можливості новітніх інформаційних технологій навчання. Національною доктриною розвитку освіти передбачено створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів. ТЗН прийнято розподіляти на екранні, звукові, екранно-звукові засоби та нові інформаційні технології.

До *екранних ТЗН* належать навчальні діафільми та діапозитиви, застосування яких можливе з використанням діапроекторів та кодоскопів. *Звукові ТЗН* — це навчальні грамзаписи, магнітні записи та радіопередачі. Для демонстрації звукових навчальних посібників на уроках застосовують відповідну технічну апаратуру: магнітофони, програвачі, єдину шкільну радіомережу тощо. До *екранно-звукових засобів навчання* належать навчальні кінофільми, телепередачі, створені на студіях науково-популярних та документальних фільмів.

Підкреслимо винятково важливе значення звукової та екранно-звукової наочності в розв'язанні завдань освітньої галузі „Художня культура”. Застосування ТЗН на уроці сприяє увиразненню і конкретизації образотворчих уявлень молодших школярів, його ускладненню за змістом і структурою, поповненню словникового запасу, розвитку художнього чуття. Сприймаючи зразки інтонаційно багатого мовлення, учні молодшого шкільного віку поповнюють свій словниковий запас, учаться висловлюватися зв'язно.

Застосування в навчальному процесі з образотворчого мистецтва сучасних інформаційних технологій, побудованих на використанні новітніх комп'ютерних засобів, сприяє розвитку інтелектуальних і творчих здібностей школярів, забезпечує індивідуалізацію та інтенсифікацію навчального процесу. Методикою проведення уроків образотворчого мистецтва передбачено гармонійне поєднання у структурі уроку різноманітних видів діяльності та видів мистецтва (література, музика, театр тощо). Мультимедійні засоби навчання відкривають нові технологічні можливості для педагогіки образотворення, унікальні можливості поліхудожнього виховання школярів, мають переваги порівняно з традиційним навчанням, допомагають поєднувати візуальні, музичні, театральні й інші види мистецтва.

Програмно-педагогічні засоби (ППЗ) поділяють на такі види:

- інформаційно-пояснювальні, за допомогою яких подається навчальна інформація. Це комп'ютерні фільми, відеофільми тощо;

- діагностичні (контрольні) ППЗ, які допомагають діагностувати стан та якість засвоєння знань;

- навчально-тренувальні, ігрові, моделювальні ППЗ, призначені для повторення, закріплення, усвідомлення знань, формування вмій, навичок їх застосування у практичній діяльності;

- комбіновані, які містять у своїх змістових і операційно-діяльнісних компонентах усі вище перелічені ознаки. До комбінованих ППЗ зараховують і електронний підручник.

Використання *електронного підручника* на уроках образотворчого мистецтва забезпечує глибше засвоєння навчального матеріалу завдяки використанню відеосюжетів, наочному представленню природних об'єктів та репродукцій художніх творів, передбачає оперативний самоконтроль учнів у процесі виконання вправ і тестів. Електронний підручник має також широкі можливості для роботи з додатковою інформацією: словниками, енциклопедіями, забезпечує проведення мовних ігор тощо.

Слід зауважити, що уроки образотворчого мистецтва з використанням електронного підручника потребують значної попередньої підготовки як учителя, так і учнів. Для якісного функціонування цього виду ППЗ необхідна належна матеріально-технічна база школи, обґрунтовані методичні рекомендації для роботи з посібником, відповідні навчальні програми. Як свідчить шкільна практика, введення комп'ютерної програми в хід уроку лише на певних етапах є ефективнішим, ніж робота з комп'ютерним матеріалом протягом усього уроку. Пам'ятаючи про гігієнічні норми, про граничне допустимі навантаження на дитину, комп'ютерний урок у початкових класах не повинен перевищувати 20 хвилин.

Створення *педагогічного програмного засобу* “Образотворче мистецтво” (1-4 класи) виправдано тим, що саме при вивченні образотворчого мистецтва необхідно синтезувати вербальну, візуальну, звукову та рухову інформацію, поєднувати абстрактно-логічні та предметно-образні форми наочності, підвищувати мотивацію навчання за рахунок єдності пізнання та розваги, емоційності та образності форми викладу навчального матеріалу, можливістю вибору вчителем та учнями темпу та послідовності діяльності, об'єму матеріалу, що вивчається.

Педагогічний програмний засіб “Образотворче мистецтво” (1-4 класи) розроблений підприємством у місті Рівному „Контур плюс” відповідно до програми для загальноосвітніх навчальних закладів “Образотворче мистецтво” (1-4 класи) (авт. Л. Любарська, Л. Вовк). Програмний засіб орієнтований на сучасні форми навчання із забезпеченням традиційних та інноваційних підходів до навчання в повній відповідності з документами, що регламентують зміст освіти.

Увесь курс складається з 35 уроків, що відповідає навчальній програмі. Кожен урок розкриває конкретну тему згідно навчальної програми та містить засоби для пояснення необхідної теми: малюнки, світлини, текст, анімації, аудіо та відеофрагменти, зразкове виконання практичних робіт, правила роботи з різними матеріалами, особливості роботи в тій чи іншій техніці тощо.

Для перевірки знань передбачено підсумкові заняття, запитання для самоконтролю та контролю. Крім того, програмний засіб містить довідникову інформацію: довідку по роботі з ППЗ, словник термінів і понять, іменний покажчик, правила роботи з матеріалами, правила техніки безпеки.

Використання ППЗ «Образотворче мистецтво» (1-4 класи) дає можливість досягнення наступних педагогічних цілей:

- підтримка колективних, групових, парних та індивідуальних форм навчання в умовах класно-урочної системи організації навчального процесу;
- створення комфортних умов комп'ютерної підтримки традиційних і новаторських технологій навчання;
- активізація пізнавального інтересу учнів;
- забезпечення диференційованого та інтегрованого підходів до вивчення предмету;
- структуризація та мотивація змісту навчання;
- розширення освітніх мистецьких компетенцій.

До складу програмно-методичного комплексу включено:

- 35 уроків образотворчого мистецтва для 1, 2, 3, 4 класу;
- тематичне планування для 1, 2, 3, 4 класу;
- глосарій;
- іменний покажчик;
- додаток «Види образотворчого мистецтва»;
- додаток «Правила техніки безпеки».

ППЗ «Образотворче мистецтво, 1, 2, 3, 4 клас» може бути використаний учителем:

- для підготовки та проведення уроку;
- для проведення тестового контролю знань;
- для створення власних уроків і редагування існуючих;
- для проведення індивідуальних і факультативних занять.

ППЗ «Образотворче мистецтво, 1, 2, 3, 4 клас» може бути використаний учнем:

- для самостійного вивчення матеріалу;
- для підготовки до уроку, закріплення набутих знань.

Запропонований комплекс розширить і покращить інформаційний, наочний, методичний арсенал учителя образотворчого мистецтва незалежно від рівня професійної кваліфікації та досвіду.

Значними можливостями щодо активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках образотворчого мистецтва із застосуванням колективних форм роботи володіють інформативні SMART-дошки (назва походить від англ. — кмітливий, спритний, меткий). Робота з цим навчальним устаткуванням дає широкі можливості для організації пізнавальної діяльності школярів, робить уроки динамічними. Необхідний лише дотик, щоб вибрати значок, відкрити веб-сайт або пересунути зображення, учням достатньо торкнутися поверхні дошки — палець працює, як мишка. Такий простий і швидкий доступ до інформації спонукає учнів міркувати і створювати нові ідеї.

Уроки образотворчого мистецтва з використанням інтерактивних засобів навчання не тільки спонукають до активної роботи, а й допомагають донести матеріал до кожного учня в класі. Ніяке інше устаткування для навчального класу не дає таких можливостей. Великий екран, на який проектується інформація, видно кожному, і вчитель має змогу заволодіти увагою всього класу. Учні бачать великі кольорові зображення і діаграми, взаємодіють з матеріалом, пересуваючи літери, цифри, слова і картини. Одним тільки пальцем школяр

може працювати з різноманітними фігурами, шукати потрібну інформацію в мережі або робити презентацію. А за допомогою маркера, що знаходиться на спеціальній підставці, він пише на екрані електронним чорнилом. Слід додати, що використання сучасних інформаційних інтерактивних технологій у навчанні відповідає соціальним і психологічним особливостям молодших школярів. Особистісні, психічні новоутворення, емоційно-почуттєва сфера, операції мислення дітей цього віку розвиваються передусім у межах навчальної діяльності та у зв'язку з нею.

Ефективність використання мультимедійних засобів у навчальному процесі залежить від якості навчальної інформаційної програми, яка повинна відповідати ряду умов:

1. Не містити фактичних помилок, неточностей.
2. Система понять має формуватися на логічній, науковій основі.
3. Програма повинна мати чітке навчальне призначення.
4. Програма має системно і послідовно викладати навчальний матеріал, урахувувати логіку розгортання пізнавального процесу, методично оснащувати пошукову діяльність учнів.

5. Оснащення кабінету образотворчого мистецтва у школі

Якість викладання зазначеного шкільного предмета ще значною мірою залежить від певного предметно-просторового середовища, в якому здійснюється навчально-виховний процес. Оскільки образотворче мистецтво належить до групи гуманітарно-естетичних шкільних дисциплін, то логічним виглядає висновок про необхідність створення спеціального художньо-естетичного середовища для образотворчої діяльності школярів.

В умовах школи об'єктом спеціально організованого художньо-естетичного середовища може стати предметний кабінет образотворчого мистецтва, який доречно використовувати для уроків образотворчого мистецтва як у початкових, так і в інших класах. Частіше за все добре оснащений та естетично оформлений шкільний кабінет образотворчого мистецтва є результатом спільної праці вчителя, учнів, їхніх батьків та безпосередньо адміністрації школи. Навіть часткове оснащення та оформлення будь-якого класного приміщення, з огляду на проведення в ньому тільки уроків образотворчого мистецтва, позитивно впливає на процес залучення молодших школярів до світу прекрасного загалом та художньо-творчої діяльності зокрема.

Найбільш бажаним варіантом достатнього обладнання кабінету образотворчого мистецтва є наявність в ньому декількох функціональних зон: місця для роботи вчителя, місця для діяльності учнів, гігієнічного куточка та простору для експонування і зберігання спеціального оснащення, технічних засобів навчання, художніх матеріалів та приладдя.

Для кабінету образотворчого мистецтва доцільніше виділяти велику світлу, теплу, добре провітрювану кімнату, що має додаткове т.зв. "підсобне" приміщення (для натурно-методичного фонду, ТЗН та іншого). В зв'язку з тим, що в кабінеті образотворчого мистецтва діяльність школярів пов'язана з додатковим напруженням зору, слід звернути особливу увагу на організацію освітлення та колірне оформлення кабінету. Достатнє освітлення та гармонійне пофарбування (краще в світлій ахроматичній гамі) кабінету образотворчого мистецтва не лише сприятимуть успішній образотворчості дітей, але й запобігатимуть їх передчасній втомі.

Художньо-декоративне оформлення кабінету має бути обмеженим як за розмірами, так і за кількістю елементів постійного та тимчасового оздоблення. Для постійного оформлення слід використовувати: композиції у формі настінного розпису або мозаїки, зразки справжніх мистецьких творів, декілька стендів за тематикою образотворчої грамоти та систему "затемнення" приміщення. Тимчасове оформлення може мати суто навчальне спрямування: виставки дитячих художніх робіт, наочні посібники до певної навчальної теми уроку тощо.

Кабінет слід обладнати комплектом відповідних меблів, найкраще спеціальними шафами, стелажми, стільцями та партами, що мають змінний кут нахилу робочої поверхні, підставками для натурних композицій. Але в основному меблі мають відповідати

функціональному призначенню, тобто бути зручними у створенні найсприятливіших умов для навчальної та образотворчої діяльності молодших школярів. Звичайно, меблі не мають заважати ні під час роботи, ні під час змушеного пересування дітей та вчителя по кабінету (наприклад, відстань від парт до дошки має бути не меншою за 2,4 м, а проміжки між рядами понад 60 см).

Важливою ланкою в обладнанні та оснащенні шкільного кабінету образотворчого мистецтва виступають сучасні технічні засоби навчання. Тому поряд з перевіреними часом екранно-проекційними та аудіовізуальними технічними засобами (типу кіноапарата, епідіаскопа, діапроектора, кодоскопа, магнітофона, телевізора, відеомагнітофона та ін.) можна використовувати й різні комп'ютерні технології.

В предметному кабінеті необхідно зосередити й систематизувати достатній обсяг навчально-методичних посібників (таблиці, репродукції, зразки дитячих робіт, науково-методичні посібники, сенсорні еталони та іншу наочність з кольорознавства, конструювання, композиції, малювання з натури тощо) та відповідний натурний фонд (муляжі овочів та фруктів, моделі людської голови та тіла, різні предмети побуту та мистецькі твори, особливо зразки виробів декоративно-ужиткового мистецтва). Можна зберігати в кабінеті й необхідні художні матеріали та приладдя (фарби, пензлі, папір, ножиці, клей, різці, пера, крейду, глину, пластилін та інші). Та головним у створенні, оснащенні та оформленні шкільного кабінету образотворчого мистецтва залишається те, щоб він був зручним місцем для образотворчості дітей та методичним центром для удосконалення педагогічної майстерності вчителів.

Лекція 4 (2 год.)

Тема: Урок образотворчого мистецтва у початкових класах. Контроль та оцінка навчальної діяльності учнів на уроці образотворчого мистецтва

1. Урок - основна форма організації навчально-виховного процесу з образотворчого мистецтва в 1-4 класах.
2. Типи уроків образотворчого мистецтва у початкових класах.
3. Дидактична структура уроку образотворчого мистецтва. Етапи уроку образотворчого мистецтва та їх зміст.
4. Зміст і дидактичні структури нетрадиційних уроків образотворчого мистецтва
5. Форми організації навчально-пізнавальної діяльності на уроці образотворчого мистецтва.
6. Контроль та оцінка навчальних досягнень учнів початкових класів з образотворчого мистецтва.

Література до теми

1. Зміст, дидактичні структури та методичне забезпечення уроків у початкових класах (психологічні та педагогічні аспекти) /За ред. Г.П.Коваль. –Тернопіль, 2010. -192 с.
2. Корнілова О.О. Про впровадження нової шкали оцінювання навчальних досягнень учнів із предметів художньо-естетичного циклу /О.О.Корнілова /Мистецтво та освіта. - 2000. -№4. -С.55-56.
3. Масол Л.М. Ігрові художньо-педагогічні технології у процесі викладання інтегрованого курсу „Мистецтво” /Л.М.Масол //Початкова школа. -2007. –№1. – С.46-55.
4. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі /Л.М.Масол, О.В.Гайдамака, Е.В.Белкіна, І.В.Руденко. –Харків, 2006. -256 с.
5. Полякова Г.А. Образотворче мистецтво. 1-7 класи /Г.А.Полякова. –Харків, 2001. - 157 с.

6. Рудницька О.П. Основи викладання мистецьких дисциплін /О.П.Рудницька. –К.: АПН України, 1998. -183 с.
7. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. Навчальний посібник /О.П.Рудницька. –Тернопіль: Навчальна книга –Богдан, 2005. -360 с.
8. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів /О.Я.Савченко. - К., 1997.
9. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник /О.Пометун, Л.Пироженко. –К., 2004. -192 с.
10. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник /М.М.Фіцула. -Тернопіль: Навчальна книга -Богдан, 1997. -192 с.

Ключові слова: урок, дидактична структура уроку, типи уроків, форми навчально-пізнавальної діяльності, форми контролю, рівні оцінювання.

1. Урок - основна форма організації навчально-виховного процесу з образотворчого мистецтва в 1-4 класах

Спосіб взаємодії вчителя та учня у навчально-виховному процесі визначається *організаційними формами навчання*. До них належать: *урок, практичні заняття, індивідуальна робота, самостійна робота, екскурсії, домашня навчальна робота* та інші. Головною формою організації навчально-виховного процесу під час викладання образотворчого мистецтва у початкових класах є *урок*. Саме на уроці вирішуються важливі завдання формування образотворчих знань, умінь і навичок, естетичного виховання та розвитку пізнавальної активності, спостережливості, уваги, образної пам'яті, нестандартного мислення, зв'язного мовлення та творчої уяви молодших школярів.

Якість уроку залежить від педагогічної майстерності вчителя, його теоретичної підготовки, методичної вправності, сформованості практичних умінь образотворчої діяльності, розуміння мети, завдань і змісту програми „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів, осмислення структури і методики уроку та здатності реалізації творчого підходу під час його проведення.

Сучасні вимоги до уроку образотворчого мистецтва враховують такі аспекти.

1. Урок повинен бути проведений на належному науково-теоретичному та методичному рівнях з дотриманням загальнодидактичних та художньо-естетичних принципів навчання.
2. Кожен урок передбачає отримання очікуваних результатів навчальної діяльності, підпорядкованої загальній меті уроку.
3. Урок повинен забезпечувати не лише засвоєння певного обсягу знань з основ образотворчої грамоти та впливати на процес формування практичних навичок образотворчої діяльності, опанування різних художніх технік, а й сприяти становленню естетичного світогляду, емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва, нестандартного мислення та творчого виразу особистості молодшого школяра у власних роботах.
4. Урок повинен включати методично доцільний підбір різноманітних форм, методів і прийомів навчально-виховної роботи, які забезпечуватимуть активізацію розумової та самостійної творчої діяльності дітей, розвиток їх образотворчих здібностей.
5. Під час проведення уроку слід дбати про реалізацію особистісно зорієнтованого підходу до навчання образотворчого мистецтва та врахування вікових і психічних особливостей учнів молодшого шкільного віку.
6. Впровадження на уроці образотворчого мистецтва інтегрованого підходу до побудови навчально-виховного процесу.

Урок образотворчого мистецтва вважається ефективним тоді, коли вчитель створив належні умови для формування образотворчих знань, умінь і навичок молодших школярів,

розвитку художніх здібностей.

2 Типи уроків образотворчого мистецтва у початкових класах

Загальнодидактичні аспекти типології, структури уроків висвітлювали у науково-методичних працях І.Я. Лернер [62], В.О. Онишук [91], О.Я. Савченко [114], М.М. Фіцула [133], Типологію, структуру і методику проведення уроків художньо-естетичного циклу та зокрема образотворчого мистецтва розглядали С.В. Коновець [49], Н.В. Лесняк [37], Л.М. Масол [77], Г.А. Полякова [104]. Типи уроків образотворчого мистецтва, що практикуються у початковій школі представлено у схемі 5.

Схема 5

Для чіткої і високоефективної організації та проведення уроків образотворчого мистецтва у початковій школі кожен вчитель початкових класів повинен свідомо володіти і використовувати у практиці різні типи уроків та відповідні їм дидактичні структури, враховуючи вимоги сучасної програми та розвиток науки про дитячу творчість.

Сучасна педагогічна наука залежно від дидактичної мети та етапів процесу пізнання (сприймання та усвідомлення нового матеріалу, узагальнення, систематизація та закріплення отриманих знань, практичне, творче використання набутих знань, перевірка ступеня засвоєння знань, умінь та навичок) визначає таку *типологію уроків* у початкових класах:

- уроки засвоєння нових знань;
- уроки осмислення знань і формування умінь і навичок;

- уроки застосування знань, умінь і навичок;
- уроки узагальнення і систематизації знань;
- уроки перевірки, оцінювання і корекції знань;
- комбіновані уроки.

Покращенню якості викладання шкільного предмету „Образотворче мистецтво” помітно сприяє розширення кола уроків образотворчого мистецтва в початковій школі за рахунок їхньої якісно-змістової перебудови. Типологія уроків образотворчого мистецтва може відрізнятися від загальноприйнятої дидактичної, оскільки урок образотворчого мистецтва має свою специфіку і належить до предметів художньо-естетичного циклу. Класифікацію уроків образотворчого мистецтва можна здійснювати і за змістом навчального матеріалу. Так, вчений-методист С.В. Коновець вважає найбільш бажаними типами уроків образотворчого мистецтва у сучасних умовах такі:

- уроки оволодіння образотворчою грамотою (заняття з композиції, малювання з натури, опанування форми, кольору, об'єму, простору, різних художніх технік);
- уроки сприймання та оцінювання явищ мистецтва та дійсності (сприймання, аналіз та оцінка певного художнього твору або явища дійсності);
- уроки колективної образотворчої діяльності (виконання колективної творчої роботи за спільним задумом теми та художньої техніки);
- уроки створення самостійних творчих робіт (втілення власного задуму учнів в оригінальних творчих роботах) [49].

Кожен із структурних елементів мистецького уроку – висунення творчого завдання, пошук способів вирішення творчого завдання, окреслення художньо-творчого задуму, його втілення у художньо-матеріалізовану форму, оцінювання результатів (за Г.М. Падалкою) – включає:

- мотиваційне забезпечення художньо-навчальної діяльності;
- актуалізацію попереднього художнього досвіду діяльності, знань і умінь учнів;
- активізацію їх творчої ініціативи, самостійності у вирішенні творчих проблем;
- вольову регуляцію навчального процесу, концентрацію уваги, інтенсифікацію навчальної напруги;
- визначення завдання для самостійної роботи [96].

Кожен тип уроку має свою структуру, яка включає взаємопов'язані етапи навчально-виховної діяльності. Етапи уроку в свою чергу містять різні форми, методи і прийоми роботи, які підпорядковуються навчальній, розвивальній та виховній меті уроку, розкривають зміст навчального матеріалу. Компонування елементів дидактичної структури уроку залежить від тих завдань, які розв'язуються на уроці певного типу.

У дидактичній структурі кожного типу уроку є своя підструктура. Вона розкриває і визначає методичні аспекти уроку: розповідь, бесіду, аналіз репродукцій художніх творів, педагогічний малюнок, тренувальні вправи та інші. Кількість та різноманітність елементів дидактичної підструктури уроку залежить від його мети та завдань. Наприклад, на етапі повідомлення нового матеріалу вчитель може обрати різні методичні прийоми: проблемну бесіду, пояснення, розповідь, аналіз репродукцій художніх творів різних жанрів, словесне малювання, педагогічний малюнок тощо.

Визначаючи структуру уроку певного типу варто розуміти, що у ньому будуть присутні не лише елементи навчання, які визначають його назву, але й інші доцільні на даному уроці. Яскравим прикладом такого гармонійного поєднання етапів дидактичної структури є комбінований урок. Структура комбінованого уроку образотворчого мистецтва у початкових класах включає етапи, які мають певний зміст.

3. Дидактична структура уроку образотворчого мистецтва. Етапи уроку образотворчого мистецтва та їх зміст

Розробляючи зміст уроку образотворчого мистецтва, готуючи конспект слід користуватися його дидактичною структурою. На початку конспекту вчитель образотворчого мистецтва розробляє такі положення.

1. Вид діяльності.
2. Тема уроку.
3. Мета уроку (навчальна, розвивальна, виховна).
4. Обладнання уроку.
5. Техніка виконання.
6. Використання класної дошки.
7. Термінологічний словничок.
8. Методи і прийоми, для застосування вчителем на уроці.
9. Види мистецтв, що інтегруються на уроці.

Етапи комбінованого уроку образотворчого мистецтва мають такий зміст.

I. Організаційний етап (1 хв.)

Передбачає підготовку учнів до навчальної діяльності, доцільну організацію робочого місця. Робота вчителя на цьому етапі повинна бути спрямованою на створення у класі ділової атмосфери та психологічної готовності учнів до спілкування і навчання. До початку уроку визначаються чергові або „лаборанти”, які готують всі необхідні художні матеріали і приладдя. Цей етап може бути як на початку, так і в середині уроку, під час зміни різновидів навчально-пізнавальної і творчої практичної діяльності. Даний етап уроку повинен бути динамічним, не затрачати багато часу.

II. Актуалізація опорних знань. Повторення вивченого матеріалу (2 хв.)

Має на меті відтворення знань, умінь і навичок учнів, які мають стати основою для засвоєння нових понять та аспектів. Повторюються необхідні для роботи на даному уроці набуті раніше знання, закріплюється образотворча термінологія за допомогою розв’язання кросвордів, тестових завдань.

На даному етапі варто перевірити домашнє завдання. При викладанні образотворчого мистецтва, окреме домашнє завдання художньо-творчого характеру може бути відсутнім. Замість художньої практичної роботи можна запропонувати учням провести спостереження за явищами природи та предметним середовищем, дібрати репродукції творів мистецтва для спостереження та аналізу, віршовані та музичні уривки.

III. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми і мети уроку (2 хв.)

Етап підготовки учнів до активного і свідомого засвоєння нового навчального матеріалу та художньої творчої діяльності. На цьому етапі відбувається мотивація учнів до активного сприйняття нового навчального матеріалу, визначення мети і завдань уроку, доведення практичного значення роботи на уроці, створення позитивного емоційного настрою, формулювання проблемних завдань, показ учнівських робіт, виконаних на подібну тему чи в тій же техніці.

IV. Засвоєння нового матеріалу. Навчально-пізнавальна робота

1. Теоретико-аналітична робота (5—10 хв.)

На початку даного етапу уроку важливо добре організувати увагу учнів з метою покращення процесу сприймання нового матеріалу. Проводиться бесіда чи розповідь учителя з метою пояснення нового матеріалу з використанням термінологічного словничка, аналіз творів образотворчого, декоративно-ужиткового мистецтва, про місце і роль естетичного в житті людей. У ході бесіди вчитель постійно активізує процес сприймання вдало дібраними запитаннями.

На даному етапі відбувається інструктаж і демонстрація роботи з новими художніми матеріалами, запис нових слів в індивідуальні термінологічні словнички. Вчитель організовує роботу з репродукціями, творами мистецтва, показ наочних посібників, фрагментів педагогічних програмних засобів навчання, рухомих моделей.

2. Підготовчі вправи (3—5 хв.)

Виконання короткочасних вправ - тренувальних чи навчальних, які відповідали б

навчальній чи розвивальній меті уроку і допомагали при виконанні основного завдання.

Вправи в повітрі, в альбомі олівцем; вправи з основ кольорознавства (на поєднання, на утворення додаткових кольорів, на заливку, вливання кольору в колір, на знайомство з окремими техніками живопису); вправи на засвоєння прийомів ліплення, роботи з папером; виконання ескізів декоративних композицій, композиційних схем, тематичних малюнків; аналіз пропорцій, будови тіла тварин і птахів; аналіз натурної постановки; пояснення послідовності дій.

3. Пояснення послідовності виконання завдання. Композиційне розміщення зображення (1—2 хв.)

Виконання вчителем педагогічного малюнка крейдою на дошці, пензлем і фарбою на планшетах. Демонстрація варіантів тематичної композиції, комбінація аплікативних засобів на дошці, створення робочого ескізу майбутньої композиції. На завершення даного етапу уроку вчитель демонструє педагогічний малюнок, який вдало доповнює пояснення нового матеріалу.

V. Закріплення нового матеріалу. Творча практична робота

1. Самостійна робота учнів під керівництвом учителя (25—30 хв.)

Учитель керує роботою учнів, вказує на недоліки (але не малює учневі в альбомі), звертає увагу на типові помилки. Виконує графічне повторне пояснення на полях роботи учня послідовності виконання завдання (якщо дитина має труднощі при виконанні завдання).

VI. Підсумок уроку. Аналіз та оцінювання робіт (3—5 хв.)

Встановлюється, які знання, уміння і навички здобули учні на даному уроці. Проводиться аналіз робіт учнів, оцінювання та організовується виставка. З метою розвитку зв'язного мовлення та критичного мислення учнів здійснюється взаєморецензування, взаємоаналіз робіт однокласників.

VII. Домашнє завдання (1 хв.)

Учням повідомляється інформація про домашнє завдання, роз'яснюється методика виконання, звертається увага на типові помилки. На уроках образотворчого мистецтва практична робота повинна виконуватися в класі. Дітям пропонуються такі завдання з метою підготовки до наступного уроку: підшукати репродукції, прочитати художній твір дитячої літератури, провести спостереження, виконати короткочасні зарисовки, підібрати лексику і сполучення слів, необхідні для розповіді про виконане завдання.

Вище зазначені етапи уроку включаються при написанні конспекту уроку образотворчого мистецтва. Кожен етап уроку повинен бути методично правильним, змістовним, побудованим відповідно до характеру матеріалу, який вивчається. На кожному етапі уроку слід дбати про збагачення і активізацію словникового запасу, поповнення його образотворчою термінологією.

4. Зміст і дидактична структура нетрадиційних уроків образотворчого мистецтва

Специфіка викладання образотворчого мистецтва в сучасних умовах потребує від учителя широкого використання інноваційних форм, методів, прийомів роботи, проведення нетрадиційних уроків. Організація уроків може бути побудована як на послідовності елементів (етапів) традиційної структури, так і в інших формах. Одним з ефективних засобів формування цілісного погляду школярів на світ є інтеграція, яка набуває значення провідної тенденції оновлення змісту освіти. Наведемо декілька прикладів побудови таких уроків.

Урок-роздум

I. Організація класу до уроку.

II Оголошення теми і мети уроку.

III. Актуалізація опорних знань учнів.

Бесіда за допомогою казки-загадки.

IV. Сприйняття та усвідомлення нового матеріалу.

1. Демонстрація репродукцій картин (участь дітей в обговоренні проблемних питань).
2. Роз'яснення (із наочним прикладом на дошці — педагогічним малюнком) основних теоретичних даних.

V. Самостійна творча практична робота.

1. Самостійне осмислення, розв'язання учнями творчого завдання за допомогою художніх засобів.

2. Завдання учням — підкреслити назвою стан зображуваного і ставлення до нього.

3. Обговорення придуманих учнями назв.

VI. Аналіз дитячих робіт. Вербальне оцінювання їх учителем та самооцінювання учнями.

VII. Домашні завдання.

VIII. Підсумок уроку. Бесіда про досягнення мети уроку.

Урок-дослід

I. Організація класу до уроку.

II. Оголошення теми і мети уроку.

III. Актуалізація опорних знань і чуттєвого досвіду школярів.

Ознайомлення з новими поняттями і термінами.

IV. Сприймання та усвідомлення нового матеріалу.

V. Творча практична робота учнів.

Виконання дослідів. Висновок.

VI. Аналіз дитячих робіт. Оцінювання і взаєморецензування.

VII. Домашні завдання.

VIII. Підсумок уроку

Завершальна частина: заключне слово вчителя, присвоєння звання «Чарівник», церемонія вручення медалей, закінчення уроку за звуковим сигналом).

Урок - школа дизайну

I. Організація класу.

II. Актуалізація опорних знань учнів

Бесіда про види образотворчого мистецтва. Закріплення мистецтвознавчої термінології.

III. Аналіз творчих виробів.

IV. Пояснення послідовності виконання завдання.

V. Самостійна робота учнів.

VI. Інсценізація казки (за допомогою виконаних виробів).

Урок - школа народної творчості

I. Організаційна частина.

II. Вступ (Музична частина, розповідь про походження виду народної творчості. Музичний супровід. Легенда).

III. Повідомлення теми і мети уроку.

IV. Актуалізація опорних знань. Бесіда за запитаннями.

V. Розповідь про способи виконання декоративних виробів.

VI. Розповідь про єдність ужиткового мистецтва та музики. Веснянки.

VII. Символіка виробів ужиткового мистецтва.

VIII. Розглядання виробів, пояснення символіки.

IX. Аналіз готового виробу і поетапного виконання роботи.

X. Самостійна робота учнів.

XI. Оцінювання кращих робіт, аналіз їх зображувальних якостей.

XII. Підсумок уроку.

Урок-конкурс (підсумковий — з різних видів художньої діяльності)

I. Організація класу.(ділять на дві команди, визначають капітанів, журі). Вступне слово вчителя. Огляд-виставка робіт.

II. Проведення конкурсів.

Конкурс ляльководів:

- скласти діалог за казкою, розіграти його;
- передати діалог різною інтонацією, змінюючи настрій (радісно/сумно);
- передати характерні рухи ляльки у взаємодії зі словами, конкурс архітекторів;
- виконати ескізи святкового оформлення вулиці, будинків представниками команд.

Конкурс мистецтвознавців:

- написати твори-мініатюри за змістом та виражальними засобами сюжетної картини;
- відповісти на запитання за картиною;
- порівняти виражальні засоби різних видів мистецтв (музика, живопис, графіка, скульптура).

III. Підведення підсумку конкурсів, нагородження переможців.

Урок-гра

I. Мотивація.

1. Ігрова ситуація.
2. Слухання казки.
3. Мотиваційні завдання.
4. Оголошення вчителем теми, цілевизначення.
5. Проблемна ситуація.

II. Стадія нових інформацій.

1. Обговорення змісту, читання уривків казки.
2. Повідомлення вчителя (емоційна розповідь за темою уроку, читання учнями віршів, відгадування загадок, прислів'їв; відповіді на запитання міжпредметного характеру).

III. Організація групової роботи, дидактичних ігор.

1. Практичні завдання:

- скласти мозаїку з розрізаних частин зображення;
- назвати, що зображено на малюнку;
- пригадати і загадати відповідні зображенню загадки.

2. Фізкультхвилинка (діти закривають очі, звучить музика, читання вірша вчителем про сон).

3. Групова робота, гра «Знайди схований сон».

4. Слухання вірша.

5. Вивчення пісні.

IV. Підсумок.

Урок колективної творчої діяльності

I. Вступна бесіда. Сприймання учнями вірша. Подача нового матеріалу.

II. Перевірка сприймання матеріалу.

III. Перевірка рівня засвоєння нових знань. Дидактична гра (первинне закріплення нового матеріалу).

IV. Вторинне закріплення нового матеріалу. Дидактична гра. Вибір «головного художника» команд. Колективна зображувальна діяльність учнів.

V. Вчитель як арбітр або суддя підводить підсумок.

Урок-споглядання

I. Звучить музика. Вчитель у стилізованому національному одязі. Читання віршів. Пізнавальна бесіда.

II. Оголошення теми і мети уроку. Завдання учням: виконати модель виробу народної

творчості, отримати насолоду від споглядання прекрасного.

III. Подача нового матеріалу. Легенда. Споглядання учнями виробів народної творчості.

IV. Практична робота учнів. Читання віршів. Виготовлення виробів. Застосування символіки.

V. Аналіз та оцінювання дитячих робіт. Споглядання, взаємоаналіз та демонстрація кращих робіт. Добирання учнями назв для своїх виробів.

VI. Домашні завдання (прикрасити інтер'єр кімнати виконаним виробом).

VII. Підсумок уроку. Народна мудрість (прислів'я, приказки).

Урок-подорож

Урок проходить за визначеним заздалегідь маршрутом із зупинками на „станціях”, запланованих для виконання архітектурних начерків (за слайдами). На кожен малюнок варто відводити не більше 10 хв. Головне завдання „подорожі” — знайти цікавий мотив для майбутньої композиції, що буде створюватись на наступному уроці.

Урок-аналіз (інтерпретація)

I. Організація навчального процесу.

II. Актуалізація досвіду учнів. Застосування відомих знань і навичок у новій ситуації. Формування оцінних суджень учнів.

III. Оголошення теми, мети, визначення головних завдань уроку.

IV. Аналіз мистецьких творів та учнівських робіт, виконаних на попередньому уроці. Рольова гра: учням потрібно уявити себе критиками-експертами. Зробити аналіз стосовно сформульованих завдань. Оцінити роботи, обґрунтувати докази і коротко записати їх (учні працюють „експертними групами”, з'ясовують, обговорюють, доводять свої твердження, роблять висновки).

V. Підсумок: художньо-естетична оцінка результатів діяльності учнів.

Інтегрований урок-пошук (музика, декоративне мистецтво)

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань. Повторення термінів, понять (звернення до словничків). Аналіз репродукцій. Обговорення результатів попередньої пошукової роботи (термінологія, спільна для музики й образотворчого мистецтва).

III. Повідомлення теми і мети уроку.

IV. Опрацювання нового матеріалу:

- гра-екскурсія;
- пояснення алгоритму зображення (педагогічний малюнок вчителя на дошці);
- робота учнів в означеній художній техніці (під музичний супровід);
- в перерві між етапами практичної роботи — обговорення народних традицій, виконання народної пісні;
- ознайомлення з музичним терміном „варіація”;
- прослуховування варіації на народну пісню, порівняння творів;
- продовження практичної роботи.

V. Оцінювання учнями власних робіт, їх суті та вагомості.

VI. Підсумок уроку (розгадування кросворду за темою уроку).

VII. Домашнє завдання (продовження пошукової роботи).

Інтегрований урок (засоби гармонійної виразності різних видів мистецтва)

I. Організація роботи, обговорення завдань та вибір художніх матеріалів.

II. Оголошення теми уроку.

III. Сприймання та усвідомлення нового матеріалу:

- засоби виразності в різних видах мистецтва, бесіда та аналіз прикладів;

- виконання вправ;
- пояснення відповідних понять, педагогічний малюнок вчителя;

IV. Міжпредметні завдання. Порівняння мови різних видів мистецтв (хореографії та графіки):

- створення словесного образу танцю;
- прослуховування музичного фрагменту. Входження в образ (передача рухами ритму).

V. Самостійна художньо-практична робота учнів (відтворення краси танцю в лініях і кольорі).

VI. Підсумок уроку. Аналіз робіт. Відповіді на запитання: «Що створює гармонію в різних видах мистецтва?»

5. Форми організації навчально-пізнавальної діяльності на уроці образотворчого мистецтва

В арсеналі кожного вчителя є значна кількість форм організації навчально-пізнавальної діяльності, а саме:

- фронтальна форма, за характером сумісно-індивідуальна (передбачає, що всі учні працюють в одному темпі за однаковим завданням);
- парна (організація навчально-пізнавальної діяльності за парами, які мають певну основу, навчальні, індивідуальні можливості учнів);
- групова (склад учнів поділяється на групи, бригади, ланки; кожна група має своє завдання, завдання рівноцінні за змістом та складністю);
- кооперовано-групова, колективна (клас поділяється на групи для виконання кожною з них частини загального завдання);
- диференційовано-групова (передбачає організацію роботи груп учнів з різними можливостями, за різними завданнями, що відповідають визначеним можливостям);
- ланкова (передбачає організацію навчальної діяльності постійних груп учнів, за характером послідовно-взаємодіюча);
- бригадна (передбачає організацію навчальної діяльності спеціально сформованих тимчасових груп учнів, за характером сумісно-взаємодіюча);
- індивідуальна (самостійна робота кожного учня за особистим завданням і за самостійно обраним темпом, які залежать від навчальних можливостей і психічних особливостей);
- індивідуально-групова (передбачає включення окремих учнів в роботу над оригінальними завданнями при виконанні основним складом класу загального завдання).

Педагогічна майстерність вчителя полягає в усвідомленні цілей навчального процесу, чіткому визначенні завдань конкретного етапу навчання, конкретного уроку та їх реалізації, доцільному підборі методів та форм навчання.

6. Контроль та оцінка навчальних досягнень учнів початкових класів з образотворчого мистецтва

Перевірка знань учнів — складова частина навчального процесу. Вона позитивно впливає на засвоєння програмового матеріалу, сприяє поліпшенню організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, підвищує їх відповідальність за якість навчання. В процесі навчання контроль потрібний насамперед вчителю. Для того, щоб проаналізувати, наскільки успішно засвоюється навчальний матеріал, виявити і ліквідувати прогалини у знаннях учнів.

Контроль дуже важливий для учнів. Він допомагає їм об'єктивно оцінити свої знання, уміння, спонукає до систематичного навчання, вимагає навичок самостійної роботи, формує

суспільнозначущі мотиви навчання. Контроль безпосередньо пов'язаний з цілевстановленням та аналізом. Важливо виявити якість засвоєних знань, встановити, які одержані уміння та навички практичної діяльності; виявити, наскільки ефективні методи та організаційні форми навчання, що використовувались, якщо необхідно, прийняти відповідні заходи щодо їх корекції. Педагогічна цінність контролю полягає в тому, що він демонструє всебічну інформацію про знання (повнота, глибина, усвідомлення, міцність, дієвість) та вміння учнів і дозволяє оцінити ефективність навчальної роботи кожного з них.

Поряд із контролем якості навчання слід розглянути і оцінку, яка має два аспекти:

- оцінка як процедура оцінювання якої-небудь дії (діяльності);
- оцінка як вираження в умовних знаках-балах, а також в оцінних судженнях вчителя ступеня засвоєння учнями знань, умінь, навичок, встановлених програмою.

Контроль якості навчання з образотворчого мистецтва здійснюється через поточне оцінювання результатів діяльності на уроках; тематичне оцінювання — на основі залікових тематичних робіт (на яке виділяється два чи, при необхідності, більше уроків); підсумкове оцінювання (семестрове) — на підставі тематичних атестацій.

Залікові тематичні роботи можуть здійснюватися у вигляді:

- практичної роботи;
- зображення композицій на великому форматі (А3);
- залікових уроків наприкінці теми;
- рефератів та дослідницької роботи за темою, що вивчається;
- заліку у формі індивідуальної чи групової практичної роботи;
- культурологічних ігор-заліків за змістом вивченого матеріалу;
- захисту власних проектів учнів та ін.

Оцінювання навчальних досягнень учнів ґрунтується на позитивному ставленні до кожного учня. Оцінюється не рівень невдач, недоліків і прорахунків, а рівень досягнень порівняно з попередніми досягненнями (враховується рівень знань, уявлень; ставлення та оцінювальна аргументація; художньо-практичні уміння і навички).

Підсумкова оцінка, що виставляється учневі на підставі поточного і тематичного оцінювання, повинна виявляти кінцевий результат роботи учня протягом семестру чи навчального року, а не бути механічно виведеним середньоарифметичним балом,

В оцінюванні досягнень учнів із візуального виду мистецтва слід надавати перевагу перевірці практичних умінь і навичок, оцінюючи їх за стимулювально-мотиваційною функцією: насамперед сприяти зростанню в учнів інтересу до мистецтва, розвитку здібностей емоційно-естетично реагувати на нього і знаходити особистісний смисл, стимулювати потребу в художньо-творчій самореалізації.

Вибір показників для оцінювання зображувальних робіт залежить від типу головного практичного завдання уроку (практично-навчальне, практично-виражальне чи комбіноване).

Практичні навчальні завдання оцінюються за такими критеріями:

- рівень засвоєння та відтворення основних навчальних проблем (передача форми, кольору, пропорцій, положення, розміщення на площині, перспективних особливостей);
- композиційна виразність роботи (формат, розмір і рівновага зображення);
- рівень оволодіння технікою зображення (графічною, живописною тощо).

В оцінюванні практичних виражальних завдань головними є:

- оригінальність роботи, творчий підхід (вияв уяви, фантазії у створенні власного художнього образу);
- вміння створити певний настрій, характер (свідоме творче застосування виражальних засобів — вибір колориту, освітлення, перспективи тощо);
- композиційні особливості (формат, композиційний центр, плановість, динаміка, ритм тощо);
- вміння застосувати особливості художньої техніки.

Крім умінь і навичок з практичної художньої діяльності; перевірки та оцінювання досягнень учнів повинні стати:

- вміння сприймати і розуміти, аналізувати твори мистецтва та висловлювати власне естетичне ставлення до побаченого;
- елементарні знання та уявлення про мистецтво, його основні види і жанри, основні поняття і терміни; творчість митців.

У 1-2 класах визначаються лише загальні рівні засвоєння учнями матеріалу — початковий, середній, достатній і високий, забезпечуючи безбальне оцінювання.

Оцінювання навчальних досягнень учнів доцільно починати з 3-4 класу, керуючись певними критеріями і вимогами щодо їх засвоєння для кожного з рівнів [53].

3-поміж форм оцінювання перевагу слід надавати:

- фронтальному опитуванню;
- виконанню групових, колективних та індивідуальних практичних завдань;
- ігровим ситуаціям (вікторина, кросворд або тест в ігровій формі).

Мета використання тестових запитань:

- добір запитань, які потрібні для розкриття конкретної теми уроку;
- вибір і групування запитань для створення на уроці ігрових ситуацій, (хто дасть більше правильних відповідей на запитання);
- підготовка циклу запитань для кожного класу на урок.

Оцінювання навчальних досягнень учнів відбувається відповідно до рівня засвоєння навчального матеріалу:

- I рівень — початковий (пізнавальний), на якому учень розпізнає та відтворює окремі факти, елементи об'єктів при повторному сприйнятті, раніше засвоєної інформації про них, або дій з ними. Оцінювання на цьому рівні відбувається в межах від 1 до 3 балів;
- II рівень — середній (репродуктивний), на якому учнем здійснюється репродуктивна дія (копія) шляхом самостійного відтворення і застосування інформації про раніш засвоєну основу для виконання відомої дії у типовій ситуації. На цьому рівні учень може одержати від 4 до 6 балів;
- III рівень — достатній (конструктивно-варіативний). У цьому випадку відбувається суб'єктивно нова інформація в процесі самостійної побудови або трансформації відомої основи для виконання нової дії у нетиповій ситуації. Оцінка навчальних досягнень учнів визначається від 7 до 9 балів;
- IV рівень — високий (творчий). Результатом діяльності на цьому рівні є самостійне конструювання орієнтаційної основи дії (знання-трансформації), в процесі цієї діяльності створюється об'єктивно нова інформація. Відповідна оцінка на цьому рівні — від 10 до 12 балів.

Застосування сучасних методик організації й проведення контролю вимагають високого рівня науково-методичної підготовки та професійної майстерності вчителя, тому впровадження науково обгрунтованого контролю мусить стати стимулом підвищення професійного рівня всього педагогічних кадрів.

Лекція 5 (2 год.)

Тема: Зміст і методика позакласної, позаурочної та позашкільної роботи з образотворчого мистецтва з молодшими школярами

1. Мета та основні завдання естетичного виховання у позаурочній, позакласній роботі та позашкільних навчальних закладах.
2. Принципи організації позаурочної, позакласної та позашкільної освіти з образотворчого мистецтва.
3. Позаурочна робота з образотворчого мистецтва у початкових класах.

4. Позакласна робота з образотворчого мистецтва з учнями молодшого шкільного віку.
5. Позашкільна освіта художньо-естетичного спрямування учнів початкової школи.

Література до теми

1. Алехин А.Д. Изобразительное искусство: Художник. Педагог. Школа /А.Д.Алехин. -М., 1984. -160 с.
2. Богомолов Н.С. Скульптура на занятиях в школьном кружке /Н.С.Богомолов. -М., 1986. -126 с.
3. Ганнусенко Н.О. З досвіду художньо-естетичного виховання учнів у шкільних музеях /Н.О.Ганнусенко //Мистецтво та освіта. -1999. - №4. -С. 24-28.
4. Гончаров И.Ф. Эстетическое воспитание школьников средствами искусства и действительности /И.Ф.Гончаров. -М.: Педагогика, 1986. -236 с.
5. Державний стандарт галузі «Художня культура» //Мистецтво та освіта. -1997. -№3. -С.2-10.
6. Кохно Т. Естетичне виховання молодших школярів у позакласній роботі /Т.Кохно //Початкова школа. -2008. -№5. -С.16-18.
7. Кузин В.С. Изобразительное искусство и методика его преподавания в начальных классах /В.С.Кузин. -М., 1984. -319 с.
8. Ламонова О. Знайомтесь: художній факультет КДАМ /О.Ламонова //Мистецтво та освіта. -1998. -№1. -С.28-39.
9. Оновлення змісту, методів та організаційних форм художньо-естетичного виховання учнівської та студентської молоді. Наукові записки Рівненського педінституту. Випуск 3 //Збірник наукових праць під ред. Тищука В.І. -Рівне: РДПІ, 1998. -169 с.
10. Ростовцев Н.Н. Изобразительное искусство с методикой преподавания в начальных классах /Н.Н. Ростовцев. -М., 1979. -348 с.

Ключові слова: позакласна робота, позаурочна робота, позашкільна навчально-виховна робота з художньо-естетичного виховання, година спілкування з мистецтвом, гурток художньої творчості, художня студія, виставка, музей декоративно-ужиткового мистецтва, художня школа.

1 Основні напрямки та зміст естетичного виховання у позаурочній, позакласній роботі та позашкільних навчальних закладах

Аналіз становлення і розвитку позаурочної, позакласної та позашкільної роботи з дітьми молодшого шкільного віку свідчить про позитивний вплив на творчий розвиток особистості. Сутність позаурочної, позакласної та позашкільної освіти як складової частини системи освіти України визначають специфічні умови її функціонування, а саме: диференційованість, динамічність, гнучкість, мобільність, варіативність, доступність тощо.

Мета позаурочного, позакласного та позашкільного навчально-виховного процесу естетико-мистецького спрямування полягає у коректуванні таких педагогічних методик та технологій опанування мистецтва, які могли б якнайповніше допомагати дітям зорієнтуватися і самореалізуватися у складній багатогранній соціокультурній ситуації.

Основні завдання позаурочної та позакласної роботи з молодшими школярами з образотворчого мистецтва окреслюємо такими напрямками роботи:

- забезпечення естетичного виховання дітей різноманітними засобами навколишньої дійсності та образотворчого мистецтва;
- розвиток інтересу і любові молодших школярів до образотворчого мистецтва, залучення до світу прекрасного;

- продовження удосконалення і розвитку знань, умінь та навичок, які сформувалися у процесі уроків образотворчого мистецтва в 1-4 класах;
- виявлення і розвиток художніх здібностей, талантів учнів.

Вище перелічені завдання можуть бути успішно розв'язаними, якщо позаурочна та позакласна робота з учнями 1-4 класів естетико-мистецького спрямування проводитиметься в системі, де кожна ланка тісно взаємопов'язана одна з одною, логічно продовжує або завершує інші ланки (див. схему 6).

Схема 6

2 Принципи організації позаурочної, позакласної та позашкільної освіти з образотворчого мистецтва

Гуманізація, що передбачає пріоритет завдань творчої самореалізації особистості, її виховання, створення умов для вияву обдарованості і талантів дітей, формування гуманної особистості, людяної, доброзичливої і милосердної.

Єдність загальнолюдських і національних цінностей, що забезпечує у змісті навчально-виховного процесу організований зв'язок: духовну єдність української національної культури з культурою народів світу, розвиток культури всіх національних меншин, що проживають на території України; сприяє усвідомленню пріоритетності загальнолюдських цінностей над груповими та класовими.

Науковість і систематичність, що полягає в забезпеченості оптимальних умов для розширення і поглиблення засобами освіти вагомих для кожної особистості, що навчається, об'єктивних законів, обґрунтованих понять і способів практичних дій в їхній майбутній творчій діяльності, а також забезпечення інтегруючої функції процесів навчання і виховання в умовах досягнення основної мети позаурочної, позакласної і позашкільної освіти та виховання.

Безперервність, наступність та інтеграція, що забезпечує єдність всіх ланок освіти України, об'єднання зусиль загальноосвітніх та позашкільних з іншими закладами освіти та різними організаціями; цілісність і наступність освіти та виховання спрямованих на поглиблення і конкретизацію освітнього процесу.

Добровільність та доступність, що передбачає право вибору та доступність у забезпеченні потреб особистості у творчій самореалізації, духовному самовдосконаленні,

здобутті додаткових знань, умінь та навичок, підготовки до активної професійної творчої діяльності.

Самостійність та активність особистості, що полягає у забезпеченні такої психолого-педагогічної атмосфери, яка сприяє виявленню, а також розвитку і реалізації учнями пізнавальної самостійності а також розвитку і реалізації учнями прояву художньої обдарованості і таланту в навчально-виховній діяльності та в позанавчальний час.

Практична спрямованість позаурочної, позакласної та позашкільної освіти та виховання, що передбачає набуття учнями певних допрофесійних умінь і навичок, орієнтацію на трудову діяльність у ринкових умовах, їх розширення та розвиток, а також впровадження в життя за умов інтеграції з наукою і виробництвом.

У сукупності і взаємодії ці принципи орієнтують позаурочну, позакласну та позашкільну освіту та виховання на забезпечення соціалізації і соціальної адаптації, єдності і взаємозв'язку з іншими соціокультурними системами на основі послідовності, взаємодії, інтеграції та диференціації освітньо-виховного впливу на особистість, сприяють успішному входженню її в суспільне життя, фізичному, духовному та інтелектуальному розвитку.

3. Позаурочна робота з образотворчого мистецтва у початкових класах

Головною функцією позаурочних форм занять є створення найсприятливіших умов для естетичного виховання молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. На позаурочних заняттях закріплюються і вдосконалюються сформовані на уроках образотворчого мистецтва знання, вміння і навички. Уроки є лише початком складної системи естетичного виховання, який передбачає заняття протягом шкільного дня, позакласну і позашкільну навчально-виховну роботу з образотворчого мистецтва. Для оптимального розв'язання всіх завдань естетико-художнього виховання варто практикувати різноманітні форми занять шляхом запровадження художньо-мистецьких заходів у режимі дня, популяризації факультативних занять, участі у мистецьких святах і акціях, різноманітних вікторинах КВК, створюючи для цього необхідні умови.

Важливою формою позаурочної навчально-виховної роботи є *екскурсії* у художні музеї, на виставки, в майстерні художників, скульпторів, народних майстрів. Вони розширюють і наповнюють світогляд учнів уявленнями про мистецтво, його цінності; розвивають естетичний смак, творчу уяву. Перед проведенням екскурсії у музей, на виставку необхідно, щоб педагог попередньо ознайомився з експозицією, щоб у ході екскурсії звернути увагу дітей на цікаві експонати, поставити влучні запитання. Після проведеної екскурсії дітям пропонується виконати зарисовки експонатів виставки.

Одна з розповсюджених форм позаурочної роботи – *бесіди про образотворче мистецтво*, які проводяться у ході годин спілкування з мистецтвом. Мета їх проведення – це сприймання естетичних явищ у мистецтві та навколишньому світі. Під час їх проведення діти отримують інформацію про різновиди і жанри образотворчого мистецтва, про цікаві художні техніки, життєвий та творчий шлях відомих митців. На відміну від уроків сприймання мистецтва під час годин спілкування з мистецтвом педагог має змогу якнайповніше познайомити учнів з творчістю художника, розповісти про композиційні та колористичні особливості демонстрованих творів; використовувати прийоми поліекрану та порівняння творів мистецтва. Тематика годин спілкування з мистецтвом визначається учителем творчо, з урахуванням конкретних естетико-виховних завдань, рівня знань, сформованого у дітей.

Зміст *бесід про образотворче мистецтво* може охоплювати таку тематику: „Ілюстрації до улюблених книжок. Робота художника над ілюструванням книги”. Попередня пропедевтична робота на заняттях з позакласного читання може включати

підбір книг, підготовку розповіді про особливості творчої роботи художника-ілюстратора. Година спілкування з мистецтвом на тему: „Зображення тварин у творах художників” може проводитися в актовій залі школи, де об’єднуються учні паралельних класів. В процесі бесіди вчитель повинен продемонструвати репродукції картин і малюнків анімалістичного жанру (В.А. Серова, В.А. Ватагіна). Проведення мистецької години на тему: „Природа в образотворчому мистецтві, поезії та музиці” передбачає інтеграцію та взаємопроникнення різновидів мистецтва.

4. Позакласна робота з образотворчого мистецтва з учнями молодшого шкільного віку

Для *позакласних занять з образотворчого мистецтва* характерна прикладна художня спрямованість. Якщо позаурочні заняття об’єднують учнів одного класу, то позакласні заняття охоплюють дітей різних класів. Форми позакласних занять з образотворчого мистецтва – це гуртки та студії художнього спрямування: живопису, декоративно-прикладної діяльності, ліплення, конструювання, дизайну.

Однією з форм позакласної роботи з учнями молодшого шкільного віку є *гуртки художньої творчості*. Як звичайно, це гуртки рисунку, живопису, композиції, скульптури або ліплення, декоративно-ужиткового мистецтва. Гуртки в початкових класах об’єднують учнів усіх чотирьох класів. Програми діяльності гуртків значно розширюють об’єм навчального матеріалу, який вивчають діти на уроках. Значно ширше рекомендується використовувати різноманітні образотворчі матеріали: кольорові пастелі, гуаш, сангіну, чорну і кольорову туш, глину, пластилін. В гуртках образотворчого мистецтва учні мають змогу отримати більш ґрунтовні знання в галузі історії мистецтва, наочно познайомитися з творами образотворчого мистецтва різних видів і жанрів.

Цікавою формою роботи у гуртках для школярів є створення альбомів творчості художника. Діти можуть включати в альбоми репродукції картин художника, записувати вірші близькі за тематикою до творів митця, додавати свої малюнки. В гуртках діти можуть опрацьовувати елементи графічного мистецтва, працювати плакатними перами, оформлювати настінні газети, листівки, плакати.

Проте, художні студії та гуртки у початкових класах не отримали достатнього поширення. Це є недоопрацюванням, оскільки досвід сучасних палаців школярів та молоді, художніх студій при палацах культури свідчить про те, що заняття художньої творчості необхідні у молодшому шкільному віці. Такі форми навчально-виховної діяльності сприяють розвитку природних здібностей дітей, спонукають формування інтересу до образотворчої діяльності, до мистецтва як форми суспільної свідомості.

Важливе виховне значення має організація виставок художніх робіт учнів, конкурсів на кращий дитячий малюнок, годин спілкування з мистецтвом, художньо-мистецьких вікторин. Участь у виставках, виступ з доповіддю на мистецьку тематику – це гарні методи заохочення дітей, які поглиблюють інтерес до творчості, художніх занять. Шкільні виставки дитячих робіт знаходять свій подальший розвиток у міських, обласних та всеукраїнських виставках дитячого малюнка.

Організація виставки в класі мобілізує і згуртовує дитячий колектив, а вчителю дає можливість пізнати краще учнів свого класу. Виставки мають пізнавальне і виховне значення як для тих дітей, які беруть участь в експозиції, так і тих дітей, які лише оглядають її. Учні, які готують малюнки для виставки вся підготовча робота приносить радість творення.

В умовах школи можна організувати виставки програмних малюнків і позакласних робіт. З програмних малюнків найкраще влаштовувати виставку в кінці півріччя чи року, бо за той час назбирається достатня кількість робіт (потрібно, щоб на виставці були різноманітні за тематикою роботи). Виставкові конкурсні роботи найкраще готувати на певну

тему, або приурочені до визначної дати. Наприклад, конкурс на кращі дитячі роботи на теми: „Мій рідний край”, „Зимові забави”, „Ой весна красна”, „Дивовижний світ народної казки”, „Прекрасне навколо нас”. Педагог обумовлює матеріали, якими виконуватимуться конкурсні роботи: олівці, фарби акварельні чи гуашеві, кольорові пастелі та ін. Конкурс проводиться на умовах позакласної роботи. Попередньо на уроці образотворчого мистецтва вчитель пояснює завдання.

До виставки треба підготувати дітей заздалегідь, повідомивши, коли буде виставка і на яку тему. Слід провести декілька позакласних занять, на кожному з них дати завдання дітям виконати малюнок на певну тему. Малюнки виконані на заняттях учитель зберігає в папці. Безпосередньо перед виставкою педагог разом з дітьми відбирає кращі роботи та оформлює їх: кожен малюнок треба рівно обрізати і якщо він якісний - наклеїти на темний картон, а темні малюнки - на ясний. Цим забезпечується краще виділення малюнка на контрастному фоні. На зворотньому боці наклеюється петелька з ниточки для вигідного монтування виставки.

Кожна робота повинна бути підписана так, щоб було вказано прізвище, ім'я автора, назва картини і техніка виконання. Підписи з позначенням автора треба виконувати на невеликих прямокутниках паперу - етикетках, які не повинні заважати сприйманню малюнка. До відкриття виставки слід підготуватися, намалювати запрошення і підписати батькам, вчителям. Якщо в школі наявні паралельні класи, то можна домовитися про влаштування виставки спільними силами. Інколи корисно об'єднувати для цієї мети всі чотири класи. Виставка повинна діяти 2-3 тижні, щоб діти мали змогу добре познайомитися з нею.

Великий інтерес виявляють діти до організації малих картинних галерей – виставок репродукцій творів відомих українських та зарубіжних художників. Особливий виховний ефект має організація епізодичних виставок творів мистецтва різних жанрів, за темами уроків, до ювілейних дат митців. Для успішної організації такої виставки необхідно дотримуватися таких умов:

- вибір значних і великих за розміром, якісних репродукцій;
- належне естетичне оформлення виставки, логічний вибір репродукцій творів одного або декількох художників;
- білий або нейтральний сірий фон стендів, достатні відстані між репродукціями для кращого споглядання;
- якісне освітлення виставки, розташування художніх творів в естетично оформленому інтер'єрі школи.

Усі форми позаурочної та позакласної роботи з образотворчого мистецтва з учнями 1-4 класів мають бути спрямовані на розвиток у них інтересу та потреби до самостійного вивчення мистецтва. Тому важливо рекомендувати дітям книги для самостійного читання, радити колекціонувати репродукції художніх творів.

Організатору позаурочної та позакласної роботи мистецького спрямування важливо встановити тісні зв'язки школи, класу з художніми гуртками, студіями, школами, палацами дітей та молоді, малими академіями мистецтв, де проводиться велика робота з естетичного виховання дітей та молоді.

Цікавим напрямом у позакласній роботі з естетичного виховання молодших школярів є створення музеїв народної творчості та декоративно-ужиткового мистецтва. Такі музеї допомагають дітям глибше дізнатися про народні промисли та декоративно-ужиткове мистецтво рідного краю. У музеї декоративно-ужиткового мистецтва педагог спонукає дітей до свідомого осмислення традицій, залучає до мистецтва предків.

5. Позашкільна освіта з художньо-естетичного спрямування учнів початкової школи

Система позашкільної освіти та виховання базується на історично обумовлених традиціях виховання особистості, створених представниками різних спільнот України: суспільних та родинних цінностях, ідеях, поглядах, переконаннях, ідеалах і реалізується позашкільними закладами освіти у позаурочний час, дитячими молодіжними організаціями, творчими дитячими та молодіжними об'єднаннями за місцем проживання, на підприємствах, у різних організаціях та установах.

Головна мета позашкільної освіти та виховання - створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку дітей у вільний від навчання час, впровадженні якісно нових форм і методів організації позашкільної життєдіяльності школярів, задоволенні їх освітніх потреб шляхом залучення до техніко-конструкторської, художньої, декоративно-прикладної та інших видів творчості.

Досвід роботи дитячих художніх шкіл, студій, малих академій мистецтва показує, що дітей з різним рівнем художніх здібностей і задатків можна успішно навчати образотворчої діяльності. Багато дітей, які вступають до студій, дитячих художніх шкіл зі слабким рівнем образотворчої підготовки, завдяки застосуванню відповідних форм і методів навчання згодом успішно навчаються. Діти, які закінчивши художню школу чи студію не займаються мистецтвом професійно, на все життя зберігають любов до нього і малюють як кажуть „для душі”. Вони стають активними пропагандистами образотворчого мистецтва і вносять елементи творчості в навчання або в роботу за фахом.

Успішний художньо-творчий розвиток дітей, зумовлений дотриманням низки методичних принципів, адекватних специфіці мистецтва. Керування художньо-творчим розвитком учнів передбачає врахування вікових, індивідуальних, національних, культурних особливостей і традицій; останнє зумовлює звертання до глибоких коренів народної творчості, пронизаних національним духом, а не сліпе копіювання взірців і канонів мистецтва.

Ключем до успішного навчання в художніх школах є розуміння психології дитини певного віку, врахування її загального розвитку та характеру відображення. Завдання художньої школи помічати найперші прояви дитячої творчості, з повагою до неї ставитися і визначати шляхи до систематичного поступового руху, який повинен забезпечувати успішний розвиток творчих прагнень дитини. Важливу роль у становленні творчої манери учня відіграють різноманітні художні матеріали і техніки. У художній школі використовують матеріали, за допомогою яких дитина має можливість на папері передати свої почуття, враження, ставлення до навколишнього світу.

ВИТЯГ З НАВЧАЛЬНОГО ПЛАНУ ХУДОЖНЬОЇ ШКОЛИ

№	Назва предметів	К-сть годин на тиждень				К-сть учбових тижнів	Усього годин на групу	Іспити (перегляди)
		1	2	3	4			
1	Композиція	3	3	3	3	34	408	
2	Рисунок	3	3	4	4	34	478	
3	Живопис	3	3	3	3	34	408	
4	Скульптура	2	2	1	1	34	204	
5	Історія мистецтв	1	1	1	1	34	136	
6	Предмет за вибором	1	1	1	1	34	136	
	Всього	13	13	13	13	34	1768	

Навчальна практика (2 тижні на групу - 48 годин)

Основними навчальними дисциплінами дитячої художньої школи, як маємо змогу пересвідчитися, є: композиція, рисунок, живопис, скульптура, історія мистецтв. В процесі навчання рисунку вирішуються завдання формування творчої особистості, емоційно-

оцінюючого захопленого ставлення до життя, образотворчого мистецтва, художнього осмислення природи, людей, оточуючої дійсності. З цією метою художній розвиток учнів здійснюється шляхом пізнання складових мистецтва:

- змісту - заради чого створюється твір;
- мови - завдяки чому виражається зміст;
- мистецтва - як здатності створювати, відкривати невідоме.

Ці головні завдання здійснюються в тісному взаємозв'язку з навчанням основ образотворчої грамоти на рівнях співвідношення в 1-му класі із наступним розширенням об'єму знань і умінь. Одночасно формується уявлення дітей про взаємодію різних форм мистецтва з життям і між собою, вивчаються особливості мови і функції мистецтва - як теоретично (в формі бесід), так і практично (через особисте естетичне усвідомлення взаємовідношення минулого і майбутнього).

Навчальна програма з рисунку пропонує розвиток образного мислення - від інтуїтивного самовираження до аналітично-чуттєвого сприйняття життєвих сторін дійсності, з одночасним вивченням виразних і технічних ознак графіки. Запропонована система роботи з дітьми сприяє не звичайному становленню технічних навичок рисунку, а формуванню художньо-образного мислення, естетичного смаку. Міжпредметні зв'язки здійснюються через вивчення способів відбору виразних засобів рисунку, що підводить учнів до опанування мови графіки і вказує шляхи пошуку виразних засобів рисунку в різних видах композиції. Рисунок в перші два роки навчання ґрунтується на спостережливій перспективі. Діти відображають перспективні скорочення на основі спостережень і порівнянь. Учитель уважно підштовхує їх в цьому напрямку.

На уроках історії мистецтва проводяться бесіди про образотворче мистецтво як засіб естетичного виховання, який допомагає учням формувати вміння бачити і розуміти прекрасне, виховувати естетичний смак. Бесіди про мистецтво дають дітям можливість емоційно пережити побачене і давати йому свою власну оцінку позитивну чи негативну.

Значення бесід про мистецтво дуже вагоме, воно об'єднує в собі освітні і виховні цілі. Знайомлячись із творами образотворчого мистецтва учень, у першу чергу, вивчає і пізнає світ, який несе певну навчальну інформацію: історичні факти, життя дітей і дорослих в минулому і в наш час, опис природи, її явищ. Крім цього учні довідуються про художників, митців, авторів даних картин, про епоху в якій вони жили і творили. Під час розгляду та аналізу творів мистецтва у дітей виникає певний емоційний стан, переживання, від якого розвиваються і певні почуття: любові до рідного краю, радості, гордості за героїчне минуле свого народу. Споглядання творів мистецтва викликає певну естетичну насолоду, дає радість, задоволення, розвиває почуття краси, підвищує рівень художньої культури особистості дитини.

На уроках ліплення (скульптури) емоційні переживання викликають твори скульптури, хоча вони позбавлені живописності. Проте великий вплив на особистість школяра має їх форма, пластика, фактура. Естетичне сприйняття творів скульптури передбачає і художнє осмислення: формування вміння бачити, емоційно відгукнутись та усвідомлювати красу, естетичні якості різноманітних явищ і об'єктів природи і тваринного світу, зовнішнього вигляду людини.

Навчання в художніх школах неповноцінне без знайомства з чудовими зразками народного мистецтва, які сприяють естетичному вихованню дітей. Заняття в художніх школах прищеплюють любов до рідного краю, його народу і народного мистецтва, знайомлять дітей з мистецтвом графіки, живопису та скульптури, поглиблюють та розширюють загальний культурний рівень дітей. Великий естетичний вплив на дитину мають твори декоративного мистецтва. Краса вишивкових узорів, візерунки різьби, барвистість народного розпису, витончена техніка писанкових орнаментів - невичерпне джерело естетичної насолоди. Аналізуючи твори декоративного мистецтва, в першу чергу слід визначити вид і техніку роботи, зміст орнаменталістики, символіки. Цілком природно, що питання змісту і напряму виховання молодших школярів засобами народного образотворчого

мистецтва набуває сьогодні величезне значення. Багато передових митців звертаються до скарбниці народного мистецтва, запозичуючи і розвиваючи кращі надбання народу, надаючи їм нового змісту.

В системі позашкільної освіти заслуговує на увагу досвід роботи дитячих академій мистецтв. Розглянемо структуру і зміст роботи такого закладу на прикладі Київської дитячої академії мистецтв. Даний заклад має у своїй структурі чотири факультети: образотворчий, музичний, хореографічний, театральний, які функціонують у тісному взаємозв'язку [60].

На образотворчому факультеті викладають п'ять дисциплін: живопис, скульптуру, малюнок, графіку, декоративне мистецтво, композицію. Програма з основ композиції є ключовою на факультеті. Композиція входить до змісту уроків з живопису, малюнку і графіки, скульптури і декоративно-прикладного мистецтва. Можна сказати, що на факультеті викладається один предмет – образотворче мистецтво, яке приймає різні форми вияву через художні матеріали і техніки, втілюючи красу і гармонію. Навчання у дитячій академії мистецтв розпочинається з 6 років. Мистецтво органічно входить у життя дитини, стає невід'ємною часткою, елементом світосприйняття.

Для досягнення найкращих результатів у структурі академії функціонують кафедри і лабораторії. Такі підрозділи дають можливість кожному учневі обрати собі предмет для більш поглибленого вивчення. У навчально-виховному процесі академії велике значення приділяється гармонійному поєднанню теоретичного курсу з практичними завданнями. Засвоєння технічної сторони творчості передбачає викладання практичного методу навчальних завдань, виявлення їх внутрішньої логіки, послідовності; визначення мети окремих завдань у системі загального цілого.

У процесі навчання кожна дитина усвідомлює, що має право на свій власний шлях у мистецтві та своє світосприйняття. Тому дитяча академія мистецтв створює ауру буденну і святкову, в якій виникає бажання навчатися і творити.

Лекція 6 (2год.)

Тема. Зміст і методика формування знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва з навчальних проблем „композиція”, „форма”

1. Головні напрями і завдання художньої діяльності з питання „композиції” у початковій школі.
2. Систематизований обсяг програмових вимог до формування знань, умінь і уявлень молодших школярів з навчальної проблеми „композиція”.
3. Формування поняття про композицію та основні її закономірності і засоби.
4. Зміст і методика уроків тематичного малювання у початкових класах.
5. Ознайомлення молодших школярів з мистецтвом оформлення книги. Методика виконання ескізу сюжетної композиції на теми дитячих казок..
6. Систематизований обсяг програмових вимог до формування знань, умінь і уявлень молодших школярів з навчальної проблеми „форма”.
7. Методика відтворення форми предметів, конструкції, пропорцій.

Література до теми

1. Алексеева В.В. Что такое искусство? О том, как изображают мир живописец, график, скульптор. (Альбом для детей) /В.В.Алексеева. -М., 1991. -236 с.
2. Алехин А.Д. Изобразительное искусство: Художник. Педагог. Школа /А.Д.Алехин. -М., 1984. -160 с.пр
3. Глинская И.П. Изобразительное искусство. Методика обучения в 1-3 классах /И.П.Глинская. - К., 1978. -111 с.
4. Кириченко М.А. Основи образотворчої грамоти /М.А.Кириченко. –К.: Вища школа, 2001. -165 с.

5. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 3 класу /Л. М. Любарська. -К.: Форум, 2004. - 112 с. : іл.
6. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 4 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 160 с.: іл.
7. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 2 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 128 с.: іл.
8. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво. 1 клас: підручник /Л. М. Любарська, М. І. Резниченко. - К. : Наш час, 2007. - 120 с. : кольор. іл.
9. Образотворче мистецтво. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів України. 1-4 класи. –Тернопіль, Навчальна книга - Богдан, 2003. -51 с.
10. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 1 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. -64 с.:іл.
11. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 2 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.
12. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 3 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. -64 с.:іл.
13. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 4 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.
14. Шорохов Е.В. Методика преподавания композиции на уроках изобразительного искусства в школе /Е.В.Шорохов. -М., 1977. -112 с.
15. Шорохов Е.В. Тематическое рисование в школе /Е.В.Шорохов. -М., 1975. - 175 с.

Ключові слова: композиція, смисловий композиційний центр, ілюстрація, ескіз, стилізація, симетрія, ритм, статика, динаміка.

1. Головні напрями і завдання художньої діяльності з питання „композиції” у початковій школі

В початковій школі уявлення про „композицію” та навички композиційної діяльності формуються з 1 класу. „Композиція” як категорія є однією із навчальних проблем, яка опановується під час навчання образотворчого мистецтва у початкових класах. Головні напрямки роботи за навчальною проблемою „композиція” визначаються в програмі „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів такими аспектами:

1. Формування емоційно-смислового задуму композиції. Повинно здійснюватися в художньо-образному ключі з акцентуванням уваги на чуттєво-естетичному світові людини, предметів або подій; можна зробити припущення щодо їх настрою, характеру, взаємин тощо. Передбачається також формування свідомого ставлення до вибору елементів композиції, які „працюють” на створення образу. По суті це відповідь на запитання „що зображуватиметься, виражатиметься?”. Під час роботи з молодшими школярами слід враховувати їхню підвищену емоційну чутливість.

2. Втілення задуму художніми засобами. Являє собою структурно-пластичний (декоративний, зовнішній) бік композиції і засіб досягнення виразності смислової ідеї зображення. Передбачає опанування композиційних властивостей і засобів (єдність, співрозмірність, супідрядність, динамічний і статичний стани, ритм, симетрія і асиметрія, контраст і нюанс, масштаб і пропорції тощо). Це відповідь на запитання „як, якими засобами передати задумане?”. Конкретні завдання щодо засвоєння композиційних властивостей, засобів і понять з урахуванням віку учнів запропоновані в програмі.

У галузі „композиція” у молодших школярів повинні сформуватися певні знання, уміння і навички. Ці знання збагачуються з кожним роком. Відповідно до кожного класу у програмі подано певні вимоги.

2. Систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно навчальної проблеми „композиція”

Таблиця 1

Систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно навчальної проблеми „композиція”

1 клас	2 клас	3 клас	4 клас
<i>учні</i>	<i>мають</i>	<i>отримати</i>	<i>знання</i>
		-про різновиди композиції орнаментів (геометричного, рослинного, у смузі, у колі); -про ритм, симетрію як образотворчі поняття	-про поняття „статика”, „динаміка”, „пропорції”; -значення композиційних засобів і прийомів у передачі задуму автора; -значення терміну „композиція” та роль ескізу у створенні композиції; про вісь симетрії як засіб композиційної організації площини
<i>учні</i>	<i>повинні</i>	<i>практично</i>	<i>вміти</i>
-використовувати лінію межі зламу простору; -повністю заповнювати площину аркуша за допомогою великого зображення та рівномірного розташування зображуваних предметів; -розміщувати зображення предметів в межах площини землі; -повністю заповнювати аркуш зображенням	-повністю заповнювати зображенням площину аркуша; -повною мірою використовувати зображувальну повехню, узгоджувати з нею розмір зображення; -малювати крупно, уникаючи дрібності зображення, узгоджувати розмір зображувальної площини	-передавати головне у композиції розміром, кольором та місцем розташування; -передавати динамічний стан природи у композиції; -ритмічно організувати фризіву орнаментальну композицію; -заповнювати усю площину аркуша (кольором тла, зображенням фігур та інших елементів композиції); -свідомо обирати положення аркуша (вертикальне чи горизонтальне) в залежності від характеру зображення; -узгоджувати зображення з форматом	-крупно зображувати головного персонажа композиції; -утворювати на елементарному рівні декоративну композицію у стилі петриківського розпису; -досягати рівноваги зображення в асиметричній композиції

<i>учням</i>	<i>необхідно</i>	<i>мати</i>	<i>уявлення</i>
-про необхідність свідомого вибору положення аркуша (горизонтальне, вертикальне) залежно від форми об'єкта зображення	-явище колірному контрасту як засіб виділення головного у композиції; -оптимальну послідовність виконання композиції художньо-творчого завдання	-про врівноваженість композиції, яка досягається шляхом рівномірного ритмічного розташування елементів на площині; -про стилізацію як шлях переробки реальних форм у декоративні; -декоративні ефекти поєднання великих та дрібних елементів у композиції	-про перетворення статичної композиції в динамічну; -особливості композиційної побудови творів майстрів петриківського розпису;

3. Формування поняття про композицію та основні її закономірності і засоби

Ознайомлення з основами композиції передбачено програмою, згідно якої розглядаються теоретичні питання композиції, пояснюється процес роботи художника над темою, розкривається сутність, послідовність роботи над сюжетним малюнком на основі спостереження з навколишньої дійсності і за уявою, а також над ілюстрацією до літературних творів.

Композиція - слово латинського походження, яке означає розміщення образотворчих форм в єдності зі змістом задуму. За допомогою композиції художник на основі законів лінійної та повітряної перспективи, світлотіні, пластичної анатомії передає на картинній площині навколишню дійсність, розподіляє і розміщує постаті і предмети, виявляє їх взаємозв'язок у просторі, визначивши композиційний центр твору підпорядковує йому другорядні образи.

Термін „*композиція*” застосовують до багатофігурних і малофігурних картин, ілюстрацій, пейзажів, натюрмортів і малюнків окремих предметів, де композиція залежить від формату і відіграє важливу роль.

В дійсності просторове середовище сприймається в певних межах, тобто воно обмежене полем зору. В малюнку просторове середовище сприймається і обмежується форматом паперу, тобто середовище втиснуте в межі площини. При співвідношеннях предмета і простору, коли простору навколо предмета дуже мало, зображений предмет сприймається занадто великим, немовби виходить за рамки картинної площини. Коли простору навколо предмета дуже багато, предмет сприймається занадто малим. Якщо в першому випадку предмет поглинає простір, то в другому - простір поглинає предмет.

Співвідношення предмета і навколишнього простору на папері повинні бути урівноваженими, тоді предмет добре сприймається зором. Оволодіння основами композиції у 1 класі розпочинається з розміщення на картинній площині зображення одного, потім двох і більше предметів з урахуванням просторових зв'язків між ними, їхньої цільності і рівноваги з площиною. Найвищим ступенем оволодіння основами композиції є тематична картина художника. Аналіз картин художників допомагає педагогам пояснити найважливіші правила, закономірності та елементи композиції.

Основні закономірності композиції такі:

1. Закон цілісності (твір мистецтва повинен сприйматись як єдине ціле, а не як сума окремих частин).
2. Закон типізації (передачі характерів, обставин, типових для даного часу).
3. Закон контрастів (засіб виразності - передача контрастів кольору, форми, руху, контрастів психологічного стану, настроїв).

4. Закон підпорядкованості (підпорядкування всіх деталей твору головній ідеї, задуму автора).
5. Закон новизни (пошуки новизни повинні бути пов'язаними з ідейним задумом художника, його прогресивним світоглядом).
6. Закон життєвості (діє у творах образотворчого мистецтва, в яких зображуються типові характери і обставини, а також передається рух у часі).

Правила, прийоми і засоби композиції допомагають художнику будувати композицію твору і належать до менш постійних категорій, ніж закони, що діють тривалий час в історії розвитку образотворчого мистецтва. Правила, прийоми і засоби є лише композиційною технікою, хоча в основі своїй випливають із закономірностей природи. Вони розвиваються і збагачуються творчою діяльністю нових поколінь художників різних країн. На зміну віджилим закономірностям приходять інші, які породжуються новими завданнями, що постають перед мистецтвом.

Основними *правилами композиційного центру* є рівновага, симетрія й асиметрія, паралельність у композиції, розміщення головного на другому плані, портретне зображення голови і постаті. *З прийомів композиції* на уроках образотворчого мистецтва розглядають передачу враження монументальності та простору, використання горизонтальних і вертикальних напрямів. *Засобами композиції* є лінії, штриховка (штрих), тонові й кольорові плями, світлотінь, лінійна і повітряна перспективи.

Глибоке розуміння найважливіших засобів, правил, прийомів та засобів композицій відомих художників допоможе педагогам прищеплювати дітям любов до тематичного малювання та художніх творів образотворчого мистецтва.

До *основних елементів композиції* належать: сюжетно-композиційний центр, рівновага, симетрія, асиметрія, контрасти і зіставлення, ритм, формат картини, розмір зображення, точка зору, освітлення та колір.

В художній картині існує *сюжетно-композиційний центр*, якому підпорядковані всі елементи твору. Орган зору завжди з навколишнього середовища виділяє головне, на що ми звернули увагу. Це головне, сприймається чітко, з деталями. Головне в картині виділяється кольором, тоном, виразністю форм. Другорядні образи зображуються узагальнено, менш чітко, лише допомагаючи розкрити основний зміст картини. Рівновагу, симетрію, асиметрію художник використовує, щоб виявити задум картини.

Рівновага картини характеризується рівномірним розподілом образів на картинній площині, особливо зліва і справа, нагорі і знизу. Симетрію в картині художники використовують для виявлення стану спокою. Яскравим прикладом є картина Федора Кричевського „Наречена”. Композиційний центр картини - фігура нареченої, праворуч і ліворуч симетрично розміщені фігури дівчат (див. Додаток А).

Асиметрію використовують для передачі тривоги, руху, стрімкості. Як приклад картина Миколи Самокиша „Бій Максима Кривоноса з Ієремією Вишневецьким”. В картині яскраво передано динамічний стан батальної події (див. Додаток А).

Контрасти і зіставлення композиції посилюють її виразність. Будуючи композицію на зіставленні великого і малого, старого і молодого, сильного і слабкого, вродливого і невродливого, багатого і бідного художники домагалися гостроти передачі характерів образів у художніх творах. Так у творі українського майстра пензля Федора Кричевського „Три віки” автором використано прийом зіставлення для передачі змісту твору. Три характери, три покоління, три жіночі образи показані у цьому творі. Дівочі веселощі, материні клопоти, бабусині хвороби. Але разом з тим митець підкреслив духовну єдність трьох поколінь (див. Додаток А).

Ритм у композиції пов'язаний зі змістом картини. За ритмом руху, поведінкою людей можна визначити суть зображеної в картині події. Так в картині О.Рилова „У голубому просторі” передано ритмічний рух польоту птахів у просторі небес (див. Додаток А).

Лінія горизонту є важливим елементом побудови композиції. Низький горизонт створює у композиції відчуття монументальності фігур, як у картині В.Васнецова „Три

богатири”. Композиція з горизонтом на рівні очей передає спокійне враження. Високий горизонт у композиції дає змогу художнику передавати безмежну далечинь земних просторів.

Освітлення і колір, як елементи композиції мають велике значення. Вони допомагають виявити композиційний центр, кольорове і тонове вирішення образів композиції, та загальний їх колорит. Освітлення і колір допомагають художнику передавати почуття та емоційні стани.

4.3 Зміст і методика уроків тематичного малювання у початкових класах

Малювання на теми в початкових класах ведеться по пам’яті, на основі попередніх спостережень і за уявою, супроводжується виконанням начерків і зарисовок з натури. Важливе місце у початкових класах посідає ілюстрація літературних творів (казок, байок, віршів, оповідань), тобто малювання за уявою.

Зміст даного розділу занять у початкових класах складає малювання на теми оточуючого життя на основі спостережень або за уявою та ілюстрування казок. Перед дітьми ставиться завдання передати в малюнках змістовний зв’язок між об’єктами, передати просторові властивості предметів (основи близьких предметів на аркуші паперу зображуються нижче, дальших предметів - вище; передні предмети зображуються крупнішими, від таких самих, але віддалених предметів), пропорцій, передачі свого емоційно-естетичного ставлення до об’єктів і явищ дійсності.

В процесі малювання на теми у дітей вдосконалюються та закріплюються навички грамотного зображення пропорцій, будови, об’єму, просторового розташування, освітлення, кольору предметів. Важливого значення набуває вироблення уміння виразно виконувати рисунки. Слід заохочувати самостійність дітей у виборі теми і її розкритті, емоційність, виразність, оригінальність композиції і виконання.

В процесі роботи з кольором діти повинні вчитися передавати в рисунках кольорові співвідношення зображуваних предметів, своє емоційно-естетичне ставлення до навколишньої дійсності; шляхом співставлення світлих і темних тонів, чистих і змішаних барв зображувати природу в різні пори року. Одночасно вони повинні навчитися: відчувати і визначати гармонійне поєднання кольорового забарвлення предметів, витонченість їх форм, обрисів; композиційними прийомами виділяти цікаве, найбільш виразне у сюжеті, підкреслювати головне у рисунку; використовувати світловий контраст - темне на світлому і світле на темному; визначати і передавати зміну кольору в залежності від його віддаленості, розрізнати кольоровий тон зелені дерев, кущів, трав.

Знайомлячись з основними закономірностями композиції, діти отримують початкові знання про лінію і рівень горизонту, перспективу, точку зору, контрасти світла і тіні, вчать виділяти головне - смисловий композиційний центр.

Оволодіння образотворчою грамотою включає малювання таких об’єктів, які необхідні для виконання сюжетно-тематичної композиції. Учитель, який проводить уроки образотворчого мистецтва в початкових класах повинен вміти надавати допомогу учням для правдивої і образної передачі їхнього враження про навколишні предмети і явища. А для цього потрібно навчитися зображувати і фігуру людини, і вулицю, і будинок, і кімнату, і пейзаж. Методика навчання малюванню використовує в таких випадках приклади, які широко використовуються в житті і є доступними для учнів.

В процесі навчання малювання на теми доцільними *методичними прийомами* є:

1. Демонстрація на класній дошці (педагогічний малюнок) приблизних варіантів тематичної композиції, послідовність виконання композиції, окремих компонентів сюжету.
2. Демонстрація на класній дошці за допомогою магнітів виразних аплікативних засобів, фрагментів різних сюжетів тематичної композиції.
3. Порівняння і аналіз школярами окремих учнівських малюнків.
4. Порівняння зображуваних в композиції об’єктів з реальними, наприклад гілок дерев, тварин, предметів побуту.

5. Попереднє виконання невеликого схематичного робочого ескіза. При цьому важливо слідкувати, щоб учні не змальовували з дошки приблизний варіант композиції. В ряді випадків для розвитку самостійності учнів можна не показувати приблизних варіантів композиції, діти самі вирішують композицію заданої теми.

В удосконаленні техніки малювання, засвоєнні деяких прийомів композиції допомагає, зокрема, гра у „фотографування”. На екскурсіях у природу, прогулянках дітям пропонується видошукач - картонна рамка розміром 15x10 см з віконечком близько 10x7см. Класовод загадує кожному „сфотографувати” те, що найбільше сподобалось, а після уроку образотворчого мистецтва, під час наступної прогулянки учні колективно вгадують, який предмет чи куточок природи зображено на тому чи іншому малюнку.

Константність сприймання форми, розмірів і взаєморозміщення предметів позначається на їхньому зображенні. Учитель має враховувати це і розвивати в учнів спостережливість, уміння вивчати навколишнє життя і передавати побачене в зображеннях.

Неправильне визначення пропорцій у зображуваних предметах властиве малюнкам дітей будь-якого віку. Це пояснюється низьким рівнем знань у дитини, мало розвиненим окоміром. Подібні помилки в дитячих малюнках зникають з нагромадженням свідомих спостережень і зображень, а також із загальним та розумовим розвитком дітей. Тільки при наполегливій і систематичній праці можна досягти значного успіху в передачі правильних пропорцій зображуваних предметів у просторі.

Правильне зображення предмета в просторі досягається в процесі всебічного вивчення справжнього і перспективного вигляду предметів, за допомогою різних систематичних вправ, передбачених шкільною програмою з образотворчого мистецтва. Слід навчати дітей правильно бачити форму, розуміти і зображувати її на площині такою, якою вона їм здається. Для цього треба розвивати в учнів спостережливість, уміння порівнювати частини предмета і самі предмети один з одним, знаходити характерні особливості їх.

Діти 7-8 років сприймають плоскі форми (квадрат, прямокутник, трикутник, коло, еліпс), вчать визначати пропорції. У 7-8 років дитина дедалі більше захоплюється просторовим зображенням, коли для неї розкриваються такі поняття, як „вгорі – знизу”, „праворуч – ліворуч”, „ближче – далі” та ін.

На розвиток спостережливості, окоміру, вміння порівнювати, композиційне правильно розміщувати предмети на малюнку і послідовно вести роботу вчитель звертає увагу з перших уроків. Він навчає учнів оволодівати прямою лінією і її напрямом (горизонтальним, вертикальним, похилим), знаходити середину лінії, правильно тримати альбом під час малювання і користуватися олівцем і гумкою, розміщувати зображення на аркуші і методично правильно вести і закінчувати малюнок. Зображуючи плоскі й умовно-плоскі предмети, що мають незначну товщину, у фронтальному положенні, учні молодших класів повинні навчитися зображувати двовимірні предмети з їхніми характерними особливостями і вміти порівнювати предмети один з одним.

Для спостереження і зображення треба вибирати прості знайомі і зрозумілі дітям предмети. Завдання з малювання слід давати методично правильно, за принципом послідовного ускладнення об'єктів зображення і поступового підвищення вимог до завершення й точності зображення.

Одночасно з малюванням умовно-плоских тіл у фронтальному положенні з природи в 1-2 класах треба привчати учнів спостерігати й визначати різницю у розмірах предметів, а також розташування їх у просторі („ближче” і „далі”), правильно сприймати навколишнє життя, розуміти його і вміти зображувати бачене, а також передавати в малюнках нескладний сюжет казки, оповідання чи розповіді вчителя, свої враження від баченого під час відпочинку влітку, екскурсії.

За програмою на розвиток умінь тематичного малювання відводиться значна кількість годин, і їх треба вміло використати. Тематичне малювання є важливим розділом малювання і потребує вміння передати на малюнку те, що учень може розповісти на задану тему.

Основою тематичного малювання є спостереження та уява. Вчителю на уроці з тематичного малювання потрібно скеровувати увагу учнів на навколишню дійсність, вчити їх аналізувати бачене, відбирати з нього характерне, запам'ятовувати його. Слід пам'ятати, що учні перших класів не мають ще цілком правильного уявлення про навколишні предмети і реальну дійсність. Тому завдання вчителя - допомогти їм правильно сприймати і зображувати бачене.

У дітей молодшого шкільного віку ще не розвинене критичне ставлення до своїх малюнків, тому вони з великим бажанням беруться за виконання дуже складних завдань з тематичного малювання. У малюнках на задані теми учні 1-4 класів довірливо розкривають свій внутрішній світ: передають графічними засобами те, що прагнуть сказати на цю тему, відповідно до свого розуміння і образотворчих здібностей. Малювання на теми з навколишнього життя, що ґрунтується на цілеспрямованих спостереженнях, допомагає учням правильно спостерігати і зображувати дійсність, розвиває творчі здібності, пам'ять.

Першокласниками доцільно поставити завдання проілюструвати народні казки („Колобок”, „Півник і Курочка”, „Рукавичка”) або вірші про пори року, прочитані вчителем, в яких образами ілюстрацій є птахи, тварини, предмети пейзажу (дерева, річка, будинки). У 3-4 класах, малюючи за спостереженням чи з пам'яті такі теми, як „Спогади про літо”, „Фруктовий сад”, „Святкова вулиця”, „Новорічне свято”, діти вчаться зображувати людину в русі в зв'язку з образами тематичного малюнка. Тому учням з метою удосконалення малювання птахів, тварин і людини в єдності з пейзажем доцільно давати для ілюстрування такі літературні твори, як „Заєць та їжак” І.Франка, „Тече вода з-під явора”, „Садок вишневий коло хати” Т.Шевченка.

Щоб успішно навчати тематичного малювання, вчитель повинен знати, який саме обсяг умінь і навичок має бути в учнів 1 — 4 класів. Малюнки на теми в початкових класах учні виконують, як правило, з пам'яті та з уяви, на основі попередніх спостережень.

У бесіді з тематичного малювання вчитель пояснює учням, що про свої враження вони можуть не лише розповісти усно або письмово, а й зобразити їх на малюнку. Для цього треба обрати один з найцікавіших епізодів, уявити собі свій майбутній малюнок. Потім легенькими тонкими лініями позначити основні предмети, головне (композиційний центр) виділити розміром, відповідним розміщенням, кольором. Закінчується робота детальним промальовуванням предметів і передачею кольору. Темі малюнків дає вчитель або їх вибирають самі учні.

Виконуючи програмові завдання на уроках тематичного малювання, учні вчаться реалістично передавати свої враження від спостережуваної дійсності чи прочитаного літературного твору. Вчитель повинен подбати про творче, виразне і грамотне виконання малюнка на тему чи ілюстрації.

Щоб дітям було доступніше відтворювати звірів або інших персонажів казок, оповідань, учителеві треба підготувати іграшки та малюнки цих звірів, а якщо є можливість, то й показати чучела (зайчика, лисички та ін.). Показ їх треба завжди супроводжувати аналізом твору, незалежно від того, візьмуть діти для графічного вирішення теми ці персонажі чи ні. Це сприятиме розвитку образної уяви учнів.

Для успішного виконання теми бажано, щоб деякі компоненти композиції (дерева, хату, тин тощо) вчитель малював на класній дошці, даючи відповідні пояснення. Це дуже зацікавлює учнів, особливо коли це казкова тема. Треба, щоб учні сміливо, з захопленням і вільно приступали до виконання композиції. Вчитель повинен дати можливість учням організувати свої дитячі враження від побаченого, прочитаного чи почутого, подбати, щоб діти повністю віддалилися творчій праці.

Стежачи за самостійним виконанням учнями тематичного завдання, учитель своєчасними порадами запобігає помилкам тих, хто швидко „усе вже намалював”. Типові помилки учнів учитель узагальнює й пояснює всьому класові. Такими загальними помилками у композиції можуть бути неправильні перспективні зображення дерев, дороги, будинків тощо. Деяким учням учитель допомагає знайти глибше вирішення теми, іншим

вказує на неправильне в малюнку, радить намалювати нові деталі, щоб розкрити тему, тощо. Учителеві потрібно звернути увагу на те, щоб усі учні творчо працювали. Чим більше учень захопиться роботою, тим менше він звертатиметься до вчителя за допомогою. Краще, якщо вчитель не виправляє помилок у малюнку учня, а допомагає йому самому побачити і зрозуміти свої помилки, підказує, як їх виправити.

Після закінчення роботи олівцем учні з дозволу вчителя починають малювати фарбами. Вчитель нагадує, як користуватися кольоровими олівцями, фарбами і пензлем, пояснює, як закінчити роботу в кольорі. Учні, які не встигли домалювати у класі, закінчують малюнок вдома. Закінчення роботи в кольорі не слід відкладати на довгий час, бо зникне гострота першого враження дітей і вони працюватимуть без належного бажання.

Закінчені малюнки вчитель аналізує разом з учнями, допомагає їм помітити свої помилки, ставлячи відповідні запитання. Таке обговорення привчає дітей уважніше виконувати тематичні завдання і не повторювати помилок. Бажано, щоб найкращі учнівські роботи експонувалися на шкільній виставці, це стимулює учнів до творчості. Такі виставки дають змогу учням порівнювати свої малюнки з малюнками товаришів, сміливіше і більш творчо працювати в майбутньому над тематичними малюнками й ілюстраціями до літературних творів.

В основі занять із сюжетної композиції лежить виховання у тих, хто малює, уміння передавати в малюнку з пам'яті та з уяви спостереження реальної дійсності, що сприяє більш глибокому вивченню методики викладання цього розділу образотворчого мистецтва в школі.

Під час виконання ескізів, сюжетної композиції на основі спостережень навколишнього життя учні вчать бачити і зображувати природу, життя людей, їхні творіння, закріплюють набуті уміння передавати форму, пропорції, будову та колір натури.

У процесі малювання на теми з пам'яті (на основі попередніх спостережень) і з уяви слід змодельовувати певну ситуацію, персонажів малюнка, знайти його композицію, використовуючи в творчому процесі замальовки з натури пейзажу, різних предметів, людей. Саме у процесі навчання досить активно розвиваються творча уява, зорова пам'ять і мислення.

Успішне виконання ескізів сюжетних композицій також залежить від відповідної підготовчої роботи, яка охоплює такі аспекти.

1. Розуміння завдань у роботі над ескізом сюжетної композиції та розкриття теми засобами композиції. Підготовча робота, спрямована на розуміння завдань у роботі над сюжетною композицією, проводиться у вигляді бесіди про значення малювання на теми на основі спостережень навколишнього життя, а також бесіди про роботу художника над картиною.

2. Збагачення тих, хто малює, необхідними спостереженнями і замальовками реальної дійсності для роботи над сюжетною композицією. Для виконання ескізу сюжетної композиції доцільно організувати спеціальні групові екскурсії або виконувати індивідуальні завдання, мета яких цілеспрямоване спостереження натури (її форми, пропорцій, конструктивної будови, кольору).

3. Активізація творчої уяви у тих, хто малює. Для активізації творчої уяви у тих, хто малює, потрібні:

- а) аналіз теми, цікавих замальовок до неї, композиційних схем викладача, використовуючи закони, правила, прийоми і засоби композиції;
- б) показ репродукцій картин та ескізів сюжетних композицій на відповідну тему;
- в) використання в бесіді літературних і музичних творів.

Правильна побудова сюжетної композиції залежить не лише від творчої уяви, а й від глибини знань тих, хто малює, та уміння застосовувати їх у творчій роботі (основних законів лінійної та повітряної перспективи; потрібних даних з кольорознавства; основних пропорцій, конструктивної будови людини та інших знань з пластичної анатомії; найважливіших правил та елементів композиції).

Послідовність виконання ескізу сюжетної композиції і процес роботи над ним можуть бути такими:

1. Вибір сюжету.
2. Попереднє компоування сюжету.
3. Цілеспрямоване спостереження навколишнього життя в зв'язку з темою та замальовування потрібних образів до неї (дерев, будівель, транспорту, тварин, птахів, людей).
4. Доробка кількох ескізів теми з використанням попередніх замальовок з натури та вибір кращого варіанта композиції.
5. Побудова основного ескізу сюжетної композиції на великому форматі олівцем.
6. Виконання ескізу сюжетної композиції в кольорі.
7. Аналіз сюжетної композиції.

Вибираючи сюжет для композиції на теми дитячих казок, педагог повинен наполегливо і творчо працювати над його виконанням. Важливо заздалегідь націлити складну роботу над ескізами на цікаве живописне чи графічне вирішення композиції. Працюючи над основним ескізом сюжетної композиції на великому форматі, насамперед слід подбати про вірне композиційне розміщення предметів і персонажів, про те, щоб добре були передані композиційний центр і ритм, рівновага, єдина точка зору та інші елементи композиції.

Основою реалістичного зображення сюжетної композиції є цілеспрямоване спостереження і вивчення життя, коли художник прагне виявити в ній найсуттєвіше, вдаючись до образного, картинного вирішення. При виконанні ескізів, сюжетної композиції на основі спостережень навколишнього життя ми вчимося бачити і зображувати природу, життя людей, їхні творіння, закріплюємо набуті уміння передавати форму, пропорції, будову та колір натури. У процесі малювання на теми, як правило по пам'яті і за уявою слід вимислити певну ситуацію, персонажів малюнка, знайти його композицію, використовуючи в творчому процесі зарисовки з натури пейзажу, різних предметів, людей. Саме в процесі навчання активно розвивається творча уява, зорова пам'ять, мислення.

Успішне виконання ескізів сюжетних композицій значною мірою залежить від підготовчої роботи. Насамперед від розуміння завдань у роботі над ескізом сюжетної композиції та розкриття теми засобами композиції. По-друге, збагачення тих, хто малює, необхідними спостереженнями та зарисовками реальної дійсності для роботи над сюжетною композицією. По-третє, від активізації творчої уяви у тих, хто малює.

5.Ознайомлення молодших школярів з мистецтвом оформлення книги. Методика виконання ескізу сюжетної композиції на теми дитячих казок

Слово „ілюстрація” є наочним поясненням чого-небудь, ілюстрація не тільки пояснює текст, але і доповнює його. Ілюстрації, образно розкриваючи зміст літературних творів, впливають на всебічний розвиток підростаючого покоління. Високохудожні ілюстрації допомагають і педагогам у навчально-виховному процесі в школах, зокрема на уроках образотворчого мистецтва. Використовуючи ілюстрації художників, педагоги вчать дітей створювати свої ілюстрації до улюблених казок, пісень, байок, оповідань. Ілюстративне малювання в школі, як і малювання на теми, відіграє велику роль у моральному вихованні учнів і в розвитку їхньої творчої уяви, у виробленні елементарних умінь у галузі композиції.

Ілюстрація або малюнок, зображення в книжці чи журналі, завжди допомагає читачеві глибше зрозуміти ідейний зміст твору, характери персонажів. Вдало проілюстровані книги та журнали краще сприймаються читачами, стають зрозумілішими, зміст їх добре запам'ятовується. Створити вдалу ілюстрацію до літературного твору - справа нелегка. Художник, що ілюструє книгу чи певний текст, повинен глибоко осмислити задум автора, добре знати епоху, описану в творі, характери героїв, їх зовнішній вигляд, побут, одяг, речі вжитку, щоб ілюстрація цілком відповідала ідеї твору, не суперечила достовірності.

Ілюстрації бувають: сторінковими, тобто на всю сторінку; у тексті - частина сторінки; заставки - на початку розділу у верхній частині сторінки; кінцівки - в кінці розділу, частини чи книжки. Художник для виконання ілюстрацій обирає епізоди, що найповніше розкривають зміст тексту або окремих фрагментів літературного твору. Заставка зображує яскраві моменти, епізоди, які можуть підказати читачеві, про що піде мова у тексті. Кінцівка найчастіше відтворює кінцеву дію книжки чи розділу. Заставки і кінцівки можуть бути орнаментальними. Орнамент має відповідати характеру описаної в літературному творі епохи.

Для створення ілюстрації потрібно ознайомитися з текстом літературного твору, усвідомити провідну ідею і визначити, через які образи та конкретні епізоди найбільш виразно можна передати її мовою ілюстрації. Продумавши і уявивши тему майбутнього малюнка, роблять один або кілька ескізів композиції зменшеного формату, уточнюють, де і як розмістити постаті дійових осіб, у яких позах, на якому фоні. Коли ескіз у всіх деталях продуманий, переносять рисунок на аркуш паперу потрібного формату і промальовують все детальніше.

Над створенням книжок працюють письменники, художники, редактори, друкарі, представники багатьох інших професій. Завдання художника - наочно втілити образи, створені письменником, автором, допомогти читачеві глибше сприйняти написане. Художник продумує кожну лінію, колір і об'єднує всі елементи в єдиний ансамбль. У книжці художник оформляє:

суперобкладинку аркуш, що запобігає пошкодженню обкладинки книжки;

обкладинку (або оправу);

форзаци аркуші, які з'єднують оправу з блоком сторінок книжки;

титул - заголовну сторінку книжки;

шмуцтитули сторінки, які відокремлюють великі розділи книжки;

заставки, кінцівки:

буквиці або ініціали, - великі літери на початку тексту.

Художник виготовляє макет книжки, в якому вирішує розміщення малюнків, тексту, заставок, заголовків. Шрифт заголовків, обкладинок і титульних сторінок формою й кольором має відповідати характеру літературного твору.

Щоб успішно проводити уроки ілюстративного малювання в школі, педагог має не тільки розуміти творчий процес художника над оформленням книги, виконанням ілюстрації, а й сам включитися у передбачену програмою творчу роботу над створенням макету книги з ескізами до неї, ескізами ілюстрацій до літературних творів.

Педагог повинен вибрати сюжет для композиції і творчо працювати над його виконанням. Важливо заздалегідь націлити складну роботу над ескізами на цікаве живописне чи графічне вирішення композиції.

Залучення учнів до передбаченої програмою творчої роботи над ескізами ілюстрацій до літературних творів має велике навчальне і виховне значення. Творча робота над ілюстрацією дає багатий матеріал для вивчення навколишньої дійсності, допомагає зрозуміти складні явища життя, відділяє головне, суттєве від другорядного й уловлює загальну ідею явища; розвиває здатність до уважного вивчення предметів та їхнього взаємозв'язку. Ілюстративне малювання сприяє образному мисленню, розвитку творчих здібностей, більш глибокому розумінню творчого процесу створення ілюстрації.

Створення ілюстрації це складний творчий процес, який потребує не тільки технічних умінь і навичок у малюванні, а й творчих здібностей, розвинутої уяви, образного мислення. Виконуючи ескізи ілюстрацій, той, хто малює, повинен навчитися засобами композиції, знаходженням відповідних персонажів і предметів також художнім вирішенням їхніх образів розкривати зміст тексту, розширювати і доповнювати уяву читача.

Щоб успішно проводити уроки ілюстративного малювання в школі, майбутній педагог повинен не тільки розуміти творчий процес художника над оформленням книги, виконанням ілюстрацій, а й сам включатись у передбачену програмою роботу над ескізом ілюстрацій до літературних творів.

Робота художника над ілюстрацією за своїм характером схожа до роботи його над сюжетною композицією. Відмінність полягає в тому, що художник, ілюструючи літературний твір, розкриває графічними засобами думку автора, творчо допомагаючи їй.

Щоб оформлення книги було високохудожнім, художник спочатку робить макет книги, розробляє оформлення суперобкладинки, оправу, форзаца, авантитулу, титулу. В макеті книги визначає ілюстрації, заставки, кінцівки, працює над виразністю композицій, вдалим кольоровим рішенням.

Майбутнім педагогам доцільно взяти таку тематику літературних творів, яку будуть виконувати їхні виконавці в школі. Це літературні твори про природу, тварин, птахів, риб, людей. Створення ілюстрацій вимагає розвиненої уяви, образного мислення, навичок в малюванні. Творча робота над ескізом ілюстрації до літературного твору виконується в такій послідовності:

- 1). вибір сюжету;
- 2). компоновання сюжету за уявленням;
- 3). вивчення матеріалу і виконання зарисовок;
- 4). компоновання кількох ескізів ілюстрацій з метою знаходження кращого варіанту, на основі зарисовок;
- 5). творча робота над кращим варіантом композиції на великому форматі.
- 6). виконання ескіза ілюстрації у кольорі;
- 7). аналіз ескізу ілюстрації.

Зразком можуть бути роботи художників - ілюстраторів дитячих книжок.

Казкові персонажі можуть бути виконані в костюмах різних стилів, в іграшковому стилі. В якості натури можна використати іграшки.

Для створення високохудожніх ілюстрацій до літературних творів не досить вибрати якийсь уривок з тексту. Потрібно глибоко знати зміст твору, вивчити описані в ньому події, образи людей, їхній побут, звичаї та ін.

Вибравши сюжет для ілюстрування, той, хто малює, своє перше враження повинен відобразити з уяви в ескізах невеличкого формату. На цьому етапі визначають, який потрібно вивчати матеріал, які саме потрібні замальовки для подальшої роботи над ескізами. Реалістичне вирішення ілюстрацій вимагає вивчення певного історичного матеріалу замальовок побутових речей, одягу, а також різних начерків із навколишнього життя. Так, деякі ілюстрації потребують вивчення і замальовок розкішного царського палацу, в якому володарює баба, атрибутів, одягу. Зарисовки до ілюстрації збуджують творчу уяву і фантазію тих, хто малює, створюють емоційну атмосферу, що сприяє доробці ескізів і вибору кращого варіанта, який буде основою ескізу ілюстрації.

Аналіз ескізів ілюстрацій до літературних творів за активної участі тих, хто виконував їх, має велике навчально-виховне значення. Під час аналізу ескізів розкривається зміст казки в кожній ілюстрації, вирішуються її образи, виявляється головне в ілюстрації, зображуються предмети переднього і заднього планів. Отже, виконання ілюстрацій до літературних творів сприяє формуванню особистості творця, розвитку його знань, умінь і навичок у творчому процесі тематичного малювання.

6. Систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно навчальної проблеми „форма”

Таблиця 2

Систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно навчальної проблеми „форма”

1 клас		2 клас		3 клас		4 клас	
учні		мають		отримати		знання	
-прості	геометричні	-складові частини тіла	-елементарні	засоби	-вплив	зміни	

<p>форми: прямокутник, квадрат, трикутник, коло, овал, куб, циліндр, конус, куля; -різні види і типи ліній: вертикальна, горизонтальна, пряма, похила, хвиляста, довга, ламана, коротка; -графічні матеріали та інструменти: туш, паличка, олівець, фломастер</p>	<p>тварин, характер силуетної форми: увігнута, видовжена, загострена, округла; -будову та пропорції тіла людини: співвідношення між тулубом і головою, довжина рук та ніг у порівнянні з тулубом</p>	<p>передачі чітко вираженої фактури поверхні: кора дерев, бруківка, покрівля даху; -різницю між контурним і силуетним зображенням</p>	<p>пропорцій фігури на характер художнього образу; -основні пропорції фігури людини; -особливості та основні пропорції форми голови людини і засоби створення індивідуальної характеристики портретного образу</p>
учні	повинні	практично	вміти
<p>-аналізувати основну форму, її взаємозв'язок з частинами; -передавати основний, узагальнений характер форми: силуетом або лінією на площині та співрозмірність окремих складових частин форми: округлість, спіралеподібність форми пензлем, пальцем, фломастером; -проводити лінії різного виду і типу графічними інструментами та матеріалами; -створювати певний за характером образ лінійними засобами, передавати контур; -розкуто передавати на площині силуетні зображення людини, простих за формою птахів і будівель</p>	<p>-створювати художньо-образні зображення тварин і людини; -виконувати силуетні зображення нескладних архітектурних об'єктів, збагачувати їх декором</p>	<p>-аналізувати і передавати у практичній роботі найсуттєвіші складові частини будови тіла тварин і людей, співвідношення їх розмірів; -передавати характерні пози та рухи тварин і людей; -зображати фігуру людини у спрощено-стилізованому вигляді</p>	<p>-відтворювати характерні особливості будови і пластичну виразність фігури людини і тварин; -створювати силуетні зображення тварин та людей у русі</p>
учням	необхідно	мати	уявлення
<p>-частини в будові людини, птаха, будівель</p>			<p>-скелет як основу будови тіла; -варіювання пропорцій загальної форми, її складових частин</p>

7. Методика відтворення форми предметів, конструкції, пропорцій

За програмою початкових класів з образотворчого мистецтва малювання з натури один з основних видів навчально-творчої роботи. На цих уроках опановується *форма, конструкція, об'єм* предметів, їх забарвлення, закономірність світлотіні. Основна увага учнів 1-4 класів спрямовується на визначення і передачу загального просторового положення пропорцій, конструкції, кольору об'єктів, предмети для малювання з натури малювання у фронтальному чи профільному положенні. В малюнках форма предмета передається лініями і світлотінню. Важливо завжди пам'ятати, що всі різновиди форми предметів, створених природою і руками людини мають форму плоских або об'ємних геометричних фігур (коло, квадрат, трикутник, овал, куб, куля, циліндр, конус). Тому малюючи предмети навколишньої дійсності, завжди слід їх порівнювати з геометричними фігурами і тілами. Учитель повинен допомогти учням усвідомити, які геометричні фігури лежать в основі форм предметів і показати порядок їх з'єднання в єдине ціле, навчити бачити будову предмета.

Для правдивого відтворення форми предметів навколишнього світу завжди слід дотримуватися правил зображення.

1. Уважно вивчати форму предмета і вірно передавати загальну форму і взаємовідношення частин між собою.

2. Завжди слід в першу чергу помітити і вірно передати будову предмета, навіть в тому випадку, коли ми можемо її лише уявити.

3. Передавати в малюнках зовнішній контур предмета, враховуючи побудову і загальну форму.

Для зображення в 1-2 класах предметів умовно-плоскої форми, наприклад, листя необхідно мати на кожній парті роздатковий матеріал для кращого їх сприймання. Для відтворення симетричних форм використовують осьові лінії. Починати роботу слід від загальної форми моделі. Слід допомогти дитині побачити центральну прожилку листка – вісь симетрії, яка поділяє овальну форму навпіл. У процесі відображення діти передають такі деталі як зубчики листя, корінець, бічні прожилки.

З 1 класу діти вчаться визначати і відображувати на папері співрозмірність частин предмета між собою. У ході виконання таких завдань дітей слід вчити спостерігати, розвивати їх зорову систему, тобто навчати передачі пропорцій. Співвідношення частин предмета за величиною називається *пропорціями*. Краса форми предметів - це перш за все пропорційність їх частин. Пропорції передаються у всіх малюнках обов'язково.

Кожен педагог повинен для себе вирішити, який прийом передачі пропорцій є найбільш дієвим. Можливим є поєднання різних прийомів і методів. Так на одному уроці можна використовувати візуальний прийом, а на іншому – порівняння. Учні можуть спочатку визначити пропорції на око, а потім шляхом візування, примруживши одне око і витягнувши руку з олівцем порівнювати висоту і ширину, співвідношення частин предмета між собою.

Правила визначення пропорцій предмета.

1. Порівняти висоту з шириною.

2. Визначити що в предметі більше - висота чи ширина.

3. Уявно визначити, наскільки висота більша ширини або скільки разів ширина предмета вкладається в його висоті. Помітити це на папері.

4. При передачі окремих частин предмета, порівнювати їх.

5. Всі виміри проводимо візуально за допомогою олівця у витягнутій руці.

6. Малюючи групу предметів, слід взаємопорівнювати їх за формою і розміщенням.

В кінці 2-3 класу починається вивчення дітьми закономірностей перспективи, конструкцій, світлотіні. Вивчаючи конструктивну будову об'єктів зображення, їх просторове зображення, пропорції, форму, колір, розподіл світлотіні учні одночасно пізнають і закони

краси, що приховані у формі, пропорціях, кольорі і які виражаються в плавності, витонченості ліній і обрисів.

Опановуючи форми навколишнього світу у початкових класах учні виконують завдання на зображення силуетів. Насамперед, варто пояснити дітям, що таке силует? *Силует* - це узагальнене, однотонне зображення людини, тварини, рослини або предмету, що нагадує їхню тінь. Варто відштовхуватися від поняття тіні від предмету, театру тіней. Корисно пояснити дітям як обирати розміщення силуетного зображення. Силуети можна використовувати для виконання завдань на малювання з натури, за уявою, на ілюстрування. Виконуючи силуетні зображення варто використовувати тонований папір світлих відтінків, чорний і білий. Виконання силуету потребує дотримання чіткого контуру, відчуття краси чорно-білих поєднань. Варто продемонструвати учням силуетні графічні твори Георгія Нарбута (див. Додаток А).

Силуетні зображення можна отримувати у техніці друкування. Для цієї роботи варто підготувати різні види штампів. Це можуть бути відбитки з листя, картопляні штампи. Дані форми покриваються фарбою і шляхом притискання до паперу отримують відбитки на площині.

Ще один спосіб отримання друкарських силуетів – це виконання робіт у техніці „монотипії”. *Монотипія* – це своєрідний вид напівживопису - напівгравюри (див. Додаток А). Виконується один-єдиний відбиток на папері. Для цієї роботи слід аркуш паперу попередньо скласти навпіл. На одній половинці зобразити половину симетричного об'єкта метелика, стрекози, людини. Далі половинку зображення розфарбувати і притиснути половинки аркуша одну до одної. В результаті утворюється симетричний малюнок .

Спостерігаючи навколишнє оточення, споглядаючи предмети, явища, природу, учні прагнуть передати свої враження в малюнках, але, не маючи достатніх навичок малювання, опиняються у нелегкому становищі. Завдання вчителя - ознайомити учнів із принципами і методами реалістичного зображення, навчити їх передавати навколишнє середовище правдиво, емоційно і грамотно.

Щоб майбутній педагог міг успішно проводити уроки образотворчого мистецтва у школі, він повинен поряд з оволодінням грамотою образотворчого мистецтва, вивчати методику викладання предмета. Йому потрібно знати послідовність побудови малюнка з натури, а також характер навчальних завдань у кожному класі. У відповідності з програмою початкових класів з образотворчого мистецтва, малювання з натури є одним з важливих видів навчально-творчої роботи, що розвиває величезні можливості вивчення і естетичного осмислення форми, конструкції, об'єму предметів, кольорового забарвлення, закономірностей світлотіні, перспективи, композиції.

Перш ніж зобразити будь-який предмет, учень повинен навчитися аналізувати його форму, розуміти, з яких частин вона складається і не випускати з уваги головного - характеру обрисів предмета в цілому. „Цілісність” зорового сприйняття є найважливішою умовою зображення з натури. Проте намалювати предмет відразу не можна, а зображення окремих частин обов'язково призведе до помилок. Тому треба спочатку усі деталі зображувальної натури звести до найпростішої характерної форми і починати свій малюнок „від загального”. Вже першокласники повинні засвоїти, що насамперед слід визначити місце узагальненої форми предмета на аркуші паперу. Для цього спочатку треба позначити межі майбутнього малюнка, визначити його „габарити”: розміри по висоті і ширині, а також , якщо маємо справу з групою предметів, відношення розмірів окремих предметів та їх основних частин. Уточнивши загальну форму, можна промальовувати деталі, не випускаючи з уваги характер натури. Такі знання і практичні вміння необхідні при зображенні натюрмортів „Осінні дари”.

У методичній літературі іноді зустрічається твердження про те, учні початкових класів можуть відразу сприймати всю форму предмета, а тому повинні починати рисунок не з загальної форми, а з окремих частин.

Основні етапи побудови лінійного малюнка такі:

1. Композиційне розміщення малюнка на аркуші паперу, визначивши габаритні розміри натури та її форму.

2. Передача пропорцій предмета, його конструктивної будови та видимої реальної форми.
3. Виявлення світлотінню форми предмета.
4. Передача кольору предмета.
5. Художнє узагальнення малюнка.

Тваринний світ дуже цікавий і різноманітний за формою і кольором. У початкових класах ці форми найчастіше малюють у профіль, що дає змогу зменшити вплив перспективних змін на зображення. Наочністю для малювання форм тваринного світу можуть бути іграшки, опудала тварин і жива натура. Майбутній учитель повинен уміти виховувати любов до малювання складних форм тваринного світу: показувати методи зображення їх, послідовність виконання малюнків. Щоб виконати це завдання, необхідно знати теорію і практику малювання форм тваринного світу. Створення правдивих зображень тварин вимагає досконального вивчення їх життя, зовнішньої поведінки, характеру та будови тіла, особливостей середовища, що їх оточує.

Для навчання дітей зображенню тварин варто використовувати художні твори анімалістичного жанру. Вони вчать берегти і любити світ тварин, природу. Художники-анімалісти оспівують дивний світ живої природи. Тварини зображені у творах багатьох українських художників: С.Світославського, А.Монастирського, М. Пимоненка, С.Васильківського, М.Самокиша та ін. Аналогія між рисами обличчя людини і мордами тварин, між поведінкою тварин та вчинками людей часто використовуються при створенні образів сатиричних і казкових.

В обрисі тіла будь-якого птаха можна побачити найпростіші геометричні фігури (коло, овал), коли узагальнити той чи інший образ. Щоб грамотно зобразити характерні особливості птаха, необхідно мати деякі знання і практичні навички. Насамперед потрібно знати особливості анатомії птахів, будову скелета, тому що пір'я часто приховує справжню будову тіла. Принцип побудови скелета в усіх птахів майже однаковий. Різниця може бути лише у пропорціях (у співвідношенні довжини ший, ніг, величини голови).

Послідовність роботи така: спочатку треба визначити легкими лініями положення тулуба (горизонтальне чи вертикальне), напрями ший, голови, ніг; далі знайти загальну форму і співвідношення величини тулуба, ший, голови, ніг, хвоста, уточнити обриси птаха, форму його голови, дзьоба, крил, хвоста; штрихами визначити світлотінь. Постійно треба тримати в уяві обриси ший, голови, ніг. Намалювавши якогось птаха, вловивши його характерні особливості, корисно намалювати його в декількох рухах: летить, п'є воду, їсть. Це дасть змогу краще запам'ятати характерні особливості будови його тіла, пропорції. Такий вид роботи розвиває творчу уяву і зорову пам'ять.

Будова тіла тварини набагато складніша, ніж птаха, але послідовність виконання малюнка і принципи зображення однакові. Тим, хто не має навичок малювання тварин, можна користуватися таким прийомом, коли спочатку намічається напрямок тулуба, ніг, голови, хвоста. Далі визначається форма тіла, при цьому якомога точніше визначити характер, рух і пропорції тварин (див. Додаток А).

Для того, щоб навчитись малювати фігуру людини, майбутнім вчителям необхідно знати основні пропорції тіла. У наш час за одиницю виміру береться висота голови людини. Звичайно кожна людина має свої характерні риси. Та основні пропорції тіла в усіх людей схожі. Назвемо їх:

1. Висота голови становить $1/7 - 1/8$ частину висоти усієї фігури дорослої людини.
2. Довжина ніг - половина фігури.
3. Лікті знаходяться на рівні талії.
4. Довжина рук сягає середини бедра.
5. Коліна ділять ноги на половину.
6. Ширина плеча дорівнює висоті обличчя.
7. Довжина кисті рук приблизно дорівнює висоті обличчя.
8. Довжина стопи приблизно дорівнює висоті голови.

Пропорції тіла дітей інші, ніж у дорослих. Голова у семирічної дитини становить п'яту частину всього зросту, в десятирічній - шосту. Плечі - вужчі.

Малювання людини у спокої можна виконувати, використовуючи такий прийом: спочатку намалювати схему, що визначає пропорції частин тіла і положення їх у просторі, поступово домальовуючи всі частини тіла повністю.

Щоб навчитися малювати людину у русі, доцільно розпочати вивчення даної теми з малювання схем в альбомах і на шкільній дошці. Це можуть бути лінійні схеми, схеми з овалів. При цьому також необхідно дотримуватись основних пропорційних співвідношень. Щоб передати той чи інший рух, потрібно уявити його та проаналізувати положення тулуба, ніг, рук, голови. Наприклад, зображення людини, що біжить.

Зображення постаті людини починають з узагальненого начерку. Легкими штрихами намічають рух постаті (нахил, поворот), визначають співвідношення окремих частин - пропорції (низька чи висока постать, товста чи тонка, струнка чи сутула). Потім узагальнено окреслюють межі основних об'ємів, промальовують і уточнюють дрібніші форми. Таким чином, процес малювання з натури можна порівняти з роботою скульптора, що спочатку робить каркас, на який накладає глину, намагаючись виявити загальний об'єм. Так само і той, хто малює, накидавши каркас малюнка та вивіривши його, встановлює співвідношення основних форм, а потім уже переходить до деталей. Слід підкреслити важливість одночасного зображення парних частин.

Починати будь-яке зображення предмета не слід з окремих його деталей, а з пошуків загального вигляду, форми предмету. Характер поверхні того чи іншого предмета визначає його форму.

Лекція 7 (2 год.)

Тема. Зміст і методика формування знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва з навчальної проблеми „колір”

1. Головні напрямки роботи за навчальною проблемою „колір” в програмі „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів.
2. Систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно навчальної проблеми „колір”
3. Формування поняття про колір та його властивості у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.
4. Формування практичних навичок роботи з різними художніми матеріалами під час виконання вправ на розвиток відчуття кольору молодших школярів.
5. Методика кольорового вирішення предметів умовно-плоскої та об'ємної форми у початкових класах.
6. Формування навички емоційно-естетичної оцінки колориту художніх творів на уроках - бесідах про мистецтво.
7. Усвідомлення молодшими школярами ролі кольорових сполучень у декоративних роботах.

Література до теми

1. Аксенов Ю.Г. Цвет и линия. Практическое руководство по рисунку и живописи /Ю.Г.Аксенов. -М., 1976. -304 с.
2. Алексеева В.В. Что такое искусство? О том, как изображают мир живописец, график, скульптор. (Альбом для детей) /В.В.Алексеева. -М., 1991. -236 с.
3. Алехин А.Д. Изобразительное искусство: Художник. Педагог. Школа /А.Д.Алехин. -М., 1984. -160 с.
4. Антонович Є.А. Художні техніки в школі /Є.А.Антонович, В.І.Проців, О.П.Свид. -К., 1997. -86 с.
5. Бичкова Л.Н. Сяйво райдуги в словах /Л.Н.Бичкова //Мистецтво та освіта. -1999. -№3. -

С.11-15.

6. Глинская И.П. Изобразительное искусство. Методика обучения в 1-3 классах /И.П.Глинская. - К., 1978. -111 с.
7. Кириченко М.А. Основи образотворчої грамоти /М.А.Кириченко. –К.: Вища школа, 2001. -165 с.
8. Коновець С.В. Образотворче мистецтво в початковій школі /С.В.Коновець. –К., 2000. - 79 с.
9. Коновець С.В. Образотворче мистецтво як засіб активізації дитячої творчості /С.В.Коновець //Мистецтво і освіта. -1999. -№3. -С. 15-19.
10. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 3 класу /Л. М. Любарська. -К.: Форум, 2004. - 112 с. : іл.
11. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 4 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 160 с.: іл.
12. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 2 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 128 с.: іл.
13. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво. 1 клас: підручник /Л. М. Любарська, М. І. Резниченко. - К. : Наш час, 2007. - 120 с. : кольор. іл.
14. Образотворче мистецтво. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів України. 1-4 класи. –Тернопіль, -Богдан, -2003. -51 с.

Ключові слова: *кольорознавство, повітряна перспектива, кольоровий промінь, кольоровий спектр, кольоровий круг, основні кольори, похідні кольори, взаємодоповняльні кольори, теплі і холодні кольори хроматичні й ахроматичні кольори, кольоровий тон, ясність, насиченість гармонія кольорів, контрасти.*

1. Головні напрямки роботи за навчальною проблемою „колір” в програмі „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів

В початковій школі поняття „колір” формується з 1 класу. Колір як категорія є однією із навчальних проблем, яка опановується під час навчання образотворчого мистецтва у початкових класах. Діти виражають своє емоційно-естетичне сприйняття світу, ставлення до оточуючого в кольорі.

Головні напрямки роботи за навчальною проблемою „колір” визначаються в програмі „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів такими аспектами:

1. Розвиток кольорочутливості ока, уміння бачити багатство кольору в навколишньому світі, здатності до розпізнавання колірних станів середовища. Подолання стереотипних уявлень про колір, формування в учнів художньо-естетичного ставлення до навколишньої дійсності, потреби насолоджуватися красою природи і творами мистецтва, в практичній роботі вміння передавати різноманіття і виразність кольору в малюнках, пов'язаних із відображенням явищ навколишньої дійсності.
2. Формування відчуття декоративної виразності кольору, що передбачає:
  - а) розуміння умовності декоративності кольору;
  - б) розуміння гармонії кольорових сполучень;
  - в) у власних творчих роботах - вміння використати колір з декоративною метою і за законами гармонії кольорів.
3. Усвідомлення учнями виражальних можливостей кольору і розвиток в них вміння використовувати колір для передавання своїх емоцій, певного стану, настрою в різних видах художньої діяльності.
4. Засвоєння основ кольорознавства; формування практичних умінь і технічних навичок роботи з різними живописними матеріалами.

Дані напрями реалізуються впродовж усього періоду навчання; під час виконання завдань із урахуванням віку учнів кожного класу. Отже, поняття „колір” є важливим і провідним у навчанні дітей образотворчого мистецтва. Аналізуючи програму „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів можемо визначити обсяг знань, умінь і навичок з навчальної проблеми „колір”.

3. Систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно навчальної проблеми „колір”

Таблиця 3

Систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно навчальної проблеми „колір”

1 клас	2 клас	3 клас	4 клас
<i>учні</i>	<i>мають</i>	<i>отримати</i>	<i>знання</i>
- назви трьох основних і похідних від них кольорів, їх відтінки; - назви світлих і темних відтінків типу „світло-зелений”, „темно-синій”	-назви основних та похідних кольорів, їх відтінки; -найістотніші ознаки живопису як різновиду образотворчого мистецтва; -про зміни кольору природи у різні пори року, доби; -колір – засіб створення художнього образу	-основні ознаки живописних творів; -матеріали живопису та знаряддя праці художника-живописця; -найпростіші закономірності спектра та колірною кола; -порядок розташування споріднених кольорів у колірному колі; -прикладі контрастних кольорів протилежно розташованих на спектрі	-про систематизацію та характеристики кольорів (хроматичні та ахроматичні); -про асоціативні характеристики кольору (веселі, ніжні, сумні); -назви додаткових (доповняльних) кольорів у колірному колі; -про просторові можливості кольору; -технічні прийоми роботи гуашшю і аквареллю
<i>учні</i>	<i>повинні</i>	<i>практично</i>	<i>вміти</i>
-утворювати похідні кольори або відтінки шляхом змішування фарб на палітрі; -утворювати похідні кольори змішуванням основних на палітрі; -одержувати світлі та темні відтінки кольорів шляхом додавання білого або чорного кольору; утворювати „теплі” і „холодні” кольори; працювати одразу фарбами баз попереднього контуру;	-отримувати похідні кольори та відтінки додаванням білої та чорної фарб та спектральних кольорів; -працювати одразу фарбами та восковими крейдами; -отримувати шляхом змішування фарб на палітрі складні кольори („жовтувато-коричневий”, „зеленувато-блакитний”); -виконувати роботи з	-користуватися палітрою, утворювати відтінки кольорів шляхом змішування фарб; -розрізняти кольори за світлотою та тепло-холодністю; -отримувати різні відтінки однієї і тієї групи кольорів(синьої, червоної) -виконувати роботи у різних живописних техніках (акварель „по-вогкому”, монотипія, пастель);	-у роботі фарбами застосовувати різні прийоми роботи з пензлями; змінювати консистенцію фарб; -у роботі акварельними фарбами вливати колір в колір, працювати по вогкій основі, без контуру; -передавати стан та колір води за допомогою відтінків складного кольору; -передавати стан водяної поверхні за

-спостерігати і називати різноманітні кольори у творах мистецтва, звичайному забарвленні предметів, деяких природних явищах та виражати своє емоційно-ціннісне ставлення, використовуючи художні терміни і поняття	обмеженням кольорів на палітрі (в „теплих” або „холодних” кольорах); -спостерігати розмаїття кольорів і відтінків у природі і уникати використання так званих „відкритих” кольорів (колір-фарба) у власній образотворчості	-розрізняти поняття „кольоровий” та „колірний”, вміти розташовувати кольори відповідно до послідовності у колірному колі	допомогою зміни консистенції фарби та різних за характером мазків, технічних прийомів; -на підставі усвідомлених спостережень створювати довільні монохромні та поліхромні колірні композиції відповідні до певного емоційного стану; -використовувати колір з декоративною метою
учням	необхідно	мати	уявлення
-про веселку та інші наочні приклади існування кольору в природі; -про виразально-емоційні можливості кольору (веселі, сумні, тривожні кольори)	-про передачу кольором зміни забарвлення довкілля, певного стану і настрою природи(веселий, сумний, тривожний, прозорий, спокійний); -явище колірного контрасту як засіб виділення головного у композиції	-про особливості роботи акварельними фарбами, „по вогкій основі”; -про взаємозв’язок джерела світла, освітлення та кольору; -про колорит та його художньо-образні можливості	-колорит у картині (гаму кольорів); -про світловий та колірний контрасти; -про сенсорні еталони та різницю між монохромними (одноколірними) та поліхромними (багатоколірними) композиціями

2. Формування поняття про колір та його властивості у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва

Колір - зображувальний і емоційний засіб живопису. За допомогою кольору, передається краса й багатство барв навколишнього світу. Різноманітні предмети довкілля відрізняються один від одного не тільки матеріалом, величиною та формою, а й кольором. Отже, колір - це одна з невід’ємних ознак будь-якого предмету, причому дуже мінлива. Справжній колір предметів змінюється залежно від їхнього просторового положення, сили освітлення та навколишнього середовища за якістю, кольоровим тоном та насиченістю. У чистому повітрі небо і віддалені предмети здаються більш синіми, у вологому чи похмурому - сірими. Колір у природі та житті людини відіграє велику роль. Подібно до музики кольори викликають у людей різні емоції, впливають на настрій та працездатність.

Наука, яка вивчає колір та його властивості – *кольорознавство* розкриває його особливості та закономірності. У *кольорознавстві* є свої закони, які слід вивчати, щоб застосовувати їх у навчанні та житті. З фізики відомо, якщо розпустити білий сонячний промінь через скляну тригранну призму, то він розкладеться на білій поверхні на сім кольорів спектру у такій послідовності: червоний, оранжевий, жовтий, зелений, блакитний, синій і фіолетовий (див. Додаток Б). Подібне розкладання сонячного проміння спостерігаємо і на небі, коли сяє веселка. Придивившись, можна помітити, що між кольорами веселки немає різкої межі, вони плавно переходять, створюючи безліч відтінків (див. Додаток Б).

Кольори спектру можна розмістити в кольоровому крузі, чистота барв якого

допомагає визначити насиченість багатьох кольорів різних відтінків. У спектральному крузі виділяють три основні кольори: червоний, жовтий, синій. Між основними променями можна побачити так звані похідні, що утворилися внаслідок злиття двох поряд розміщених основних: червоного і синього - фіолетовий; синього і жовтого - зелений; жовтого і червоного – оранжевий (див. Додаток Б). Спектр зображують у вигляді кольорових смуг, що плавно зливаються, або у вигляді круга, поділеного на сектори відповідно до кількості кольорових променів спектра. Учні початкових класів ознайомлюють з шістьма кольорами спектрального круга, трьома основними і трьома похідними та їхніми відтінками. Якщо спектр розділити на 12 частин, то дістанемо більше відтінків похідних кольорів, що залежать від відстані їх до основних променів (див. Додаток Б).

Взаємодоповняльні кольори в крузі визначають проведенням діаметру через відрізки червоного, синього чи жовтого кольору. Для червоного кольору взаємодоповняльний - зелений, для синього - оранжевий, для жовтого - фіолетовий і навпаки. Отже, у кольорознавстві кожному з теплих тонів відповідає діаметрально протилежний холодний тон.

Знайомлячи дітей початкових класів із додатковими або взаємодоповняльними кольорами, можна використати дидактичну гру „Клоуни”. В образотворчому мистецтві три кольори вважаються основними: жовтий, червоний і синій. Змішування будь-яких двох із цих кольорів дає додатковий до третього: жовтий і синій дають зелений (додатковий до червоного), синій і червоний - фіолетовий (додатковий до жовтого), червоний і жовтий - оранжевий (додатковий до синього).

Кольоровий круг можна поділити на дві частини: *теплі кольори* - червоножовті, які нагадують колір вогню, сонячного світла, та *холодні кольори* - синьозелені й фіолетові, які нагадують колір води, льоду, даліни, місячного світла. Найтеплішим кольором є оранжево-червоний, а найхолоднішим - синій. Ці кольори й допомагають, коли їх порівнювати один з одним, визначати, який колір холодніший, а який тепліший. Так, оранжевий колір тепліший ніж жовтий, але холодніший ніж оранжево-червоний. Холодний фіолетовий колір тепліший за синій, але холодніший за пурпуровий; в спектральному крузі він ближче до оранжево-червоного.

Знайомству учнів з теплими і холодними кольорами відповідають такі теми: „Вогняна квітка”, „Осіньні листя” (теплі кольори), „Крижана планета”, „Снігова королева” (холодні), „Парасольки Оле-Лукойє”, „Чарівні килими”, „Житло гномів” (виражальні можливості та символіка кольору).

Для осмислення емоційної виразності теплих і холодних кольорів дітьми під час бесіди можна використати казку такого змісту: „Живуть на світі дві дівчинки - подружки - дівчинка Снігуронька і дівчинка Весна. Щороку вони зустрічаються, коли на зміну холодній зимі приходить ніжна і тепла весна. На згадку людям про свою дружбу дівчатка складають килими із квітів. Серед багатьох фарб у кожній з них є одна найулюбленіша, найчарівніша. За допомогою цих фарб вони можуть будь-який колір перетворити або в холодний, або в теплий. Щоб фарби перетворилися в холодні, дівчинка Снігуронька опускає в них маленьку синю крижинку. Дівчинка Весна, навпаки, запалюючи фарби промінцем сонячного жовтого кольору, перетворює їх в теплі, тому теплі кольори завжди пов'язують з сонцем і називають сонячними. У дівчаток є ще одна таємниця - розміщені поряд теплі й холодні кольори допомагають один одному бути „яскравішими”, „голосніше звучати”, ставати „соковитішими”.

Проте існує між подругами суперечка. Вони не можуть вирішити - як назвати зелений колір. Справа в тому, що зелений колір складається з двох: теплого - жовтого і холодного - синього. Значить, якщо замішуючи зелений, Снігуронька покладе більшу крижинку, він стане холодним, але якщо Весна великим жовтим промінцем освітить синій, то зелений колір стане теплим і радісним”.

Дійсно, теплі кольори сприймаються як більш сонячні, радісні, щасливі, веселі, в той час як холодні нагадують про деяку тривогу, загадковість, таємничість, смуток і печаль.

У ході розповіді варто продемонструвати дітям посібник ігрового характеру:

1. Сонце промінням пронизує кожний колір, від чого він перетворюється в теплий.

2. Дівчинка Снігуронька (Весна) в оточенні кольорів відповідної гами.
3. Різні композиційні поєднання теплих і холодних кольорів з домінантою жовтого в одному випадку і синього в іншому.
4. Контраст теплих і холодних кольорів в різних образно-ігрових композиціях.

На уроці варто продемонструвати слайди, де цікаво поєднуються теплі і холодні кольори - осінні листя на фоні голубого неба, вогнище з язиками жовто-оранжевого полум'я і сірим попелом, тліючими вуглинками, розглянути репродукції картин художників з холодним і теплим колоритом: М. Врубель „Бузок”, „Демон повержений” холодний колорит, і в контраст йому живопис Архипова „В гостях”, „Дівчинка з глечиком”.

З метою закріплення опрацьованого матеріалу діти виконують практичне завдання: намалювати килим із кольорових квітів, який складають разом Снігуронька і Весна. Робота базується на контрасті теплих і холодних кольорів, які передаються великими мазками, розміщені поряд для більшої емоційної виразності й співзвуччя. Завдання додому: подумати, де ще в природі зустрічаються теплі й холодні кольори. В якій порі року, яка кольорова гама переважає, і де більш виразніший контраст теплого й холодного кольору.

У кольорознавстві всі кольори поділяють на *хроматичні* - барвисті та *ахроматичні* - безбарвні. До хроматичних кольорів належать всі кольорові відтінки спектра, до ахроматичних - кольори, відсутні в спектрі: білий, відтінки сірого та чорний.

Ахроматичні кольори відрізняються один від одного тільки яскравістю, тобто один з них світліший, а інший темніший. Якщо ахроматичний колір має ледь помітний синюватий, червонуватий чи інший відтінок, він є хроматичним. Хроматичні кольори характеризуються трьома ознаками: кольоровим тоном, ясністю і насиченістю. Всі якості кольору, які і в природі, можна визначити через ці три основні ознаки.

В програмі „Образотворче мистецтво” знайомству з ахроматичними і хроматичними кольорами в 1 класі відводяться такі теми як: „Чорно-білий і кольоровий телевізори”, „Як бачить колір кішка (собака)?”, „Риба-кит у морі синім”, „Завесніло вже довкола” (3 клас), „Світанок, ніжний ранок” (3 клас).

Разом з дітьми варто придумати казку про сірий колір. Після цього учням покажемо зображення весняної землі з неясковими кольоровими поєднаннями сіро-коричневої гами. Весняні пейзажі з сіро-рожевим, сіро-коричневим колоритом, при цьому підкреслюємо пастельність, ніжність і тонкі колірні переходи. З живописних творів до цього уроку найбільше підходять такі: „Осінь пісня” В. Борисова-Мусатова, „Небесний бій” М. Реріха.

Кольоровий тон - відмінна ознака кольору. Всі теплі і холодні кольори і відтінки мають кольоровий тон (червоний, жовтий, синій, зелений).

Ясність - властивість кольору бути більш чи менш яскравим (світлим). Вона визначається ступенем наближення даного кольору до білого. Хроматичні кольори відрізняються різною ясністю стосовно один до одного. Так, жовті кольори - найсвітліші, а сині і фіолетові серед хроматичних кольорів - найтемніші.

Насиченістю (інтенсивністю) кольору називається ступінь чистоти даного кольорового тону, тобто ступінь відмінності хроматичного кольору від ахроматичного тієї ж ясності. Максимально насиченні кольори - кольори спектра. Насиченість кольору змінюється, коли його змішують з чорною фарбою або білилами: колір втрачає свою яскравість, стає сіруватим. Якщо в хроматичному кольорі є сірий, він ненасичений, спокійний.

Знайомлячи учнів з насиченими і ненасиченими кольорами, звертаємо їхню увагу на різне „звучання” кольорів, які отримуємо в результаті змішування основних кольорів з чорною і білою фарбою. При змішуванні з чорним кольором настрій отриманого колориту можна охарактеризувати як „тривожний”, „грізний”, а при змішуванні з білим він стає „ніжним”, „дзвінким”, „радісним”. Якщо ж змішати будь-який колір з сірою фарбою, він приглушиться, стане „непомітним” і „сумним”, ніби наповниться туманом.

Після цього діти виконують практичну роботу - малюють весняну землю або небо з хмарами, як це буває ранньою весною, коли сонце ще не пробило товщину хмар, а лише злегка відтінила глухим бузково-рожевим кольором великі хмарні клуби. Завдання можна виконувати

у такому вигляді: вчитель дає словесний опис декількох пейзажів, а в цей час учні в кольорі передають свої враження під час створення палітри дзвінких, відкритих кольорів. Вони зображують соковиту траву і ніжні, ледве розкриті листочки, рожеві стовбури беріз, маленькі вогники бузкових первоцвітів.

Завдання можна видозмінювати: попросити дітей зобразити, як яскравий пейзаж стає сумним, завдяки туману, який огортає всю соковитість фарб. Діти покривають все зображення сірою фарбою, охайно і почергово прописуючи небо, траву, дерева. (Спочатку туман покрив небо, - прописуємо знову небо короткими мазками. Потім туман опускається на зелень трави і на стовбури дерев. З дерев спускається на землю). На уроці звучить музика, яка супроводжує перегляд зорового ряду або практичну роботу - фрагмент „Ранок” із сюїти Е.Гріга „Пер Гюнт” або композиція „Весна” Е.Гріга.

Пропонуємо домашнє завдання: поспостерігати як пробуджується природа весною, як слабкі квіти весни поступово наповнюються сонячним світлом. Подумати, які почуття викликають дзвінки і глухі кольори (насичені і ненасичені). Знайти репродукції художніх творів, в яких переважає ніжний і сумний колорит.

Характеризуючи *кольоровий тон, насиченість і ясність*, можна правильно визначити колір будь-якого предмета, якість кольору, його зв'язок з іншими кольорами. Одночасне порівняння предметів за трьома ознаками кольору і методом визначення світлових і кольорових відношень.

У роботі з фарбами, особливо в декоративному і тематичному малюванні, велике значення має вміння гармонійно поєднувати кольори. Поєднання кольорів може бути контрастним і близьким за кольором і тоном. Щоб визначити гармонійне поєднання, використовують кольоровий круг з дванадцяти частин. Контрастні кольори перебувають на одному діаметрі (через 5 кольорів). Так, для оранжево-червоного взаємодоповняльним є синьо-зелений. Гармонійне поєднання з трьох кольорів визначається їх розміщенням через три кольори один від одного. Поєднання з чотирьох кольорів визначається їх розміщенням через два кольори. Гармонійне поєднання кольорів залежить від кількісного співвідношення кольорів. Так на зеленому фоні червона пляма сприймається позитивно, а зелена на червоному негативно.

Гармонійному поєднанню сприяє урівноваженість теплих і холодних кольорів. Відомо, що теплі кольори добре сприймаються поряд з темними, а холодні - поряд із світлими. Якщо потрібно виділити колір, його оточують менш насиченим і яскравим.

Часто в образотворчому мистецтві виникає потреба у використанні спокійного поєднання кольорів. Тоді користуються більш близькими за спектральним кругом поєднаннями, та поєднанням з однієї гами кольорів. Найважливіше завдання художника, використовуючого колір знайти найбільш ефективні гармонійні кольорові поєднання. Взяті кольори можуть поєднуватися гарно (гармонійно) або негарно (дисгармонійно). Кольорові гармонії - це комбінації небагаточисленних кольорів, розміщених в певному порядку. Прослідковуючи поєднання кольорів у живопису, можна встановити такі схеми гармонійних поєднань кольорів:

1. Двоколірна гармонія - поєднання протилежних в кольоровому крузі кольорів. Таке поєднання трохи загрубе, контрастне, має місце тільки в плакаті.
2. Триколірна гармонія - кольоровий круг ділиться точно на 3 частини. Взяти будь-який колір, знаходимо до нього 2 інших.
3. Чотириколірна гармонія круг ділиться на 4 частини. Із чотириколірної і триколірної гармонії можна взяти не всі кольори, а тільки будь-які два-три. Їх поєднання також буде гармонійним.

Аналізуючи тематику завдань в програмі, ми можемо відмітити, що такі поняття як гармонія споріднених кольорів дітей знайомлять в 2 класі, теми „Осінь-мальовничка”, „Веселе сонечко сховалось у веселих хмарах весняних”, поняття кольорові контрасти в темі „Лиш айстра у саду цвіте”, „Чарівний ліс вночі”. В 3 класі - контрасти сполучення кольорів в темі „Райдужна птиця”, у 4 класі - гармонія колірних співзвучань, що базується на використанні споріднених колірних

тонів (теплих і холодних, інтенсивних і м'яких), колірних відтінків одного (певного) кольору, контрастів додаткових кольорів (яскравих, інтенсивних і м'яких, пастельних), у темах „Зелений гном у зеленому лісі”, „Я стільки сонця в очі взяв”, „На червоній планеті”.

Діти молодшого шкільного віку не завжди вміють виділити головне, правильно назвати колірний тон, дібрати за словесною вказівкою потрібний колір, побудувати колірний образ. Щоб допомогти їм вчителю слід використовувати вправи на розвиток чуття кольору та вміння формувати цілісний колірний образ.

3. Формування практичних навичок роботи з різними художніми матеріалами під час виконання вправ на розвиток відчуття кольору молодших школярів

Виконуючи вправи на розвиток відчуття кольору молодшими школярами, ми інформуємо практичні навички роботи з різними художніми матеріалами. З огляду на вікові особливості дітей у використанні фарб перевага надається гуаші.

Гуаш - це непрозора водяна фарба. Нею можна успішно перекривати невеликі місця - темне світлим і перекриті попередні шари зовсім не просвітлюються. Однорідні кольорові гуашеві плями великих розмірів дуже ефектні. З найбільшим успіхом застосовується гуаш в декоративно-оформлювальних і плакатних роботах, в театральних ескізах і книжковій графіці. Проте вона використовувалась і в станковому живопису такими російськими художниками як Ф.Толстой, В.Серов, О. Головін та ін.

Розводити гуаш слід до густоти рідкої сметани, але не більше, щоб фарба не просвітлювалася. Дуже рідко покладена фарба під час висихання утворює темні смужки по краях мазків. Не слід класти гуаш і дуже густо або декілька разів перекривати одне і теж місце, бо вона погано закріпиться на основі і при висиханні буде обсіпатись. Це може привести і до появи темних плям від виступаючого клею. Найчастіше працюють гуашню на папері без всякого ґрунту, або на картоні і тканині, попередньо злегка їх проклеївши. Діти молодшого шкільного віку люблять гуаш, нею працювати швидко, легко, вона яскрава і насичена фарба.

Крім гуашевої техніки, програмою передбачається в 3 класі формування практичних навичок учнів роботи з аквареллю. Техніка і методи роботи в акварельному живопису суттєво відрізняються від роботи олійними, гуашевими фарбами.

Слово „акварель” походить від латинського „аква” - вода. Головна особливість акварельних фарб - велика прозорість. Акварельні фарби зручні і прості у використанні, легко наносяться на папір і швидко висихають. Але, незважаючи на це, техніка акварельного живопису одна із найскладніших. Своєрідність акварельної техніки в її максимальній вологості. Пензлик повинен бути набухлим від фарби, яка ніби сама тече по папері, а пензлик тільки допомагає їй правильно розподілитися на аркуші. Типова помилка полягає в тому, що недосвідчений художник працює напівсухим пензликом на сухому папері. Великі, більш або менш одноколірні фрагменти роботи (чисте небо або спокійна поверхня води) слід робити широкою плавною заливкою. А сухим, точніше висушеним пензликом підбирають залишки фарби.

Малюнок під акварель повинен бути дуже легким, контурним. Якщо він потребує ретельного опрацювання, то його спочатку роблять на чорновому аркуші, а на майбутню акварель переносять з нього тільки найнеобхідніші контури. Акварель - матеріал рухливий, фарба особливо легко сходить з пензлика на папір, тому вона потребує хорошого, детального попереднього малюнка, кольорова пляма повинна лягати точно на своє місце. Можна малюнок робити і відразу аквареллю, слабким тоном, тонким пензликом, тоді робота буде повністю позбавлена від якого-небудь забруднення при використанні олівця й гумки.

Існує три способи роботи аквареллю. По-перше, можна працювати на сухому папері багат шарово, роблячи першу прокладку фарбами дуже легко, набагато слабкіше і прозоріше, ніж в натурі, а потім поступово підсилюючи колір послідовним тонким

лесувальним нашаруванням на підсохлі попередні шари. Цей спосіб називається - *лесуванням*.

По-друге, можна працювати також на сухому папері, але в один шар, відразу накладаючи відповідний колір на повну силу, дрібними мазками, подібно до мозаїки. Такі окремі мазки ніби „припаюються” до сусідніх (ще вологих), створюючи плавні переходи кольору. Цей спосіб називається „*алла пріма*”.

По-третє, працюють і на вологому папері, в один шар, накладаючи колір відразу, коли мазки більш чи менш розпливаються. Остання техніка найскладніша: правильно відчутти і визначити потрібний ступінь вологості паперу допоможе тільки тривалий досвід. Робота на дуже вологому папері може послабити, змити колір. Цей спосіб роботи аквареллю називається „*по-мокрому*”.

Частіше всі три способи використовуються в одній роботі, в залежності від характеру зображуваних деталей. Туман, серпанок з великим ефектом можуть бути зображені по-мокрому. Навпаки, деталі переднього плану - камені, дерева подаються чіткішими, різкими мазками по-сухому. Для досягнення м'якості мазків акварелісти інколи підтримують папір у вологому стані, для чого під неї кладуть вологу шерстяну тканину (бажано білу).

З перших уроків в початкових класах ми вчимо дітей користуватися пензликами, фарбами. Перш ніж взяти нову фарбу, слід вимити пензлик у воді. Під час роботи не можна залишати пензлик в посуді з водою. Після роботи пензлики дуже добре прополіскуюють, струшують і ставлять ворсом догори в склянці.

Приступаючи до роботи, всі фарби слід змочити, щоб вони трошки розмкли і легко бралися пензликом. Закінчивши роботу, їх обов'язково слід промити. Вчимо учнів користуватися палітрою. Палітра для акварелі повинна бути або металічною, пластмасовою або порцеляною. Особливе місце в для роботи аквареллю має якість паперу, його неоднорідність поверхні, щільність і особливо білизна. Тематика завдань для роботи з аквареллю така: „Вже обтрусил аїстри роси”, „Райдужна птиця”, „Сходить сонце”, „Завесніло вже довкола”, „Червоно-жовтим осінь багата”.

Програмою 1-4 класів з образотворчого мистецтва передбачено опанування техніки роботи пастеллю. *Пастель* - це кольорова крейда, спресована у вигляді паличок із тонко роздрібненого пігменту з деякими домішками. До складу більшості паличок, крім чистого пігменту, входить розбілювач і трохи клею.

Пастельні роботи відрізняються особливою м'якістю і ніжністю тонів, оксамитовою поверхнею. На відміну від більшості рідких фарб, вона зовсім не змінює свій колір, яким художник поклав свій мазок, таким він і залишиться. Робота м'якими паличками пастелі вимагає шорсткої поверхні або ворсистій, здатної утримати м'який кольоровий порошок. В давнину художники виконували роботи пастеллю на натуральній замші. В наш час використовується шорсткий папір, картон або наклеєне на нього полотно. Бажано працювати пастеллю не на білому, а на тонованому папері.

Тематика завдань програми „Образотворче мистецтво” передбачає роботу на кольоровій основі „Вже обтрусил аїстри роси” пастель по тонованому папері, „Соняшник у золотім брилі” - тонований сірий папір (3 клас) та інші.

4 Методика кольорового вирішення предметів умовно-плоскої та об'ємної форми у початкових класах

На уроках образотворчого мистецтва у початкових класах діти вчаться відтворювати забарвлення природних об'єктів навколишнього світу. Виконуючи такі завдання учні опановують різні технічні прийоми живопису на практиці. Предмети зображення поділяються на умовно-плоскі, ті що зображуються фронтально та об'ємні, ті що відтворюються на площині. Зображуючи листя дерев на уроці на тему: „Малювання осіннього листя” у 1 класі, вчитель пояснює й показує послідовність роботи з акварельними фарбами. Перед виконанням

творчої роботи спочатку порівнюємо листя за кольором. Далі з'ясовуємо, чи є серед фарб палітри потрібні за кольором для забарвлення листя. Якщо немає, то міркуємо, яку фарбу додавати, щоб отримати основний колір листя. При поясненні можна використати таблиці „Кольоровий круг”, „Основні й похідні кольори”, „Правила змішування фарб для отримання світлих і темних відтінків основних і похідних кольорів”.

На планшеті з підготовленим олівцем малюнок листка показуємо порядок роботи акварельними фарбами. Спочатку покриваємо малюнок осіннього листя найсвітлішою фарбою - світло-жовтою, світло-зеленою або світло-коричневою, намагаючись не заходити за лінію контуру. Пізніше, після висихання першого шару, покриваємо другий раз (для підсилення кольорового тону). Далі, не чекаючи поки зовсім висохне фарба, кінчиком пензлика промальовуємо деякі прожилки, корінець лиска.

Увагу учнів 2 класу звертаємо на такі прийоми роботи аквареллю, як розтяжка кольору від темного до світлого по-сухому, накладання кольору на колір по-мокрому. Увагу учнів 3 і 4 класів звертаємо на прийоми вливання одного кольору в інший по-мокрому в межах заданого контуру. Малюючи прапорці прямокутної форми, використовуємо прийом послідовного покриття фарбою в два шари по сухому папері. Прийом такий називається „відмивка”.

Іншого підходу потребує зображення предметів об'ємної форми. Адже крім завдання передати колір слід передати ще й об'єм предмета засобами кольору. Наприклад, малюючи яблуко, увагу дітей звертаємо на те, як змінюється основний колір об'ємного предмета від освітлення. Світлий колір ми бачимо на освітленій стороні яблука. На цьому ж боці інколи (коли предмет блискучий) виникає відблиск - найсвітліша яскрава пляма. На протилежному боці від світла колір стає темним. І тільки у напівтіні (перехід від світла до тіні він наближається до кольору предмета в натурі). В тіншовій частині предмета часто можна бачити рефлекс (відображення світла від інших предметів, наприклад, від поверхні стола, на якому стоїть предмет). Кожен предмет відкидає тінь, яка називається падаючою

На планшеті дітям показуємо, як легкою лінією можна показати градації світлотіні на лінійному зображенні яблука - найсвітліше світле місце (відблиск), найтемніше місце (власну тінь), тінь, падаючу від яблука на папір. Далі показуємо послідовність роботи аквареллю прийомом вливання кольору в колір в межах заданого контуру як на сухому, так і на мокрому папері. Другокласникам показуємо послідовність роботи акварельними фарбами при зображенні одноколірного яблука шляхом розтяжки кольору.

5 Формування навички емоційно-естетичної оцінки колориту художніх творів на уроках - бесідах про мистецтво

Аналізуючи твори мистецтва, слід навчати учнів давати емоційно-естетичну оцінку колориту творів художників. Велику роль у формуванні в учнів поняття „колір” відіграють бесіди про мистецтво і явища навколишнього світу. В 1-2 класах бесіди проводять на початку, в середині, або в кінці уроку 8-12 хв., а в 3-4 класах бесіди як окремі уроки 20-25 хв.

Колорит в живопису такий же різноманітний, як і сам живопис. Все багатство і розмаїття колориту пов'язане з різноманітними можливими кольоровими композиціями. Структура світла в картині і належна кольорова композиція, включаючи характер самого кольору і його трактування, визначають вид колориту. На характер колориту впливає техніка живописного письма. Імпресіоністи перейшли від механічного змішування фарб до роздільного мазка, тобто до оптичного змішування. Кольори при цьому стали виходити легкими, повітряними, менш матеріальними.

Судження про колір в картині в більшості залежить від сприймання його глядачем, від осмислення кольору. Це означає, що при оцінці дії кольору на особистість глядача в силу вступає і суб'єктивний фактор. Колорит як обов'язковий компонент художньої форми в живопису бере участь у формуванні художнього образу і неминуче пов'язаний із сюжетною і предметною основою твору. Як невіддільна частина художнього образу колорит здійснює сильну емоційну дію. Колорит картини великою мірою залежить від

кольору, від його різноманітності, від характеру кольорових поєднань. Кольорові поєднання пов'язані з композицією кольору, тобто від розміщення кольорових плям.

Колорит залежить від того, як виглядає кожен колір, чи подано його локальною плямою, чи ускладнено багатством відтінків, градацій, які сприймаються як зміни кольору. По-іншому оцінюється колорит, коли колір роздрібнений, як в живопису пуантилістів. Тобто, колорит залежить від трактування кольору. Отже, можемо зробити висновок, що кольорові поєднання (кольорова гармонія), кольорова композиція і кольорове трактування відіграють найбільшу роль серед чинників, які формують колорит.

До однотонного живопису ми впевнено відносимо роботу Пабло Пікассо „Старий жебрак з хлопчиком”, хоча в цьому творі ми бачимо охристі кольори. Отже, колористичний результат слід оцінювати, не за присутніми в композиції кольорами, а лише за тими із них, які змінюють враження про колірність твору, тобто активно беруть участь у формуванні колориту картини.

До споріднено-контрастних поєднань можна віднести колорит картини Пабло Пікассо „Дівчинка на кулі”, до творів контрастного колориту віднесемо картину Пабло Пікассо „Подорожуючі гімнасти”, натюрморт Поля Гогена „Папуги”, натюрморт Анрі Матіса „Фрукти і бронза”.

Навчаючи учнів початкових класів аналізувати колорит живописних творів вчитель використовує різні методи і прийоми. Це і мистецтвознавча розповідь вчителя, бесіда, різні дидактичні ігри „Виклади фішками улюблений колір художника”, „Виклади кольори картини”, „Чарівні барви в кольорах лісу”, „Назви кольори весни”.

Наведемо приклад розповіді вчителя за картиною І.І. Шишкіна „Сосновий гай” (див. Додаток Б).

„Які чудові картини! Недаремно Шишкіна називали „богатирем російського лісу”. Зображуючи ліси, він показував щедрість і красу природи. А якими дивовижними фарбами написані його картини! Дзвінкими, світлими, соковитими. Тут і блакитно-зелені, і золотисто-коричневі. Поблизу вони яскраві, а далі бліднуть, темнішають.

В картинах Шишкіна багато повітря, простору, краси. Чергування освітлених сонцем і затінених плям передає перспективу лісу, створює враження, що у нього можна увійти, доторкнутися лісових таємниць, як торкнулися їх сьогодні ви”.

Фрагмент уроку на тему „Парк восени” малювання фарбами.

Вч.: діти, уявімо, що ми прийшли до осіннього лісу. І ось що ми там побачили...

(Педагог відкриває картину В.Поленова „Золота осінь”) і діти розглядають її 1,5 - 2 хвилини (див. Додаток Б).

Вч.: Подивіться, як художник Поленов зобразив куточок лісу восени. Що можна про нього розповісти?

Які кольори використав художник? Чому тут так багато жовтого кольору? А якими кольорами художник намалював небо?

Звертає увагу на яскраві фарби осені. Потім пропонуємо уявити себе художниками, які добирають фарби для малювання картини про осінь. Кожна дитина повинна визначити кольори на репродукції у утворити на палітрі, змішуючи різні кольори, відтінки,

Розповідь вчителя за картиною:

„Перед нами красива лісова галявина. Осінь вже прийшла до лісу. Стрункі берізки, що стоять стіною, горять на сонці, їхнє листячко стало немов золотим. Травичка теж пожовкла. Сонечко освітило її своїми променями.

За берізками помітні зелені дерева. Осінь ще не змінила їхнє вбрання. Ці дерева нагадують нам про літо. Небо синього кольору, що переходить у сірий. Це воно так готується до холодних днів. Тіні теж осінні - блакитні, фіолетові.

Малюючи осінній ліс, художник використав багато кольорів, але найбільше в картині - жовтих, сонячних, осінніх барв”.

Розповідь за картиною Л. Бродської „Засніжений ліс” (див. Додаток Б).

„Тихе, сонне царство в лісі. Дерева вкриті снігом, таємничі, немов казкові. Густий ліс стоїть поважний, спокійний, не ворухнеться. Дерева старі, високі, своїми верхівками наче впираються в небосхил. Широкий шлях, що йде через ліс, теж вкритий снігом. На ньому бачимо сліди від саней, які щойно проїхали тут.

Сніг білий, але він не скрізь однаковий. На галявинці він білий, пухнастий, з сірими тінями, а в глибині лісу - темний, наче зеленуватий від ялин. На дорозі, освітленій сонцем, сніг відблискує золотавими промінчиками.

Кольори, які використала художниця в картині, холодні, сірі, зелені, сині, коричневі, чорні. Дивлячись на картину, ми відчуваємо холод зимового лісу”.

Отже, формуючи у дітей навички емоційно-естетичної оцінки колориту художніх творів на уроках-бесідах, вчителю слід добре володіти образотворчими термінами, вміти визначати типи і види колориту, самому розуміти поняття колорит і, застосовуючи різні методи і прийоми, підводити дітей до посиленого аналізу колористичного вирішення художнього твору.

6 Усвідомлення молодшими школярами ролі кольорових сполучень у декоративних роботах

Формування поняття „колір” відбувається і на уроках з декоративно-прикладної діяльності. Учні 1 -2 класів знайомимо із виражальними можливостями кольору та силуетної форми. Вчимо узгоджувати силуетну форму і декор на уроці на тему „Чарівні килими” у 1 класі. В 2 класі формуємо уявлення про декоративно-прикладне мистецтво, його засоби виразності. Формуємо поняття про декоративну форму і декоративний колір, збагачення силуетних плям декоративним оздобленням на уроці „Сонячні квіти”, виражальні можливості силуетної форми і контрастних сполучень на уроці „Диво-птиця”.

В 3 класі пояснюємо про виражальні можливості силуетної форми та гармонійного сполучення кольорів на уроці на тему „Райдужна птиця”. В 4 класі формуємо поняття про стилізацію - свідому переробку реального кольору в декоративну на уроці опанування декоративно-прикладної творчості „Казкові квіти Петриківки” та ін.

У початкових класах у дітей удосконалюються навички створення декоративних композицій із застосуванням різних кольорових поєднань. А тому вчителю початкових класів потрібно знати про роль кольорових сполучень у творах декоративно-прикладного мистецтва.

Хроматичні кольори, як уже згадувалося, представлені природною шкалою спектру сонячного світла. До них відносимо і пурпурні кольори, яких немає у спектрі, але їх можна легко отримати внаслідок змішування червоного і фіолетового кольорів. Хроматичні кольори різняться між собою характером забарвлення, насиченням і світлістю. Насиченість - це ступінь інтенсивності «чистого» кольору без домішок ахроматичних кольорів. Наприклад, насиченість спектральних кольорів жовтого, зеленого, блакитного менша порівняно із червоним, синім, фіолетовим. Про ясність йшлося при розгляді ахроматичного діапазону кольорів. Щодо хроматичних, ступінь відповідної ясності дістаємо шляхом розбілювання чи затемнення «чистого» кольору білим або чорним. Отже, кольоровий тон, ясність і насиченість в основними фізико-естетичними властивостями кольорів.

Отже, декоративне малювання відкриває широкі можливості для формування поняття „колір” і усвідомлення молодшими школярами ролі кольорових сполучень у декоративних роботах. Декоративні роботи виконуються акварельними і гуашевими фарбами. З 1 класу школярі повинні добре засвоїти, що акварельні фарби дають можливість передати різні відтінки, нюанси кольорового забарвлення візерунка, надають орнаменту легкість, повітряність, вишуканість, тоді як гуашеві фарби, які є більш густими, щільними, перекриваючими надають декоративному розпису соковитості, яскравості.

Але робота гуашевими фарбами значно складніша, тому що накладена товстим шаром гуаш змінює колір (світліє) і обсипається. Тому на уроках приділяти навчання техніки роботи аквареллю і гуашшю, виходячи із специфіки декоративних робіт.

Знайомлячи дітей із колоритом декоративних робіт, вчитель вдається до різних методів і прийомів. На зразках творів декоративно-прикладного мистецтва вчитель показує розмаїття барв, візерунків майстрів Петриківського розпису, де ми можемо побачити яскраві, гармонійні і контрастні сполучення кольорів, і у творах Т. Пати, В.Глуценка, Ф.Панка та представників народного живопису І. Сколоздри, М. Приймаченко, К. Білокур та інших народних майстрів.

Порівнюючи твори народного декоративно-прикладного мистецтва різних областей України слід разом з дітьми визначати їх колористичні відмінності, особливості. Учні повинні знати, чим відрізняється колорит вишивки Полісся від колориту вишивок Закарпаття, колорит керамічних виробів Косова від виробів Опішні. Яворівський колорит особливий і неповторний, як неповторними та феноменальними є твори народної майстрині Марії Приймаченко.

Лекція 8 (2 год.)

Тема. Зміст і методика формування знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва з навчальних проблем „об’єм” і „простір”

1. Навчально-творчі завдання з ліплення у початкових класах.
2. Систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно проблеми „об’єм”.
3. Формування поняття про скульптуру і ліплення у молодших школярів.
4. Матеріали та приладдя для роботи з ліплення у початковій школі.
5. Способи і прийоми ліплення об’ємних виробів з глини і пластиліну.
6. Методика навчання ліплення у початкових класах.
7. Систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно проблеми „простір”
8. Методика навчання передачі простору в дитячих роботах.

Література до теми

1. Алексеева В.В. Что такое искусство? О том, как изображают мир живописец, график, скульптор. (Альбом для детей) /В.В.Алексеева. -М., 1991. -236 с.
2. Алехин А.Д. Изобразительное искусство: Художник. Педагог. Школа /А.Д.Алехин. -М., 1984. -160 с.
3. Беляев Т.Ф. Упражнения по развитию пространственных представлений у учащихся /Т.Ф.Беляев. -М., 1983. -112 с.
4. Богомолов Н.С. Скульптура на занятиях в школьном кружке /Н.С.Богомолов. -М., 1986. - 126 с.
5. Глинская И.П. Изобразительное искусство. Методика обучения в 1-3 классах /И.П.Глинская. - К., 1978. -111 с.
6. Кирилло А.А. Учителю об изобразительных материалах /А.А.Кирилло. -М., 1971. - 32с.
7. Кириченко М.А. Основы образотворчої грамоти /М.А.Кириченко. –К.: Вища школа, 2001. -165 с.
8. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 3 класу /Л. М. Любарська. -К.: Форум, 2004. - 112 с. : іл.
9. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 4 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 160 с.: іл.
10. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 2 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 128 с.: іл.
11. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво. 1 клас: підручник /Л. М. Любарська, М. І. Резниченко. - К. : Наш час, 2007. - 120 с. : кольор. іл.

12. Образотворче мистецтво. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів України. 1-4 класи. –Тернопіль, -Богдан, -2003. -51 с.
13. Ростовцев Н.Н. Изобразительное искусство с методикой преподавания в начальных классах /Н.Н. Ростовцев. –М, 1979. -348 с.

Ключові слова: *скульптура, ліплення, кераміка, пластика, глина, пластилін, стека, каркас, конструктивний, пластичний, комбінований способи ліплення, будова, пропорції, рух, форма, об'єм, лінійна і повітряна перспектива, точка зору, лінія горизонту, картинна площина, поле зору, кут спостереження, фронтальна і кутова перспектива.*

1 Навчально-творчі завдання з ліплення у початкових класах

Зміст роботи з ліплення на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах має особливе значення, оскільки рухово-дотиковий компонент відіграє важливу роль у розвитку зображувальної діяльності дітей. Даний різновид навчально-творчої діяльності висуває перед учителем наступні завдання.

1. Розвиток сенсорних і розумових здібностей:

А) розвиток зорового аналізатора, тактильних і кінестезичних відчуттів, уміння розрізнити і визначити форму, фактуру, просторове розташування предметів;

Б) розвиток різних видів пам'яті, уяви, фантазії, оригінальності та нестереотипності мислення;

В) систематичне формування навичок композиції – вміння планувати в думці; вміння визначити розміри об'ємної композиції залежно від теми та задуму;

Г) формування вміння свідомо добирати матеріал та інструменти, необхідні для створення художнього образу.

2. Ознайомлення учнів з різними матеріалами, техніками ліплення; видами скульптури, ліплення, зокрема керамікою.

3. Систематичне навчання прийомів та способів ліплення простих предметів побуту, птахів і тварин, фігури людини; формування практичних навичок роботи з різними матеріалами та інструментами.

4. Виховання працелюбності, охайності, самостійності, наполегливості для досягнення мети, вміння працювати самостійно та в колективі.

Матеріал програми з образотворчого мистецтва розподілено з урахуванням поступового розвитку учнів відповідно до їх вікових особливостей і досвіду, нагромадженого на уроках ліплення. У зв'язку з цим зміст вимог до знань, умінь та навичок учнів з навчальної проблеми об'єм ми представили у вигляді таблиці.

2. Систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно проблеми „об'єм”

Таблиця 4

Систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно проблеми „об'єм”

1 клас	2 клас	3 клас	4 клас
учні	мають	отримати	знання
	-про різницю між круглою скульптурою та рельєфом; -про різницю між скульптурним зображенням і графічним;	-про красу скульптурного твору: виразність, пластичність узагальненої форми; -пластичні матеріали; -1-2 прізвища відомих	-про основні прийоми роботи з різними пластичними матеріалами: глиною, пластиліном, солоним тістом; -

	-1-2 прізвища відомих скульпторів та 1-2 їх роботи; -вживає терміни пластичний, рельєф, скульптура, куманець, заглиблений рельєф, свищик	скульпторів та 1-2 їх роботи; -різновиди гончарного посуду: глечик, куманець, горщик, миска, макітра	
учні	повинні	практично	вміти
-передати основний, узагальнений характер форми в об'ємі у ліпленні;	-доповнювати опуклий рельєф елементарними заглибленнями; -володіти елементарними прийомами пластичного способу ліплення;	-ліпити пластичним, конструктивним та комбінованим способом; -оздоблювати опуклим та заглибленим рельєфом скульптурні зображення;	-створювати виразну, цілісну, декоративну форму в об'ємі
учням	необхідно	мати	уявлення
-особливості ліплення із суцільного шматка пластичного матеріалу	-про особливості скульптурного зображення: об'ємність: опуклість, узагальненість форми; -заповнення напівоб'ємної силуетної форми елементарними рельєфними оздобленнями		-про специфіку форми у скульптурі, ліпленні: компактність, цілісність, відсутність зайвих дрібниць

3.Формування поняття про скульптуру і ліплення у молодших школярів

На уроках ліплення учні повинні отримати знання про особливості скульптури як різновиду образотворчого мистецтва. Формування поняття про скульптуру та її різновиди починається в учнів початкової школи у 2 класі. Діти дізнаються про те, що *скульптура* - це різновид образотворчого мистецтва, в якому художні образи відтворені об'ємно, що дає змогу милуватися ними з усіх точок огляду. Скульптурні твори виконуються з різних матеріалів: каменю, дерева, металу, скла, глини. Головними об'єктами зображення у скульптурі є людина і тварини.

Скульптура поділяється на два основні різновиди - *круглу і рельєф*. *Кругла скульптура* відображає об'єкти навколишнього світу об'ємно. Така скульптура розрахована на круговий огляд, на сприймання з будь-якої точки бачення.

Рельєф представляє собою зображення певної форми, що частково виступає над площиною. Рельєфи діляться на *барельєфи, горельєфи і контррельєфи*. Плоске зображення, що низько виступає над площиною називається барельєфом. Скульптурне зображення, що виступає над площиною більше половини свого об'єму називається горельєфом. Рельєф із заглибленням у площині – контррельєф.

В залежності від призначення скульптура поділяється на *монументальну, станкову і декоративну*. Монументальна скульптура - пам'ятники, статуї, рельєфи. Станкова скульптура - невелика за розміром, має самостійне значення, виставляється всередині будівель, на подвір'ї експонується в музеях. Декоративна скульптура є частиною

архітектурного ансамблю, призначена для художнього оформлення будівель, вулиць, площ, парків.

Знання та уявлення про скульптуру як різновид образотворчого мистецтва формуються в учнів у ході бесід на уроках образотворчого мистецтва в 1-4 класах на теми: „Що таке скульптура?“, „Уявна подорож до майстерні скульптора“, „Мистецькі вироби побуту“, „Народна іграшка“.

У початкових класах пропонується знайомити учнів із високохудожніми відомими монументами і пам'ятниками, прикладами паркової скульптури та рельєфних зображень і композицій на архітектурних спорудах і монументах України; рельєфними зображеннями на предметах декоративного мистецтва: тарелях, керамічних кахлях. Це твори відомих скульпторів: А.Марца, В.Ватагіна, Д.Горлова, О.Сотникова та інших (див. Додаток В). (див. Додаток Б). В той же час необхідно знайомити молодших школярів з пластичними творами малих форм народних майстрів України майстрів: А.Білик-Пошивайло, О.Железняк, Д.Головка, І.Гончара та інших (див. Додаток В).

Крім того, програмою передбачено сформувати у дітей уявлення про різновиди керамічних виробів, основні осередки їх виготовлення в Україні. Учні початкових класів повинні дізнатися, що посуд – це найхарактерніший різновид керамічних виробів. До керамічного посуду належать миски, горщики, дзбанки, близнюки, куманці, горнята. Вони виготовляються із глини на гончарному крузі. Побутовий керамічний посуд має прикладне значення – використовується для приготування і зберігання їжі та є багато декорованим і виконує естетичну роль – прикрашає побут і святковий стіл.

Під час виконання робіт з ліплення у традиційному народному стилі діти знайомляться з керамічними іграшками: таракальцями, свищиками, фігурками. Свищики і фігурки – це керамічні іграшки, виконані руками у вигляді пташок, коників, ляльок, вершників, дітей. Використання зразків цих керамічних виробів є доцільним на уроці ліплення на тему: „Дивовижні баранці, коники і птахи“.

4.Матеріали та приладдя для роботи з ліплення у початкових класах

Ліплення – це спосіб створення скульптурного зображення з м'якого пластичного матеріалу шляхом додавання до початково взятого об'єму невеликих шматочків пластичного матеріалу, його ущільнення, витягування. Під час уроків ліплення в учнів активно розвивається почуття форми, об'єму і пропорцій, силуету, зорові і дотикові відчуття.

Матеріали ліплення - глина та пластилін. Глина - це гірська порода. Для ліплення використовують найбільш пластичні її сорти. В Україні є великі поклади глини, різної за кольором та пластичними властивостями. Існує біла, сіра, блакитно-сіра, сіро-зелена, жовта глина. Проте не кожна глина придатна для виробництва гончарних виробів, особливо кераміки.

Глинисті піски не є пластичними, при висушуванні тріскають, мають червоний колір і використовувалися здавна в українському побуті для фарбування стін, долівок. Інший різновид глини – суглинки використовується для виготовлення виробів малих форм. Після випалювання ці вироби набувають жовтогарячого кольору. Гончарна глина дає змогу виготовляти цікаві вироби: різні фігурки тварин і людей, свистунці, гудзики, намисто, іграшки, посуд. Її можна точити на гончарному крузі, формувати різний посуд.

Для виготовлення гончарних виробів використовують сіро-зелену глину, оскільки вона пластична, в її складі відсутня зайва жирність, грубі частинки. Вона не є в'язкою, піддається випалюванню і набуває світло-жовтого кольору.

Різновидом глиняної скульптури є *кераміка*, виконана з обпеченої глини. Для обпикання глини невеликого розміру використовуються печі з температурою розігріву до 800 °С. Для виготовлення керамічних виробів використовують пісну глину, оскільки вона не руйнується в результаті обпикання. Гартується в печі кераміка в декілька прийомів – 4-5 разів по 5 хвилин з інтервалом 15-20 хвилин. Вироби виймаються із вистиглої печі. Випалена

скульптура називається теракотою, вона легко обробляється гострими стеками, декорується темперними фарбами чи аквареллю, керамічною глазур'ю з додатковим вторинним обпиканням.

Таким же м'яким пластичним матеріалом є пластилін. З нього виготовляють роботи невеликого розміру. *Пластилін* - штучна пластична маса. Всі роботи з пластиліну способом ліплення виконують кистю руки, а для підрізання зайвого матеріалу використовують стеки. *Стека* – це спеціальна паличка, яка закінчується з обох кінців лопаточками різноманітної форми – овальної, загостреної, трикутної. Крім стеків для ліплення використовують спеціальні молоточки для набивання глини і металічні петлі для відсікання великих шматків.

Для роботи з глиною і пластиліном необхідно мати дошку, або підставку з рухомим диском. Переваги рухомої підставки полягають у тому, що він дозволяє обробляти форму зі всіх сторін. Якщо глиняна скульптура виконується розміром заввишки 20 см, то вона обов'язково повинна мати жорсткий внутрішній каркас, інакше вона буде деформуватися. Каркас виготовляється з дроту і кріпиться на підставку.

В умовах школи найбільш зручним є зберігання скульптурних робіт у висушеному вигляді. Сушити та зберігати глиняні вироби слід на стелажах, вкриваючи від сонячного світла, при помірній температурі, протягом кількох днів. Висушені роботи піддаються декоруванню аквареллю і гуашшю. Така техніка розпису називається ангоб.

5 Способи і прийоми ліплення об'ємних виробів з глини і пластиліну

В практиці ліплення вирізняють прийоми і способи виконання робіт. Так під час ліплення з дітьми використовують такі прийоми: скачування, розкачування, сплюсування, прищипування, згладжування, відтягування. Цими прийомами користуються для виконання таких найпростіших форм як куля, циліндр, диск. Для утворення кулеподібної потрібно кругоподібними рухами скачати глину між долонями. Диск отримують притисканням кулеподібної форми між долонями рук. Для отримання циліндричної форми розкачування слід здійснювати прямими рухами долонь.

При необхідності зобразити складну форму, наприклад фігуру людини, тварини, можна використати такі способи ліплення: конструктивний, пластичний, комбінований. Коли скульптура створюється з окремих частин, користуються конструктивним способом ліплення. Пластичним, коли скульптура виконується з цілого шматка пластиліну. В комбінованому способі об'єднані ліплення з цілого шматка і окремих частин.

Конструктивний спосіб є найпростішим. Його методика полягає у використанні заздалегідь виготовлених частин виробу. Робота починається з виготовлення найбільшої частини. Виготовляючи фігуру тварини, починають роботу з тулуба, пізніше виконують голову, кінцівки. При цьому усі частини постійно порівнюються і уточнюються за пропорціями. Дрібні деталі додаються в кінці роботи.

Ліплення предметів пластичним способом - складніший прийом. Він потребує точних рухів, доброго знання форми, пропорцій, будови, розвинутого окоміру. Доцільно попередньо намалювати предмет з урахуванням загального розміру шматка. Це дозволить учням чітко уявити результат ліплення, пропорції деталей, частин, краще відчутти пластику форми. Шматку глини слід надати початкову форму. Для ліплення собаки це буде – циліндр, для курки – овал, для білки – kota – валик зігнутий посередині. Намітивши основну форму слід витягнути основні частини – шию, голову, хвіст. Після їх уточнення виконують дрібні деталі.

Комбінований спосіб ліплення застосовується тоді, коли доцільно із цілого шматка виліпити основні частини зображуваного об'єкта і з'єднати їх для продовження подальшої роботи. Наприклад, виконується ліплення тулуба і кінцівки ведмедя, а окремо – голова, тулуб і хвіст лисиці і окремо лапки і голова.

6 Методика навчання ліплення у початкових класах

Процес навчання ліплення починається з виконання у 1 класі починається з виготовлення спіралеподібної форми в об'ємі „Ліплення равлика” та виконання композиції „Серед урочища грибного”, „Веселий урожай”. Ліплення розпочинається з уважного вивчення і аналізу зображуваного предмета, його конструкції, пропорцій, силуету, особливостей з'єднання окремих частин. Так, овочі, фрукти, гриби можна ліпити пластичним способом із заготовки необхідної форми. Потім стеками створюються характерні особливості форми і об'єму.

В 2 класі діти вчаться виконувати рельєфи на картонній основі з наступним покриттям пластиліном і нанесенням випуклих зображень на теми: „Веселі восьминоги”, „Рибки в акваріумі”. Діти вчаться на практиці повною мірою використовувати зображувальну поверхню, узгоджувати з нею розмір зображення, заповнювати напівоб'ємну силуетну форму елементарним рельєфним оздобленням.

Ліплення об'ємних зображень птахів, тварин і людей - складніше заняття для школярів. Труднощі полягають у різноманітності форм, співвідношень, характерів. У 3 класі діти вчаться передавати елементарну будову тварин і людей; характер поз та рухів у процесі ліплення та цілісність форми. Програмою передбачено виконання завдань на теми: „Хто у лісі живе”, „Помандруємо до лісу”, „Запишався наш павич”, „Золота рибка”, „Зимові розваги дітей”. Для успішного виконання роботи необхідно попередньо ознайомити дітей з особливостями форми, пропорціями, рухами, будовою тварин і птахів. Необхідно визначити з якою геометричною формою схожі тулуб, голова, лапи. Так, у kota тулуб - овальної форми, голова - округлої, шия - коротка, лінія спини плавно переходить у лінію тазу; вуха короткі і гострі, лапки тоненькі, маленькі. Будова собаки і лисиці нагадує анатомічну будову kota, але у собаки шия довша і лапи, більш виражена мордочка і вуха; у лисиці пухнастий хвіст, гострий ніс і вуха. Глибоке вивчення природи допомагає створити більш повний образ, скласти план роботи, розвиває вміння бачити узагальнено форму. Потрібно також вирішити, чи доцільно використовувати у роботі каркас.

Ліплення фігури людини вимагає знань основних пропорцій. Потрібно попередньо вивчити модель: проаналізувати співвідношення частин, характер форми. Спочатку діти тренуються ліпленням ляльки конструктивним способом. Після цього приступають до ліплення фігури людини. Важливо продумати, в якій послідовності виконувати роботу. Починають із загального, намагаючись передати будову, пропорції, рух. На цьому етапі скульптура виходить узагальненою, грубою. Подальший етап - детальна розробка фігури, передача характерного і виразного у скульптурі. Вчителю корисно пояснити дітям яким способом виконується робота, які прийоми використовуються, показати схематично послідовність роботи на дошці.

Виконуючи ліплення по пам'яті, за уявою важливо пригадати відмінні ознаки одягу, атрибутів, руху об'єктів ліплення. Так, доцільно виконати скульптуру лижника в русі чи ковзаняра художника з палітрою і пензликом у руці. Для пошуку характерних ознак рухів, одягу необхідно виконати олівцем нариси і зарисовки з природи, по пам'яті, за уявою, для того, щоб бачити кінцеву мету виконання завдання.

Під час ліплення композицій на теми з життя, літературних творів потрібно прагнути красивого поєднання форм предметів, пластичності об'ємів, гнучкості, витонченості ліній і зрозумілого змістовного зв'язку зображуваних об'єктів.

7. Систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно проблеми „простір”

Таблиця 5

Систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно проблеми „простір”

1 клас	2 клас	3 клас	4 клас
--------	--------	--------	--------

<i>учні</i>	<i>мають</i>	<i>отримати</i>	<i>знання</i>
	-просторові явища: межу зламу, ілюзорне зменшення віддалених предметів, часткове загороджування дальніх предметів ближніми		-просторові плани: передній, дальній
<i>учні</i>	<i>повинні</i>	<i>практично</i>	<i>вміти</i>
-використовувати лінію межі зламу простору; -рівномірно у просторі розташовувати зображені елементи	-передавати межу зламу відкритого простору „земля-небо” та його плановість загороджуванням і за принципом „ближче-нижче”, „ближче-більше”, „далі-вище”, „далі-менше”	-передавати елементарними засобами глибину простору: межа зламу поверхонь, розміщення об'єктів вище або нижче на картинній площині, зорове зменшення віддалених предметів, загороджування об'єктів другого плану об'єктами першого плану	-при зображенні кімнати у фронтальному положенні розташовувати предмети, що стоять на підлозі, з урахуванням межі зламу поверхонь: підлога – стіна; -виділяти у пейзажних роботах перший план тоном, кольором, деталізацією
<i>учням</i>	<i>необхідно</i>	<i>мати</i>	<i>уявлення</i>
			-про ілюзорне зближення паралельних горизонтальних ліній, спрямованих у глибину відкритого простору; -передавання плановості відкритого простору за допомогою відмінності планів за світлотою і кольором

8.Методика навчання передачі простору в дитячих роботах

Перспектива - спосіб зображення на площині або на кривій поверхні об'ємних предметів такими, якими ми бачимо їх з певної точки зору, відтворення на малюнку уявної зміни розміру, форми об'ємних предметів, викликані різною відстанню їх від спостерігача. Перспектива включає два поняття: лінійну перспективу і повітряну. Лінійна перспектива - побудова уявних змін предметів у зв'язку з їх положенням у просторі. Повітряна перспектива - зміна чіткості контурів предметів у зв'язку з віддаленням, зміна видимості деталей, яскравості, кольору (див. Додаток В).

Перспектива - це наука, яка допомагає зобразити предмети такими, якими ми їх сприймаємо у просторі. Для правильної перспективної побудови малюнка необхідно врахувати такі моменти: лінію горизонту (обрію), точку зору, точку сходження, поле зору, картинну площину, кут зору (спостереження).

Поле зору - це частина простору перед нашими очима, в якій ми бачимо предмети

найбільш чітко. Перспективні малюнки завжди виконуються з однієї точки зору. Коли ми приступаємо до виконання малюнка з натури, то завжди обираємо найсприятливішу точку зору на предмети. Вона завжди знаходиться на центральному промені нашого зору, перед очима малюючого.

Для малювання з натури з урахуванням правил перспективи, має велике значення картинна площина. Картинною площиною називається вертикальна площина, яка знаходиться між нашим зором і предметом, який ми малюємо. Щоб краще було спостерігати за предметами, роль картинної площини може виконувати виготовлений видошукач - вирізане у картоні віконце невеликого розміру. Через нього ми бачимо предмети так, як будемо малювати. Для кращого розміщення малюнка на форматі слід, притримуючи видошукач фронтально перед очима, пересуваючи його вправо, чи вліво, вгору, вниз, відшукати в ньому найкраще розміщення предметів, які будемо малювати.

Виконуючи сюжетні малюнки та пейзажі слід враховувати лінію горизонту. Ця лінія знаходиться на рівні нашого зору. Всі предмети, які знаходяться нижче лінії горизонту, ми бачимо зверху, а предмети розміщені вище лінії горизонту бачимо знизу. Виконуючи малюнок завжди намічаємо лінію горизонту і згідно неї намічаємо предмети переднього і заднього плану.

Точка сходження - уявна точка на лінії горизонту, де сходяться при побудові малюнка всі прямі лінії, що віддаляються. Від кута зору залежить видимість частин предмета, передача його положення у просторі, розміри. Виділимо такі положення лінійної перспективи:

1. Для зображення глибини простору дальній предмет слід частково закривати ближнім.
2. Ближній предмет зображується більшим, ніж віддалений.
3. Ближній предмет слід зображати на аркуші паперу нижче, віддаленіший - вище.
4. Лінії, котрі в натурі горизонтальні, на малюнку передаються горизонтальними.
5. Лінії котрі в натурі є вертикальні, передаються теж вертикальними лініями.
6. Всі паралельні лінії, що віддаляються від нас, сходяться на лінії горизонту в точці сходження.

Лінійна перспектива в свою чергу поділяється на фронтальну перспективу та кутову (коли предмети знаходяться під кутом). При побудові фронтальної перспективи використовується одна точка сходження, при побудові кутової перспективи - дві точки сходження.

Куб у фронтальній перспективі слід починати будувати з зображення фронтальної грані. Потім усі вершини квадрата з'єднуємо з точкою сходження. На утворених площинах будуть знаходитися бокові грані куба. Куб у кутовій перспективі потрібно починати будувати не з грані, а з ребра. А грані можна утворити, провівши з кінців ребра прямі в одну і другу точки сходження.

Для чого потрібні ці схеми і яке вони мають відношення до процесу малювання? Пряме. Щоб грамотно намалювати будь-який предмет, неможливо обійтися без знань про правила перспективних скорочень. Звичайно, малюючи куб, крісло, іншу об'єму фігуру чи натюрморт, неможливо намітити точки сходження, оскільки вона буде знаходитися далеко за межами аркуша паперу. Але потрібно уявляти, де ця точка, мати її на увазі і проводити лінії так, щоб вони йшли на сходження в цю уявну точку. А щоб знати, які лінії повинні іти на сходження, для цього потрібно знати схеми побудови фронтальної і кутової перспективи.

З роками дитина прагне передати свої просторові враження від бачені натури і поверхню паперу сприймає як поверхню землі, на якій розміщує все, що бачить. Тут слід звернути увагу дітей на вертикальне положення будівель, дерев, послаючись при цьому на натуру.

Діти 6 - 8 років починають реальніше зображувати пейзаж у перспективі. У цей період особливо важливо розвивати в дітей спостережливість простору і предметів, свідоме ставлення до форми їх, уміння переносити бачене на площину аркуша.

Особливе значення у розвитку просторової уяви учнів має правильне розуміння вчителем складного процесу дитячого сприймання простору. Форма, розміри та розміщення предметів сприймаються у певних межах константно: предмети фіксуються в уяві такими, якими вони є насправді, а не такими, як їх сприймає зір у просторі, тобто, як вони відбиваються на сітківці того, хто малює. Так, обручку, гудзик чи сковорідку діти сприймають як круглі предмети, хоч вони перебувають у перспективному положенні щодо ока і дають на сітківці відбитки у формі еліпсів.

Константність сприймання форми, розмірів і взаєморозміщення предметів позначається на зображенні їх. Учитель має враховувати це і розвивати в учнів спостережливість, уміння вивчати навколишнє життя і передавати побачене в зображеннях.

Неправильне визначення пропорцій у зображуваних предметах властиве малюнкам дітей будь-якого віку. Це пояснюється низьким рівнем знань у дитини, мало розвиненим окоміром. Подібні помилки в дитячих малюнках зникають з нагромадженням свідомих спостережень і зображень, а також із загальним та розумовим розвитком дітей. Тільки при наполегливій і систематичній праці можна досягти значного успіху в передачі правильних пропорцій зображуваних предметів у просторі.

Правильне зображення предмета в просторі досягається в процесі всебічного вивчення справжнього і перспективного вигляду предметів, за допомогою різних систематичних вправ, передбачених шкільною програмою з малювання, з метою навчити дітей графічно передавати свою думку. Слід навчати дітей правильно бачити форму, розуміти і зображувати її на площині такою, якою вона їм здається. Для цього треба розвивати в дітей спостережливість, уміння порівнювати частини предмета і самі предмети один з одним, знаходити характерні особливості їх.

Діти 7-8 років сприймають плоскі форми (квадрат, прямокутник, трикутник, коло, еліпс), вчать визначати пропорції. У 7-8 років дитина дедалі більше захоплюється просторовим зображенням, коли для неї розкриваються такі поняття, як „вгорі – знизу”, „праворуч – ліворуч”, „ближче – далі” та ін.

На розвиток спостережливості, окоміру, вміння порівнювати, композиційне правильно розміщувати предмети на малюнку і послідовно вести роботу вчитель звертає увагу вже з перших уроків. Він навчає учнів оволодівати прямою лінією і її напрямом (горизонтальним, вертикальним, похилим), знаходити середину лінії, правильно тримати альбом під час малювання і користуватися олівцем і гумкою, розміщувати зображення на аркуші і методично правильно вести і закінчувати малюнок. Зображуючи плоскі й умовно-плоскі предмети, що мають незначну товщину, у фронтальному положенні, учні молодших класів повинні навчитися зображувати двовимірні предмети з їхніми характерними особливостями і вміти порівнювати предмети один з одним.

Для спостереження і зображення потрібно вибирати прості знайомі і зрозумілі дітям предмети. Завдання з малювання слід пропонувати методично правильно, за принципом послідовного ускладнення об'єктів зображення і поступового підвищення вимог до завершення й точності зображення.

Одночасно з малюванням умовно-плоских тіл у фронтальному положенні з природи в 1-2 класах треба привчати учнів спостерігати й визначати різницю у розмірах предметів, а також розташування їх у просторі („ближче” і „далі”), правильно сприймати навколишнє життя, розуміти його і вміти зображувати побачене, а також передавати в малюнках нескладний сюжет казки, оповідання чи розповіді вчителя, свої враження від побаченого під час відпочинку влітку, екскурсії.

Слід пам'ятати, що поняття простору розвивається у дітей дуже повільно й індивідуально, тому треба допомагати учням зрозуміти значення предметної площини на папері, навчитися свідомо розміщувати предмети на цій площині (основи ближчих предметів розміщувати на предметній площині нижче, а віддалених - вище; більш віддалені предмети зображувати не лише меншими, а й не дуже чіткими, іншими в кольорі). Ці закони лінійної та повітряної перспектив учитель пояснює учням протягом усього часу навчання малювання,

розглядаючи репродукції картин художників, як от: С.Шишка („Пейзаж”, „Фонтан”), С.Григор’єва („Воротар”) (див. Додаток В).

Лекція 9 (2 год).

Тема. Зміст і методика сприймання естетичних явищ дійсності і творів образотворчого мистецтва в 1-4 класах

1. Роль художнього сприймання в естетичному вихованні молодших школярів.
2. Зміст і завдання розділу „Сприймання” програми „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів.
3. Систематизований обсяг знань, умінь і уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно навчальної проблеми „сприймання”.
4. Методика аналізу художніх творів різних жанрів на уроці образотворчого мистецтва в початкових класах.
5. Методика проведення уроків-бесід про образотворче мистецтво.
6. Ведення мистецтвознавчих словників на уроці сприймання мистецтва.

Література до теми

1. Алехин А.Д. Изобразительное искусство: Художник. Педагог. Школа /А.Д.Алехин. -М., 1984. -160 с.
2. Белкіна Е.О. Від подиву до творчості /Е.О.Белкіна //Мистецтво та освіта. -1998. -№2. - С.12-19.
3. Кашуба Л.І. Образотворче мистецтво в початковій школі /Л.І.Кашуба. –Тернопіль: Мальва –ООО, 2001. -55 с.
4. Коновець С.В. Твори українського образотворчого мистецтва на уроках в школі: методичні рекомендації для вчителів образотворчого мистецтва /С.В.Коновець. - К., 1997.
5. Кузнецова Л.С. Беседы об изобразительном искусстве и архитектуре /Л.С.Кузнецова. -К., -1989. -318 с.
6. Любарська Л., Вовк Л. Орієнтовний запитальник для актуалізації опорних знань учнів з образотворчого мистецтва, визначення рівня засвоєння базових теоретичних положень предмета /Л. М. Любарська. //Початкова школа. -2006. –№12. –С.43 - 46.
7. Неменский Б.М. Мудрость красоты: О проблемах эстетического воспитания: Книга для учителя. 2-е изд. перер. /Б.М.Неменский. -М.: Просвещение, 1987. -253 с.; ил.
8. Образотворче мистецтво. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів України. 1-4 класи. –Тернопіль, Навчальна книга-Богдан, 2003. -51 с.
9. Пасічний А.М. Образотворче мистецтво: Словник-довідник. /А.М.Пасічний. -Тернопіль: Навчальна книга -Богдан, 2003. -216 с.
10. Пічкур М.І. Педагогічне керування формуванням художнього сприйняття школярів /М.І.Пічкур //Мистецтво і освіта. -2003. №4. –С.14-20.
11. Розенвассер В.Б. Беседы об изобразительном искусстве /В.Б.Розенвассер. -М., 1979. -183 с.
12. Ростовцев Н.Н. Изобразительное искусство с методикой преподавания в начальных классах /Н.Н. Ростовцев. –М, 1979. -348 с.
13. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. Навчальний посібник /О.П.Рудницька. –Тернопіль: Навчальна книга –Богдан, 2005. -360 с.

Ключові слова: *художнє сприймання, аналіз художніх творів, види і жанри образотворчого мистецтва,*

- 1. Роль художнього сприймання в естетичному вихованні молодших школярів**

Вплив сприймання творів мистецтва на становлення особистості дитини, її розвиток надзвичайно вагомий. Без виховання з дитячих років поваги до духовних цінностей рідної національної та світової культури, здатності розуміти і шанувати мистецтво, без пробудження творчої активності неможливе становлення всебічно розвиненої особистості.

За допомогою мистецтва дітей можна навчити розуміти гармонію природи, красу людських стосунків, давати емоційно-естетичну оцінку художнім творам, осмислювати задум художника, висловлювати узагальнення на основі аналізу та власні судження. Образотворче мистецтво дозволяє вчителю не лише розвивати у дітей інтерес до прекрасного, але й формувати початкові уявлення на основі сприймання навколишнього світу.

Шляхи до глибокого розуміння учнями образотворчого мистецтва прокладаються не відразу, не внаслідок двох-трьох бесід або епізодичних відвідувань художніх музеїв. Сприйняття художніх творів є складним процесом, а головними умовами сприйняття є: життєвий досвід, рівень естетичного розвитку, а також індивідуальні особливості. Навчити бачити прекрасне навколо себе, у навколишній дійсності покликана система естетичного виховання. Для того щоб ця система впливала на особистість дитини найбільш ефективно і досягала поставленої мети, Б.М. Неменський виділив наступну її особливість: „Система естетичного виховання повинна бути, насамперед єдина, об'єднувати усі предмети, усі позакласні заняття, усе громадське життя школяра, де кожен предмет, кожен вид заняття має свою чітку задачу в справі формування естетичної культури і особистості школяра” [86].

Але у будь-якої системи є стрижень, основа, на якій вона базується. Такою основою в системі естетичного виховання є мистецтво: музика, архітектура, скульптура, живопис, танець, кіно, театр та інші види художньої творчості. Мистецтво містить в собі великий потенціал для розвитку особистості. Залучаючи молодшого школяра до найбагатшого досвіду людства, накопиченого в мистецтві, можна виховати високоморальну, різнобічно розвинену сучасну людину.

Особливу роль в естетичному вихованні особистості молодшого школяра відіграє художнє сприймання. В науковій праці О.П. Рудницької „Педагогіка загальна та мистецька” розкривається механізм структури художнього сприймання [86]:

- первинне ознайомлення з художньою інформацією, її сенсорне осмислення;
- аналіз виразно-сміслового значення художньої мови;
- інтерпретація та естетична оцінка художнього смислу твору.

Сформована культура сприймання передбачає органічну єдність емоційної реакції з аналітико-синтетичною діяльністю свідомості, тому переживання художньої образності, як форма спілкування з мистецтвом, пронизує всі етапи сприймання. Так, звучання музики, образне багатство художнього полотна викликає безліч емоційних реакцій. Відсутність таких реакцій збіднює ціннісно-сміслову сторону художнього сприймання. Тому важливою ланкою навчальної роботи у курсі викладання образотворчого мистецтва є формування навичок сприймання прекрасного в житті і мистецтві та емоційно-естетичної оцінки.

2. Зміст і завдання розділу „Сприймання” програми „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів

Відповідно до методичних принципів, мети і завдань предмета „Образотворче мистецтво” програма складається з двох головних розділів: „Сприймання” і „Практична художня діяльність”.

Розділ „Сприймання” включає в себе два взаємозв'язаних види діяльності: естетичне сприймання дійсності і сприймання мистецтва.

Естетичне сприймання дійсності. Передбачає її художнє освоєння: формування вміння бачити, емоційно відгукнутись та усвідомити красу, естетичні якості різноманітних явищ і об'єктів діяльності: природи і тваринного світу, міст і сіл, будинків і квартир, зовнішнього

вигляду людини (віддзеркалених в одязі, прикрасах, зовнішніх прикрасах і пластиці тіла).

Сприймання мистецтва. Передбачає формування навичок сприймання й оцінки художнього образу у творах образотворчого мистецтва (за можливості і в інших випадках). Як розділ роботи сприймання здійснюється на матеріалі шедеврів світового образотворчого мистецтва, творів сучасних авторів, як українських, так і зарубіжних, і вирішує тири основні завдання:

1. формування уявлення про особливості образної мови різних видів образотворчого мистецтва, розміщення ролі виражальних засобів у створенні художнього образу (певного стану, настрою, характеру тощо) твору мистецтва;
2. розвиток уміння виразити своє ставлення та емоційне переживання щодо твору, який аналізується:
  - а) у формі словесного відгуку на рівні емоційно-естетичної оцінки, художнього аналізу (порівняння зіставлення, виявлення загальних рис тощо), розгорнутої художньої оповіді, що передає естетичні погляди, смаки, ідеали учнів;
  - б) у формі „графічної мови”, тобто передавання враження про твір за допомогою зображення (миттєво виконані начерки і замальовки з пам’яті);
  - в) можливо - в інших формах художньої творчості (музика, театр, художня фотографія, анімація тощо);
  - г) формування знань і уявлень про мистецтво і художників, специфіку їхньої праці. Засвоєння спеціальних художніх термінів.

У програмі містяться рекомендації про підбір конкретних об’єктів сприймання, як навколишнього світу, так і творів мистецтва. У програмовому переліку містяться твори видатних українських та зарубіжних митців. Проте підбір творів образотворчого мистецтва залежить від вибору вчителем конкретної тематики творчих завдань, вправ, бесід, наочно-дидактичного матеріалу.

У орієнтовному переліку творів образотворчого мистецтва, рекомендованих для сприймання учнями з програми „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів містяться художні твори різних видів образотворчого мистецтва – живопису: С.Васильківського „На морі”, С.Шишка „Осінь”, М.Глуценка „Зима”. І.Левітана „Весна. Велика вода”, А.Рилова „У голубому просторі”, А.Матісса „Червоні риби”, О.Ренуара „Морський пейзаж”, В.Ван Гога „Соняхи”; графіки: Г.Нарбута „Абетка”, М.Дерегуса „Вітер”, В.Литвиненко „Весняна тиша” В.Касіяна „Дерева”; скульптури: А.Марца, В.Ватагіна, Д.Горлова, О.Сотникова та інших; архітектури: Видубецький монастир, Києво-Печерська та Почаївська лавра, Кам’янець-Подільська фортеця, Володимирський собор, Одеський оперний театр.

3. Систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно проблеми „сприймання”

Таблиця 6

Систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно проблеми „сприймання”

1 клас	2 клас	3 клас	4 клас
<i>учні</i>	<i>мають</i>	<i>отримати</i>	<i>знання</i>
	-про найістотніші ознаки живопису та графіки як видів образотворчого мистецтва; прізвища 1-2 живописців і графіків та 1-2 їхні роботи;	-про основні ознаки живопису; -про матеріали живопису та знаряддя праці художника живописця (пензлі, палітра, етюдник, мольберт, фарби);	-пейзажні твори та натюрморти, декоративне та реалістичне зображення; -тематичний зміст пейзажних творів та натюрмортів;

		-2-3 твори живопису та їх авторів; -термінологію: архітектор, проект, макет, ескіз, форма, силует, замок, фортеця, храм, колона, шпиль	-прізвища та твори 2-3 відомих майстрів образотворчого мистецтва України (живопис та графіка); - прізвища 2-3 художників анімалістів; -терміни: колірна гама, колорит, нюанс, пейзаж, марина, плани: передній, дальній); -назви 1-2 пейзажних творів та їх авторів; -основні види образотворчого мистецтва та поділ живописних творів за тематичним змістом: пейзаж, натюрморт, портрет; -1-2 портрети та їх авторів, назви творів народного живопису
учні	повинні	практично	вміти
-виразити мовленнєвими засобами та в образотворчій діяльності емоційне ставлення до краси природних форм; -висловлює з допомогою вчителя своє емоційно-ціннісне ставлення до естетичного в навколишньому світі та творах мистецтва, використовуючи при цьому художні терміни і поняття	-виразити емоційне ставлення образотворчими і мовленнєвими засобами до багатства барв і форм в навколишньому світі та творах мистецтва, їх гармонійним поєднанням; -вживати спеціальну термінологію у спілкуванні з приводу мистецтва: елемент, композиція, паперопластика, пластичний, рельєф, скульптура; милуватися та виражати своє емоційне ставлення до краси створеної руками людини; -прагнути до власної художньо-творчої	-виразити емоційне ставлення образотворчими і мовленнєвими засобами до краси природи навколишнього світу та відображеної у творах живопису; -впізнає твори живопису; -називати основні ознаки творів графічного мистецтва та головні виражальні засоби графіки; -основні матеріали та інструменти художника графіка: туш, перо, вуглина, крейди, олівець, фломастер, кулькова ручка; -пластичні матеріали; -1-2 прізвища відомих	-виразити емоційне ставлення образотворчими і мовленнєвими засобами до краси природи навколишнього світу та відображеної у творах пейзажного жанру; -аналізувати твори пейзажного жанру: стан і настрої природи, палітру кольорів, роль кольору у передачі настрою; -висловлювати оцінні судження стосовно малюнків однокласників; -визначати естетично незвичайне в оточенні; -аналізувати та

	праці; -вживати терміни: архітектура, ажурний, деталь, узор, узор- бігунець, барильце, свищик, силует, заглиблений рельєф; -називати складові частини будівлі: фундамент, стіни, стеля, вікна, двері, склепіння, куполи, арки, брами, шпилі	скульпторів та 1-2 їхні твори; -висловлюватися про ілюстрацію як малюнок до літературного твору, про архітектуру як вид мистецтва; -вживати терміни: живопис, пейзаж, колаж, паспарту, контраст кольорів, нюанс, панно, орнамент, ритм, симетрія	інтерпретувати твори народного декоративного та декоративно- ужиткового мистецтва, живописні твори на теми побуту, художньо довершені зразки будівельного мистецтва; -виражати естетичні почуття та переживання в різних видах мистецтва та образним словом: -порівнювати та аналізувати художньо-творчі здобутки товаришів, аргументовано висловлюватися з використанням спеціальних термінів, образного слова
учням	необхідно	мати	уявлення
	-про роль художників у створенні вистави; -про українське народне жіноче вбрання	- про роботу ткаць, вишивальниць та гончарів, матеріали, з якими вони працюють; -особливості декоративного образу (узагальненість форми, яскравість та казковість забарвлення, декоративних доповнень); -про основні складові українського національного костюма	-естамп як відбиток зображення на папері на елементарні способи друку; -про архітектуру як будівельне мистецтво; - інтер'єр як внутрішній вигляд будівлі;

4 Аналіз художніх творів різних жанрів на уроці образотворчого мистецтва в початкових класах

Сприйняття художньої картини глядачем є складним процесом. Тільки в наслідок тривалого виховання естетичних почуттів у особистості формується цілісне сприймання художніх творів. Якщо учня під час розглядання художнього полотна хвилює сила образу героїні, виразність облич персонажів, події, атмосфера життя, розмах творчого задуму автора,

майстерність художника, якщо в нього викликає захоплення колорит картини, то такий чуттєвий акт перетворюється в усвідомлення ролі окремих елементів компонентів композиції твору, тобто стає зрозумілою специфіка художнього образу. Цього можна досягти лише за умови постійного спілкування з мистецтвом.

В практиці навчального процесу з образотворчого мистецтва сприйманню і аналізу художніх творів відводиться небагато часу. Але вдало підібрана методика аналізу художніх творів різних жанрів, цілеспрямована система бесід можуть значно наблизити шкільну аудиторію до повноцінного розуміння їх змісту. Методичні поради щодо побудови процесу аналізу художніх картин різних жанрів містяться у навчальному посібнику Л.І. Кашуби [42]. Автор дає пораду, щоб уникнути невдалих, малоефективних методичних підходів аналізу вчитель, може використати універсальний алгоритм, до якого входять:

1. *короткий вступ* (якщо мова йде про сюжетні полотна, слід відзначити час і місце зображених подій);
2. *аналіз змісту твору* (варто зосередити увагу на головних персонажах, встановити особливості їх характеру і зв'язків між ними, з'ясувати роль другорядних дійових осіб у картині та характерні риси обставин, за яких відбувається подія);
3. *аналіз закономірностей композиції*.

Проте, щоб навчити дитину розуміти особливості образної мови різножанрових картин, сприймати їх в єдності форми і змісту варто використовувати схеми мистецтвознавчого аналізу художньої картини, які дають змогу досягнути специфіку жанрового твору мистецтва. Наведемо приклади таких схем аналізу.

СТРУКТУРА МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ РОЗПОВІДІ

Про живописний твір побутового, історичного, батального, казкового, релігійного жанру

- Повідомлення назви картини і прізвища художника;
- Що найголовніше в картині (виділити смисловий композиційний центр)? Як воно зображено (колір, тон, будова, розміщення)?
- Що зображено навколо головного героя (другорядні елементи композиції твору), як із ним з'єднано деталі?
- Що красивого показав своїм твором художник? Про що думається, що згадується, коли дивишся на картину?

Про живописний твір портретного жанру

- Повідомлення назви картини і прізвища художника;
- Кого зображено на картині?
- Що можемо розповісти про цю людину (про що „розповідає” обличчя людини, очі, вуста, руки, одяг)?
- Як підсилюють виразність образу інтер'єр, пейзаж, побутові предмети, атрибути?
- Який колорит картини, її тональність (як вони підсилюють виразність образу)?
- Ваше враження від цього художнього твору.

Про живописний твір пейзажного жанру

- Повідомлення назви картини і прізвища художника;
- Що намальовано на картині? Яка пора року зображена, час доби?
- Як передано плановість: передній, середній та задній план?
- Як показав на картині художник природу (небо, дерева, воду, поле, річку)?
- Який загальний колорит картини (які кольори переважають: теплі, холодні, контрастні, пастельні)?
- Який настрій цього твору? Чи подобається Вам картина? Як би Ви її назвали?

В практиці роботи з навчання сприймання змісту мистецьких творів різних жанрів варто використовувати різноманітні методичні прийоми. Цікавий досвід застосування прийомів

контролю за рівнем розуміння учнем задуму художника і значення виразних засобів картини описано М.І.Пічкурем [102]. Наведемо ці методичні прийоми:

1. *Словесне малювання картини* (учень розповідає про одну з двох запропонованих картин, інші учні мають відгадати, про який твір іде мова).
2. *Озвучування картини* (придумування діалогу (монологу) героїв).
3. *Добір слів-синонімів, які визначають настрій героїв* (наприклад, сумний-невеселий, безрадісний; злий-сердитий, жорстокий, лютий; добрий-гарний, щиросердечний та інші).
4. *Створення узагальненої назви до картини* (цей прийом доцільний тільки у тому випадку, коли учні осмислили сюжетно-композиційну структуру картини).
5. *Домисел ситуації*: „Що відбувається (відбувалось) з героями?” та інше, (цей прийом слід використовувати в роботі з сюжетними картинами побутового, казкового та історичного жанрів).
6. *Установлення наслідків із заданої причини і встановлення причини за заданим наслідком*. Наприклад: „Який був пейзаж у картині перед дощем?” за пейзажем А. Герасимова „Після дощу”. „Як зміниться небо після того, як дощ пройде?” за пейзажем Ф. Васильєва „Перед дощем”. „Чому хлопчик, що стоїть, має винуватий вигляд?” - за картиною Ф. Решетнікова „Знову двійка”. „Який буде пейзаж, якщо художник напише його не ранньою весною, а влітку (восени)?” - за пейзажами О. Левітана і І. Саврасова „Граки прилетіли”.
7. *Прийом „уявної присутності”*. Наприклад: „Увійдемо до цієї картини, станьмо біля цієї берези, піднімімо голову і подивімося... Яке небо ви побачили над головою? Прислухаймося, які звуки ми чуємо навколо? Як ви будете поводитися в цьому лісі? Ви будете бігати, кричати чи тихо, спокійно прогулюватись лісом?” - за пейзажем І. Левітана „Березовий гай” і А. Куїнджі „Березовий гай” та інші.

З метою розвитку уяви та асоціативно-образного мислення роботу з картинами-пейзажами доцільно супроводжувати музично-поетичними аналогами, наприклад: Е. Зверков „Золота осінь”, П. Чайковський „Осінь пісня” з фортепіанного циклу „Пора року”; І Бунін „Листопад” (уривок); І. Шмигін „Зима” - уривок з оповідань М. Пришвіна „Мереживні арки”, Ю. Щуровського „Зима”.

Комплексний вплив на свідомість школярів зорового, словесного і звукового ряду припускає співзвуччя і взаємодію зорових, літературних і музичних образів. Головний критерій у доборі таких творів - не точна відповідність змісту картини і музики, а їх образний, емоційний збіг. Учням можна також запропонувати кілька віршів, пісень чи музичних фрагментів із різним настроєм із метою вибору тих, які, на їхню думку, найбільше підходять до картини, наприклад, зіставити два контрастні музичні твори: „Ранок” Ф. Глієра та „Увечері” Н. Сильванського і визначити який з них найбільше відповідає картині А. Куїнджі „Вечір на Україні”. Зіставлення даних зразків різних видів мистецтва допоможе учням перейнятися настроєм цих творів, тому що різні образні компоненти (зорові, словесні, слухові) взаємно доповнюють і збагачують одні одних.

Для того, щоб емоції та почуття, породжені в спілкуванні з образотворчим мистецтвом, націлювали школярів на аналіз власних переживань, на формування вміння знаходити найбільш значні моменти в змісті художнього образу, що збігається за своєю оцінкою із задумом автора твору, питання вчителя потрібно спрямовувати як на аналіз його змісту і форми, так і на якість переживань учнів. („Поясни, чому художник узяв саме такі фарби?”; „Про що ти думав, коли дивишся на цю картину?”; „Чому ця картина тобі сподобалася?”; „Чи зміг би ти написати таку картину?”).

5 Методика проведення уроків сприймання мистецтва у початкових класах

Програмою з образотворчого мистецтва передбачено ознайомлення дітей з теоретичними поняттями та історією мистецтва під час уроків сприймання мистецтва, які присвячені окремим епохам, періодам, видам та жанрам образотворчого мистецтва, художникам. Основна

мета уроків сприймання мистецтва - навчити дітей розуміти мову образотворчого мистецтва, бачити прекрасне і потворне в навколишньому житті; вміти самостійно аналізувати твори різних видів і жанрів, висловлювати свою думку, використовуючи спеціальну термінологію; удосконалювати знання та уявлення про мистецтво та його історію. В результаті навчання учні повинні знати найбільш значні художні картини, скульптури, архітектурні споруди, створені в нашій країні та за кордоном. Сприймання мистецтва необхідно поєднувати з самостійною образотворчою діяльністю учнів: малюванням на площині, декоративно-прикладною діяльністю, ліпленням, художнім конструюванням.

Мета уроків сприймання образотворчого мистецтва - систематично розвивати у дітей здатність свідомо сприймати і оцінювати явища художньої культури, розуміти значення мистецтва у житті людей, суспільства; розвивати практичні навички сприймання форм і явищ навколишньої дійсності. Сприймання мистецтва включає в себе такі навчальні проблеми:

- а) розвиток здібностей емоційного переживання у зв'язку зі змістом твору і вміння висловити своє ставлення до нього;
- б) ознайомлення з образною мовою різних видів образотворчого мистецтва, розвиток умінь розпізнавати засоби художнього вираження;
- в) формування знань і уявлень про мистецтво.

Основними методами вивчення творів мистецтва у школі визнано бесіду і розповідь учителя при чому бесіда є активнішою формою роботи, тому застосовується частіше, ніж розповідь. Вона дає змогу вчителю одразу дізнатися про погляд та аналіз учнями полотен. На уроках сприймання мистецтва застосовують бесіди про види мистецтва, його жанри, про прекрасне в житті людей. Часто це аналіз творчості одного художника, цілої епохи чи аналіз однієї або кількох картин.

Учитель повинен уміти описати, проаналізувати твір мистецтва, користуючись засобами художнього слова, образотворчою лексикою, мистецтвознавчою термінологією. Він повинен навчити дітей аналізувати художні твори різних жанрів і видів, висловлювати свою думку використовуючи спеціальну термінологію.

Образотворче мистецтво розділилось на окремі види і жанри і має свою спеціальну мову. У живопису користуються фарбами; матеріалом скульптора є мрамур, метал, дерево, глина; в графіці панує лінія.

З 2 класу ознайомленню школярів з різновидами образотворчого мистецтва присвячено окремі уроки; на всіх інших уроках школярі отримують знання у тісному зв'язку з практичною роботою над конкретним навчально-творчими завданнями. Одним з найважливіших завдань уроків сприймання мистецтва є формування в учнів 1-4 класів знань про мову образотворчого мистецтва. Засвоївши її діти будуть спроможні досить вірно, творчо оцінити художній твір, його форму, образ, багатство, своєрідність, проймаються любов'ю і повагою до художніх цінностей, створених вітчизняними мистцями і народами світу.

Під час розповідей і бесід про мистецтво аналітичний розбір творів не повинен ускладнювати процес емоційного сприйняття. Школярів слід постійно підводити до розуміння специфіки мистецтва як одного з видів суспільної свідомості і відображення дійсності.

Програма і методичні посібники до неї лише основа для самостійної роботи вчителя. Він, на свій розсуд, може і повинен вносити деякі зміни в перелік робіт, програмових художніх творів для кожного класу, вибирати найбільш сприйнятну форму вкладання матеріалу, демонстрації творів мистецтва, їх аналізу, засобів активізації уваги дітей. Не слід перевантажувати уроки великою кількістю знань, розбором більше як 5-7 художніх творів. В процесі уроків сприймання мистецтва необхідно широко використовувати технічні засоби навчання. Будь-який урок потребує особливої поєднання роботи апаратури.

Мета уроків сприймання мистецтва буде досягнута тоді, коли у дітей з'явиться потяг до постійного спілкування з образотворчим мистецтвом, до подальшого його вивчення. Розв'язання такого завдання можливе лише при умові послідовного здійснення завдань розділу „Сприймання” програми образотворчого мистецтва для 1-4 класів і постійного приєднання учнів

до активної заінтересованої участі в учбовому процесі, до самостійного аналізу творів мистецтва.

Отже, методи і засоби розкриття понять, форма розповідей і бесід про образотворче мистецтво, про художників можуть бути різноманітними. Особливо, коли поєднувати активно ці форми роботи з використанням різноманітних технічних засобів, уроки можуть стати яскравими, що вдосконалюють і естетичні почуття і роздум школярів. Якщо навчити дитину бачити і розуміти красу, насолоджуватись нею, аналізувати, співставляти, мислити і створювати її своїми руками, вона виросте гармонійно розвиненою людиною, яка зробить такими свої стосунки з іншими людьми, свою роботу, творчість, захоплення, сім'ю. Виховати людину такою, розвинути в ній культуру естетичних почуттів, наповнити її життя радістю - важлива задача, яка стоїть перед педагогом.

6. Ведення мистецтвознавчих словників на уроці сприймання мистецтва

Аналізується твір мистецтва за такими критеріями: колорит твору, кольорова гама, тональність, композиція, композиційний центр, плановість твору, перспектива; образність, настрій; засоби впливу на глядача.

Учитель повинен описати, проаналізувати твір мистецтва, користуючись засобами художнього слова, образотворчою лексикою, мистецтвознавчою термінологією. Та для повного розуміння учнями потрібно поступово ознайомлювати їх із образотворчою лексикою, на уроках згідно програми з образотворчого мистецтва. Для кращого запам'ятовування, та осмислення художньої мови учням пропонується ведення мистецтвознавчих словників, де записується вивчена образотворча лексика. Це допоможе дітям вчитися самостійно описувати та обговорювати твори мистецтва.

Елементарний словничок мистецтвознавчих термінів мусить містити та розкривати такі поняття у 1-4 класах.

СЛОВНИК

Акварель — фарби, які легко розчиняються водою, а також твір, виконаний ними.

Бароко — стиль в мистецтві кінця 16ст. — середини 18ст., для якого характерні підкреслена урочистість, пишна декоративність, динаміка композиції.

Батальний жанр — розділ історичного жанру, де зображено військові події або епізоди з військового життя.

Гармонія — в архітектурі, в музиці, в образотворчому мистецтві, в природі — принцип організації форми, узгодженість, співрозмірність окремих частин, цілісність явищ і процесів.

Гравюра — вид графіки, спосіб розмноження малюнка за допомогою друкарської форми з дерева, різних видів металу, лінолеуму, пластмаси чи каменю.

Графіка — вид образотворчого мистецтва, основним зображувальним засобом якого є малюнок, виконаний олівцем, пензлем, вугіллям або відтиснутий на папері з спеціально підготовленої форми, дошки, каменю.

Гуаш — непрозора фарба, яка легко розчиняється водою, а також малюнок, виконаний нею.

Живопис — вид образотворчого мистецтва, художнє відображення видимого світу фарбами на будь-якій поверхні.

Колаж — твір образотворчого мистецтва, виконаний способом наклеювання різних за кольором та фактурою матеріалів на єдину основу.

Колорит — певна гармонія кольорів у картині, що служить способом правдивого та виразного відтворення дійсності.

Композиція — побудова художнього твору, співвідношення окремих частин і елементів.

Натюрморт — жанр образотворчого мистецтва, що зображує квіти, плоди, забиту дичину, предмети побуту тощо.

Пастель — м'які кольорові олівці, виготовлені з фарби, крейди і в'язучої речовини, а також

твір, виконаний ними.

Пейзаж — жанр в образотворчому мистецтві, де об'єктом зображення є природа.

Палітра — невеликий шматок паперу, картону, дошки, скла, на якому змішують фарби під час роботи.

Портрет — зображення конкретної людини або групи людей.

Ракурс — перспективне скорочення форми різних предметів, фігур, архітектурних форм, що призводять до зміни їх звичних обрисів.

Репродукція — це відтворення картин, їх точне повторення в невеликій кількості примірників.

Ритм — повторення, чергування тих чи інших композиційних елементів твору.

Засвоївши дану лексику учні зуміють досить вірно, творчо оцінити художній твір, його зміст, форму, образи, багатство, своєрідність зможуть пройтися мовою художнього твору і повагою до художніх цінностей, створених народами світу.

**ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
ЗА ЗМІСТОМ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ
З „ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА З МЕТОДИКОЮ ВИКЛАДАННЯ”**

**Завдання для самостійного опрацювання студентами до теми лекції 1
„Образотворче мистецтво з методикою викладання – педагогічна наука”**

1. Поясніть, як історичний розвиток суспільства впливав на формування методів викладання образотворчого мистецтва.
2. Обґрунтуйте принципи розвиваючого навчання образотворчого мистецтва учнів початкової школи.
3. Накресліть шляхи підвищення ефективності навчання і виховання молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.
4. Назвіть чинники сприяння формуванню знань, умінь і навичок з основ образотворчого мистецтва з методикою викладання в майбутніх вчителів початкової школи.
5. Розкрийте особливості методики викладання образотворчого мистецтва в зарубіжній педагогіці.

Література

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник /І.Д.Бех. - К., 1998. - 204 с.
2. Волинець Л. Інформаційне забезпечення загальної мистецької освіти у Франції /Л.Волинець //Мистецтво та освіта. -2009. -№4. –С.14-19.
3. Волинець Л. Художньо-естетична освіта в Японії /Л.Волинець //Мистецтво та освіта. - 2002. -№1. –С.28-39.
4. Воспитание к свободе. Педагогика Рудольфа Штейнера. - М., 1990. - 266 с.
5. Джола Д.М. Теорія і методика естетичного виховання школярів /Д.М.Джола, А.Б.Щербо. - К., 1998. -126 с.
6. Зязюн І.А. Виховання естетичної культури школярів /І.А.Зязюн, Н.Є.Миропольська, Л.О.Хлебнікова. - К., 1998. -156 с.
7. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі /Л.М.Масол, О.В.Гайдамака, Е.В.Белкіна, І.В.Руденко. –Харків, 2006. -256 с.
8. Миропольська Н.Є. Формувати почуття прекрасного /Н.Є.Миропольська. -К., 1987. -31 с.
9. Монтесори М. Самовоспитание й самообучение в начальной школе /М.Монтесори. -К., 1995. -126 с.
10. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін /Г.М.Падалка. –К.: Освіта України, 2008. -274 с.
11. Ростовцев Н.Н История методов обучения рисованию /Н.Н. Ростовцев. –М., 1981. -256 с.
12. Рудницька О.П. Основи викладання мистецьких дисциплін /О.П.Рудницька. –К.: АПН України, 1998. -183 с.
13. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. Навчальний посібник /О.П.Рудницька. –Тернопіль: Навчальна книга –Богдан, 2005. -360 с.

**Завдання для самостійного опрацювання студентами до теми лекції 2
„Методи навчання образотворчого мистецтва у початкових класах”**

1. Обґрунтуйте ефективність сучасних інноваційних методів і прийомів навчання образотворчого мистецтва для формування конструктивних, композиційних та кольорознавчих вмінь та навичок молодших школярів.

2. Розкрийте зміст інтегративних художньо-педагогічних технологій на уроці образотворчого мистецтва у початкових класах.
3. Розробіть практично декілька різновидів підготовчих вправ для уроків образотворчого мистецтва. Розкрийте методику проведення підготовчих вправ на уроці образотворчого мистецтва: графічних, живописних, на розвиток тактильних та кінестезичних відчуттів, окоміру.
4. Розкрийте зміст ігрових художньо-педагогічних технологій на уроці образотворчого мистецтва у початкових класах.
5. Обґрунтуйте значення сугестивних та терапевтичних художньо-педагогічних технологій у навчанні та вихованні молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

Література

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии /В.П.Беспалько. -М.: Педагогика, 1989. -190 с.; ил.
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник /І.Д.Бех. - К., 1998. - 204 с.
3. Дичковська І. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник /І.Дичковська. -К., 2004. -352 с.
4. Коновець С.В. Образотворче мистецтво в початковій школі /С.В.Коновець. -К., 2000. -79 с.
5. Коновець С.В. Образотворче мистецтво як засіб активізації дитячої творчості /С.В.Коновець //Мистецтво і освіта. -1999. -№3. -С. 15-19.
6. Лернер И. Современная дидактика: теория – практике /Под ред. И.Лернера, И.Журавлева. –М., 1994. -182 с.
7. Масол Л.М. Ігрові художньо-педагогічні технології у процесі викладання інтегрованого курсу „Мистецтво” /Л.М.Масол //Початкова школа. -2007. -№1. – С.46-55.
8. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі /Л.М.Масол, О.В.Гайдамака, Е.В.Белкіна, І.В.Руденко. –Харків, 2006. -256 с.
9. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін /Г.М.Падалка. –К.: Освіта України, 2008. -274 с.
10. Пальчевський С. Сугестопедичне навчання на уроках образотворчого мистецтва /С.Пальчевський //Мистецтво та освіта. -2005. -№3. –С.10-13.
11. Рудницька О.П. Основи викладання мистецьких дисциплін /О.П.Рудницька. –К.: АПН України, 1998. -183 с.
12. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. Навчальний посібник /О.П.Рудницька. –Тернопіль: Навчальна книга –Богдан, 2005. -360 с.
13. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів /О.Я.Савченко. - К., 1997.
14. Селевко Г. Современные образовательные технологии: Учебное пособие /Г.Селевко. – М., 1998. -126 с.

Завдання для самостійного опрацювання студентами до теми лекції 3 „Дидактичні засоби навчання на уроках образотворчого мистецтва у початковій школі”

1. Здійсніть аналіз діючих підручників та посібників з образотворчого мистецтва для початкових класів.
2. Доберіть дидактичний демонстраційний матеріал зорового, музичного та літературного ряду для уроків образотворчого мистецтва на теми: „Мистецтво навколо

нас”, „Сонячні барви золотої осені”, „Карнавал тварин”, „Райдужна птиця”, „Тихесенький вечір на землю спадає”, „Край шляху калина червона росла”.

3. Підготуйте повідомлення на тему: „Художні техніки образотворчого мистецтва у початкових класах”.
4. Виконайте практичне завдання альбом вчителя образотворчого мистецтва.

Вимоги до виконання альбому вчителя образотворчого мистецтва

Всі малюнки виконуються в альбомі формату А 4, або в папці для креслення. Зовнішній вигляд повинен представляти методично грамотний поетапно виконаний рисунок певного природного об’єкта або предмета побуту. Готові малюнки повинні бути завершені акварельними або гуашевими фарбами.

Перелік зображень

1. дерева різних порід (4)
2. квіти (4)
3. птахи (4)
4. тварини домашні (4)
5. тварини хижі (4)
6. людина в стані спокою (1)
7. людина в русі (3)
8. комахи (4)
9. транспорт (4)
10. предмети побуту (4)

Література

1. Антонович Є.А. Художні техніки в школі /Є.А.Антонович, В.І.Проців, О.П.Свид. -К., 1997. -86 с.
2. Бровченко А. В. Образотворче мистецтво. 3 клас : Альбом-посібник /А. В. Бровченко. - К. : СПД-ФО Тернов І.Є., 2005. - 64 с.: іл.
3. Бровченко А. В. Образотворче мистецтво. 4 клас : Альбом-посібник /А. В. Бровченко. - К. : СПД-ФО Тернов І.Є., 2005. - 64 с.: іл.
4. Дейнеко М.Г. Образотворче мистецтво. 5-6 класи. Навчальний посібник /М.Г.Дейнеко. –К., Рад. Школа, -1981. -40 с.
5. Кириченко М.А. Основи образотворчої грамоти /М.А.Кириченко. –К., Вища школа. - 2001. -165 с.
6. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 3 класу /Л. М. Любарська. - К.: Форум, 2004. - 112 с. : іл.
7. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 4 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 160 с.: іл.
8. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 2 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 128 с.: іл.
9. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво. 1 клас: підручник /Л. М. Любарська, М. І. Резниченко. - К. : Наш час, 2007. - 120 с. : кольор. іл.
10. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 1 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. -64 с.:іл.
11. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 2 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.
12. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 3 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. -64 с.:іл.
13. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 4 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.

Завдання для самостійного опрацювання студентами до теми лекції 4

„Урок образотворчого мистецтва у початкових класах. Контроль і оцінка навчальної діяльності учнів на уроці образотворчого мистецтва”

1. Розкрийте суть технології проєктивного моделювання уроку образотворчого мистецтва.
2. Обґрунтуйте виховні можливості змісту уроків образотворчого мистецтва у початковій школі.
3. Поясніть, в чому полягає зміст художньо-педагогічної драматургії на уроці образотворчого мистецтва у початкових класах.
4. Розкрийте зміст і структури нестандартних уроків образотворчого мистецтва у початкових класах.

Література

1. Алехин А.Д. Изобразительное искусство: Художник. Педагог. Школа /А.Д.Алехин. -М., 1984. -160 с.
2. Амонашвили Ш.А. Психологические основы педагогики сотрудничества /Ш.А.Амонашвили. - М., 1991. -168 с.
3. Дичковська І. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник /І.Дичковська. –К., 2004. -352 с.
4. Зміст, дидактичні структури та методичне забезпечення уроків у початкових класах (психологічні та педагогічні аспекти) /За ред. Г.П.Коваль. –Тернопіль, 2010. -192 с.
5. Масол Л.М. Ігрові художньо-педагогічні технології у процесі викладання інтегрованого курсу „Мистецтво” /Л.М.Масол //Початкова школа. -2007. –№1. –С.46-55.
6. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі /Л.М.Масол, О.В.Гайдамака, Е.В.Белкіна, І.В.Руденко. –Харків, 2006. -256 с.
7. Миропольська Н.Є. Формувати почуття прекрасного /Н.Є.Миропольська. -К., 1987. - 31 с.
8. Рудницька О.П. Основи викладання мистецьких дисциплін /О.П.Рудницька. –К.: АПН України, 1998. -183 с.
9. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. Навчальний посібник /О.П.Рудницька. –Тернопіль: Навчальна книга –Богдан, 2005. -360 с.
10. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів /О.Я.Савченко. - К., 1997.
11. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник /О.Пометун, Л.Пироженко. –К., 2004. -192 с.
12. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник /М.М.Фіцула. -Тернопіль: Навчальна книга -Богдан, 1997. -192 с.

Завдання для самостійного опрацювання студентами до теми лекції 5

„Зміст і методика позакласної, позаурочної та позашкільної роботи з образотворчого мистецтва з молодшими школярами”

1. Роль державного стандарту освітньої галузі “Художня культура” у формуванні ціннісного ставлення молодших школярів до образотворчого мистецтва.
2. Дослідіть специфіку формування дизайнерського мислення молодших школярів у гуртковій роботі з художнього конструювання.
3. Проаналізуйте елементи музейної педагогіки у позакласній роботі з образотворчого мистецтва.

4. Розробіть позаурочний виховний захід з образотворчого мистецтва для учнів 4-тих класів (на вибір: година спілкування з мистецтвом „Мистецтво навколо нас”; вікторина „У світі прекрасного” та ін.).
5. Складіть план гуртка художньої творчості для учнів 2-го класу на I півріччя.

Література

1. Алексеева В.В. Что такое искусство? О том, как изображают мир живописец, график, скульптор. (Альбом для детей) /В.В.Алексеева. -М., 1991. -236 с.
2. Алехин А.Д. Изобразительное искусство: Художник. Педагог. Школа /А.Д.Алехин. - М., 1984. -160 с.
3. Богомолов Н.С. Скульптура на занятиях в школьном кружке /Н.С.Богомолов. -М., 1986. -126 с.
4. Ганнусенко Н.О. З досвіду художньо-естетичного виховання учнів у шкільних музеях /Н.О.Ганнусенко //Мистецтво та освіта. -1999. - №4. -С. 24-28.
5. Гончаров И.Ф. Эстетическое воспитание школьников средствами искусства и действительности /И.Ф.Гончаров. -М.: Педагогика, 1986. -236 с.
6. Державний стандарт галузі „Художня культура” //Мистецтво та освіта. -1997. -№3. - С.2-10.
7. Кохно Т. Естетичне виховання молодших школярів у позакласній роботі /Т.Кохно //Початкова школа. -2008. -№5. -С.16-18.
8. Кузин В.С. Изобразительное искусство и методика его преподавания в начальных классах /В.С.Кузин. -М., 1984. -319 с.
9. Ламонова О. Знайомтесь: художній факультет КДАМ /О.Ламонова //Мистецтво та освіта. -1998. -№1. -С.28-39.
10. Неменский Б.М. Мудрость красоты: О проблемах эстетического воспитания: Книга для учителя. 2-е изд. перер. /Б.М.Неменский. -М.: Просвещение, 1987. -253 с.; ил.
11. Оновлення змісту, методів та організаційних форм художньо-естетичного виховання учнівської та студентської молоді. Наукові записки Рівненського педінституту. Випуск 3 //Збірник наукових праць під ред. Тищука В.І. -Рівне: РДПІ, 1998. -169 с.
12. Ростовцев Н.Н. Изобразительное искусство с методикой преподавания в начальных классах /Н.Н. Ростовцев. -М., 1979. -348 с.

Завдання для самостійного опрацювання студентами до теми лекції 6 **„Зміст і методика формування знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів** **у галузі образотворчого мистецтва з навчальних проблем „композиція”, „форма”**

1. Розкрийте методику формування самостійності та самобутності творчого задуму молодшого школяра на уроці тематичного малювання.
2. Опрацюйте основні етапи виконання тематичної композиції, ілюстрації до дитячого літературного твору. Напишіть пам’ятку-інструктаж для учнів початкової школи.
3. Ознайомтеся з особливостями книжкової графіки. Розробіть сторінкову ілюстрацію до дитячого літературного твору - казки. Виконайте макет дитячої книжки.
4. Вивчіть особливості передачі силуетної форми предметів навколишнього світу на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах.

Література

1. Аксенов Ю.Г. Цвет и линия. Практическое руководство по рисунку и живописи /Ю.Г.Аксенов. -М., 1976. -304 с.
2. Алексеева В.В. Что такое искусство? О том, как изображают мир живописец, график, скульптор. (Альбом для детей) /В.В.Алексеева. -М., 1991. -236 с.
3. Алехин А.Д. Изобразительное искусство: Художник. Педагог. Школа /А.Д.Алехин. -

- М., 1984. -160 с.
4. Виноградова Г.Г. Уроки рисования с натуры в общеобразовательной школе /Г.Г.Виноградова. -М., 1980. -144 с.
  5. Глинская И.П. Изобразительное искусство. Методика обучения в 1-3 классах /И.П.Глинская. - К., 1978. -111 с.
  6. Кириченко М.А. Основи образотворчої грамоти /М.А.Кириченко. -К., Вища школа, 2001. -165 с.
  7. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 3 класу /Л. М. Любарська. - К.: Форум, 2004. - 112 с. : іл.
  8. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 4 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 160 с.: іл.
  9. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 2 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 128 с.: іл.
  10. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво. 1 клас: підручник /Л. М. Любарська, М. І. Резниченко. - К. : Наш час, 2007. - 120 с. : кольор. іл.
  11. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 1 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. -64 с.:іл.
  12. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 2 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.
  13. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 3 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. -64 с.:іл.
  14. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 4 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.
  15. Шорохов Е.В. Методика преподавания композиции на уроках изобразительного искусства в школе /Е.В.Шорохов. -М., 1977. -112 с.
  16. Шорохов Е.В. Тематическое рисование в школе /Е.В.Шорохов. -М., 1975. - 175 с.

Завдання для самостійного опрацювання студентами до теми лекції 7
„Зміст і методика формування знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів
у галузі образотворчого мистецтва з навчальної проблеми „колір”

1. Вивчіть вплив явища повітряної та лінійної перспективи на зміну сприймання кольору.
2. Розробіть різні види підготовчих вправ для уроків образотворчого мистецтва з опанування кольору. Методика виконання вправ: живописних, на розвиток відчуття, сприймання і відтворення кольорів.
3. Опрацюйте основні кольорові сполучення українського народного образотворчого мистецтва. Розкрийте зміст символіки кольору в народному мистецтві.
4. Декоративне малювання. Виконання декоративної композиції у стилі петриківського розпису. Ознайомлення з технікою петриківського розпису, її фрагментами.

Література

1. Аксенов Ю.Г. Цвет и линия. Практическое руководство по рисунку и живописи /Ю.Г.Аксенов. -М., 1976. -304 с.
2. Алексеева В.В. Что такое искусство? О том, как изображают мир живописец, график, скульптор. (Альбом для детей) /В.В.Алексеева. -М., 1991. -236 с.
3. Алехин А.Д. Изобразительное искусство: Художник. Педагог. Школа /А.Д.Алехин. -М., 1984. -160 с.
4. Антонович Є.А. Художні техніки в школі /Є.А.Антонович, В.І.Проців, О.П.Свид. -К., 1997. -86 с.
5. Бичкова Л.Н. Сяйво райдуги в словах /Л.Н.Бичкова //Мистецтво та освіта. -1999. -№3. - С.11-15.

6. Глинская И.П. Изобразительное искусство. Методика обучения в 1-3 классах /И.П.Глинская. - К., 1978. -111 с.
7. Кирилло А.А. Учителю об изобразительных материалах /А.А.Кирилло. -М., 1971. - 32с.
8. Кириченко М.А. Основи образотворчої грамоти /М.А.Кириченко. –К., Вища школа, 2001. -165 с.
9. Коновець С.В. Образотворче мистецтво в початковій школі /С.В.Коновець. –К., 2000. - 79 с.
10. Коновець С.В. Образотворче мистецтво як засіб активізації дитячої творчості /С.В.Коновець //Мистецтво і освіта. -1999. -№3. -С. 15-19.
11. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 3 класу /Л. М. Любарська. -К.: Форум, 2004. - 112 с. : іл.
12. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 4 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 160 с.: іл.
13. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 2 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 128 с.: іл.
14. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво. 1 клас: підручник /Л. М. Любарська, М. І. Резниченко. - К. : Наш час, 2007. - 120 с. : кольор. іл.
15. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 1 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. -64 с.:іл.
16. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 2 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.
17. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 3 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. -64 с.:іл.
18. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 4 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.

Завдання для самостійного опрацювання студентами до теми лекції 8
„Зміст і методика формування знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів
у галузі образотворчого мистецтва з навчальних проблем „об’єм” і „простір”

1. Обґрунтуйте доцільність застосування прийомів та способів роботи з глиною та пластиліном на уроці ліплення.
2. Виконайте навчально-методичну таблицю „Способи і прийоми ліплення”.
3. Підготуйте повідомлення про основні осередки народних керамічних виробів в Україні (Опішня, Гаварець, Косів, Яворів).
4. Розкрийте методику доперспективної передачі простору на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах. Виготовте макет-модель пейзажного малюнка.

Література

1. Алексеева В.В. Что такое искусство? О том, как изображают мир живописец, график, скульптор. (Альбом для детей) /В.В.Алексеева. -М., 1991. -236 с.
2. Алехин А.Д. Изобразительное искусство: Художник. Педагог. Школа /А.Д.Алехин. - М., 1984. -160 с.
3. Антонович Є.А. Художні техніки в школі /Є.А.Антонович, В.І.Проців, О.П.Свид. -К., 1997. -86 с.
4. Беляев Т.Ф. Упражнения по развитию пространственных представлений у учащихся /Т.Ф.Беляев. -М., 1983. -112 с.
5. Богомоллов Н.С. Скульптура на занятиях в школьном кружке /Н.С.Богомоллов. -М., 1986. -126 с.
6. Глинская И.П. Изобразительное искусство. Методика обучения в 1-3 классах /И.П.Глинская. - К., 1978. -111 с.

7. Кирилло А.А. Учителю об изобразительных материалах /А.А.Кирилло. -М., 1971. - 32с.
8. Кириченко М.А. Основи образотворчої грамоти /М.А.Кириченко. -К., Вища школа, 2001. -165 с.
9. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 3 класу /Л. М. Любарська. - К.: Форум, 2004. - 112 с. : іл.
10. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 4 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 160 с.: іл.
11. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 2 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 128 с.: іл.
12. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво. 1 клас: підручник /Л. М. Любарська, М. І. Резниченко. - К. : Наш час, 2007. - 120 с. : кольор. іл.
13. Ростовцев Н.Н. Изобразительное искусство с методикой преподавания в начальных классах /Н.Н. Ростовцев. –М, 1979. -348 с.
14. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 1 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. -64 с.:іл.
15. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 2 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.
16. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 3 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. -64 с.:іл.
17. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 4 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.

Завдання для самостійного опрацювання студентами до теми лекції 9

**„Зміст і методика сприймання естетичних явищ дійсності
і творів образотворчого мистецтва в 1-4 класах”**

1. Розробіть конспект уроку сприймання мистецтва за програмою 1 – 4 класів (наприклад „Мистецтво навколо нас”). Включення у план-конспект уроку аналізу художніх творів різних видів і жанрів.
2. Підготуйте реферат про життя і творчість програмових українських і зарубіжних художників.
3. Використання фрагментів літературних художніх творів в описах картин.
4. Опрацювання термінологічного словничка образотворчого мистецтва.
5. Підбір репродукцій картин і складання розповіді про жанри образотворчого мистецтва. Написання письмового опису картини пейзажного, побутового, історичного жанру за вибором.

Література

1. Алексеева В.В. Что такое искусство? О том, как изображают мир живописец, график, скульптор. (Альбом для детей) /В.В.Алексеева. -М., 1991. -236 с.
2. Алехин А.Д. Изобразительное искусство: Художник. Педагог. Школа /А.Д.Алехин. -М., 1984. -160 с.
3. Белкіна Е.О. Від подиву до творчості /Е.О.Белкіна //Мистецтво та освіта. -1998. -№2. - С.12-19.
4. Кашуба Л.І. Образотворче мистецтво в початковій школі /Л.І.Кашуба. –Тернопіль: Мальва –ООО, -2001. -55 с.
5. Коновець С.В. Твори українського образотворчого мистецтва на уроках в школі: методичні рекомендації для вчителів образотворчого мистецтва /С.В.Коновець. - К., 1997.
6. Кузнецова Л.С. Беседы об изобразительном искусстве и архитектуре /Л.С.Кузнецова. -К., - 1989. -318 с.

7. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 3 класу /Л. М. Любарська. -К.: Форум, 2004. - 112 с. : іл.
8. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 4 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 160 с.: іл.
9. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 2 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 128 с.: іл.
10. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво. 1 клас: підручник /Л. М. Любарська, М. І. Резниченко. - К. : Наш час, 2007. - 120 с. : кольор. іл.
11. Любарська Л., Вовк Л. Орієнтовний запитальник для актуалізації опорних знань учнів з образотворчого мистецтва, визначення рівня засвоєння базових теоретичних положень предмета /Л. М. Любарська. //Початкова школа. -2006. –№12. –С.43 - 46.
12. Неменский Б.М. Мудрость красоты: О проблемах эстетического воспитания: Книга для учителя. 2-е изд. перер. /Б.М.Неменский. -М.: Просвещение, 1987. -253 с.; ил.
13. Пасічний А.М. Образотворче мистецтво: Словник-довідник. /А.М.Пасічний. -Тернопіль: Навчальна книга. -Богдан, 2003. -216 с.
14. Пічкур М.І. Педагогічне керування формуванням художнього сприйняття школярів /М.І.Пічкур //Мистецтво і освіта. -2003. №4. –С.14-20.
15. Розенвассер В.Б. Беседы об изобразительном искусстве /В.Б.Розенвассер. -М., 1979. -183 с.
16. Ростовцев Н.Н. Изобразительное искусство с методикой преподавания в начальных классах /Н.Н. Ростовцев. –М, 1979. -348 с.
17. Степовик Д.В. Скарби України: Науково-художня книга /Д.В.Степовик. -К.: Веселка, 1990. -192 с.; іл.
18. Щербаківський В.М. Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці /В.М.Щербаківський. -К.: Либідь, 1995. -288 с.; іл.

**ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ
ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ
ЗА ЗМІСТОМ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ „ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО З
МЕТОДИКОЮ ВИКЛАДАННЯ”**

***Тестові завдання для самоконтролю студентів до теми лекції 1
„Образотворче мистецтво з методикою викладання – педагогічна наука”***

1. „Образотворче мистецтво з методикою викладання” має на меті:
  - A. формування спеціаліста в галузі образотворчого мистецтва;
  - B. формування основ професійно-педагогічної свідомості вчителя образотворчого мистецтва і початкових класів;
  - B. формування навичок образотворчої діяльності учнів.

2. Продовжіть речення: „Метою уроків образотворчого мистецтва в початкових класах є”
  - A. естетичне виховання учнів початкової школи;
  - B. формування творчих здібностей та образотворчих вмій і навичок молодших школярів;
  - B. розвиток високих естетичних ідеалів, формування потреб і здібностей до образотворчого мистецтва в процесі художнього осмислення світу.

3. Основні завдання художньо-естетичного розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва у сучасній школі структуруються за такими напрямками:
  - A. навчально-діяльнісним, художньо-творчим та сприймання та оцінювання;
  - B. естетично-оцінним та художньо-творчим;
  - B. художньо-мистецьким та творчо-діяльнісним.

4. Продовжіть речення: „У курсі методики викладання образотворчого мистецтва висвітлюються такі аспекти:...”
  - A. мета і завдання викладання образотворчого мистецтва у початкових класах, засоби, методи і форми організації навчальної діяльності на уроках образотворчого мистецтва і в позакласній роботі;
  - B. роль вчителя як організатора і керівника естетичного виховання, засоби, методи і форми організації навчальної діяльності на уроках образотворчого мистецтва і в позакласній роботі;
  - B. мета і завдання викладання образотворчого мистецтва у початкових класах, розкриваються види образотворчої діяльності, роль вчителя як організатора і керівника естетичного виховання, засоби, методи і форми організації навчальної діяльності на уроках образотворчого мистецтва і в позакласній роботі.

5. Структура курсу „Образотворче мистецтво з методикою викладання” обумовлена:
  - A. вимогами діючої програми початкової школи і сучасним розвитком науки про дитячу художню творчість;
  - B. вимогами міністерства освіти і науки, молоді та спорту України;
  - B. є довільною.

6. Центральне місце методики займають питання:
  - A. навчання малювання з натури, на теми, за уявою;
  - B. навчання дітей малювання у реальному, декоративному та у різних стильових напрямках від абстрактних до асоціативно-виражальних;
  - B. декоративного малювання та художнього конструювання.

7. Назвіть складові педагогічної майстерності майбутнього вчителя початкових класів, який викладає образотворче мистецтво:

- А. знати наукові основи образотворчої грамоти; володіти методами викладання основ малюнку, живопису і композиції; мати науково-методичні практичні вміння і навички з педагогічного малюнку;
- Б. мати науково-методичні практичні вміння і навички з педагогічного малюнку;
- В. володіти методами викладання основ малюнку, живопису і композиції.
8. Назвіть видатних вчених, які наголошували на визначальній ролі методики викладання образотворчого мистецтва.
- А. З.С.Баконій, А.В.Бакушинський, І.П.Глінська, Г.І.Нарбут, Б.М.Неменський, Б.П.Юсов;
- Б. М.М. Фіцула, І.Я. Лернер, М.Д. Ярмаченко, І.А. Зязюн;
- В. М.С. Вашуленко, Н.Я. Скрипченко, О.Я. Савченко, К.Д. Ушинський.
9. В 20-х роках ХХ століття найпоширенішими стали два напрямки методики викладання образотворчого мистецтва:
- А. методика „формування вільних творців” та методика „технічної творчості”;
- Б. методика „комплексного навчання малювання” та методика „розвитку вільної творчості дитини”;
- В. методика „формування образотворчих навичок” та методика „технічної творчості”.
10. Назвіть представників методики „комплексного навчання малювання”:
- А. Д.Н.Кардовський, М.М.Ростовцев, В.С.Кузін, М.Ф.Солом'яний, М.А.Кириченко, О.Я.Боровиков, В.Ю.Єлін, Г.С.Коробов та інші;
- Б. А.В.Бакушинський, Г.В.Лабунська, В.Є.Пестель, І.П.Глінська, В.М.Полуніна, Б.М.Неменський, Н.М.Фоміна, Б.П.Юсов, Л.М.Любарська, О.Є.Ковальов та інші.
11. Назвіть представників методики „розвитку вільної творчості дитини”:
- А. А.В.Бакушинський, Г.В.Лабунська, В.Є.Пестель, І.П.Глінська, В.М.Полуніна, Б.М.Неменський, Н.М.Фоміна, Б.П.Юсов, Л.М.Любарська, О.Є.Ковальов та інші;
- Б. Д.Н.Кардовський, М.М.Ростовцев, В.С.Кузін, М.Ф.Солом'яний, М.А.Кириченко, О.Я.Боровиков, В.Ю.Єлін, Г.С.Коробов та інші.
12. Охарактеризуйте зміст „комплексного” напрямку методики викладання образотворчого мистецтва :
- А. полягає у розробці комплексу програм з образотворчого мистецтва;
- Б. полягає в актуалізації сензитивних та творчих можливостей учнів в умовах звичайної загальноосвітньої школи;
- В. опанування „технічного образу” через навчально-технічний рисунок на шкоду „художньому образу” через естетичне сприймання та образотворчість.
13. Охарактеризуйте сутність методики „розвитку вільної творчості”:
- А. полягає у розробці комплексу програм з образотворчого мистецтва;
- Б. опанування „технічного образу” через навчально-технічний рисунок на шкоду „художньому образу” через естетичне сприймання та образотворчість;
- В. полягає в актуалізації сензитивних та творчих можливостей учнів в умовах звичайної загальноосвітньої школи.
14. У 90-х роках 20 століття програмовий зміст дисципліни „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів структурувався за такими умовними напрямками:
- А. „колір”, „форма”, „композиція”, „простір та об'єм”, „сприймання дійсності”, „сприймання творів мистецтва”;
- Б. „колір”, „форма”, „композиція”, „простір та об'єм”;
- В. „сприймання дійсності”, „сприймання творів мистецтва”.

15. Назвіть сучасних вчених розробників програм, підручників та навчально-методичних посібників з образотворчого мистецтва для початкових класів:
- А. А.В.Бакушинський, Г.В.Лабунська, В.Є.Пестель, І.П.Глінська, В.М.Полуніна, Б.М.Неменський, Н.М.Фоміна, Б.П.Юсов, Л.М.Любарська, О.Є.Ковальов та інші;
  - Б. Д.Н.Кардовський, М.М.Ростовцев, В.С.Кузін, М.Ф.Солом'яний, М.А.Кириченко, О.Я.Боровиков, В.Ю.Єлін, Г.С.Коробов та інші.
  - В. Л.В.Бичкова, Л.М.Любарська, Л.В.Бабенко, Є.В.Ковальов, С.В.Коновець.
16. Принципи, на яких базується процес викладання образотворчого мистецтва у початковій школі:
- А. виховуючий характер навчання, систематичності і послідовності, свідомості та активності навчання, наочності, принцип зв'язку навчання з практикою, культуровідповідності;
  - Б. виховуючий характер навчання, науковості, систематичності і послідовності, свідомості та активності навчання, наочності, принцип зв'язку навчання з практикою, діалогу культур, інтегративності, врахування вікових особливостей учнів;
  - В. науковості, систематичності і послідовності, свідомості та активності навчання, наочності, принцип зв'язку навчання з практикою, природовідповідності, культуровідповідності.
17. Педагогічні умови навчання образотворчого мистецтва:
- А. створення позитивної атмосфери навчання, досягнення діалоговості взаємодії вчителя і учня, забезпечення пріоритету творчої практичної діяльності;
  - Б. виховуючий характер навчання, свідомість та активність навчання, систематичність та послідовність;
  - В. спонукання до творчого вираження, створення педагогічних ситуацій, урізноманітнення форм і видів діяльності.
18. Принципи навчання мистецьких дисциплін за Г.М.Падалкою:
- А. науковості, систематичності і послідовності, свідомості та активності навчання, наочності, принцип зв'язку навчання з практикою, природовідповідності, культуровідповідності;
  - Б. створення позитивної атмосфери навчання, досягнення діалоговості взаємодії вчителя і учня, забезпечення пріоритету творчої практичної діяльності; В. цілісності, культуровідповідності, естетичної спрямованості, індивідуалізації, рефлексії.
19. Предмет курсу „Образотворче мистецтво з методикою викладання”:
- А. мета і завдання викладання образотворчого мистецтва у початковій школі;
  - Б. зміст, форми організації навчально-виховного процесу та методи викладання образотворчого мистецтва у початкових класах;
  - В. методи викладання образотворчого мистецтва у початкових класах.
20. Нова система художньої освіти і естетичного виховання була започаткована в 70-тих роках 20 століття вченими-педагогами:
- А. Б.М.Неменським та Б.П.Юсовим;
  - Б. О.П.Рудницькою та Г.М.Падалкою;
  - В. С.В.Коновець та Л.М. Любарською.

**Тестові завдання для самоконтролю студентів до теми лекції 2
„Методи навчання образотворчого мистецтва у початкових класах”**

1. Під методами формування образотворчих знань, умінь та навичок слід розуміти:
  - А. основні закономірності організації навчально-роботи з образотворчого мистецтва;
  - Б. систему дій педагога, що організовує пізнавальну, практичну, творчу діяльність дітей;

В. методологічні засади навчання образотворчої діяльності.

2. Прийомами навчання називають:

- А. окремі деталі, складові частини методу;
- Б. способи створення зображень;
- В. способи використання художніх матеріалів.

3. Класифікація методів навчання за І.Я. Лернером та М.Н. Скаткіним включає:

- А. наочні, словесні, практичні;
- Б. репродуктивні, інтерактивні, ігрові, евристичні;
- В. інформаційно-рецептивні, репродуктивні, дослідницькі, евристичні, проблемні.

4. Інформаційно-рецептивний метод включає:

- А. спостереження, обстеження предметів, сприймання творів мистецтва;
- Б. вправи, творчі завдання, ескізи, замальовки;
- В. постановку дослідів, експериментів.

5. Репродуктивний метод охоплює:

- А. спостереження, обстеження предметів, сприймання творів мистецтва;
- Б. вправи, творчі завдання, ескізи, замальовки;
- В. постановку дослідів, експериментів.

6. Дослідницькі методики включають:

- А. спостереження, обстеження предметів, сприймання творів мистецтва;
- Б. вправи, творчі завдання, ескізи, замальовки;
- В. постановку дослідів, експериментів.

7. Інтерактивні методи навчання малювання:

- А. вправи, творчі завдання, ескізи, замальовки;
- Б. дослідницький, евристичний, проблемного викладу;
- В. спостереження, обстеження предметів, сприймання творів мистецтва;

8. Розкрийте сутність вправ пошукового характеру:

- А. вимагає постановку проблеми, яка не має однозначних рішень;
- Б. спостереження, обстеження предметів, сприймання творів мистецтва;
- В. вирішення творчих ситуацій;

9. Розкрийте сутність вправ дослідницького характеру.

- А. вирішення завдань репродуктивного характеру;
- Б. вирішення творчих ситуацій;
- В. поступове опанування процедури творчості і методів творення.

10. Розкрийте сутність вправ евристичного характеру:

- А. передбачає поелементне навчання творчої діяльності;
- Б. виконання вправ;
- В. завдання репродуктивного характеру.

11. Класифікуйте основні різновиди вправ за набуттям образотворчих вмінь і навичок молодшими школярами:

- А. вправи на розвиток спостережливості, на розвиток спритності та гнучкості руки, на сприймання та відтворення кольорів, на розвиток тактильних і кінестезичних відчуттів, на розвиток композиційних навичок;

- Б. вправи в повітрі, в альбомі олівцем; вправи на засвоєння прийомів ліплення, роботи з папером; виконання ескізів декоративних композицій, тематичних малюнків; аналіз пропорцій, будови тіла тварин і птахів;
- В. вправи з основ кольорознавства (на поєднання, на утворення допоміжних кольорів, на заливку, вливання кольору в колір, на знайомство з окремими техніками живопису); вправи на засвоєння прийомів ліплення, роботи з папером.

12. Обґрунтуйте роль ігрових методів навчання молодших школярів:

- А. виховання самостійності творчої уяви;
- Б. активізація дитячої уяви, фантазії і творчості;
- В. формування образотворчих навичок.

13. Назвіть словесні методи навчання образотворчого мистецтва:

- А. бесіда, розповідь, словесний опис, пояснення;
- Б. демонстрація, педагогічний рисунок, ескіз;
- В. дослід, гра, спостереження.

14. Назвіть практичні методи навчання образотворчого мистецтва:

- А. бесіда, розповідь, словесний опис, пояснення;
- Б. вправи, підготовчі вправи, виконання ескізу, етюдні замальовки;
- В. дослід, гра, спостереження.

15. Назвіть наочні методи навчання образотворчого мистецтва.

- А. бесіда, розповідь, словесний опис, пояснення;
- Б. демонстрація навчально-методичних таблиць, педагогічний рисунок, використання репродукцій, дитячих малюнків;
- В. дослід, гра, спостереження.

16. Як називається методичний прийом ознайомлення з новими художніми техніками?

- А. бесіда, розповідь, словесний опис, пояснення;
- Б. демонстрація способу дії;
- В. дослід, гра, спостереження.

17. Як називається метод використання слова і показу?

- А. репродуктивний;
- Б. евристичний;
- В. інформаційно-рецептивний.

18. Як називається методичний прийом - малюнок вчителя на дошці чи планшеті, що супроводжується словесним поясненням?

- А. навчальний малюнок;
- Б. педагогічний малюнок;
- В. малюнок-ескіз.

19. Як називається методичний прийом вивчення основних якостей предметів: форми, будови, кольору, розмірів?

- А. обстеження;
- Б. показ способу дії;
- В. підготовча вправа.

20. Як називається прийом визначення пропорцій предмета з природи?

- А. візуальний;

- Б. пропорційний;
- В. наочний.

Тестові завдання для самоконтролю студентів до теми лекції 3
„Дидактичні засоби навчання образотворчого мистецтва у початковій школі”

1. До дидактичних засобів навчання образотворчого мистецтва в початковій школі належать:
  - А. слово вчителя, навчально-методичний комплект, технічні засоби;
  - Б. художні приладдя і матеріали;
  - В. ТЗН, ППЗ, смарт дошки.

2. Слово вчителя виконує функції:
  - А. педагогічну, інформаційну;
  - Б. розвивальну, виховну;
  - В. інформаційну, виховну, розвивальну, естетичну функції,

3. Слово вчителя виявляється у:
  - А. виразному доступному мовленні;
  - Б. визначеному темпі мовлення, силі голосу, ритмомелодиці мовленого;
  - В. змісті мовленого.

4. Основна функція слова вчителя:
  - А. інформаційна;
  - Б. виховна;
  - В. розвивальна.

5. До навчально-методичного комплекту входять:
  - А. підручники, навчально-методичні посібники, репродукції художніх творів;
  - Б. підручники, навчальні посібники, альбоми та демонстраційні матеріали, роздавальний матеріал, методичні посібники для вчителя;
  - В. репродукції художніх творів, дитячі роботи, таблиці, ілюстрації.

6. Шкільний підручник з образотворчого мистецтва - це вид навчальної літератури, який представляє:
  - А. знання і види діяльності з дисципліни „Образотворче мистецтво” відповідно до Державного стандарту галузі „Художня культура” та вимог навчальної програми з урахуванням вікових особливостей учнів молодшого шкільного віку;
  - Б. ілюстративний матеріал з дисципліни „Образотворче мистецтво” відповідно до Державного стандарту галузі „Художня культура” та вимог навчальної програми з урахуванням вікових особливостей учнів молодшого шкільного віку;

7. Шкільний підручник з образотворчого мистецтва укладено за:
  - А. Державним стандартом галузі „Художня культура”;
  - Б. навчальним планом;
  - В. програмою Л. Любарської, Л. Вовк „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів.

8. Підручник — явище багатфункціональне і є:
  - А. основним засобом навчання школярів;
  - Б. додатковим засобом навчання школярів;
  - В. ілюстративним засобом навчання школярів.

9. Інформаційна функція підручника „Образотворче мистецтво” реалізується:
- А. у формі мистецтвознавчих знань, які дібрані та згруповані за дидактичними принципами науковості і доступності;
  - Б. у вигляді підготовчих вправ та творчих завдань, які дібрані та згруповані за дидактичними принципами науковості і доступності;
  - В. у формі репродукцій та ілюстрацій, які дібрані та згруповані за дидактичними принципами науковості і доступності.
10. Мистецтвознавчі поняття формуються на основі:
- А. читання текстів;
  - Б. сприймання творів;
  - В. аналізу репродукцій художніх творів, ілюстрацій, текстів.
11. Виховна функція підручника „Образотворче мистецтво” реалізується:
- А. у змісті навчального матеріалу через досвід емоційно-ціннісного ставлення до людей, навколишнього світу та творчої діяльності;
  - Б. через формування афективної сфери школярів (їхніх емоцій, почуттів, мотивів, пізнавального інтересу).
12. Мотиваційна функція підручника „Образотворче мистецтво” передбачає:
- А. у змісті навчального матеріалу через досвід емоційно-ціннісного ставлення до людей, навколишнього світу та творчої діяльності;
  - Б. формування афективної сфери школярів (їхніх емоцій, почуттів, мотивів, пізнавального інтересу).
13. Методичні посібники зазвичай містять:
- А. виклад основних вимог до вивчення образотворчого мистецтва в певному класі, спрямовують діяльність учителя на послідовне здійснення дидактичних, розвивальних та виховних завдань уроку;
  - Б. виклад програмового матеріалу в певному класі, спрямовують діяльність учителя на послідовне здійснення дидактичних, розвивальних та виховних завдань уроку;
14. Демонстраційними матеріалами у процесі навчання образотворчого мистецтва у початкових класах є наступні:
- А. технічні засоби навчання, педагогічні програмні засоби;
  - Б. малюнки, репродукції, технічні засоби навчання;
  - В. предметні наочні посібники, об’ємні моделі, навчально-методичні таблиці, репродукції творів мистецтва, дитячі роботи, фотографії, рисунків, творів мистецтва.
15. Предметні наочні посібники:
- А. муляжі, гіпсові фігури, розети, іграшки, предмети побуту, опудала;
  - Б. дротяні моделі геометричних фігур, фігури людини;
  - В. репродукції творів мистецтва, дитячі роботи, фотографії, рисунків, творів мистецтва.
16. Об’ємні моделі:
- А. муляжі, гіпсові фігури, розети, іграшки, предмети побуту, опудала;
  - Б. дротяні моделі геометричних фігур, фігури людини;
  - В. репродукції творів мистецтва, дитячі роботи, фотографії, рисунків, творів мистецтва.
17. Навчально-методичні таблиці:
- А. таблиці, карти, схеми, графіки;
  - Б. дротяні моделі геометричних фігур, фігури людини;

В. репродукції творів мистецтва, дитячі роботи, фотографії, рисунків, творів мистецтва.

18. Ілюстративні засоби :

А. муляжі, гіпсові фігури, розети, іграшки, предмети побуту, опудала;

Б. дротяні моделі геометричних фігур, фігури людини;

В. репродукції творів мистецтва, дитячі роботи, фотографії, рисунків, творів мистецтва.

19. До екранних ТЗН належать

А. навчальні діафільми та діапозитиви, застосування яких можливе з використанням діапроекторів та кодоскопів;

Б. навчальні грамзаписи, магнітні записи та радіопередачі;

В. навчальні кінофільми, телепередачі, створені на студіях науково-популярних та документальних фільмів.

20. Звукові ТЗН — це

А. навчальні діафільми та діапозитиви, застосування яких можливе з використанням діапроекторів та кодоскопів;

Б. навчальні грамзаписи, магнітні записи та радіопередачі;

В. навчальні кінофільми, телепередачі, створені на студіях науково-популярних та документальних фільмів.

21. До екранно-звукових засобів навчання належать

А. навчальні діафільми та діапозитиви, застосування яких можливе з використанням діапроекторів та кодоскопів;

Б. навчальні грамзаписи, магнітні записи та радіопередачі;

В. навчальні кінофільми, телепередачі, створені на студіях науково-популярних та документальних фільмів.

Тестові завдання для самоконтролю студентів до теми лекції 4
„Урок образотворчого мистецтва у початкових класах. Контроль і оцінка навчальної діяльності учнів на уроці образотворчого мистецтва”

1. Організаційними формами навчання називають:

А. спосіб взаємодії вчителя та учня у навчально-виховному процесі;

Б. дидактичну структуру уроку;

В. прийоми викладу навчального матеріалу у курсі викладання образотворчого мистецтва.

2. Урок, екскурсія, самостійна робота, практичні заняття, індивідуальна робота, домашня навчальна робота – це:

А. методи навчання і виховання;

Б. форми організації навчання;

В. принципи навчання.

3. Головною організаційною формою при викладанні образотворчого мистецтва у початкових класах є:

А. урок;

Б. семінар;

В. практична робота.

4. Загальнодидактичні етапи уроку визначено вченим:

А. М.М. Фіцулою;

Б. М.Д. Ярмаченком;
В. І.Я. Лернером.

5. Визначення дидактичної структури уроку образотворчого мистецтва залежить від:

- А. виду образотворчої діяльності;
- Б. типу уроку, його мети та завдань;
- В. використання методів і прийомів роботи на уроці.

6. Найбільш бажаними в сучасних умовах можна вважати такі типи уроків образотворчого мистецтва:

- А. уроки оволодіння образотворчою грамотою, уроки сприймання та оцінювання явищ мистецтва та дійсності, уроки колективної образотворчої діяльності, уроки створення самостійних творчих робіт, уроки ознайомлення з мистецькими творами, інтегровані уроки образотворчого мистецтва;
- Б. комбінований урок, урок вивчення нового матеріалу, урок закріплення вивченого матеріалу, урок узагальнення і систематизації знань учнів.

7. Урок образотворчого мистецтва має свою специфіку і належить до предметів:

- А. природничого циклу;
- Б. гуманітарного циклу;
- В. естетичного циклу.

8. Уроки оволодіння образотворчою грамотою це:

- А. заняття з композиції, малювання з натури, опанування форми, кольору, об'єму, різних художніх технік;
- Б. втілення власного задуму учнів в оригінальних творчих роботах;
- В. сприймання, аналіз та оцінка певного художнього твору або явища дійсності.

9. Уроки сприймання та оцінювання явищ мистецтва та дійсності:

- А. втілення власного задуму учнів в оригінальних творчих роботах;
- Б. сприймання, аналіз та оцінка певного художнього твору або явища дійсності;
- В. заняття з композиції, малювання з натури, опанування форми, кольору, об'єму, різних художніх технік.

10. Уроки колективної образотворчої діяльності:

- А. вивчення різних видів та жанрів образотворчого мистецтва;
- Б. заняття з композиції, малювання з натури, опанування форми, кольору, об'єму, різних художніх технік;
- В. виконання колективної творчої роботи за спільним задумом теми та художньої техніки.

11. Уроки створення самостійних творчих робіт:

- А. вивчення різних видів та жанрів образотворчого мистецтва;
- Б. втілення власного задуму учнів в оригінальних творчих роботах;
- В. сприймання, аналіз та оцінка певного художнього твору або явища дійсності.

12. Уроки ознайомлення з мистецькими творами:

- А. вивчення різних видів та жанрів образотворчого мистецтва;
- Б. втілення власного задуму учнів в оригінальних творчих роботах;
- В. заняття з композиції, малювання з натури, опанування форми, кольору, об'єму, різних художніх технік.

13. Інтегровані уроки з елементами образотворчого мистецтва:

- А. сприймання, аналіз та оцінка певного художнього твору або явища дійсності;
- Б. на яких здійснюється взаємне проникнення різних видів мистецтв на базі образотворчого мистецтва;
- В. заняття з композиції, малювання з натури, опанування форми, кольору, об'єму, різних художніх технік.

14. Етапи комбінованого уроку образотворчого мистецтва:

- А. I. Актуалізація опорних знань. Повторення вивченого матеріалу.
- II. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми і мети уроку.
- III. Засвоєння нового матеріалу. Навчально-пізнавальна робота.
- IV. Підсумок уроку. Домашнє завдання.

Б. I. Організаційний етап.

- II. Актуалізація опорних знань. Повторення вивченого матеріалу.
- III. Засвоєння нового матеріалу. Навчально-пізнавальна робота.
- IV. Підсумок уроку.
- V. Домашнє завдання.

В. I. Організаційний етап.

- II. Актуалізація опорних знань. Повторення вивченого матеріалу.
- III. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми і мети уроку.
- IV. Засвоєння нового матеріалу. Навчально-пізнавальна робота.
- V. Закріплення нового матеріалу. Творча практична робота.
- VI. Підсумок уроку.
- VII. Домашнє завдання.

15. Організаційний етап уроку включає:

- А. підготовку учнів до роботи, організацію робочого місця;
- Б. теоретико-аналітичну роботу; підготовчі вправи; пояснення послідовності виконання завдання та композиційне розміщення зображення; самостійну роботу учнів під керівництвом учителя;
- В. встановлення, які уміння і навички здобули учні на даному уроці, аналіз робіт учнів, оцінювання, виставка робіт; взаєморецензування з метою розвитку зв'язного мовлення, критичного мислення.

16. Актуалізація опорних знань включає:

- А. теоретико-аналітичну роботу; підготовчі вправи; пояснення послідовності виконання завдання та композиційне розміщення зображення; самостійну роботу учнів під керівництвом учителя;
- Б. повторення набутих раніше знань; перевірку домашнього завдання; перегляд закінчених робіт минулого уроку, з їх позитивним аналізом;
- В. встановлення, які уміння і навички здобули учні на даному уроці, аналіз робіт учнів, оцінювання, виставка робіт; взаєморецензування з метою розвитку зв'язного мовлення, критичного мислення.

17. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми і мети уроку включає:

- А. повторення набутих раніше знань; перевірку домашнього завдання; перегляд закінчених робіт минулого уроку, з їх позитивним аналізом;
- Б. встановлення, які уміння і навички здобули учні на даному уроці, аналіз робіт учнів, оцінювання, виставка робіт; взаєморецензування з метою розвитку зв'язного мовлення, критичного мислення;
- В. мотивацію учнів до активного сприйняття нового навчального матеріалу, актуалізацію

раніше засвоєних знань та умінь, активізацію навчально-пізнавальної діяльності, визначення мети і завдань уроку, створення емоційного настрою, формулювання проблемних завдань, показ учнівських робіт, виконаних на аналогічну тему чи в тій же техніці.

18. Засвоєння нового матеріалу. Навчально-пізнавальна робота включає:

А. теоретико-аналітичну роботу; підготовчі вправи; пояснення послідовності виконання завдання та композиційне розміщення зображення;

Б. встановлення, які уміння і навички здобули учні на даному уроці, аналіз робіт учнів, оцінювання, виставка робіт; взаєморецензування з метою розвитку зв'язного мовлення, критичного мислення;

В. повторення набутих раніше знань; перевірку домашнього завдання; перегляд закінчених робіт минулого уроку, з їх позитивним аналізом.

19. Підсумок уроку. Аналіз та оцінювання робіт включає:

А. теоретико-аналітичну роботу; підготовчі вправи; пояснення послідовності виконання завдання та композиційне розміщення зображення; самостійну роботу учнів під керівництвом учителя;

Б. повторення набутих раніше знань; перевірку домашнього завдання; перегляд закінчених робіт минулого уроку, з їх позитивним аналізом;

В. встановлення, які уміння і навички здобули учні на даному уроці, аналіз робіт учнів, оцінювання, виставка робіт; взаєморецензування з метою розвитку зв'язного мовлення, критичного мислення.

20. Домашнє завдання з образотворчого мистецтва має такий зміст:

А. завершення роботи розпочатої у класі вдома;

Б. підшукати репродукції, прочитати художній твір дитячої літератури, підготувати все необхідне для наступного уроку, провести спостереження, виконати короткочасні зарисовки, підібрати лексику і сполучення слів, необхідні для розповіді про зроблене;

В. виконання творчої роботи вдома за участю батьків.

***Тестові завдання для самоконтролю студентів до теми лекції 5
„Зміст і методика позакласної, позаурочної та позашкільної роботи
з образотворчого мистецтва з молодшими школярами”***

1. Сутність позаурочної, позакласної та позашкільної освіти як складової частини системи освіти України визначають умови її функціонування:

А. диференційованість, динамічність, гнучкість, мобільність, варіативність, доступність;

Б. науковість, систематичність, доступність, активність.

2. Мета позаурочного, позакласного та позашкільного навчально-виховного процесу естетико-мистецького спрямування полягає:

А. розвитку художніх здібностей молодших школярів;

Б. у коректуванні педагогічних методик та технологій опанування мистецтва, які допомагають дітям самореалізуватися у художній творчості;

В. в опануванні художньо-мистецьких технік молодшими школярами.

3. Принцип гуманізації визначає:

А. пріоритет завдань творчої самореалізації особистості, створення умов для вияву обдарованості і талантів дітей, формування гуманної особистості, людяної, доброзичливої і милосердної;

- Б. духовну єдність української національної культури з культурою народів світу, сприяє усвідомленню пріоритетності загальнолюдських цінностей;
  - В. розширення і поглиблення засобами освіти вагомих для кожної особистості, науково обґрунтованих понять і способів практичних дій в їхній майбутній творчій діяльності.
4. Принцип єдності загальнолюдських і національних цінностей забезпечує:
- А. пріоритет завдань творчої самореалізації особистості, створення умов для вияву обдарованості і талантів дітей, формування гуманної особистості, людяної, доброзичливої і милосердної;
  - Б. духовну єдність української національної культури з культурою народів світу, сприяє усвідомленню пріоритетності загальнолюдських цінностей;
  - В. розширення і поглиблення засобами освіти вагомих для кожної особистості, науково обґрунтованих понять і способів практичних дій в їхній майбутній творчій діяльності.
5. Принцип науковості і систематичності полягає:
- А. пріоритет завдань творчої самореалізації особистості, створення умов для вияву обдарованості і талантів дітей, формування гуманної особистості, людяної, доброзичливої і милосердної;
  - Б. духовну єдність української національної культури з культурою народів світу, сприяє усвідомленню пріоритетності загальнолюдських цінностей;
  - В. розширення і поглиблення засобами освіти вагомих для кожної особистості, науково обґрунтованих понять і способів практичних дій в їхній майбутній творчій діяльності.
6. Принцип безперервності, наступності та інтеграції забезпечує:
- А. право вибору та доступність у забезпеченні потреб особистості у творчій самореалізації, духовному самовдосконаленні, здобутті додаткових знань, умінь та навичок, підготовки до активної професійної творчої діяльності;
  - Б. реалізації учнями пізнавальної самостійності, прояву художньої обдарованості і таланту в навчально-виховній діяльності та в позанавчальний час;
  - В. єдність всіх ланок освіти України, об'єднання зусиль загальноосвітніх та позашкільних з іншими закладами освіти та різними організаціями.
7. Принцип добровільності та доступності передбачає:
- А. право вибору та доступність у забезпеченні потреб особистості у творчій самореалізації, духовному самовдосконаленні, здобутті додаткових знань, умінь та навичок, підготовки до активної професійної творчої діяльності;
  - Б. реалізації учнями пізнавальної самостійності, прояву художньої обдарованості і таланту в навчально-виховній діяльності та в позанавчальний час;
  - В. набуття учнями певних допрофесійних умінь і навичок.
8. Принцип самостійності та активності особистості полягає:
- А. право вибору та доступність у забезпеченні потреб особистості у творчій самореалізації, духовному самовдосконаленні, здобутті додаткових знань, умінь та навичок, підготовки до активної професійної творчої діяльності;
  - Б. реалізації учнями пізнавальної самостійності, прояву художньої обдарованості і таланту в навчально-виховній діяльності та в позанавчальний час;
  - В. набуття учнями певних допрофесійних умінь і навичок.
9. Принцип практичної спрямованості передбачає:

- А. право вибору та доступність у забезпеченні потреб особистості у творчій самореалізації, духовному самовдосконаленні, здобутті додаткових знань, умінь та навичок, підготовки до активної професійної творчої діяльності;
  - Б. реалізації учнями пізнавальної самостійності, прояву художньої обдарованості і таланту в навчально-виховній діяльності та в позанавчальний час;
  - В. набуття учнями певних допрофесійних умінь і навичок.
10. Форми позаурочних занять з образотворчого мистецтва:
- А. художньо-мистецькі заходи у режимі дня, факультативні заняття, мистецькі свята і акції, різноманітні вікторини, КВК;
  - Б. художні гуртки та студії певного художнього спрямування: живопису, декоративно-прикладної діяльності, ліплення, конструювання, дизайну;
  - В. художні гуртки, студії, школи, палаци дітей та молоді, малі академії мистецтв.
11. Екскурсії у художні музеї, на виставки, в майстерні художників, скульпторів, народних майстрів мають на меті:
- А. познайомити молодших школярів з творчими здобутками майстрів;
  - Б. розширити і наповнити світогляд учнів уявленнями про мистецтво, його цінності; розвивати естетичний смак, творчу уяву.
12. Мета бесіди про образотворче мистецтво їх проведення – це:
- А. сприймання естетичних явищ у мистецтві та навколишньому світі;
  - Б. формування мистецтвознавчої термінології;
  - В. розповідь про видатних художників, їх творчий і життєвий шлях.
13. Форми позакласних занять з образотворчого мистецтва – це:
- А. художньо-мистецькі заходи у режимі дня, факультативні заняття, мистецькі свята і акції, різноманітні вікторини, КВК;
  - Б. художні гуртки та студії певного художнього спрямування: живопису, декоративно-прикладної діяльності, ліплення, конструювання, дизайну;
  - В. художні гуртки, студії, школи, палаци дітей та молоді, малі академії мистецтв.
14. Гуртки художньої творчості – це:
- А. гуртки рисунку, живопису, композиції, скульптури або ліплення, декоративно-ужиткового мистецтва;
  - Б. гуртки технічного моделювання та конструювання;
  - В. гуртки дизайну.
15. В гуртках графіки діти можуть:
- А. виконувати художні роботи в техніці гуаші, акварелі, темпері;
  - Б. працювати плакатними перами, оформлювати настінні газети, листівки, плакати;
  - В. ліпити з глини та пластиліну.
16. Навчальними дисциплінами дитячої художньої школи є:
- А. математика, рідна мова, читання;
  - Б. музика, образотворче мистецтво, хореографія;
  - В. композиція, рисунок, живопис, скульптура, історія мистецтв.
17. Методи заохочення дітей, які поглиблюють інтерес до творчості, художніх занять:
- А. участь дітей у виставках, виступ з доповіддю на мистецьку тематику;
  - Б. виконання творчих завдань на уроках образотворчого мистецтва;
  - В. позитивна оцінка творчих робіт учнів.

18. Малі картинні галереї – це:

- А. виставки репродукцій творів відомих українських та зарубіжних художників;
- Б. виставки дитячих робіт;
- В. картини місцевих художників.

19. Форми позашкільної роботи художньо-мистецького спрямування:

- А. художньо-мистецькі заходи у режимі дня, факультативні заняття, мистецькі свята і акції, різноманітні вікторини, КВК;
- Б. художні гуртки та студії певного художнього спрямування: живопису, декоративно-прикладної діяльності, ліплення, конструювання, дизайну;
- В. художні гуртки, студії, школи, палаци дітей та молоді, малі академії мистецтв.

20. Мета створення музеїв народної творчості та декоративно-ужиткового мистецтва у школі:

- А. свідоме осмислення традицій народних промислів та декоративно-ужиткового мистецтва рідного краю, залучення до мистецтва предків;
- Б. залучення до декоративно-прикладної діяльності молодших школярів.

**Тестові завдання для самоконтролю студентів до теми лекції 6
„Зміст і методика формування знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів
у галузі образотворчого мистецтва з навчальних проблем „композиція”, „форма”**

1. Композиція - в образотворчому мистецтві :

- А. побудова художнього твору, яскраве розкриття художнього образу;
- Б. колорит художнього твору;
- В. пропорції художнього твору.

2. Назвіть основні засоби передачі композиції художнього твору:

- А. закони цілісності, контрастів, новизни, типізації;
- Б. закони статичності, динаміки, симетрії, ритму;

3. Як називається сюжетна декоративна чи орнаментальна композиція з кольорового скла чи іншого матеріалу, що пропускає світло ?

- А. мозаїка;
- Б. витинанка;
- В. інкрустація;
- Г. вітраж.

4. Поле зору – це

- А. місце, з якого художник спостерігає предмет зображення;
- Б. частина простору, в якій ми бачимо предмети найбільш чітко;
- В. лінія, що знаходиться на рівні нашого зору;
- Г. уявна точка, в якій сходяться всі паралельні прямі, що віддаляються у просторі.

5. Пропорції предмета – це

- А. внутрішня будова предмета;
- Б. співвідношення частин предмета за величиною;
- В. загальний вигляд предмета.

6. Як правильно виконати побудову форми предмета в малюнку з натури з урахуванням його пропорцій
- А. за допомогою лінійки та олівця;
  - Б. на око;
  - В. за допомогою спеціальних пристроїв;
  - Г. візуальним способом.
7. Назвіть положення лінії горизонту, при якому пейзаж справляє враження безмежності
- А. низький горизонт;
  - Б. високий горизонт;
  - В. горизонт на середині картинної площини.
8. Ілюстрація – це
- А. малюнок, зображення в книжці чи журналі, завжди допомагає читачеві глибше зрозуміти ідейний зміст твору, характери персонажів;
  - Б. станкова картина, твір мистецтва;
  - В. наочний матеріал для уроку образотворчого мистецтва.
9. До основних елементів композиції належать:
- А. сюжетно-композиційний центр, рівновага, симетрія, асиметрія, контрасти і зіставлення, ритм, формат картини, розмір зображення, точка зору, освітлення та колір;
  - Б. заставка, кінцівка, буквиця, ілюстрація, форзац, титул, шмуцтитул;
10. В художній картині існує сюжетно-композиційний центр:
- А. він підсилює другорядні елементи художнього твору;
  - Б. йому підпорядковані всі другорядні елементи художнього твору.
11. Шмуцтитул – це:
- А. аркуші, які з'єднують оправу з блоком сторінок книжки;
  - Б. заголовну сторінку книжки;
  - В. сторінки, які відокремлюють великі розділи книжки.
12. Титул – це:
- А. аркуші, які з'єднують оправу з блоком сторінок книжки;
  - Б. заголовну сторінку книжки;
  - В. сторінки, які відокремлюють великі розділи книжки.
13. Суперобкладинка – це:
- А. аркуші, які з'єднують оправу з блоком сторінок книжки;
  - Б. аркуш, що запобігає пошкодженню обкладинки книжки;
  - В. сторінки, які відокремлюють великі розділи книжки.
14. Заставка – це:
- А. сторінки, які відокремлюють великі розділи книжки;
  - Б. перша ілюстрація у книзі;
  - В. остання ілюстрація у книзі.
15. Кінцівка – це:
- А. сторінки, які відокремлюють великі розділи книжки.
  - Б. перша ілюстрація у книзі;
  - В. остання ілюстрація у книзі.

16. Буквиця – це:

- А. великі літери на початку тексту;
- Б. заголовну сторінку книжки;
- В. сторінки, які відокремлюють великі розділи книжки.

17. Силует – це:

- А. узагальнене, однотонне зображення людини, тварини, рослини або предмету, що нагадує їхню тінь;
- Б. малюнок кольоровими фарбами на папері;
- В. аплікаційна робота.

18. Монотипія – це:

- А. багаторазовий друкарський відбиток;
- Б. живописна творча робота;
- В. своєрідний вид напівживопису — напівгравюри, один-єдиний відбиток на папері складеному навпіл.

***Тестові завдання для самоконтролю студентів до теми лекції 7
„Зміст і методика формування знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів
у галузі образотворчого мистецтва з навчальної проблеми „колір”***

1. Основні кольори –це

- А. зелений, оранжевий, бордовий;
- Б. бордовий, бузковий, смарагдовий;
- В. червоний, жовтий, синій;
- Г. білий, чорний, сірий.

2. Вкажіть групу теплих кольорів

- А. сірий, білий, чорний;
- Б. зелений, синій, фіолетовий;
- В. зелений, жовтий, синій;
- Г. оранжевий, червоний, жовтий.

3. Хроматичні кольори – це такі

- А. сірий, чорний, білий;
- Б. зелений, червоний, жовтий;
- В. синій, блакитний, білий.

4. Вкажіть групу відтінкових сполучень кольорів

- А. чорний, червоний;
- Б. чорний, червоний, білий;
- В. синій, зелений, бордовий;
- Г. червоний, зелений, оранжевий;
- Д. бордовий, червоний, оранжевий.

5. Колорит художнього твору – це

- А. кольорова гама живописного полотна;
- Б. композиційне розміщення художніх образів;
- В. засіб передачі простору в композиції картини.

6. Взаємодоповняльними називаємо кольори спектру

- А. всі кольори, що контрастні ахроматичним чорному і білому;
- Б. всі теплі кольори спектру;
- В. всі тональні різновиди окремого кольору від найсвітлішого до самого насиченого;
- Г. найбільш контрастні кольори, протилежні один одному, як правило парні - теплий і холодний; діаметрально протилежні на спектральному крузі.

7. Ахроматичні кольори різняться між собою за такою ознакою

- А. кольоровим тоном;
- Б. тепло-холодністю;
- В. світлотою.

8. Хроматичні кольори характеризуються такими ознаками

- А. кольоровим тоном, насиченістю і світлотою;
- Б. кольоровим тоном і контрастністю;
- В. кольоровим тоном, контрастністю і тепло-холодністю.

9 Кольорознавство – це:

- А. наука про особливості передачі простору;
- Б. наука про колір та його властивості;
- В. наука про закономірності зображення фігури людини та її рухів, пластики.

10 Холодні кольори – це:

- А. кольори, які створюють враження сонця, вогню, жару;
- Б. кольори, які створюють враження місячного сяйва, прохолоди води.

11 Кольоровий тон – це:

- А. відмінна ознака кольору;
- Б. властивість кольору бути більш чи менш яскравим (світлим);
- В. ступінь чистоти даного кольорового тону.

12 Насиченість кольору – це:

- А. відмінна ознака кольору;
- Б. властивість кольору бути більш чи менш яскравим (світлим);
- В. ступінь чистоти даного кольорового тону.

13 Ясність кольору – це:

- А. відмінна ознака кольору;
- Б. властивість кольору бути більш чи менш яскравим (світлим);
- В. ступінь чистоти даного кольорового тону.

14 Теплі кольори – це:

- А. кольори, які створюють враження сонця, вогню, жару;
- Б. кольори, які створюють враження місячного сяйва, прохолоди води.

15 Холодні кольори – це:

- А кольори, які створюють враження сонця, вогню, жару;
- Б кольори, які створюють враження місячного сяйва, прохолоди води.

16 Назвіть основні техніки живопису:

- А. олівець, перо, туш, вугілля, сангіна;
- Б. мармур, дерево, бронза, олово;
- В. акварель, гуаш, темпера, олійні фарби.

17 Лесування – це техніка малювання:

- А. на сухому папері багатошарово, поступово підсилюючи колір послідовним тонким нашаруванням на підсохлі попередні шари;
- Б. на сухому папері в один шар, накладаючи відповідний колір на повну силу, дрібними мазками, подібно до мозаїки;
- В. на вологому папері, в один шар, накладаючи колір відразу, коли мазки більш чи менш розпливаються.

18 „Алла пріма” – це техніка малювання:

- А. на сухому папері багатошарово, поступово підсилюючи колір послідовним тонким нашаруванням на підсохлі попередні шари;
- Б. на сухому папері в один шар, накладаючи відповідний колір на повну силу, дрібними мазками, подібно до мозаїки;
- В. на вологому папері, в один шар, накладаючи колір відразу, коли мазки більш чи менш розпливаються.

19 „По мокрому” – це техніка малювання:

- А. на сухому папері багатошарово, поступово підсилюючи колір послідовним тонким нашаруванням на підсохлі попередні шари;
- Б. на сухому папері в один шар, накладаючи відповідний колір на повну силу, дрібними мазками, подібно до мозаїки;
- В. на вологому папері, в один шар, накладаючи колір відразу, коли мазки більш чи менш розпливаються.

**Тестові завдання для самоконтролю студентів до теми лекції 8
„Зміст і методика формування знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів
у галузі образотворчого мистецтва з навчальних проблем „об’єм” і „простір”**

1. Назвіть основні прийоми ліплення:

- А. скачування, розкачування, сплющування, прищипування, згладжування, відтягування;
- Б. конструктивний, пластичний, комбінований;
- В. „по-мокрому”, „по-сухому”.

2. Назвіть інструменти і матеріали ліплення:

- А. кольоровий папір, картон, ножиці;
- Б. глина, пластилін, солоне тісто, стеки, дощечка, каркас;
- В. пензлики, фарби, палітра, баночка для води.

3. Охарактеризуйте конструктивний спосіб ліплення.

- А. скульптура створюється з окремих частин;
- Б. скульптура виконується з цілого шматка пластиліну;
- В. об’єднані ліплення з цілого шматка і окремих частин.

4. Ліплення – це:

- А. це спосіб створення зображення з м’якого пластичного матеріалу шляхом додавання пластичного матеріалу, його ущільнення, витягування;
- Б. це спосіб створення об’ємного зображення шляхом висікання з твердого матеріалу.

5. Назвіть основні способи ліплення.

- А. скачування, розкачування, сплющування, прищипування, згладжування, відтягування;
- Б. конструктивний, пластичний, комбінований;
- В. „по-мокрому”, „по-сухому”.

6. Рельєф - це:

- А. скульптура розрахована на круговий огляд, на сприймання з будь-якої точки бачення;
- Б. представляє собою зображення певної форми, що частково виступає над площиною;
- В. скульптура, виконана з обпеченої глини.

7. Скульптура – це:

- А. різновид образотворчого мистецтва, в якому художні образи відтворені об’ємно;
- Б. різновид образотворчого мистецтва, в якому художні образи відтворені фарбами на площині;
- В. різновид образотворчого мистецтва, в якому художні образи відтворені на площині монохроматично.

8. Кругла скульптура – це:

- А. скульптура розрахована на круговий огляд, на сприймання з будь-якої точки бачення;
- Б. представляє собою зображення певної форми, що частково виступає над площиною;
- В. скульптура, виконана з обпеченої глини.

9. Кераміка – це:

- А. скульптура розрахована на круговий огляд, на сприймання з будь-якої точки бачення;
- Б. представляє собою зображення певної форми, що частково виступає над площиною;
- В. скульптура, виконана з обпеченої глини.

10. Охарактеризуйте комбінований спосіб ліплення.

- А. скульптура створюється з окремих частин;
- Б. скульптура виконується з цілого шматка пластиліну;
- В. об’єднані ліплення з цілого шматка і окремих частин.

11. Охарактеризуйте пластичний спосіб ліплення.

- А. скульптура створюється з окремих частин;
- Б. скульптура виконується з цілого шматка пластиліну;
- В. об’єднані ліплення з цілого шматка і окремих частин.

12. Що таке горельєф?

- А. плоске зображення, що низько виступає над площиною;
- Б. скульптурне зображення, що виступає над площиною більше половини свого об’єму;
- В. рельєф із заглибленням у площині.

13. Що таке барельєф?

- А. плоске зображення, що низько виступає над площиною;
- Б. скульптурне зображення, що виступає над площиною більше половини свого об’єму;
- В. рельєф із заглибленням у площині.

14. Що таке конррельєф?

- А. плоске зображення, що низько виступає над площиною;
- Б. скульптурне зображення, що виступає над площиною більше половини свого об’єму;
- В. рельєф із заглибленням у площині.

15. Яка основна ознака скульптурних творів?

- А. монохроматичність;
- Б. живописність;
- В. об'ємність, пластичність.

16. Перспектива - це

- А. наука про закономірності зображення предметів у просторі;
- Б. наука про закономірності зображення анатомічних властивостей людини;
- В. наука про основні властивості кольору.

17. Поле зору – це:

- А. частина простору перед нашими очима, в якій ми бачимо предмети найбільш чітко;
- Б. називається вертикальна площина, яка знаходиться між нашим зором і предметом, який ми малюємо;
- В. уявна точка на лінії горизонту, де сходяться при побудові малюнка всі прямі лінії, що віддаляються.

18. Картинна площина – це:

- А. частина простору перед нашими очима, в якій ми бачимо предмети найбільш чітко;
- Б. називається вертикальна площина, яка знаходиться між нашим зором і предметом, який ми малюємо;
- В. уявна точка на лінії горизонту, де сходяться при побудові малюнка всі прямі лінії, що віддаляються.

19. Лінія горизонту:

- А. уявна лінія, межа між небом і землею;
- Б. уявна лінія на рівні зору;
- В. уявна лінія, що віддаляється.

20. Точка сходження:

- А. частина простору перед нашими очима, в якій ми бачимо предмети найбільш чітко;
- Б. називається вертикальна площина, яка знаходиться між нашим зором і предметом, який ми малюємо;
- В. уявна точка на лінії горизонту, де сходяться при побудові малюнка всі прямі лінії, що віддаляються.

**Тестові завдання для самоконтролю студентів до теми лекції 7
„Зміст і методика сприймання естетичних явищ дійсності
і творів образотворчого мистецтва в 1-4 класах”**

1. Програмою вивчення образотворчого мистецтва передбачено ознайомлення дітей з історією, різновидами, жанрами мистецтва під час уроків:
  - А. сприймання мистецтва;
  - Б. конструктивної діяльності;
  - В. декоративно-прикладної діяльності.
2. Основна мета уроків сприймання мистецтва:
  - А. навчити дітей розуміти мову образотворчого мистецтва, самостійно аналізувати твори різних видів і жанрів, удосконалювати знання та уявлення про образотворче мистецтво та його історію;

- Б. навчити дітей розуміти мову образотворчого мистецтва, висловити свою думку використовуючи образотворчу термінологію; удосконалювати знання та уявлення про образотворче мистецтво та його історію;
- В. навчити дітей розуміти мову образотворчого мистецтва, бачити прекрасне в навколишньому житті; самостійно аналізувати твори різних видів і жанрів, висловити свою думку використовуючи образотворчу термінологію; удосконалювати знання та уявлення про образотворче мистецтво та його історію.

3. Сприймання мистецтва включає в себе такі навчальні проблеми:

- А. розвиток здібностей емоційного переживання у зв'язку зі змістом твору і вміння висловити своє ставлення до нього; ознайомлення з образною мовою різних видів образотворчого мистецтва;
- Б. розвиток здібностей емоційного переживання у зв'язку зі змістом твору і вміння висловити своє ставлення до нього; ознайомлення з образною мовою різних видів образотворчого мистецтва, розвиток умінь розпізнавати засоби художнього вираження; формування знань і уявлень про мистецтво;
- В. ознайомлення з образною мовою різних видів образотворчого мистецтва, розвиток умінь розпізнавати засоби художнього вираження; формування знань і уявлень про мистецтво.

4. Під час уроків сприймання мистецтва слід демонструвати не більше:

- А. 5-7 художніх творів;
- Б. 10-15 художніх творів;
- В. 3-4 художніх творів.

5. Аналізується твір мистецтва за такими критеріями:

- А. колорит твору, кольорова гама, тональність, композиційний центр, плановість твору, образність, настрої; засоби впливу на глядача.;
- Б. кольорова гама, композиція, композиційний центр, плановість твору, перспектива; образність, настрої; засоби впливу на глядача;
- В. колорит твору, кольорова гама, тональність, композиція, композиційний центр, плановість твору, перспектива; образність, настрої; засоби впливу на глядача.

6. Розділ "Сприймання" з програми образотворчого мистецтва для 1-4 класів включає в себе два взаємозв'язаних види діяльності:

- А. естетичне сприймання дійсності і сприймання мистецтва;
- Б. естетичне сприймання мистецтва і природи;
- В. естетичне сприймання природи і навколишнього світу.

7. Словесне малювання картини – це методичний прийом, коли:

- А. учень розповідає про одну з двох запропонованих картин, інші учні мають відгадати, про який твір іде мова;
- Б. добір слів-синонімів, які визначають настрої героїв (наприклад, сумний-невеселий, безрадінний; злий-сердитий, жорстокий, лютий; добрий-гарний, щиросердечний та інші);
- В. відбувається придумування діалогу (монологу) героїв.

8. Озвучування картини – це методичний прийом, коли:

- А. складається характеристика художніх образів;
- Б. встановлюється "Що відбувається (відбувалось) з героями?" та інше, (цей прийом слід використовувати в роботі з сюжетними картинами побутового, казкового та історичного жанрів);
- В. відбувається придумування діалогу (монологу) героїв.

9. Складання характеристики художніх образів - це методичний прийом, коли:

- А. озвучуються діалоги героїв;
- Б. добір слів-синонімів, які визначають настрій героїв (наприклад, сумний-невеселий, безрадісний; злий-сердитий, жорстокий, лютий; добрий-гарний, щиросердечний та інші);
- В. учень розповідає про одну з двох запропонованих картин, інші учні мають відгадати, про який твір іде мова..

10. Домисел ситуації - це методичний прийом, коли:

- А. встановлюється "Що відбувається (відбувалось) з героями?" та інше, (цей прийом слід використовувати в роботі з сюжетними картинами побутового, казкового та історичного жанрів);
- Б. учень розповідає про одну з двох запропонованих картин, інші учні мають відгадати, про який твір іде мова;
- В. добір слів-синонімів, які визначають настрій героїв (наприклад, сумний-невеселий, безрадісний; злий-сердитий, жорстокий, лютий; добрий-гарний, щиросердечний та інші).

11. Прийом "уявної присутності":

- А. учень розповідає про одну з двох запропонованих картин, інші учні мають відгадати, про який твір іде мова.;
- Б. пропозиція: "Увійдемо до цієї картини, станьмо біля цієї берези, піднімімо голову і подивімося. Яке небо ви побачили над головою? Прислухаймося, які звуки ми чуємо навколо?" - за пейзажем І. Левітана "Березовий гай" і А. Куїнджі "Березовий гай" та інші.
- В. озвучуються діалоги героїв.

12. Для формування активного запасу образотворчої термінології у роботі з дітьми 1-4 класів слід використовувати:

- А. словник;
- Б. бесіду;
- В. розповідь.

13. Станковий живопис - це

- А. живописна прикраса в рукописних книгах;
- Б. живопис, що прикрашає стіни, стелі архітектурних будов;
- В. картина розрахована на експозицію в інтер'єрі;
- Г. живопис, що прикрашає різноманітні предмети побуту.

14. Гравюра або естамп - це

- А. чорно-білий рисунок, виконаний в одному екземплярі;
- Б. літографія;
- В. ілюстрація;
- Г. ксилографія.

15. Барельєф – це

- А. об'ємна кругла скульптура;
- Б. скульптурне зображення, що виступає більшою половиною своєї висоти над площиною;
- В. скульптурне зображення, що виступає меншою половиною своєї висоти над площиною.

16. Архітектура – це

- А. художнє конструювання предметів;
- Б. цілісні ансамблі будівель, площ, проспектів, парки, стадіони;
- В. художньо оформлені предмети побуту.

17. Жанр в образотворчому мистецтві об'єднує різновиди творів мистецтва за такою ознакою
А. за призначенням;
Б. за змістом;
В. за манерою виконання;
Г. за матеріалами виконання.

18. Художня техніка – це
А. фактура художнього матеріалу;
Б. приладдя та інструменти, за допомогою яких створено художні зображення;
В. спосіб створення художнього зображення в живопису, графіці, скульптурі.

19. Знайдіть графічні техніки серед нижче перелічених
А. акварель, олія, фломастер, пастель;
Б. олівець, вугіль, сангіна, туш, акварель;
В. мозаїка, фреска, темпера, сангіна;
Г. офорт, ліногравюра, літографія, ксилографія.

20. Виділіть основні ознаки творів декоративно-прикладного мистецтва
А. монохроматичність, лаконічність виразних засобів;
Б. краса, корисність, стилізованість зображень;
В. тривимірність, пластика.
Г. геометричні закономірності побудови, монументальність.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №1

Тема. Образотворче мистецтво з методикою викладання – педагогічна наука.

Мета. Розкрити основні категорії та визначити предмет курсу „Образотворче мистецтво з методикою викладання”, накреслити основні етапи розвитку та становлення вітчизняної методики викладання образотворчого мистецтва; дослідити особливості зарубіжної педагогіки мистецтва; обґрунтувати основні закономірності та педагогічні умови навчання образотворчого мистецтва у початкових класах.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Мета, завдання та предмет курсу „Образотворче мистецтво з методикою викладання”.
2. Історія розвитку сучасної вітчизняної методики образотворчого мистецтва.
4. Роль принципів дидактики у навчально-виховному процесі з образотворчого мистецтва у початковій школі.
4. Педагогічні умови навчання образотворчого мистецтва у початкових класах.
5. Методологічні засади викладання образотворчого мистецтва у початковій школі.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Підготуйтеся до повідомлення на тему „Історія розвитку методів навчання образотворчого мистецтва”. Поясніть, як історичний розвиток суспільства впливав на формування методів викладання образотворчого мистецтва.
2. Ознайомтеся зі змістом принципів мистецького навчання з навчально-методичного посібника О.П. Рудницької „Педагогіка загальна та мистецька”. Підготуйтеся до колективного обговорення на тему: „Вихідні положення та педагогічні умови мистецької освіти”.
3. Розкрийте особливості методики викладання образотворчого мистецтва в зарубіжній педагогіці. Підготуйте реферати на теми: „Сучасна мистецька освіта в країнах Західної Європи”, „Художньо-естетична освіта в Японії”, „Викладання мистецьких дисциплін у вальфдорській школі”, „Мистецтво в системі початкової освіти і виховання Марії Монтесорі”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волинець Л. Інформаційне забезпечення загальної мистецької освіти у Франції /Л.Волинець //Мистецтво та освіта. -2009. -№4. –С.14-19.
2. Волинець Л. Художньо-естетична освіта в Японії /Л.Волинець //Мистецтво та освіта. - 2002. -№1. –С.28-39.
3. Воспитание к свободе. Педагогика Рудольфа Штейнера. - М., 1990. - 266 с.
4. Джола Д.М. Теорія і методика естетичного виховання школярів /Д.М.Джола, А.Б.Щербо. - К., 1998. -126 с.
5. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі /Л.М.Масол, О.В.Гайдамака, Е.В.Белкіна, І.В.Руденко. –Харків, 2006. -256 с.
6. Монтесорі М. Самовоспитание й самообучение в начальной школе /М.Монтесорі. -К., 1995. -126 с.
7. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін /Г.М.Падалка. –К.: Освіта України, 2008. -274 с.
8. Ростовцев Н.Н История методов обучения рисованию /Н.Н. Ростовцев. –М., 1981. -256 с.
9. Рудницька О.П. Основи викладання мистецьких дисциплін /О.П.Рудницька. –К.: АПН України, 1998. -183 с.
10. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. Навчальний посібник /О.П.Рудницька. –Тернопіль: Навчальна книга –Богдан, 2005. -360 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №2

Тема. Методи навчання образотворчого мистецтва у початкових класах.

Мета. Ознайомити студентів з основними методами і прийомами навчання молодших школярів образотворчого мистецтва з урахуванням вікових особливостей дітей, їх класифікацією. Сформувані поняття про інтерактивні методи та сучасні технології навчання образотворчого мистецтва у початковій школі.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Поняття про методи навчання образотворчого мистецтва та їх класифікація.
2. Зміст методів навчання образотворчого мистецтва за джерелом передачі та характером сприйняття інформації.
3. Зміст методів навчання образотворчого мистецтва за характером керівництва розумовою діяльністю учнів.
4. Інтерактивні методи навчання образотворчого мистецтва у початковій школі.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Підготуйтеся до дискусії на тему: „Роль традиційних та сучасних інтерактивних методів і прийомів навчання образотворчого мистецтва для формування образотворчих знань, умінь та навичок молодших школярів”.
2. Розробіть декілька різновидів бесід: вступну, супроводжувальну, підсумкову та проблемного характеру до уроків образотворчого мистецтва у початкових класах.
3. Обґрунтуйте роль продуктивних методів навчання: дослідницького, евристичного, проблемного викладу для активізації дитячої творчості на уроках образотворчого мистецтва у початковій школі. Розробіть завдання дослідницького, евристичного, проблемного характеру до уроків опанування основ образотворчої грамоти: кольору, форми, композиції, об'єму, простору.
4. Складіть таблицю методів навчання образотворчого мистецтва у початковій школі:

Назва методу	Суть методу	Критерії вибору	Етап уроку

ЛІТЕРАТУРА

1. Дичковська І. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник /І.Дичковська. –К., 2004. -352 с.
2. Коновець С.В. Образотворче мистецтво в початковій школі /С.В.Коновець. –К., 2000. -79с.
3. Коновець С.В. Образотворче мистецтво як засіб активізації дитячої творчості /С.В.Коновець //Мистецтво і освіта. -1999. -№3. -С. 15-19.
4. Лернер И. Современная дидактика: теория – практика /Под ред. И.Лернера, И.Журавлева. –М., 1994. -182 с.
5. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі /Л.М.Масол, О.В.Гайдамака, Е.В.Белкіна, І.В.Руденко. –Харків, 2006. -256 с.
6. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін /Г.М.Падалка. –К.: Освіта України. 2008, -274 с.
7. Пальчевський С. Сугестопедичне навчання на уроках образотворчого мистецтва /С.Пальчевський //Мистецтво та освіта. -2005. -№3. –С.10-13.
8. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. Навчальний посібник /О.П.Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга –Богдан, 2005. -360 с.
9. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів /О.Я.Савченко. - К., 1997.
10. Селевко Г. Современные образовательные технологии: Учебное пособие /Г.Селевко. –М., 1998. -126 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №3

Тема. Урок образотворчого мистецтва у початкових класах. Контроль та оцінка навчальної діяльності учнів на уроці образотворчого мистецтва.

Мета. Опрацювати дидактичну структуру уроку образотворчого мистецтва; сформулювати поняття про різні типи уроків образотворчого мистецтва, форми організації навчальної діяльності на уроці образотворчого мистецтва, критерії оцінювання дитячих робіт.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Урок - основна форма організації навчально-виховного процесу з образотворчого мистецтва в 1-4 класах.
2. Типи уроків образотворчого мистецтва у початкових класах.
3. Дидактична структура уроку образотворчого мистецтва. Етапи уроку образотворчого мистецтва та їх зміст.
4. Форми організації навчально-пізнавальної діяльності на уроці образотворчого мистецтва.
5. Контроль та оцінка навчальних досягнень учнів початкових класів з образотворчого мистецтва.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Опрацюйте дидактичну структуру комбінованого уроку образотворчого мистецтва для початкових класів.
2. Розробіть детальний конспект комбінованого уроку образотворчого мистецтва:
  1. визначити освітні, розвивальні, виховні цілі уроку;
  2. визначити ефективні методи, прийоми і форми організації навчання на кожному етапі уроку для досягнення означених цілей;
  3. прокоментувати методику варіанту підготовки і проведення кожного етапу уроку щодо його психолого-дидактичної суті та предметного змісту.
3. Опрацюйте норми оцінювання навчальних досягнень учнів з предметів художньо-естетичного циклу (образотворчого мистецтва) для початкових класів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алехин А.Д. Изобразительное искусство: Художник. Педагог. Школа /А.Д.Алехин. -М., 1984. -160 с.
2. Зміст, дидактичні структури та методичне забезпечення уроків у початкових класах (психологічні та педагогічні аспекти) /За ред. Г.П.Коваль. –Тернопіль, 2010. -192 с.
3. Корнілова О.О. Про впровадження нової шкали оцінювання навчальних досягнень учнів із предметів художньо-естетичного циклу /О.О.Корнілова /Мистецтво та освіта. -2000. -№4. - С.55-56.
4. Масол Л.М. Ігрові художньо-педагогічні технології у процесі викладання інтегрованого курсу „Мистецтво” /Л.М.Масол //Початкова школа. -2007. –№1. –С.46-55.
5. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі /Л.М.Масол, О.В.Гайдамака, Е.В.Белкіна, І.В.Руденко. –Харків, 2006. -256 с.
6. Миропольська Н.Є. Формувати почуття прекрасного /Н.Є.Миропольська. -К., 1987. -31 с.
7. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. Навчальний посібник /О.П.Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга –Богдан, 2005. -360 с.
8. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів /О.Я.Савченко. - К., 1997.
9. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник /О.Пометун, Л.Пироженко. –К., 2004. -192 с.
10. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник /М.М.Фіцула. -Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 1997. -192 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ №4

Тема. Зміст і методика формування знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва з навчальної проблеми „колір”.

Мета. Формувати у студентів знання та уявлення у галузі кольорознавства; розкрити поняття про живопис, його художні техніки та жанри; розвивати кольорочутливість ока, вміння давати емоційно-естетичну оцінку колориту творів живопису. Вчити використовувати методи і прийоми роботи на уроці опанування кольору та виготовляти навчально-методичні посібники.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно навчальної проблеми „колір”
2. Формування поняття про колір та його властивості у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.
3. Формування практичних навичок роботи з різними художніми матеріалами під час виконання вправ на розвиток відчуття кольору молодших школярів.
4. Методика кольорового вирішення предметів умовно-плоскої та об'ємної форми у початкових класах.
5. Формування навички емоційно-естетичної оцінки колориту художніх творів на уроках сприймання образотворчого мистецтва.
6. Усвідомлення молодшими школярами ролі кольорових сполучень у декоративних роботах.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Підготуйте реферат на одну з тем: „Живопис – різновид образотворчого мистецтва”, „Техніки живопису”, „Жанри живопису”.
2. Опрацюйте основні кольорознавчі поняття. Виготовте навчально-методичні таблиці з основ кольорознавства: „Основні та додаткові кольори”, „Теплі та холодні кольори”, „Кольоровий спектр”, „Хроматичні та ахроматичні кольори”.
3. Розробіть різні види підготовчих вправ для уроків образотворчого мистецтва з опанування кольору на розвиток відчуття, сприймання і відтворення кольорів.
4. Ознайомтеся з основними кольоровими сполученнями українського народного образотворчого мистецтва. Розкрийте зміст символіки кольору в народному мистецтві.
5. Доберіть 3-4 репродукції живописних картин різних жанрів для здійснення емоційно-естетичної оцінки їх колориту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксенов Ю.Г. Цвет и линия. Практическое руководство по рисунку и живописи /Ю.Г.Аксенов. -М., 1976. -304 с.
2. Алексеева В.В. Что такое искусство? О том, как изображают мир живописец, график, скульптор. (Альбом для детей) /В.В.Алексеева. -М., 1991. -236 с.
3. Алехин А.Д. Изобразительное искусство: Художник. Педагог. Школа /А.Д.Алехин. -М., 1984. -160 с.
4. Антонович Є.А. Декоративно-прикладне мистецтво /Є.А.Антонович, Р.В.Захарчук-Чугай, М.Є.Станкевич. -Львів: Світ, 1992. -272 с.
5. Антонович Є.А. Художні техніки в школі /Є.А.Антонович, В.І.Проців, О.П.Свид. -К., 1997. - 86 с.
6. Бичкова Л.Н. Сяйво райдуги в словах /Л.Н.Бичкова //Мистецтво та освіта. -1999. -№3. -С.11-15.
7. Глинская И.П. Изобразительное искусство. Методика обучения в 1-3 классах /И.П.Глинская. - К., 1978. -111 с.
8. Кирилло А.А. Учителю об изобразительных материалах /А.А.Кирилло. -М., 1971. - 32с.

9. Кириченко М.А. Основи образотворчої грамоти /М.А.Кириченко. –К., Вища школа, 2001. - 165 с.
10. Коновець С.В. Образотворче мистецтво в початковій школі /С.В.Коновець. –К., 2000. - 79 с.
11. Коновець С.В. Образотворче мистецтво як засіб активізації дитячої творчості /С.В.Коновець //Мистецтво і освіта. -1999. -№3. -С. 15-19.
12. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 3 класу /Л. М. Любарська. -К.: Форум, 2004. - 112 с. : іл.
13. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 4 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 160 с.: іл.
14. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 2 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 128 с.: іл.
15. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво. 1 клас: підручник /Л. М. Любарська, М. І. Резниченко. - К. : Наш час, 2007. - 120 с. : кольор. іл.
16. Островська Т. 155 знаків стародавніх українських вишивок /Т.Островська. -К.:Соняшник, 1992. -54 с.; іл.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5

Тема. Зміст і методика сприймання естетичних явищ дійсності і творів образотворчого мистецтва в 1-4 класах.

Мета. З'ясувати зміст і методику проведення уроків сприймання образотворчого мистецтва у початкових класах; навчити студентів аналізувати художні твори різних жанрів; ознайомити з сучасними методиками розробки бесід про образотворче мистецтво; навчити будувати бесіду і підбирати наочні матеріали до її проведення.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Роль художнього сприймання в естетичному вихованні молодших школярів.
2. Зміст і завдання розділу „Сприймання” програми „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів.
3. Систематизований обсяг знань, умінь і уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно навчальної проблеми „сприймання”.
4. Зміст і методика проведення уроків сприймання образотворчого мистецтва у початкових класах.
5. Зміст та методика аналізу художніх творів різних жанрів. (Які питання слід включати до розповідей, бесід про художні твори?).
6. Ведення мистецтвознавчих словників учнями початкових класів.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Розробіть конспект уроку сприймання мистецтва за програмою 1–4 класів (наприклад „Мистецтво навколо нас” та інші).
2. Підготуйте реферат про життя і творчість програмових українських і зарубіжних художників з орієнтовного переліку, рекомендованого для сприймання учнями з програми „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів.
3. Опрацюйте термінологічний словничок образотворчого мистецтва для 1-4 класів.
4. Підберіть репродукції картин для аналізу та складання письмового опису художнього твору пейзажного, побутового, історичного жанру за вибором.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева В.В. Что такое искусство? О том, как изображают мир живописец, график, скульптор. (Альбом для детей) /В.В.Алексеева. -М., 1991. -236 с.
2. Алехин А.Д. Изобразительное искусство: Художник. Педагог. Школа /А.Д.Алехин. -М., 1984. -160 с.
3. Белкіна Е.О. Від подиву до творчості /Е.О.Белкіна //Мистецтво та освіта. -1998. -№2. - С.12-19.
4. Кашуба Л.І. Образотворче мистецтво в початковій школі /Л.І.Кашуба. –Тернопіль. – Мальва –ООО. -2001. -55 с.
5. Коновець С.В. Твори українського образотворчого мистецтва на уроках в школі: методичні рекомендації для вчителів образотворчого мистецтва /С.В.Коновець. - К., 1997.
6. Кузнецова Л.С. Беседы об изобразительном искусстве и архитектуре /Л.С.Кузнецова. -К., -1989. -318 с.
7. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 3 класу /Л. М. Любарська. -К.: Форум, 2004. - 112 с. : іл.
8. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 4 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 160 с.: іл.
9. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 2 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 128 с.: іл.
10. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво. 1 клас: підручник /Л. М. Любарська, М. І. Резниченко. - К. : Наш час, 2007. - 120 с. : кольор. іл.
11. Любарська Л., Вовк Л. Орієнтовний запитальник для актуалізації опорних знань учнів з образотворчого мистецтва, визначення рівня засвоєння базових теоретичних положень предмета /Л. М. Любарська. //Початкова школа. -2006. –№12. –С.43 - 46.
12. Неменский Б.М. Мудрость красоты: О проблемах эстетического воспитания: Книга для учителя. 2-е изд. перер. /Б.М.Неменский. -М.: Просвещение, 1987. -253 с.; ил.
13. Пасічний А.М. Образотворче мистецтво: Словник-довідник. /А.М.Пасічний. -Тернопіль: Навчальна книга. -Богдан, 2003. -216 с.
14. Пічкур М.І. Педагогічне керування формуванням художнього сприйняття школярів /М.І.Пічкур //Мистецтво і освіта. -2003. №4. –С.14-20.
15. Розенвассер В.Б. Беседы об изобразительном искусстве /В.Б.Розенвассер. -М., 1979. -183 с.
16. Ростовцев Н.Н. Изобразительное искусство с методикой преподавания в начальных классах /Н.Н. Ростовцев. –М, 1979. -348 с.
17. Степовик Д.В. Скарби України: Науково-художня книга /Д.В.Степовик. -К.: Веселка, 1990. -192 с.; іл.
18. Щербаківський В.М. Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці /В.М.Щербаківський. -К.: Либідь, 1995. -288 с.; іл.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №1

Тема. Аналіз змісту програми з образотворчого мистецтва для 1-4 класів.

Мета. З'ясувати мету і завдання викладання образотворчого мистецтва у початкових класах; проаналізувати зміст програми з образотворчого мистецтва для 1-4 класів; сформулювати поняття основних навчальних проблем та аспектів художньо-творчого розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Обладнання. Програми „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів, інструктивні картки для аналізу змісту програми.

ПЛАН ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Мета і завдання навчання і виховання молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.
2. Аналіз програми „Образотворче мистецтво” для початкових класів:
  - а) завдання основних розділів „Сприйняття” і „Практична художня діяльність”;
  - б) зміст кола основних навчальних проблем: форма (силует, частина і ціле, пропорції, конструкції тощо), простір і об'єм, питання композиції і композиційна діяльність, колір;
  - в) провідні навчальні проблеми кожного з класів, вимоги до знань, умінь і навичок у кожному класі.
3. Основні навчальні проблеми у курсі образотворчого мистецтва у початкових класах: „форма”, „композиція і композиційна діяльність”, „колір”, „об'єм”, „простір”.
4. Виховні можливості змісту уроків з образотворчого мистецтва у початкових класах. Розвиток пізнавально-творчої активності і спостережливості учнів на уроках з різних видів образотворчої діяльності.

ІНСТРУКТИВНА КАРТКА ДО ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ №1

*Проаналізуйте зміст програми з образотворчого мистецтва для 1-4 класів
(Дайте письмові відповіді на такі запитання)*

1. Вкажіть авторів програми „Образотворче мистецтво” 1-4 класи.
2. Обґрунтуйте мету художнього розвитку учнів 1-4 класів.
3. Вкажіть методичні принципи, на яких базуватиметься художньо-творчий процес учнів початкових класів.
4. З яких розділів складається програма „Образотворче мистецтво” для початкових класів. Обґрунтуйте зміст видів діяльності у кожному розділі програми:
  - а) зміст і напрямки роботи з розділу „Сприйняття”;
  - б) чотири навчальні змістові лінії та три аспекти художньо-творчого розвитку з розділу „Практична художня діяльність”.
4. Обґрунтуйте загальнометодичні засади викладання образотворчого мистецтва у 1-4 класах "Чарівний світ". Який метод навчання образотворчого мистецтва повинен домінувати у 1-4 класах. Поясніть чому?
5. Назвіть провідні навчальні категорії у 1-ому, 2-ому, 3-ому, 4-ому класі (колір, форма, простір, композиція, об'єм). Підтвердіть свої відповіді тематикою уроків у кожному класі (2, 3 теми уроків).

ЛІТЕРАТУРА

1. Неменский Б.М. Изобразительное искусство и художественный труд: 1-4 кл. /Б.М. Неменский. -М., 1991. -191 с.
2. Образотворче мистецтво. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів України. 1-4 класи. –Тернопіль: На вчальна книга -Богдан, 2003. -51 с.
3. Опанащук М. Концепція єдиної системи естетичного виховання у загальноосвітніх школах України /М.Опанащук //Мистецтво та освіта -1998. -№1. -С.2-6.
4. Юсов Б.П. Принципи побудови інтегрованих поліхудожніх програм з образотворчого мистецтва /Б.П.Юсов //Мистецтво та освіта. -2001. -№3. –С.40-41.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №2

Тема. Методи навчання образотворчого мистецтва у початкових класах.

Мета. Ознайомити студентів з основними методами і прийомами навчання молодших школярів образотворчого мистецтва з урахуванням вікових особливостей дітей, вчити демонструвати фрагменти уроків образотворчого мистецтва із застосуванням різноманітних методів і прийомів навчання.

Обладнання. Система предметних наочних посібників для організації обстеження та спостереження, репродукції художніх творів, система вправ та ігор з різних видів образотворчої діяльності, зразки етюдів, ескізів, начерків, малюнків виконаних з натури.

ПЛАН ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Поняття про методи та прийоми формування образотворчих вмінь та навичок молодших школярів. Класифікація методів навчання образотворчої діяльності молодших школярів.
2. Інформаційно-рецептивний метод формування образотворчих знань, вмінь та навичок учнів 1-4 класів:
  - а). організація обстеження, спостереження на уроках малювання з натури;
  - б). пояснення, бесіда, розповідь - методи формування образотворчих понять;
  - в). демонстрація способів виконання дій, технічних прийомів роботи з різними художніми матеріалами.
3. Репродуктивний метод формування образотворчих вмінь та навичок практичної творчої діяльності учнів 1-4 класів:
  - а). прийоми роботи з натури, по пам'яті, за уявою: начерк, ескіз, етюд;
  - б). основні способи і прийоми передачі об'єму в ліпленні;
  - в). доперспективний метод передачі простору;
  - г). вправи на уроках образотворчого мистецтва: на оволодіння технічними прийомами роботи з різними художніми матеріалами; на оволодіння основами кольорознавства у початкових класах.
4. Дослідницькі та евристичні методики навчання образотворчої діяльності молодших школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дичковська І. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник /І.Дичковська. –К., 2004. -352 с.
2. Коновець С.В. Образотворче мистецтво в початковій школі /С.В.Коновець. –К., 2000. -79с.
3. Коновець С.В. Образотворче мистецтво як засіб активізації дитячої творчості /С.В.Коновець //Мистецтво і освіта. -1999. -№3. -С. 15-19.
4. Лернер І. Современная дидактика: теория – практике /Под ред. И.Лернера, И.Журавлева. – М., 1994. -182 с.
5. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі /Л.М.Масол, О.В.Гайдамака, Е.В.Белкіна, І.В.Руденко. –Харків, 2006. -256 с.
6. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін /Г.М.Падалка. –К.: Освіта України, 2008. -274 с.
7. Пальчевський С. Сугестопедичне навчання на уроках образотворчого мистецтва /С.Пальчевський //Мистецтво та освіта. -2005. -№3. –С.10-13.
8. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. Навчальний посібник /О.П.Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга –Богдан, 2005. -360 с.
9. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів /О.Я.Савченко. - К., 1997.
10. Селевко Г. Современные образовательные технологии: Учебное пособие /Г.Селевко. –М., 1998. -126 с.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №3

Тема. Дидактичні засоби навчання на уроках образотворчого мистецтва у початковій школі.

Мета. Ознайомити студентів з дидактичними засобами навчання молодших школярів образотворчого мистецтва, вчити демонструвати фрагменти уроків образотворчого мистецтва із використанням різноманітних дидактичних засобів навчання.

Обладнання. Підручники „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів, програми, навчально-методичні посібники, альбоми-посібники, демонстраційні матеріали, художні матеріали і приладдя, ППЗ, ТЗН.

ПЛАН ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Слово вчителя у системі дидактичних засобів навчання образотворчого мистецтва. Вимоги до мовлення вчителя.
2. Навчально-методичний комплект до уроків образотворчого мистецтва. Складіть список навчально-методичних матеріалів до уроків образотворчого мистецтва у початкових класах.
3. Структура та зміст підручників та навчально-методичних посібників з образотворчого мистецтва для 1-4 класів. Розгляньте та проаналізуйте структуру та зміст підручників та альбомів-посібників з образотворчого мистецтва для 1-4 класів.
4. Демонстраційний матеріал до уроків образотворчого мистецтва. Доберіть дидактичний демонстраційний матеріал зорового, музичного та літературного ряду для уроків образотворчого мистецтва на теми: „Мистецтво навколо нас”, „Сонячні барви золотої осені”, „Карнавал тварин”, „Райдужна птиця”, „Тихесенький вечір на землю спадає”, „Край шляху калина червона росла”.
5. ТЗН та сучасні технології навчання образотворчого мистецтва: екранні, звукові, екранно-звукові засоби та нові інформаційні технології. Методика використання програмних педагогічних засобів.
6. Оснащення кабінету образотворчого мистецтва у школі. Розробіть схему кабінету образотворчого мистецтва з детальним описом навчально-методичних посібників та художніх матеріалів.

ІНСТРУКТИВНА КАРТКА ДО ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ №3

*Розгляньте підручники та посібники-альбоми з образотворчого мистецтва для 1-4 класів.
Дайте відповіді на запитання.*

1. Хто є автором підручників „Образотворче мистецтво” для 1- 4 класів?
2. Хто є автором альбомів-посібників „Образотворче мистецтво” для 1- 4 класів?
3. Згідно яких дидактичних принципів розподілено зміст навчально-ілюстративного матеріалу у підручниках та зошитах-посібниках „Образотворче мистецтво” для 1- 4 класів?
4. Доведіть, що зміст підручників та альбомів-посібників відповідає вимогам програми „Образотворче мистецтво” для 1- 4 класів (відповідність тем і розділів підручника, зошита основним змістовим лініям навчальної дисципліни).
5. Дайте оцінку змістовій та ілюстративній частині підручників та навчальних посібників „Образотворче мистецтво” для 1- 4 класів:
  - а). виразність та величина шрифтів, наявність виділених текстових фрагментів, наявність умовних позначень, їхня роль;
  - б). виразність, доступність навчальних текстів підручника та рівень відповідності віковим, психологічним особливостям розвитку учнів 1 - 4 класів;
  - в). якість ілюстративного матеріалу, його роль в осмисленні змісту виучуваного матеріалу;
  - г). класифікуйте наявні різновиди післятекстових завдань підручника та альбома-посібника їх відповідність віковим, психологічним особливостям розвитку учнів 1 - 4

класів;

6. Роль підручників та альбомів-посібників в осмисленні змісту навчального предмету „Образотворче мистецтво” для 1- 4 класів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович Є.А. Художні техніки в школі /Є.А.Антонович, В.І.Проців, О.П.Свид. -К., 1997. -86 с.
2. Бровченко А. В. Образотворче мистецтво. 3 клас : Альбом-посібник /А. В. Бровченко. - К. : СПД-ФО Тернов І.Є., 2005. - 64 с.: іл.
3. Бровченко А. В. Образотворче мистецтво. 4 клас : Альбом-посібник /А. В. Бровченко. - К. : СПД-ФО Тернов І.Є., 2005. - 64 с.: іл.
4. Кириченко М.А. Основи образотворчої грамоти /М.А.Кириченко. –К., Вища школа. - 2001. -165 с.
5. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 3 класу /Л. М. Любарська. - К.: Форум, 2004. - 112 с. : іл.
6. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 4 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 160 с.: іл.
7. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 2 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 128 с.: іл.
8. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво. 1 клас: підручник /Л. М. Любарська, М. І. Резниченко. - К. : Наш час, 2007. - 120 с. : кольор. іл.
9. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 1 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. -64 с.:іл.
10. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 2 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.
11. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 3 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. -64 с.:іл.
12. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 4 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №4

Тема. Урок - основна форма навчально-пізнавальної діяльності образотворчого мистецтва у початкових класах. Проведення і аналіз уроків образотворчого мистецтва різних типів.

Мета. Опрацювати дидактичні структури уроків образотворчого мистецтва різних типів; вчитися проводити і давати методичний коментар урокам образотворчого мистецтва різних типів користуючись схемою аналізу.

Обладнання. Конспекти уроків образотворчого мистецтва різних типів, програми, підручники, альбоми-посібники, художні матеріали та приладдя, демонстраційні матеріали, інструктивна картка для аналізу уроків.

ПЛАН ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Урок - основна форма організації навчально-виховного процесу з образотворчого мистецтва в 1-4 класах. Типи уроків образотворчого мистецтва у початкових класах.
2. Опрацюйте дидактичні структури уроків образотворчого мистецтва різних типів для початкових класів.
3. Розробіть детальні конспекти уроків різних типів образотворчого мистецтва для 1-4 класів:
  - визначити освітні, розвивальні, виховні цілі уроку;
  - визначити ефективні методи, прийоми і форми організації навчання на кожному етапі уроку для досягнення означених цілей;
  - прокоментувати методику варіанту підготовки і проведення кожного етапу уроку щодо його

психолого-дидактичної суті та предметного змісту.

4. Приготуйтеся до проведення уроків образотворчого мистецтва різних типів за пропонованою тематикою:
  - розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 1 класі (колективної творчої роботи) на тему: „Казкове місто”;
  - розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 1 класі (опанування основ образотворчої грамоти) на тему: „В небі над полями райдуга-дуга”;
  - розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 3 класі (комбінованого) на тему: „Рукавичка” (ілюстрування);
  - розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 2 класі (самостійної творчої роботи) на тему: „Сонячні барви золотої осені”.
5. Здійсніть методичний аналіз уроків образотворчого мистецтва різних типів.

СХЕМА-ІНСТРУКЦІЯ ДЛЯ АНАЛІЗУ УРОКУ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Основні етапи уроку та їх зміст	Оцінка змісту і методики проведення
<p><i>I. Організаційний етап (1 хв.)</i> Передбачає підготовку учнів до навчальної діяльності, доцільну організацію робочого місця. Робота вчителя на цьому етапі повинна бути спрямованою на створення у класі ділової атмосфери та психологічної готовності учнів до спілкування і навчання. До початку уроку визначаються чергові або „лаборанти”, які готують всі необхідні художні матеріали і приладдя. Цей етап може бути як на початку, так і в середині уроку, під час зміни різновидів навчально-пізнавальної і творчої практичної діяльності. Даний етап уроку повинен бути динамічним, не затрачати багато часу.</p> <p><i>II. Актуалізація опорних знань. Повторення вивченого матеріалу (2 хв.)</i> Має на меті відтворення знань, умінь і навичок учнів, які мають стати основою для засвоєння нових понять та аспектів. Повторюються необхідні для роботи на даному уроці набуті раніше знання, закріплюється образотворча термінологія за допомогою розв’язання кросвордів, тестових завдань.</p> <p>На даному етапі варто перевірити домашнє завдання. При викладанні образотворчого мистецтва, окреме домашнє завдання художньо-творчого характеру може бути відсутнім. Замість художньої практичної роботи можна запропонувати учням провести спостереження за явищами природи та предметним середовищем, дібрати репродукції творів мистецтва для</p>	<p>+ динамічна організація учнів до початку уроку; + створення ділової атмосфери на початку уроку; + перевірка організації робочого місця; + чітка робота чергових; - відсутня готовність дітей до уроку; - тривалий у часі організаційний етап.</p> <p>+ актуалізацію проведено у формі фронтальної бесіди, обговорення; + використання різноманітних форм перевірки раніше засвоєних знань, образотворчої термінології: тести, кросворди, завдання на картках та інші; - відсутня робота на закріплення образотворчої термінології; - не простежується зв’язок з раніше вивченим матеріалом.</p>

спостереження та аналізу, віршовані та музичні уривки.

III. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми і мети уроку (2 хв.)

Етап підготовки учнів до активного і свідомого засвоєння нового навчального матеріалу та художньої творчої діяльності. На цьому етапі відбувається мотивація учнів до активного сприйняття нового навчального матеріалу, визначення мети і завдань уроку, доведення практичного значення роботи на уроці, створення позитивного емоційного настрою, формулювання проблемних завдань, показ учнівських робіт, виконаних на подібну тему чи в тій же техніці.

IV. Засвоєння нового матеріалу. Навчально-пізнавальна робота

1. Теоретико-аналітична робота (5—10 хв.)

На початку даного етапу уроку важливо добре організувати увагу учнів з метою покращення процесу сприймання нового матеріалу. Проводиться бесіда чи розповідь учителя з метою пояснення нового матеріалу з використанням термінологічного словничка, аналіз творів образотворчого, декоративно-ужиткового мистецтва, про місце і роль естетичного в житті людей. У ході бесіди вчитель постійно активізує процес сприймання вдало дібраними запитаннями.

На даному етапі відбувається інструктаж і демонстрація роботи з новими художніми матеріалами, запис нових слів в індивідуальні термінологічні словнички. Вчитель організовує роботу з репродукціями, творами мистецтва, показ наочних посібників, фрагментів педагогічних програмних засобів навчання, рухомих моделей.

2. Підготовчі вправи (3—5 хв.)

Виконання короткочасних вправ - тренувальних чи навчальних, які відповідали б навчальній чи розвивальній меті уроку і допомагали при виконанні основного завдання.

Вправи в повітрі, в альбомі олівцем; вправи з основ кольорознавства (на поєднання, на утворення додаткових кольорів, на заливку, вливання кольору в колір, на знайомство з окремими техніками живопису); вправи на засвоєння прийомів ліплення, роботи з папером; виконання ескізів декоративних композицій, композиційних

- + вдало сформульована мета, завдання, значення виконаної на уроці творчої роботи;
- + створення проблемної ситуації на уроці, атмосфери захопленості;
- + використання міжпредметних зв'язків на уроці;
- попередньо чітко не визначено мету, завдання уроку, перспективи виконаної роботи.

- + повідомлення нової теми розкриває перед учнями мистецькі явища, нову образотворчу термінологію;
- + повідомлення нового матеріалу супроводжується демонстрацією репродукцій художніх творів, витворів декоративно-ужиткового мистецтва, скульптури, дитячими роботами;
- + учитель уміло утримує увагу учнів, активізує дітей у ході бесіди, здійснює зворотній зв'язок;
- бесіда, розповідь занадто складна, недоступна для сприймання учнів;
- у ході пояснення не використовується демонстраційний матеріал;
- + з метою закріплення образотворчої термінології використовувалися ігрові форми роботи, термінологічні словнички.

- + зміст вправи добре пояснено і продемонстровано спосіб виконання наочно;
- + вправа має пропедевтичний характер і готує до виконання основного практичного творчого завдання уроку;
- вправа недоречна на даному уроці
- спосіб виконання вправи не продемонстровано наочно дітям.

<p>схем, тематичних малюнків; аналіз пропорцій, будови тіла тварин і птахів; аналіз натурної постановки; пояснення послідовності дій.</p> <p><i>3. Пояснення послідовності виконання завдання. Композиційне розміщення зображення (1—2 хв.)</i></p> <p>Виконання вчителем педагогічного малюнка крейдою на дошці, пензлем і фарбою на планшеті. Демонстрація варіантів тематичної композиції, комбінація аплікативних засобів на дошці, створення робочого ескізу майбутньої композиції. На завершення даного етапу уроку вчитель демонструє педагогічний малюнок, який вдало доповнює пояснення нового матеріалу.</p> <p><i>V. Закріплення нового матеріалу. Творча практична робота</i></p> <p><i>1. Самостійна робота учнів під керівництвом учителя (25—30 хв.)</i></p> <p>Учитель керує роботою учнів, вказує на недоліки (але не малює учневі в альбомі), звертає увагу на типові помилки. Виконує графічне повторне пояснення на полях роботи учня послідовності виконання завдання (якщо дитина має труднощі при виконанні завдання).</p> <p><i>VI. Підсумок уроку. Аналіз та оцінювання робіт (3—5 хв.)</i></p> <p>Встановлюється, які знання, уміння і навички здобули учні на даному уроці. Проводиться аналіз робіт учнів, оцінювання та організовується виставка. З метою розвитку зв'язного мовлення та критичного мислення учнів здійснюється взаєморецензування, взаємоаналіз робіт однокласників.</p> <p><i>VII. Домашнє завдання (1 хв.)</i></p> <p>Учням повідомляється інформація про домашнє завдання, роз'яснюється методика виконання, звертається увага на типові помилки. На уроках образотворчого мистецтва практична робота повинна виконуватися в класі. Дітям пропонуються такі завдання з метою підготовки до наступного уроку: підшукати репродукції, прочитати художній твір дитячої літератури, провести спостереження, виконати короткочасні зарисовки, підібрати лексику і сполучення слів, необхідні для розповіді про виконане завдання.</p>	<ul style="list-style-type: none"> + педагогічний малюнок вчителя виконано швидко, якісно, композиційно і графічно грамотно з супроводжуючим словесним поясненням; - пояснення виконання творчого завдання відбувалося не грамотно без знань основ образотворчої грамоти; + проаналізовано різноманітні варіанти компонування творчої роботи малюнку з натур чи сюжетної роботи, орнаментального оздоблення; - учні вагаються при виборі варіанту композиції. + обрано цікаву форму організації практичної творчої діяльності (ігрова, групова, колективна); + впроваджується індивідуальний підхід у ході самостійної творчої роботи учнів; - вчитель не аналізує помилки і неточності. + організовано взаємоаналіз, взаєморецензування учнівських робіт з метою розвитку критичного мислення і зв'язного мовлення учнів; + організовано виставку учнівських робіт; - учні не встигли виконати завдання уроку; + вчитель виявив рівень осмислених на уроці нових знань, підвів підсумки; - не вистачило часу уроку для підведення підсумків; - роботи учнів не завершені. + вдало роз'яснено завдання додому; - творчі роботи завершуватимуться вдома.
---	--

ЛІТЕРАТУРА

1. Зміст, дидактичні структури та методичне забезпечення уроків у початкових класах (психологічні та педагогічні аспекти) /За ред. Г.П.Коваль. –Тернопіль, 2010. -192 с.
2. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 3 класу /Л. М. Любарська. -К.: Форум, 2004. - 112 с. : іл.
3. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 4 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 160 с.: іл.
4. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 2 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 128 с.: іл.
5. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво. 1 клас: підручник /Л. М. Любарська, М. І. Резниченко. - К. : Наш час, 2007. - 120 с. : кольор. іл.
6. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі /Л.М.Масол, О.В.Гайдамака, Е.В.Белкіна, І.В.Руденко. –Харків, 2006. -256 с.
7. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. Навчальний посібник /О.П.Рудницька. –Тернопіль: Навчальна книга –Богдан, 2005. -360 с.
8. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів /О.Я.Савченко. - К., 1997.
9. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 1 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. -64 с.:іл.
10. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 2 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.
11. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 3 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. -64 с.:іл.
12. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 4 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №5

Тема. Зміст і методика позакласної, позаурочної та позашкільної роботи з образотворчого мистецтва з молодшими школярами.

Мета. Сформувати поняття про позаурочну, позакласну, позашкільну роботу художньо-естетичного спрямування з учнями початкових класів, її різновиди та зміст роботи, методика організації та проведення. Вчити здійснювати планування позаурочної, позакласної роботи з образотворчого мистецтва у початкових класах, складати сценарії заходів художньо-естетичного спрямування.

Обладнання. Конспекти позаурочних та позакласних заходів з образотворчого мистецтва у початкових класах, плани роботи гуртків і художніх студій, демонстраційні матеріали, навчально-методичні посібники, художні матеріали і приладдя.

ПЛАН ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ

1. Мета та основні завдання естетичного виховання у позаурочній, позакласній роботі та позашкільних навчальних закладах. Розкрийте принципи організації позаурочної, позакласної та позашкільної освіти з образотворчого мистецтва
2. Позаурочна робота з образотворчого мистецтва у початкових класах, її суттєві ознаки та різновиди.
3. Позакласна робота з образотворчого мистецтва з учнями молодшого шкільного віку, її різновиди та зміст роботи, методика організації та проведення.
4. Позашкільна освіта з художньо-естетичного спрямування учнів початкової школи
5. Проаналізуйте елементи музейної педагогіки у позакласній роботі з образотворчого мистецтва. Підготуйте повідомлення на тему: „Художньо-естетичне виховання учнів у шкільних музеях”.

6. Розробіть позаурочний виховний захід з образотворчого мистецтва для учнів 4-тих класів (на вибір: година спілкування з мистецтвом „Мистецтво навколо нас”; вікторина „У світі прекрасного” та ін.).
7. Складіть план гуртка художньої творчості для учнів 2-го класу на I півріччя.

Література

1. Алексеева В.В. Что такое искусство? О том, как изображают мир живописец, график, скульптор. (Альбом для детей) /В.В.Алексеева. -М., 1991. -236 с.
2. Алехин А.Д. Изобразительное искусство: Художник. Педагог. Школа /А.Д.Алехин. - М., 1984. -160 с.
3. Богомолов Н.С. Скульптура на занятиях в школьном кружке /Н.С.Богомолов. -М., 1986. -126 с.
4. Ганнусенко Н.О. З досвіду художньо-естетичного виховання учнів у шкільних музеях /Н.О.Ганнусенко //Мистецтво та освіта. -1999. - №4. -С. 24-28.
5. Гончаров И.Ф. Эстетическое воспитание школьников средствами искусства и действительности /И.Ф.Гончаров. -М.: Педагогика, 1986. -236 с.
6. Державний стандарт галузі «Художня культура» //Мистецтво та освіта. -1997. -№3. - С.2-10.
7. Кохно Т. Естетичне виховання молодших школярів у позакласній роботі /Т.Кохно //Початкова школа. -2008. -№5. -С.16-18.
8. Кузин В.С. Изобразительное искусство и методика его преподавания в начальных классах /В.С.Кузин. -М., 1984. -319 с.
9. Ламонова О. Знайомтесь: художній факультет КДАМ /О.Ламонова //Мистецтво та освіта. -1998. -№1. -С.28-39.
10. Неменский Б.М. Мудрость красоты: О проблемах эстетического воспитания: Книга для учителя. 2-е изд. перер. /Б.М.Неменский. -М.: Просвещение, 1987. -253 с.; ил.
11. Оновлення змісту, методів та організаційних форм художньо-естетичного виховання учнівської та студентської молоді. Наукові записки Рівненського педінституту. Випуск 3 //Збірник наукових праць під ред. Тищука В.І. -Рівне: РДПІ, 1998. -169 с.
12. Ростовцев Н.Н. Изобразительное искусство с методикой преподавания в начальных классах /Н.Н. Ростовцев. -М, 1979. -348 с.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №6

Тема. Зміст і методика формування знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва з навчальних проблем „композиція”. Методика виконання сюжетного малюнка у початкових класах: ілюстрування дитячого літературного твору.

Мета. Вчити студентів методам, формам і прийомам роботи з молодшими школярами під час формування композиційних понять, вмій і навичок, опрацьовувати методичним прийомом виконання сюжетного малюнка, вчити виконувати сторінкову ілюстрацію, продовжувати оволодівати технічними приемами роботи з аквареллю, формувати естетичний смак та виховувати охайність у виконанні роботи.

Обладнання. Конспекти уроків сюжетного малювання та ілюстрування, художні матеріали і приладдя, підручники, програми, альбоми-посібники, демонстраційні матеріали: репродукції картин Рафаеля Санті „Сікстинська мадонна”, Василя Кричевського „Наречена”, Петрова-Водкіна „Купання червоного коня” та ін., навчально-методичні таблиці поетапності виконання сюжетної композиції.

ПЛАН ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ

1. З’ясувати систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно змістової лінії композиція.

2. Словникова робота. Формування композиційних понять у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва:
  - а). поняття "композиція", "композиційна діяльність"; специфіка роботи над формуванням творчого задуму; робота художника-ілюстратора, будова книги, різновиди ілюстрацій;
  - б). поняття "картинна площина", урівноваженість розмірів художніх образів і площини аркуша паперу;
  - в). сюжетно-композиційний центр, підпорядкованість другорядних елементів композиції сюжетно-композиційному центру художнього твору;
  - г). засоби композиційної виразності художнього твору: статика, динаміка, симетрія, асиметрія, ритм.
3. Вивчення послідовності виконання сюжетної композиції.
4. Основні методичні прийоми під час навчання виконанням ескіза сюжетного малюнка.
5. Робота художника над створенням художнього образу.
6. Демонстрація фрагментів уроків ілюстрування народної казки на одну з програмових тем: "Ходить гарбуз по городу" (1 клас), "Курочка Ряба", "Заєць та Їжак" (2 клас), "Колобок", "Івасик-телесик", "Коза-Дерева"(3 клас) з наступним виконанням творчої практичної роботи.

Література

1. Аксенов Ю.Г. Цвет и линия. Практическое руководство по рисунку и живописи /Ю.Г.Аксенов. -М., 1976. -304 с.
2. Алексеева В.В. Что такое искусство? О том, как изображают мир живописец, график, скульптор. (Альбом для детей) /В.В.Алексеева. -М., 1991. -236 с.
3. Алехин А.Д. Изобразительное искусство: Художник. Педагог. Школа /А.Д.Алехин. - М., 1984. -160 с.
4. Виноградова Г.Г. Уроки рисования с натуры в общеобразовательной школе /Г.Г.Виноградова. -М., 1980. -144 с.
5. Глинская И.П. Изобразительное искусство. Методика обучения в 1-3 классах /И.П.Глинская. - К., 1978. -111 с.
6. Кириченко М.А. Основи образотворчої грамоти /М.А.Кириченко. -К., Вища школа, 2001. -165 с.
7. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 3 класу /Л. М. Любарська. - К.: Форум, 2004. - 112 с. : іл.
8. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 4 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 160 с.: іл.
9. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 2 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 128 с.: іл.
10. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво. 1 клас: підручник /Л. М. Любарська, М. І. Резниченко. - К. : Наш час, 2007. - 120 с. : кольор. іл.
11. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 1 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. -64 с.:іл.
12. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 2 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.
13. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 3 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. -64 с.:іл.
14. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 4 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.
15. Шорохов Е.В. Методика преподавания композиции на уроках изобразительного искусства в школе /Е.В.Шорохов. -М., 1977. -112 с.
16. Шорохов Е.В. Тематическое рисование в школе /Е.В.Шорохов. -М., 1975. - 175 с.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №7.

Тема. Зміст і методика формування знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва з навчальної проблеми „колір”.

Мета. Вчити студентів методам, формам і прийомам роботи з молодшими школярами під час формування кольорознавчих понять, вмінь і навичок у роботі з кольором, продовжувати оволодівати технічними прийомами роботи з аквареллю, формувати естетичний смак та виховувати акуратність у виконанні роботи.

Обладнання. Конспекти уроків опанування кольору, художні матеріали і приладдя, підручники, програми, альбоми-посібники, демонстраційні матеріали: репродукції картин, таблиці з кольорознавства "Теплі і холодні кольори", "Кольоровий спектр", "Гармонійні і контрастні кольори", "Основні та доповняльні кольори".

ПЛАН ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ

1. З'ясувати систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно змістової лінії колір.

2. Формування кольорознавчих понять у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва:

- Поняття про колір, його природу і властивості. Вплив повітряної перспективи на сприйняття кольору.
- Кольоровий спектр, його утворення.
- Основні та похідні від них кольори. Взаємодоповняльні кольори.
- Теплі та холодні кольори спектрального круга.
- Хроматичні й ахроматичні кольори. Кольоровий тон, ясність-насиченість хроматичних кольорів.
- Гармонійні та контрастні поєднання кольорів.

3. Формування вмінь та навичок роботи з кольором у ході виконання практичних робіт на уроках образотворчого мистецтва в 1-4 класах:

4. Виконання вправ усного та практичного характеру на формування відчуття кольорів та їхніх відтінків ("Відгадай колір", "Барви осені", "Відчуття тепло-холодності" та інших).

Виконайте вправи:

А). Утворіть похідні кольори з трьох основних. Вправу виконайте способом накладання одного основного кольору на інший, тобто способом лесування.

Б). Утворіть різну ясність кольору. Світлі і темні тони кольору дістають, озбавляючи його до потрібної ясності.

В). Поступовий перехід від одного кольору до другого. Вправу виконують додаючи в розчин більшої кількості іншої фарби.

Г). Вливання кольору в колір. Вправу виконують вливаючи в мокрий шар фарби фарбу іншого кольору, що зливається і утворює плавні переходи.

5. Демонстрація фрагменту уроку образотворчого мистецтва на тему "Райдужний місток" або "Квітка-семицвітка" за вибором студентів.

Література

1. Аксенов Ю.Г. Цвет и линия. Практическое руководство по рисунку и живописи /Ю.Г.Аксенов. -М., 1976. -304 с.
2. Алексеева В.В. Что такое искусство? О том, как изображают мир живописец, график, скульптор. (Альбом для детей) /В.В.Алексеева. -М., 1991. -236 с.
3. Алехин А.Д. Изобразительное искусство: Художник. Педагог. Школа /А.Д.Алехин. - М., 1984. -160 с.
4. Антонович Є.А. Художні техніки в школі /Є.А.Антонович, В.І.Проців, О.П.Свид. -К., 1997. -86 с.
5. Бичкова Л.Н. Сяйво райдуги в словах /Л.Н.Бичкова //Мистецтво та освіта. -1999. -№3.

-С.11-15.

6. Глинская И.П. Изобразительное искусство. Методика обучения в 1-3 классах /И.П.Глинская. - К., 1978. -111 с.
7. Кирилло А.А. Учителю об изобразительных материалах /А.А.Кирилло. -М., 1971. - 32с.
8. Кириченко М.А. Основи образотворчої грамоти /М.А.Кириченко. –К., Вища школа, 2001. -165 с.
9. Коновець С.В. Образотворче мистецтво в початковій школі /С.В.Коновець. –К., 2000. -79 с.
10. Коновець С.В. Образотворче мистецтво як засіб активізації дитячої творчості /С.В.Коновець //Мистецтво і освіта. -1999. -№3. -С. 15-19.
11. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 3 класу /Л. М. Любарська. - К.: Форум, 2004. - 112 с. : іл.
12. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 4 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 160 с.: іл.
13. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 2 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 128 с.: іл.
14. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво. 1 клас: підручник /Л. М. Любарська, М. І. Резниченко. - К. : Наш час, 2007. - 120 с. : кольор. іл.
15. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 1 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. -64 с.:іл.
16. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 2 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.
17. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 3 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. -64 с.:іл.
18. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 4 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ №9

Тема. Зміст і методика формування знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва з навчальних проблем „простір”.

Мета. Вчити студентів методам, формам і прийомам роботи з молодшими школярами під час формування просторових уявлень, вмій і навичок передачі простору, формувати поняття про пейзажний жанр у мистецтві, опрацьовувати методичні прийоми виконання пейзажного малюнка, вчити методиці малювання дерев різних порід, продовжувати оволодівати технічними прийомами роботи з аквареллю, формувати естетичний смак та виховувати акуратність у виконанні роботи.

Обладнання. Конспекти уроків сюжетного малювання та ілюстрування, художні матеріали і приладдя, підручники, програми, альбоми-посібники, демонстраційні матеріали: репродукції картин Івана Шишкіна "Жито", "Ранок у сосновому бору", "Квіти на галявині лісу", Ісаака Левітана "Весна. Велика вода", "Золота осінь", Архипа Куїнджі "Березовий гай", Івана Шишка "Осінь у парку" та ін., навчально-методичні таблиці поетапності виконання композиції осіннього пейзажу, малювання дерев різних порід, передачі перспективних явищ.

ПЛАН ЛАБОРАТОРНОГО ЗАНЯТТЯ

1. З'ясувати систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно змістової лінії „простір”.

2. Словникова робота. Формування просторових понять у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва:

А). поняття "перспектива", "лінійна перспектива", "повітряна перспектива"; передача простору

у художніх роботах;

Б). роль лінії горизонту, точки бачення, точки сходження у композиції пейзажу, поняття про межу заломлення простору;

В). доперспективний метод передачі простору в дитячих роботах (ближче-більше, далі-менше; нижче-більше, вище-менше).

3. Формування поняття про жанр образотворчого мистецтва - "пейзаж". Вивчення послідовності виконання композиції пейзажу.

4. Основні методичні прийоми під час навчання виконанню ескіза дерев різних пород. Виконання зарисовок 6-ти дерев різних пород.

5. Демонстрація фрагментів уроків пейзажного малювання на одну з програмових тем: "Осінь у парку", "Осінь у лісі", "Осінь у місті", "Осінній вечір", "Осінній день" (3 клас) з наступним виконанням творчої практичної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляев Т.Ф. Упражнения по развитию пространственных представлений у учащихся /Т.Ф.Беляев. -М., 1983. -112 с.
2. Богомолов Н.С. Скульптура на занятиях в школьном кружке /Н.С.Богомолов. -М., 1986. -126 с.
3. Глинская И.П. Изобразительное искусство. Методика обучения в 1-3 классах /И.П.Глинская. - К., 1978. -111 с.
4. Кириченко М.А. Основи образотворчої грамоти /М.А.Кириченко. -К., Вища школа, 2001. -165 с.
5. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 3 класу /Л. М. Любарська. - К.: Форум, 2004. - 112 с. : іл.
6. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 4 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 160 с.: іл.
7. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 2 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 128 с.: іл.
8. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво. 1 клас: підручник /Л. М. Любарська, М. І. Резниченко. - К. : Наш час, 2007. - 120 с. : кольор. іл.
9. Ростовцев Н.Н. Изобразительное искусство с методикой преподавания в начальных классах /Н.Н. Ростовцев. -М, 1979. -348 с.
10. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 1 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. -64 с.:іл.
11. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 2 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.
12. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 3 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. -64 с.:іл.
13. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 4 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.

**МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА ЗА 5 СЕМЕСТР ВИВЧЕННЯ КУРСУ
„ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО З МЕТОДИКОЮ ВИКЛАДАННЯ”
(ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ)**

В-1

1. Визначте місце методики викладання образотворчого мистецтва в системі навчальних дисциплін, що забезпечують професійну підготовку вчителя початкових класів.
2. Розробіть фрагмент уроку малювання з натури - аналіз і обстеження форми та забарвлення стиглих плодів на тему "Дари осені".
3. Барельєф – це
  - А) об’ємна кругла скульптура;
  - Б) скульптурне зображення, що виступає більшою половиною своєї висоти над площиною;
  - В) скульптурне зображення, що виступає меншою половиною своєї висоти над площиною.

В - 2

1. Поясніть, яку роль відіграє образотворче мистецтво в системі міжпредметних зв'язків початкової школи?
2. Розробіть фрагмент уроку малювання з натури осіннього листя – вправу "Барви осені" на змішування кольорів теплої гами та утворення відтінків.
3. Архітектура – це
  - А) художнє конструювання предметів;
  - Б) цілісні ансамблі будівель, площ, проспектів, парки, стадіони;
  - В) художньо оформлені предмети побуту.

В-3

1. Обґрунтуйте цілі і задачі навчання та виховання молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.
2. Розробіть фрагмент уроку ліплення "Дивовижний птах".
3. Жанр в образотворчому мистецтві об’єднує різновиди творів мистецтва за такою ознакою
  - А) за призначенням;
  - Б) за змістом;
  - В) за манерою виконання;
  - Г) за матеріалами виконання.

В-4

1. Доведіть виховні можливості змісту уроків образотворчого мистецтва в 1-4 класах.
2. Розробіть фрагмент уроку на тему: "Кораблі у морі".
3. Художня техніка – це
  - А) фактура художнього матеріалу;
  - Б) приладдя та інструменти, за допомогою яких створено художні зображення;
  - В) спосіб створення художнього зображення в живопису, графіці, скульптурі.

В-5

1. Наведіть приклад класифікації методів навчання образотворчого мистецтва молодших школярів.
2. Проаналізуйте, які поняття та навички формуються в процесі вивчення основ кольорознавства на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах?
3. Знайдіть графічні техніки серед нижче перелічених
  - А) акварель, олія, фломастер, пастель;
  - Б) олівець, вугіль, сангіна, туш, акварель;
  - В) мозаїка, фреска, темпера, сангіна;
  - Г) офорт, ліногравюра, літографія, ксилографія.

В-6

1. Розкрийте зміст розділів програми з образотворчого мистецтва для 1-4 класів.
2. Розробіть декілька вправ для вивчення основ кольорознавства в 1-4 класах: на заливку кольорів, утворення похідних з основних та відтінків кольору.
3. Інтер'єр в живопису і графіці –це
  - А) зображення різноманітних внутрішніх приміщень;
  - Б) зовнішній вигляд і будова предметів та об'єктів;
  - В) зображення природи, навколишнього простору.

В - 7

1. Обґрунтуйте дидактичну структуру уроку образотворчого мистецтва для початкових класів.
2. Обґрунтуйте критерії оцінювання дитячих робіт та усних відповідей на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах.
3. Виберіть найбільш повне означення дизайну
  - А) вид діяльності, пов'язаний з художнім конструювання предметів побуту;
  - Б) вид діяльності пов'язаний з проектуванням предметного світу та його художнім конструюванням;
  - В) технічна естетика.

В - 8

1. Розкрийте історичні аспекти сучасної методики образотворчого мистецтва.
2. Розробіть фрагмент уроку ілюстрування народної казки "Колобок".
3. Як називається сюжетна декоративна чи орнаментальна композиція з кольорового скла чи іншого матеріалу, що пропускає світло ?
  - А) мозаїка;
  - Б) витинанка;
  - В) інкрустація;
  - Г) вітраж.

В - 9

1. Розкрийте роль принципів дидактики у навчально-виховному процесі з образотворчого мистецтва.
2. Розробіть фрагмент уроку ліплення "Дивовижний птах", розкриваючи поняття стилізації природних форм.
3. Основні кольори –це
  - А) зелений, оранжевий, бордовий;
  - Б) бордовий, бузковий, смарагдовий;
  - В) червоний, жовтий, синій;
  - Г) білий, чорний, сірий.

В - 10

1. Класифікуйте основні види підготовчих вправ з образотворчого мистецтва.
2. Розробіть фрагмент уроку сприймання мистецтва на тему: "Мистецтво навколо нас".
3. Вкажіть групу теплих кольорів
  - А) сірий, білий, чорний;
  - Б) зелений, синій, фіолетовий;
  - В) зелений, жовтий, синій;
  - Г) оранжевий, червоний, жовтий.

В - 11

1. Обґрунтуйте педагогічні умови навчання образотворчого мистецтва.

2. Розробіть фрагмент уроку декоративного малювання „Сонячні квіти”.
3. Хроматичні кольори – це такі
  - А) сірий, чорний, білий;
  - Б) зелений, червоний, жовтий;
  - В) синій, блакитний, білий.

В - 12

1. Вкажіть основні методичні принципи, за якими побудовано програму „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів.
2. Розробіть фрагмент уроку аплікації на тему „Казкове місто”.
3. Вкажіть групу відтінкових сполучень кольорів
  - А) чорний, червоний;
  - Б) чорний, червоний, білий;
  - В) синій, зелений, бордовий;
  - Г) червоний, зелений, оранжевий;
  - Д) бордовий, червоний, оранжевий.

В - 13

1. Проаналізуйте зміст розділів програми з образотворчого мистецтва для 1 – 4 класів.
2. Розробіть фрагмент уроку вивчення основ кольорознавства, формування поняття про основні та похідні від них кольори на тему: "Повітряні кульки".
3. Колорит художнього твору – це
  - А) кольорова гама живописного полотна;
  - Б) композиційне розміщення художніх образів;
  - В) засіб передачі простору в композиції картини.

В - 14

1. Розкрийте мету, завдання та предмет курсу "Образотворче мистецтво з методикою викладання".
2. Складіть варіант колективної творчої роботи до уроку декоративного малювання "Візерунок для килима".
3. Взаємодоповняльними називаємо кольори спектру
  - А) всі кольори, що контрастні ахроматичним чорному і білому;
  - Б) всі теплі кольори спектру;
  - В) всі тональні різновиди окремого кольору від найсвітлішого до самого насиченого;
  - Г) найбільш контрастні кольори, протилежні один одному, як правило парні - теплий і холодний; діаметрально протилежні на спектральному крузі.

В - 15

1. Дайте відповідь на запитання: "Якими шляхами слід здійснювати розвиток образотворчих здібностей обдарованих дітей?"
2. Розробіть фрагмент уроку декоративного малювання, присвячений опануванню стилю майстрів Петриківки на тему: "Барвисті візерунки".
3. Ахроматичні кольори різняться між собою за такою ознакою
  - А) кольоровим тоном;
  - Б) тепло-холодністю;
  - В) світлотою.

В - 16

1. Поясніть зміст вимог до сучасного уроку образотворчого мистецтва у початкових класах.
2. Розробіть фрагмент уроку сюжетного малювання з поясненням поняття "художній образ" на тему: "Дівчина-весна".

3. Хроматичні кольори характеризуються такими ознаками
- А) кольоровим тоном, насиченістю і світлотою;
  - Б) кольоровим тоном і контрастністю;
  - В) кольоровим тоном, контрастністю і тепло-холодністю.

В - 17

1. Обґрунтуйте роль дослідницьких та евристичних методів навчання образотворчого мистецтва для формування творчих здібностей молодших школярів.
2. Розробіть зразок календарного плану уроків образотворчого мистецтва для 2-го класу (5 тем з програми).
3. Пропорції предмета – це
  - А) внутрішня будова предмета;
  - Б) співвідношення частин предмета за величиною;
  - В) загальний вигляд предмета.

В - 18

1. Обґрунтуйте зміст роботи з демонстраційними матеріалами на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах.
2. Розробіть план-конспект уроку образотворчого мистецтва на тему ілюстрування народної казки: „Ходить гарбуз по городу”.
3. Назвіть положення лінії горизонту, при якому пейзаж справляє враження безмежності
  - А) низький горизонт;
  - Б) високий горизонт;
  - В) горизонт на середині картинної площини.

В - 19

1. Розкрийте зміст позаурочної роботи з образотворчого мистецтва у початкових класах.
2. Розробіть фрагмент уроку малювання з натури осіннього листя вправу "Барви осені" на змішування кольорів теплої гами та утворення їхніх відтінків.
3. Ахроматичні кольори різняться між собою за такою ознакою
  - А) кольоровим тоном;
  - Б) тепло-холодністю;
  - В) світлотою.

В - 20

1. Розкрийте зміст позакласної роботи з образотворчого мистецтва з учнями початкових класів.
2. Розробіть фрагмент уроку з розкриттям основних закономірностей перспективного малювання на тему: "Кораблі у морі".
3. Архітектура – це
  - А) художнє конструювання предметів;
  - Б) цілісні ансамблі будівель, площ, проспектів, парки, стадіони;
  - В) художньо оформлені предмети побуту.

В - 21

1. Визначте місце методики викладання образотворчого мистецтва в системі навчальних дисциплін, що забезпечують професійну підготовку вчителя початкових класів.
2. Розробіть фрагмент уроку сприймання мистецтва на тему: "Мистецтво навколо нас".
3. Хроматичні кольори характеризуються такими ознаками
  - А) кольоровим тоном, насиченістю і світлотою;
  - Б) кольоровим тоном і контрастністю;
  - В) кольоровим тоном, контрастністю і тепло-холодністю.

В - 22

1. Класифікуйте різновиди нетрадиційних уроків образотворчого мистецтва у початкових класах. Розкрийте їх дидактичні структури та зміст.
2. Розробіть фрагмент уроку малювання будови і форми дерева певної породи на тему: "Біла береза під моїм вікном", "Розцвіла яблуня".
3. Взаємодоповняльними називаємо кольори спектру
  - А) всі кольори, що контрастні ахроматичним чорному і білому;
  - Б) всі теплі кольори спектру;
  - В) всі тональні різновиди окремого кольору від найсвітлішого до самого насиченого;
  - Г) найбільш контрастні кольори, протилежні один одному, як правило парні - теплий і холодний; діаметрально протилежні на спектральному крузі.

В - 23

1. Розкрийте основні види контролю знань, умінь та навичок з образотворчого мистецтва молодших школярів та рівні оцінювання.
2. Розробіть фрагмент уроку образотворчого мистецтва „Житло гномів” з передачею живописної виразності образів.
3. Основні кольори –це
  - А) зелений, оранжевий, бордовий;
  - Б) бордовий, бузковий, смарагдовий;
  - В) червоний, жовтий, синій;
  - Г) білий, чорний, сірий.

В - 24

1. Розкрийте різновиди інтерактивних методик навчання образотворчого мистецтва у початковій школі.
2. Розробіть фрагмент уроку художнього конструювання з передачею можливостей об'ємної форми на теми: "Новорічна маска".
3. Хроматичні кольори – це такі
  - А) сірий, чорний, білий;
  - Б) зелений, червоний, жовтий;
  - В) синій, блакитний, білий.

В - 25

1. Розкрийте зміст методів навчання образотворчого мистецтва за джерелом подачі інформації.
2. Розробіть фрагмент уроку вивчення основ кольорознавства, формування поняття про кольори веселки на тему: "В небі над полями райдуга-дуга".
3. Знайдіть графічні техніки серед нижче перелічених
  - А) акварель, олія, фломастер, пастель;
  - Б) олівець, вугіль, сангіна, туш, акварель;
  - В) мозаїка, фреска, темпера, сангіна;
  - Г) офорт, ліногравюра, літографія, ксилографія.

В - 26

1. Розкрийте зміст методів навчання образотворчого мистецтва за характером керівництва розумовою діяльністю учнів.
2. Розробіть фрагмент уроку декоративного малювання, присвячений опануванню стилю майстрів Петриківки на тему: "Барвисті візерунки".
3. Як називається сюжетна декоративна чи орнаментальна композиція з кольорового скла чи іншого матеріалу, що пропускає світло ?
  - А) мозаїка;

- Б) витинанка;
- В) інкрустація;
- Г) вітраж.

В - 27

1. Сформулюйте поняття про художні техніки. Висвітліть специфіку роботи з різними художніми матеріалами в 1 - 4 класах
2. Розробіть зразок календарного плану уроків образотворчого мистецтва для 2-го класу (5 тем з програми).
3. Пропорції предмета – це
  - А) внутрішня будова предмета;
  - Б) співвідношення частин предмета за величиною;
  - В) загальний вигляд предмета.

В - 28

1. Обґрунтуйте основні вимоги до виготовлення навчально-методичних таблиць з образотворчого мистецтва.
2. Складіть варіант колективної творчої роботи до уроку декоративного малювання "Візерунок для килима".
3. Назвіть положення лінії горизонту, при якому пейзаж справляє враження безмежності
  - А) низький горизонт;
  - Б) високий горизонт;
  - В) горизонт на середині картинної площини.

В - 29

1. Розкрийте особливості оснащення кабінету образотворчого мистецтва у школі.
2. Розробіть фрагмент уроку -- аналіз і спостереження будови та форми тіла тварини по пам'яті "Слон і слоненя", "Ведмідь і ведмежа".
3. Ахроматичні кольори різняться між собою за такою ознакою
  - А) кольоровим тоном;
  - Б) тепло-холодністю;
  - В) світлотою.

В-30

1. Поясніть, яку роль відіграє образотворче мистецтво в системі міжпредметних зв'язків початкової школи?
2. Розробіть фрагмент уроку малювання з натури - аналіз і обстеження форми та забарвлення стиглих плодів на тему "Дари осені".
3. Інтер'єр в живопису і графіці –це
  - А) зображення різноманітних внутрішніх приміщень;
  - Б) зовнішній вигляд і будова предметів та об'єктів;
  - В) зображення природи, навколишнього простору.

**МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА ЗА 6 СЕМЕСТР ВИВЧЕННЯ КУРСУ
„ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО З МЕТОДИКОЮ ВИКЛАДАННЯ”
(ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ)**

В-1

1. Яке значення перспективи в образотворчому мистецтві? Назвіть основні елементи перспективи (лінія горизонту, точка зору, точка сходження, картинна площина).
2. Обґрунтуйте роль „Образотворчого мистецтва з методикою викладання” в системі предметів педагогічних факультетів гуманітарних університетів.
3. Складіть вправу на розвиток гнучкості руки до уроку ліплення у початкових класах.
4. Розкрийте зміст поняття “дизайн”. В чому полягає специфіка цього виду мистецтва?
5. Поясніть, якими засобами потрібно вчити дітей бачити, аналізувати і передавати форму предметів?

В-2

1. Доведіть роль вчителя у керівництві процесом дитячої творчості.
2. В чому полягає методика уроків малювання з природи у початкових класах?
3. Розробіть варіант колективної творчої роботи до уроку тематичного малювання.
4. Дослідіть особливості дизайнерського мислення.
5. Назвіть явища лінійної і повітряної перспективи, які ми спостерігаємо у житті.

В-3

1. Класифікуйте принципи викладання образотворчого мистецтва у школі.
2. В чому полягає методика проведення уроків тематичного малювання у початкових класах?
3. Розробіть варіант дидактичної гри до уроку декоративного малювання у початкових класах.
4. Побудуйте рівні розвитку дизайнерського мислення.
5. Обґрунтуйте, яка роль світлотіні як засобу передачі об’єму і простору у пейзажі?

В-4

1. Назвіть складові психологічної основи художньої творчості.
2. В чому полягає методика проведення уроків декоративного малювання у початкових класах?
3. Складіть вправу на розвиток зорової пам’яті до уроку малювання з природи.
4. Розкрийте зміст курсу “Основи дизайну” для 1-4 класів.
5. Поясніть, якими засобами художник-аніمالіст передає характер тварини, її емоційний стан, індивідуальність?

В-5

1. Обґрунтуйте цілі і завдання навчання і виховання молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.
2. В чому полягає методика проведення бесід про образотворче мистецтво у початкових класах?
3. Складіть вправу на розвиток сприймання кольорів та відчуття їх нюансів до уроку малювання осіннього листя.
4. Доведіть необхідність формування початків дизайнерського мислення в учнів молодших класів.
5. Розкажіть, які знання про форму предметів та їх конструкцію отримують учні початкових класів на уроках образотворчого мистецтва?

В-6

1. Обґрунтуйте місце образотворчого мистецтва в системі міжпредметних зв'язків початкової школи.
2. Розкрийте методичну послідовність малювання натюрморту. Сформулюйте основні етапи.
3. Складіть вправу на розвиток тактильних і кінестезичних відчуттів.
4. Система яких завдань пропонується у курсі “Основи дизайну” для початкових класів?
5. Поясніть, якими засобами художник-ілюстратор створює стилізовані образи птахів і тварин - персонажів дитячих літературних творів?

В-7

1. Класифікуйте види образотворчого мистецтва.
2. Доведіть виховні можливості змісту уроків з образотворчого мистецтва.
3. Складіть варіант колективної творчої роботи до уроку декоративного малювання.
4. Класифікуйте основні складові методики формування дизайнерського мислення.
5. Поясніть, в чому полягає методика педагогічного рисунка?

В-8

1. Розкажіть про живопис, класифікуйте його види за технікою, за призначенням, за жанрами.
2. Поясніть, в чому полягає підготовка вчителя і учня до уроку образотворчого мистецтва?
3. Планування позакласних заходів з образотворчого мистецтва для початкових класів.
4. Складіть систему положень про форму предметів, яка є необхідною складовою методики формування конструктиву.
5. Як впливає різне положення лінії горизонту на створення композиції художнього твору і його сприймання?

В-9

1. Розкрийте основні положення методики малювання предметів умовно-плоскої форми.
2. Обґрунтуйте особливості дидактичної структури уроку образотворчого мистецтва у початкових класах.
3. Розробіть фрагмент уроку – бесіди “Мистецтво навколо нас” (Уявна подорож по місту, синтез мистецтв, засоби виразності в різних видах мистецтва).
4. Проаналізуйте, з точки зору дизайнера, взаємозв'язок форми і призначення предмета з його забарвленням.
5. Поясніть, якими композиційними знаннями та навичками оволодівають учні початкових класів на уроках образотворчого мистецтва?

В-10

1. Класифікуйте види рисунка та способи малювання.
2. В чому полягає специфіка уроків художнього конструювання у початкових класах (зміст та мета інтегрованого курсу “Художня праця”).
3. Поясніть, як за допомогою елементів світлотіні моделюється форма об'ємних предметів?
4. Складіть систему вправ на формування конструктивності та варіативності дизайнерського мислення молодших школярів.
5. Розробіть бесіду про мистецтво на тему “Символіка в декоративно-прикладному мистецтві”.

В-11

1. Розкажіть про скульптуру, класифікуйте її види та матеріали.
2. Проаналізуйте види занять з образотворчого мистецтва, передбачені програмою початкових класів.
3. Назвіть методичну послідовність передачі пропорцій в малюнках з натури.

4. Обґрунтуйте, в чому полягає методика формування доцільності та раціональності дизайнерської діяльності молодших школярів?
5. Поясніть, в чому полягає імпровізаційний метод у навчанні малюванню молодших школярів?

В-12

1. Чому архітектуру називають “застиглою музикою століть”? Класифікуйте її види.
2. Обґрунтуйте основні вимоги до оцінювання творчих робіт і усних відповідей учнів початкових класів з образотворчого мистецтва.
3. Розробіть фрагмент уроку тематичного малювання з поясненням просторових явищ: нижче-ближче, далі-вище, ближче-більше, далі-менше (приблизні теми “Подорож у Карпати”, “Кораблі у морі”, або на ваш вибір).
4. Складіть систему вправ для формування доцільності та раціональності дизайнерського мислення молодших школярів.
5. Поясніть, як основні закономірності композиції реалізують творчий задум художнього твору?

В-13

1. Виділіть характерні особливості графіки станкової і друкованої.
2. В чому полягають особливості методики проведення уроків ліплення у початкових класах?
3. Яка роль лінії горизонту, точки зору, точки сходження у побудові композиції пейзажу.
4. Охарактеризуйте основні риси методики формування почуття стилю.
5. Сформулюйте поняття про лінію симетрії в малюнках, в природі. Розробіть фрагмент уроку “Малювання метелика”.

В-14

1. Дайте характеристику анімалістичного жанру в мистецтві. Розкрийте методику малювання тварин.
2. Обґрунтуйте основні способи ліплення, виготовлення каркасів. Матеріали та приладдя ліплення.
3. Поясніть, яка методична послідовність малювання постаті людини в русі?
4. Розробіть систему вправ на формування почуття стилю.
5. Які виразні засоби композиції є притаманними для декоративно-прикладного мистецтва?

В-15

1. Розкрийте основні риси методики малювання об’ємних предметів різної форми.
2. В чому полягають відмінності методики ліплення за уявою, та з натури?
3. Які методичні прийоми є ефективними під час пояснення учбового завдання на уроці тематичного малювання?
4. Доведіть вплив кольору на емоції, настрої і працездатність людини.
5. Поясніть, в чому полягає схожість і відмінність форм птахів, фігури людини, тіла тварини? Розробіть фрагмент уроку на тему “Малювання фантастичного птаха”.

В-16

1. Сформулюйте поняття композиції. Розкрийте її основні елементи.
2. Поясніть, які завдання позакласної роботи з образотворчого мистецтва у початкових класах?
3. Назвіть основні етапи передачі пропорцій при виконанні лінійного рисунка.
4. Вкажіть специфіку методики формування здібностей проектувати на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах.
5. В чому полягає явище повітряної перспективи? Як воно впливає на сприймання кольорів?

В-17

1. Розкрийте специфіку методики малювання постаті людини. Вкажіть спільне та відмінне у передачі пропорцій дорослої людини і дитини.
2. Наведіть класифікацію методів навчання образотворчому мистецтву.
3. Розробіть фрагмент уроку – аналіз і спостереження форми та забарвлення стиглих плодів на уроці малювання з натури овочів і фруктів “Дари осені”.
4. Поясніть, для чого художник використовує такі виразні засоби композиції як ритм, динаміка, статика, рівновага, протиставлення?
5. Як формується поняття про об’єм на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах?

В-18

1. Розкрийте основні закономірності явища світлотіні, класифікуйте основні елементи світлотіні.
2. Доведіть наступність в особливостях композиції дитячих малюнків різних вікових груп.
3. Поясніть суть прийому стилізації у декоративно-прикладному мистецтві. Як навчити дітей стилізації природних форм?
4. Складіть систему вправ для формування вмінь проектувати в дизайнерській діяльності молодших школярів.
5. Розкажіть, яка послідовність виконання тематичної багатофігурної скульптури?

В-19

1. Класифікуйте кольори спектру за такими критеріями: основні та похідні від них кольори; взаємодоповняльні кольори.
2. Поясніть, яким шляхом здійснюється естетичного виховання засобами образотворчого мистецтва на уроках та в позакласній роботі.
3. Розробіть фрагмент уроку ліплення “Дивовижний птах”. Розкрийте поняття про декоративну переробку реальної форми.
4. Обґрунтуйте, чому дизайн являє собою синтез різних видів образотворчого мистецтва?
5. Які методичні прийоми, на ваш погляд, є доцільні для навчання тематичному малюванню молодших школярів?

В-20

1. Класифікуйте поняття з основ кольорознавства: теплі та холодні кольори, хроматичні й ахроматичні; насиченість, ясність кольору, кольоровий тон; гармонійні та контрастні кольори.
2. Обґрунтуйте коло понять, що формується в ході уроків-бесід про образотворче мистецтво в початкових класах.
3. Розробіть фрагмент уроку художнього конструювання на вибрану тему “Маска”, “Вертеп”, “Лялька”, “Птах”. Передайте виразні можливості об’ємної форми.
4. Обґрунтуйте, чому дизайн являє собою синтез різних видів образотворчого мистецтва?
5. Які знання про просторові відношення отримують молодші школярі на уроках образотворчого мистецтва?

В-21

1. Обґрунтуйте основи педагогічного рисунка.
2. Класифікуйте вправи з образотворчого мистецтва. Доведіть їх роль у формуванні вмінь і навичок молодших школярів.
3. Розробіть фрагмент уроку художнього конструювання на тему “Казкове місто”, “Місто моєї мрії” у техніці витинанки з наступним наклеюванням на кольоровий папір.
4. Доведіть необхідність розвитку дизайнерських здібностей молодших школярів.

5. Розкажіть, які поняття про колір отримують молодші школярі на уроках образотворчого мистецтва?

В-22

1. Поясніть порядок ілюстрування літературних творів.
2. Доведіть, які питання слід включати до аналізу художніх творів під час бесід про образотворче мистецтво?
3. Розробіть фрагмент уроку декоративного малювання українського орнаменту у смужці, застосовуючи симетрію і ритм у композиції.
4. Поясніть, в чому полягає специфіка викладання образотворчого мистецтва за програмою Б.М.Неменського?
5. Класифікуйте види рисунку за технікою виконання та за призначенням.

В-23

1. В чому полягають характерні особливості натюрморту як жанру мистецтва. Розкрийте методику малювання натюрморту.
2. Обґрунтуйте, яким шляхом ефективно здійснювати формування художньо-творчої активності учнів на уроках образотворчого мистецтва?
3. Розробіть фрагмент уроку малювання на тему “Біла береза під моїм вікном”. Передайте будову і форму крони дерева певної породи.
4. Розкажіть про специфіку викладання образотворчого мистецтва за кордоном (Великобританія, США, Німеччина, Японія). Знайдіть спільне і відмінне у вітчизняній і закордонній методиці.
5. Назвіть форми елементарної передачі настрою, міміки, жестів людини в малюнках.

В-24

1. Розкрийте особливості методики малювання пейзажу. Пейзаж як жанр мистецтва.
2. Класифікуйте методи формування знань, умінь і навичок з образотворчого мистецтва.
3. Розробіть фрагмент уроку – аналіз і спостереження будови і форми тіла тварини з натури, по пам’яті.
4. Проаналізуйте, як проявляється темперамент дитини у виборі композиції кольорів, розмірі кольорових плям, характері їх накладання?
5. Поясніть, яка мета і завдання вправ з образотворчої діяльності. Класифікуйте їх за набуттям молодшими школярами певних образотворчих вмінь та навичок.

В-25

1. Розкрийте особливості методики малювання інтер’єра. В чому полягають розбіжності у зображенні фронтального та кутового інтер’єра.
2. Обґрунтуйте методику роботи над сюжетною композицією.
3. Здійсніть аналіз розділів програми з образотворчого мистецтва для початкових класів.
4. Поясніть, чому малювання з натури вважається методом об’єктивного пізнання навколишньої дійсності?
5. Якими шляхами слід здійснювати розвиток образотворчих здібностей обдарованих дітей?

В-26

1. Розкажіть про декоративно-прикладне мистецтво та його виразні засоби.
2. Назвіть засоби формування творчої уяви і зорової пам’яті молодших школярів.
3. Розробіть практичні завдання – вправи на розвиток сприймання кольорів, їх насиченості, відтінків.
4. Розкажіть про роботу художника-ілюстратора над оформленням книги.
5. Обґрунтуйте, які форми роботи доцільно використовувати на уроках декоративного малювання у початкових класах?

В-27

1. В чому полягає явище повітряної перспективи? Як воно впливає на сприймання кольорів у просторі?
2. Розкрийте зміст вимог державного стандарту “Художня культура” у розділі “Візуальне мистецтво” для початкової ланки.
3. Розкрийте методiku основних способів ліплення. Класифікуйте їх.
4. Поясніть поетапність сюжетного малювання.
5. Класифікуйте основні види наочних посібників до уроків образотворчого мистецтва.

В-28

1. Розкрийте особливості методики малювання постаті людини у спокої та в русі.
2. Розробіть систему вправ для формування дизайнерського мислення учнів початкових класів.
3. Доведіть роль світлотіні в малюванні пейзажу.
4. Розкажіть про специфіку використання звукового, літературного та образотворчого ряду під час проведення бесід про образотворче мистецтво.
5. Розробіть фрагмент уроку малювання тематичної композиції з елементами архітектури “Вулиці нашого міста”, чи “Казкове місто”.

В-29

1. Розкрийте історію розвитку методів навчання образотворчому мистецтву (Давня Греція, Рим, Європа епох Відродження і Просвітництва).
2. Проаналізуйте зміст курсу “Основи дизайну” для молодших школярів.
3. Розробіть бесіду про символіку в українському декоративному мистецтві.
4. Обґрунтуйте, в чому полягає різниця між станковим і монументальним мистецтвом?
5. Поясніть, які мета і завдання стоять перед курсом “Методика викладання образотворчого мистецтва”?

В-30

1. Розкрийте історію розвитку методів навчання малювання в Україні та Росії 19 – 20 ст.
2. Проаналізуйте зміст занять з образотворчого мистецтва за програмою Б.М.Неменського.
3. Розробіть фрагмент уроку художнього конструювання на тему “Трон снігової королеви”, чи “Трон лісовика”, “Трон морського царя”. Відтворіть характер персонажа через розробку належного йому предмета.
4. Розкрийте характерні особливості композиції художніх робіт учнів початкових класів.
5. Доведіть, що педагогічне малювання - це невід’ємна складова майстерності вчителя.

СЛОВНИК ОБРАЗОТВОРЧИХ ТЕРМІНІВ

А

АКВАРЕЛЬ — фарби, які легко розчиняються водою, а також твір, виконаний ними.

АБРИС — обриси предмету; контур, контурний малюнок, абрис профілю людини.

АЖУРНИЙ — прозорий; з просвітами, майстерно і тонко зроблений.

АНГОБИ — фарби, якими розписують порцеляну.

АНІМАЛІСТ — художник, різьбяр або скульптор, який у своїх творах зображує тварин

АНІМАЛІСТИЧНИЙ ЖАНР – твори мистецтва, що відтворюють тварин.

АПЛІКАЦІЯ — це спосіб створення орнаментів чи художніх зображень шляхом наклеювання чи нашивання різноколірних шматочків тканини, паперу.

АСИМЕТРІЯ — відсутність симетрії, невпорядкованість.

АХРОМАТИЧНІ КОЛЬОРИ — білий, чорний, всі відтінки сірого. Всі ці тони відрізняються один від одного лише за світлотою.

Б

БАРОКО — стиль в мистецтві кінця 16 ст. — середини 18 ст., для якого характерні підкреслена урочистість, пишна декоративність, динаміка композиції.

БАТАЛЬНИЙ ЖАНР—розділ історичного жанру, де зображено військові події або епізоди з військового життя.

БАРЕЛЬЄФ — скульптурна прикраса на плоских поверхнях, що виступає над площиною менше ніж на половину своєї товщини.

БАТАЛІСТ — художник, який малює батальні картини (бої, битви, війни).

БЛІК — елемент світлотіні, найсвітліша пляма на освітленій частині предмета; невеличка ділянка, а іноді просто точка, освітлена найбільше на предметах округлої форми.

БУКВИЦІ — або ініціали — великі літери на початку тексту.

В

ВИДИ ГРАФІКИ — станкова, книжкова, журнально-газетна, плакатна, прикладна.

ВИДИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА — живопис, графіка, скульптура, декоративно-ужиткове мистецтво, архітектура.

ВИТИНАНКИ — орнаментовані фігурні прикраси житла, ажурно вирізані ножицями, ножом з білого або кольорового паперу.

ВИШИВКА — один з видів народного декоративного мистецтва. Вишивають кольоровими нитками різноманітними техніками: хрестиком, косою і прямою гладдю, «козликом», стебловим швом тощо.

ВІДРОДЖЕННЯ (епоха) — одна з яскравих сторінок в історії світового мистецтва. Вона охоплює XIV- -XVI ст. Розпочалася в Італії, в XV—XVI ст. в країнах, розміщених на північ від Альп. Назву Відродження (або Ренесанс) цей період одержав у зв'язку з відродженням зацікавленості, захоплення античним мистецтвом, звернення до нього як до прекрасного ідеалу, зразка. Представники епохи: Сандро Ботічеллі, Леонардо да Вінчі, Рафаель Санті, Мікеланджело Буонаротті.

ВІЗУВАННЯ — **ВІЗУВАТИ** — наводити оптичний або кутомірний прилад на точку.

ВІНЬЄТКА — прикраса у вигляді невеличкого малюнка на початку або в кінці книжки, в альбомі, тощо.

ВІТРАЖ — сюжетна декоративна чи орнаментальна композиція з кольорового скла чи іншого матеріалу, що пропускає світло.

ВОСКОВІ ТЕКНІКИ декорування полягають у поетапному нанесенні воску на поверхню яйця з наступним пофарбуванням у відповідні кольори. За методом нанесення воску розрізняють техніки — крапання, розпису шпилькою і розпису трубочкою.

ВУГІЛЛЯ — матеріал для графічних малюнків, продається у вигляді чорних паличок

товщиною в олівець. Можна його приготувати і самостійно.

Г

ГАРМОНІЯ — в архітектурі, в музиці, в образотворчому мистецтві, в природі — принцип організації форми, узгодженість, співрозмірність окремих частин, цілісність явищ і процесів.

ГУАШ — непрозора фарба, яка легко розчиняється водою, а також малюнок, виконаний нею.

ГАПТУВАННЯ — вишивка золотими, срібними і мідними нитками.

ГЕОМЕТРИЧНИЙ ОРНАМЕНТ — орнамент, який складається з сукупності найпростіших геометричних фігур.

ГОРЕЛЬЄФ - такий рельєф, коли об'ємне зображення що виступає над площиною більше ніж на половину товщини свого об'єму.

ГОРИЗОНТ (небокрай, небосхил), лінія горизонту — термін, що використовується у мистецтві - уявна лінія на рівні очей.

ГРАВЮРА - різновид графіки, спосіб розмноження малюнка за допомогою друкарської форми з дерева, різних видів металу, лінолеуму, пластмаси чи каменю. Друковане відтворення малюнка, виконаного різноманітними способами гравіювання на поверхні дерев'яній, металевій, лінолеумі, картоні тощо).

ГРАФІКА — різновид образотворчого мистецтва, основним зображувальним засобом якого є малюнок, виконаний олівцем, пензлем, вугіллям або відтиснутий на папері з спеціально підготовленої форми, дошки, каменю. Зображення подається у вигляді малюнка, нанесеного на будь-яку площину в лінійних формах; виконується олівцем, пером, вугіллям чи фарбою одного кольору; основні засоби вираження — лінія, штрих, пляма.

ГРАФІТНИЙ ОЛІВЕЦЬ — найрозповсюдженіший вид олівця. Він буває твердим — «Т», м'яким — «М», дуже твердим - «2Т», «3Т» і дуже м'яким — «2М», «3М» і середнім — «ТМ». Тверді олівці дають тонку лінію, м'які — товсту, жирну.

ГРИЗАЙЛЬ — одноколірний або майже одноколірний, «сірий» живопис, ніби напівживопис, напівмалюнок.

ГУАШ — непрозорі фарби, які мають гарні перекриваючі властивості ґрунтового походження.

Д

ДЕКОР — естетичне поняття, то характеризує не тільки поверхню речей і предметів, але і їх соціально-естетичне призначення, система декоративних елементів; прикраса.

ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО — широка галузь мистецтва, яка художньо-естетично формує матеріальне середовище, створене людиною. До нього належать такі види: декоративно-прикладне, монументально-декоративне, оформлювальне, театральнорекоративне та ін.

ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО — предметно-духовний світ людини включає в себе численні види художньої практики: плетіння і ткацтво, розпис і вишивка, різьблення і виточування, кераміка, обробка кістки і каменю, вироби з бісеру, мереживо, гобелен, витинанки, лозоплетіння.

ДИЗАЙН — вид діяльності, пов'язаний з проектуванням предметного світу; художнє конструювання, технічна естетика.

ДИНАМІЧНИЙ — той, що перебуває у постійному русі, в дії; багатий внутрішньою, силою.

ДОДАТКОВІ КОЛЬОРИ — контрастні, протилежні один одному. Один з додаткових кольорів завжди теплий, інший — холодний. Якщо два протилежні кольори розмістити поряд, то вони здаються яскравішими. Так, червоний колір стає яскравішим поряд із зеленим, білий буде виглядати білосніжним поряд з чорним.

ДРЯПАНКИ (скрябанки, різьбянки) — яйця (писанки), прикрашені технікою дряпання — нанесенням витонченого візерунку гостроконечним писаком на поверхню яйця, пофарбовану в один колір.

Е

ЕМБЛЕМА (оздоба) — семантичний засіб композиції, що іноді замінює символ. Основа емблеми — вираження цілого за його характерним елементом, але в той же час дуже простим і виразним.

ЕНКАУСТИКА — особлива техніка живопису восковими фарбами по дереву. В такій техніці виконані так звані «фаюмські портрети», знайдені в Єгипетських похованнях I—III ст. нашої ери.

ЕСКІЗ -- попередній начерк малюнка; картини або її частина, малюнок, за яким створюють твір мистецтва, виріб.

ЕСТАМП -- відбиток на папері, зображення, зроблене художником-графіком; відбитки, виконані друкованим способом. Твори виконані гравером з однієї основи можна віддрукувати багато відбитків (естампів) і всі вони вважаються оригіналами.

ЕТЮД — твір образотворчого мистецтва допоміжного характеру, виконаний з натури з метою її вивчення у процесі роботи над картиною.

Ж

ЖИВОПИС — різновид образотворчого мистецтва, художнє відображення видимого світу фарбами на будь-якій поверхні.

ЖАНР — вид творів у галузі будь-якого мистецтва, який характеризується певними сюжетними та стилістичними ознаками.

ЖАНРИСТ — художник, що створює картини на побутові теми.

ЖИВОПИСЕЦЬ — той, хто займається живописом; художник, маляр.

З

ЗАГЛИБЛЕНА ГРАВЮРА — коли сам малюнок прорізується різцем, а тло залишається випуклим.

ЗАКОНИ ПЕРСПЕКТИВИ визначені вперше Філіппо Брунелескі, доповнені пізніше іншими художниками. Головний закон: чим більше віддалений від нас предмет, тим він здається меншим. Другий закон перспективи: горизонтальні паралельні лінії, віддаляючись від нас під яким-небудь кутом, поступово зближуються і сходяться вдалині в одній точці. Ця точка називається точкою сходження.

ЗАМКНУТИЙ ОРНАМЕНТ, як правило, розміщений в конкретній формі; квадраті, прямокутнику, трикутнику, колі.

ЗАРИСОВКА — малюнок з натури; начерк, ескіз.

ЗАСТАВКИ — ілюстрації на початку розділу, у верхній частині сторінки.

І

ІКОНОПИС — вид живопису, присвячений релігійним сюжетам і темам; галузь релігійного живопису; написання ікон.

ІЛЮСТРАЦІЯ -- малюнок, який розкриває і поглиблює зміст тексту.

ІМПРЕСІОНІЗМ — напрямок у мистецтві останньої третини XIX — поч. XX ст., представники якого прагнули правдиво передати моменти життя, реальний світ. Представники цього напрямку Е. Мане, О. Ренуар, Е. Дега.

ІНКРУСТАЦІЯ — техніка орнаментального оздоблення виробів шматочками твердих матеріалів (дерева, металу, рогу, слонової кістки, перламутру).

ІНТЕР'ЄР в живопису і графіці — зображення різноманітних внутрішніх приміщень.

К

КАРБУВАННЯ — нанесення рельєфу па листову заготовку металу.

КАРИКАТУРА — малюнки, на яких художники, зображаючи будь-який персонаж чи явище, спеціально підкреслюють і комічно перебільшують їх негативні риси.

КОЛАЖ — твір образотворчого мистецтва, виконаний способом наклеювання різних за кольором та фактурою матеріалів на єдину основу.

КОЛОРИТ — певна згармонованість кольорів у картині, що служить способом правдивого та виразного відтворення дійсності.

КОМПОЗИЦІЯ — побудова художнього твору, співвідношення окремих частин і елементів.

Л

ЛІНОГРАВІЮРА - гравюра на лінолеумі.

ЛІПЛЕННЯ — виготовлення скульптур з м'якого, пластичного матеріалу: глини, пластиліну, солоного тіста, воску.

ЛІТОГРАФІЯ - спосіб плоского друку, при якому для виготовлення форми використовують літографський камінь із нанесеним на ньому малюнком. Відбиток, одержаний у такий спосіб називають літографією.

М

МАКЕТ книжки — початковий варіант книжки, в якому художник вирішує розміщення малюнків, тексту, заставок, заголовків.

МАЛІ СКУЛЬПТУРНІ ФОРМИ — статуетки з різних матеріалів.

МАЛЮНОК (рисунок) — основа будь-якого твору образотворчого мистецтва.

МАРИНА - картина, що зображує морський краєвид.

МАРИНІСТ — художник, що малює марини.

МЕРЕЖИВО — один з видів народного декоративного мистецтва; сітчаста тканина з узорами, якою оздоблюють одяг, предмети домашнього вжитку.

МИСТЕЦТВОЗНАВСІВО — наука про мистецтво.

МІНІАТЮРА - невеличка картина або портрет витонченої роботи; у мініатюрі — у зменшених розмірах.

МОДЕЛЬ - предмет, відтворений у зменшеному, іноді у збільшеному або натуральному вигляді. Те, що може бути натурою для художнього зображення, відтворення.

МОЗАЙКА — так древні називали картини, присвячені музам. Щоб ці картини були вічними, їх писали не фарбою, а набирали зі шматочків каменю, а пізніше — зі шматочків спеціально звареного кольорового непрозорого скла смальти.

МОЛЬБЕРТ (станок) — щит на дерев'яних підставках (ніжках), на якому кріпиться папір для малювання, славляться картини.

МОНОТИПІЯ — своєрідний вид напівживопису — напівгравюри. Виконується один-єдиний відбиток.

МОНУМЕНТАЛЬНА СКУЛЬПТУРА— призначена прикрашати площі, майдани, великі громадські споруди. Як правило монументальна скульптура перевищує натуральну величину об'єкту в два-три рази.

МУФЕЛЬНА НІЧ — піч, у якій випалюють вироби з глини.

Н

НАПІВТІНЬ - елемент світлотіні, місце переходу від світла до тіні.

НАТУРА - об'єкт зображення. Малювання з натури — таке малювання, коли об'єкт зображення протягом усієї роботи знаходиться перед тим, хто малює.

НАТЮРМОРТ («мертва природа») — жанр мистецтва, картина, на якій зображаються предмети, фрукти, квіти, плоди, дичина, риба.

НАЧЕРКИ -- невеликого розміру малюнки з натури, виконані швидко олівцем, пером, чорною тушшю чи акварельною фарбою одного кольору. Головне в начерку — схопити форму того чи іншого предмета, вловити рух людини, тварини, птаха. У начерку не потрібні деталі, а лише найголовніше і найхарактерніше з побаченого.

О

ОБ'ЄМНІ ЗОБРАЖЕННЯ — на якому відтворено глибину простору.

ОРНАМЕНТ — оздоблювальний візерунок, побудований на ритмічному чергуванні геометричних елементів або стилізованих рослинних чи тваринних мотивів. В основі орнаменту лежать два композиційні принципи — ритм і симетрія.

ОРНАМЕНТАЛЬНІ СТРІЧКИ — різновид орнаментів, побудованих у смужці.

ОСНОВНІ КОЛЬОРИ — жовтий, червоний і синій, їх не можна утворювати з інших кольорів.

ОФОРТ — гравюра на металі; друкарський відбиток з такої гравюри; спосіб поглибленого гравірування на металі за допомогою кислоти.

П

ПАДАЮЧА ТІНЬ — елементи світлотіні; тінь від предмета на поверхню, на якій він розміщений.

ПАЛІТРА - невеличка дерев'яна дошка, картон, папір, скло на якому художник розміщує різні фарби, змішує їх під час роботи.

ПАМ'ЯТНИК — статуя або бюст на п'єдесталі.

ПАННО - картина, барельєф декоративного -характеру, що кріпиться до стіни; частина стіни або стелі, обрамлена орнаментом чи ліпленням і заповнена живописним зображенням або скульптурним рельєфом.

ПАСТЕЛЬ — кольорові крейди, спресовані у вигляді паличок.

ПЕЙЗАЖ — загальний вигляд місцевості; краєвид природи; картина або малюнок з зображенням краєвиду; жанр образотворчого мистецтва, що відображає картини природи. Пейзажі бувають різні: міські, сільські, гірські, морські (марина), архітектурні та і ін.

ПЕРСПЕКТИВА — спосіб зображення на площині або на кривій поверхні об'ємних предметів такими, якими ми їх бачимо з певної точки спостереження. Відтворення на малюнку уявної зміни розміру, форми об'ємних предметів; об'ємність зображення.

ПИСАНКАРСТВО — декоративний розпис курячих яєць — вид декоративно-прикладного мистецтва.

ПЛЕНЕР — живопис на відкритому повітрі, що відтворює кольорове багатство природи, сонячне освітлення й повітряне середовище.

ПЛЯМИ — частина поверхні, що виділяється своїм забарвленням, кольором, освітленням.

ПОБУТОПИСЕЦЬ — художник — автор побутових творів живопису.

ПОВІТРЯНА ПЕРСПЕКТИВА (явище повітряної перспективи) товщина повітря, через яку ми дивимося вдалину, зм'якшує контури і колір предметів і надає їм голубувато-сірого чи синього відтінку від освітлення.

ПО МОКРОМУ — один з прийомів роботи аквареллю: лист паперу попередньо злегка змочується водою, фарба наноситься на вологий напір.

ПОРТРЕТ — жанр мистецтва, коли зображується людина. Портрет поділяються на групові, однофігурні, двофігурні, поясні, поколінні, погрудні (погрудний портрет у скульптурі називається бюстом). Є портрети психологічні, парадні, домашні.

ПОРТРЕТИСТ — художник, що малює переважно портрети; фахівець з портретного живопису.

ПОРЦЕЛЯНА (ФАРФОР) — найдосконаліший вид кераміки, вироби, виготовлені із суміші високоякісних білих сортів глини.

ПО СУХОМУ — один з прийомів роботи аквареллю: фарба накладається кілька разів на одне й те ж місце, поки не буде досягнуто потрібного тону, причому кожен шар повинен добре просохнути, перш ніж накладати інший.

ПРОПОРЦІЇ — розмірне співвідношення частин твору, предмета, виробу; один з основних засобів композиції; його основна пропорція — це співвідношення ширини предмета до його висоти.

Р

РАКУРС — перспективне скорочення форми різних предметів, фігур, архітектурних форм, що призводять до зміни їх звичних обрисів.

РЕЛЬЄФ — вид скульптури, коли скульптурні зображення лише з одного боку випуклі, зображення виступає над площиною.

РЕЛЬЄФНИЙ — чітко окреслений, яскраво виражений, виразний; який виступає над поверхнею; опуклий.

РЕМЕСЛО — дрібне ручне виготовлення виробів при відсутності внутрівиробничого поділу праці.

РЕПРОДУКЦІЯ — зображення, одержане за допомогою фотомеханічних друкарських процесів відтворення картин, їх точне повторення в невеликій кількості примірників.

РЕФЛЕКС — відбите, світло від сусідніх предметів (у натюрморті).

РИТМ — повторення, чергування одних і тих же елементів певної форми та інтервалів між ними; композиційних елементів твору.

РОЗЕТИ — орнаменти, вписані в форму кола.

РОЗПИС — спосіб прикрашання виробів із кераміки ангобами, глиною іншого кольору.

С

САНГІНА — м'який червоний або червоно-брунатний олівець без оправы, який використовується у живопису. Малюнок, виконаний таким олівцем.

СВІТЛО — один з елементів світлотіні; найбільш освітлена частина предмета. Світло в природі падає на предмет нерівномірно: якщо одна частина освітлена, то інша залишається в тіні.

СВІЛЛОТА (СВІТЛІСТЬ) — це ознака, що характеризує колір як світлий чи темний.

СВІЛЛОТІНЬ — поєднання світлих і темних тонів, світла і тіні. Завдяки світлотіні можна зобразити на площині круглі предмети, передати об'ємність. Світло і тінь ніби «ліплять форму».

СИЛУЕТ — це узагальнене, однотонне зображення людини, тварини, рослини або предмету, що нагадує їхню тінь.

СИМВОЛ — умовне позначення якогось предмета, явища; зображення елемента, знака або предмета об'ємно-просторової форми виступає замість певних конкретних чи абстрактних понять, використовується для збереження і передачі інформації, естетичних цінностей.

СИМЕТРІЯ — розмірне, пропорційне розміщення частин якогось цілого щодо центру, середини; така композиційна побудова, при якій права і ліва сторони малюнка врівноважені; композиційний прийом: чіткий порядок у розташуванні окремих елементів, частин твору мистецтва. Відомі такі типи симетрії: дзеркальний, перенесення, циклічно-обертювий.

СІТЧАСТІ ОРНАМЕНТИ — такі, що заповнюють поверхню суцільним візерунком. Композиція такого орнаменту будується за допомогою сітки.

СКЛАДНІ КОЛЬОРИ — ті, які можна утворити шляхом змішування інших кольорів. Складними є зелений (змішування жовтого і синього), фіолетовий (з червоного і синього), оранжевий (з червоного і жовтого).

СКУЛЬПТУРА — вид образотворчого мистецтва, характерною особливістю якого є форма, об'єм.

СКУЛЬПТУРНА ГРУПА — багатофігурна композиція в скульптурі.

СПЕКТР -- утворення розміщенням хроматичних кольорів у певному порядку за кольоровими тонами.

СТАНКОВА ГРАФІКА — малюнки, що мають самостійне значення, коли художник сам обирає тему, матеріал і способи виконання; у книжковій графіці художник не може діяти цілком самостійно, тому що графічний образ повинен відповідати образу, створеному письменником.

СТАНКОВА СКУЛЬПТУРА виконується на станку, і призначена для виставочних залів, музеїв.

СТАТИКА — стан спокою, рівноваги, відсутність руху.

СТАТУЯ — скульптурне зображення людини на весь зріст.

СТИЛІЗАЦІЯ - надання творові мистецтва характерних рис якого-небудь стилю, особливостей чиєїсь творчої манери. Твір мистецтва, який за формою є наслідуванням певного стилю. Стилiзація природних форм — це переробка живої форми у спрощену чи ускладнену залежно від призначення орнаменту.

СТИЛЬ художній — сукупність усіх засобів художньої виразності, всіх творчих прийомів, котрі в цілому створюють певну образну систему. Це та своєрідність, за якою можна відразу визначити відмінність одного явища в мистецтві від інших.

СТОРИНКОВА ІЛЮСТРАЦІЯ — така, що займає цілу сторінку.

СУПЕРОБКЛАДИНКА — паперова обкладинка, яка накладається поверх палітурки книжки.

СХЕМАТИЧНИЙ — поданий в основних, загальних рисах, без деталізації, подробиць; зображення у спрощено-узагальненому вигляді.

СЮЖЕТ — тема, об'єкт зображення в живописному творі.

СЮЖЕТНА КАРТИНА — жанр мистецтва. На сюжетній картині змальовується якась подія (історична, батальна) чи побутова сценка.

Т

ТАКТИЛЬНИЙ — сприймання дотиком, відчуття дотику.

ТЕКСТУРА — природний візерунок на поверхні розрізу деревини, деяких мінералів, рогу, що, утворений різноманітними шарами матеріалу.

ТЕМПЕРА — одна з технік живопису, а також різновид фарби, виготовленої на яєчному жовткові або на суміші клейового розчину з олією тощо. Картина, малюнок, виконані такими фарбами.

ТЕПЛІ КОЛЬОРИ — нагадують колір сонця, вогню; жовтий, червоний, оранжевий. Крім цього, всі кольори, за винятком основних, можуть мати теплий відтінок.

ТЕРАКОТА — вироби із гончарної кольорової глини без жодних домішок. Температура випалювання біля 900 градусів.

ТЕХНІКА — спосіб створення художнього зображення в живопису, скульптурі, вишиванні тощо.

ТИТУЛ — заголовна сторінка книжки.

ТІНЬ — елемент світлотіні, найбільш затемнена частина предмета.

ТКАЦТВО — виготовлення різноманітних килимових тканин, виробів, що поєднують в собі різні техніки виконання і багатства художніх форм.

ТЛО (ФОН) — те, що оточує предмет зображення. Тло створює можливості для увиразнення малюнка. Тло допомагає одержати великий ефект від створення певного колориту: на темному тлі добре виділяються світлі кольори, яскраво освітлені частини предметів.

ТОЧКА ЗОРУ (точка спостереження) — відношення між напрямом погляду та положенням предмета.

ТОЧКА СХОДЖЕННЯ — місце на лінії горизонту, де сходяться при побудові малюнка всі прямі лінії, що віддаляються.

У

УЗГОДЖЕННЯ КОЛЬОРІВ — коли знайдено правильні співвідношення кольорів,

Ф

ФАБУЛА — канва, схема розвитку життєвих подій, подана в художньому творі в послідовному порядку.

ФАКТУРА — характер поверхні мистецького твору, його обробка, спосіб формування поверхні твору мистецтва; один із засобів художньої виразності.

ФАС — вигляд спереду.

ФАЯНС — поливані вироби переважно з білої, очищеної глини.

ФРЕСКА — розпис водяними фарбами по сирій штукатурці.

ФОН (ГЛЮ) — другий план малюнка, на якому чітко виділяються основні зображення.

ФОРЗАЦИ — аркуші, які з'єднують оправу з блоком сторінок книжки.

Х

ХОЛОДНІ КОЛЬОРИ нагадують колір голубого неба, льоду, води і її відтінки. Крім того, всі кольори, за винятком основних, можуть мати холодний відтінок.

ХРОМАТИЧНІ КОЛЬОРИ — мають кольоровий тон, відрізняються один від іншого за кольоровим тоном і за світлістю

ХУДОЖНЯ ОБРОБКА ДЕРЕВА — найдавніший вид декоративно-прикладного мистецтва; галузі художнього деревообробництва: токарство, столярство, декоративне різьблення.

Ч

ЧЕКАНКА — виготовлення металевих виробів шляхом вибивання на їхній поверхні якогонебудь зображення.

Ш

ШМУЦТИТУЛИ — сторінки, паперовий аркуш на початку книжки (перед титулом) або перед її частинами чи розділами, на якому розташовують заголовок, ілюстрацію.

ШРИФТ — графічна форма літер при написанні, характер малюнка написаних літер.

ШРИФТИСТ (ШРИФТОВИК) — художник-графік, який створює шрифтові заголовки, написи.

ШТРИХОВКА (ШТРИХУВАННЯ) — покриті штрихами місця на малюнку, плані, карті. Штрихувати — наносити штрихи на що-небудь, покривати штрихами. Штриховка може бути суцільною; коли лінії зливаються одна з одною, або з проміжками, на відстані, залежно від завдань зображення.

Я

ЯВОРІВСЬКІ ІГРАШКИ — оригінальні столярні іграшки узагальненої силуетної форми, динамічної конструкції, які здавна виготовляються майстрами м. Яворів.

ЯСКРАВІСТЬ. Фарби залежно від освітлення мають різний ступінь яскравості. В освітлених місцях фарби світліші, в тіні — темніші.

**ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ З КУРСУ
„ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО З МЕТОДИКОЮ ВИКЛАДАННЯ”**

1. Формування морально-естетичної оцінки творів українського народного мистецтва на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах.
2. Прийоми створення емоційної основи творчого процесу сприймання і творення образу на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах.
3. Методи формування знань, умінь та навичок образотворчої діяльності учнів початкових класів.
4. Вивчення на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах народних промислів України.
5. Формування творчих здібностей молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва в 1-4 класах.
6. Бесіди про образотворче мистецтво як засіб естетичного виховання учнів 1-4 класів.
7. Особливості методики малювання тварин у початкових класах.
8. Колір – засіб виразу в образотворчій діяльності молодших школярів.
9. Творчість та самовираження школяра на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах.
10. Розвиток відчуття кольору у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.
11. Формування просторових уявлень у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.
12. Психологічна основа художньої творчості молодшого школяра.
13. Ілюстрування літературних творів на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах.
14. Формування духовності молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.
15. Формування дизайнерського мислення молодших школярів на уроках художнього конструювання у початкових класах.
16. Особливості методики аналізу художніх творів різних жанрів на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах.
17. Використання комп’ютерних засобів навчання на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах.
18. Методика використання наочності зорового, музичного та літературного ряду на уроках образотворчого мистецтва у школі.
19. Особливості організації позакласної роботи з образотворчого мистецтва з молодшими школярами.
20. Виховні можливості змісту уроків образотворчого мистецтва у початкових класах.
21. Педагогічний малюнок як основа професійної підготовки вчителя образотворчого мистецтва.
22. Роль підготовчих вправ з різних видів художньої діяльності у формуванні образотворчих вмінь та навичок молодших школярів.
23. Малювання з натури як основа формування навичок реалістичного відтворення навколишнього світу молодшими школярами.
24. Особливості формування композиційних знань, умінь та навичок на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах.
25. Форми побудови навчально-виховного процесу з образотворчого мистецтва у початкових класах на умовах співробітництва вчителя і учня.
26. Умови формування художньо-естетичних потреб молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

27. Моделювання, конструювання та дизайн на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах.
28. Формування навичок оцінного судження творів мистецтва на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах.
29. Тріада психолого-педагогічних умов: ПОДИВ-ПІЗНАННЯ-ТВОРЧИСТЬ – основа ефективності навчально-виховного процесу на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах.
30. Формування навичок сприймання естетичних явищ у житті і в мистецтві на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах.
31. Формування навичок передачі простору у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.
32. Формування навичок роботи з пластичними матеріалами на уроках ліплення у початкових класах.

ПРОГРАМОВІ ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ З КУРСУ „ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО З МЕТОДИКОЮ ВИКЛАДАННЯ”

1. Мета, завдання та предмет курсу „Образотворче мистецтво з методикою викладання”.
2. Історія розвитку сучасної методики образотворчого мистецтва.
3. Роль принципів дидактики у навчально-виховному процесі з образотворчого мистецтва у початковій школі.
4. Педагогічні умови навчання образотворчого мистецтва у початкових класах.
5. Методологічні засади викладання образотворчого мистецтва у початковій школі.
6. Поняття про методи навчання образотворчого мистецтва та їх класифікація.
7. Зміст методів навчання образотворчого мистецтва за джерелом передачі та характером сприйняття інформації.
8. Зміст методів навчання образотворчого мистецтва за характером керівництва розумовою діяльністю учнів.
9. Інтерактивні методи навчання образотворчого мистецтва.
10. Методи наукового дослідження.
11. Слово вчителя у системі дидактичних засобів навчання образотворчого мистецтва.
12. Навчально-методичний комплект до уроків образотворчого мистецтва.
13. Демонстраційний матеріал до уроків образотворчого мистецтва.
14. ТЗН та сучасні технології навчання образотворчого мистецтва.
15. Оснащення кабінету образотворчого мистецтва у школі.
16. Урок - основна форма організації навчально-виховного процесу з образотворчого мистецтва в 1-4 класах.
17. Типи уроків образотворчого мистецтва у початкових класах.
18. Дидактична структура уроку образотворчого мистецтва. Етапи уроку образотворчого мистецтва та їх зміст.
19. Форми організації навчально-пізнавальної діяльності на уроці образотворчого мистецтва.
20. Контроль та оцінка навчальних досягнень учнів початкових класів з образотворчого мистецтва.
21. Основні напрямки та зміст естетичного виховання у позаурочній, позакласній роботі та позашкільних навчальних закладах.
22. Сутність, мета, завдання позаурочної, позакласної та позашкільної освіти та виховання.
23. Дитяча художня школа як один з факторів формування світосприйняття у дітей. Структура дитячої художньої школи та особливості навчального процесу.
24. Планування позаурочної, позакласної та позашкільної роботи з образотворчого мистецтва.
25. Головні напрями і завдання художньої діяльності з питання „композиції” в програмі „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів.
26. Систематизований обсяг програмових вимог до формування знань, умінь і навичок молодших школярів у галузі „композиція”.
27. Формування поняття про композицію та основні її закономірності і засоби.
28. Зміст і методика уроків тематичного малювання у початкових класах.
29. Ознайомлення молодших школярів з мистецтвом оформлення книги.
30. Стилзація образів казкових персонажів - тварин і людей на уроках ілюстрування.
31. Методика виконання ескізу сюжетної композиції на теми дитячих казок.
32. Поняття про форму предметів, конструкцію, пропорції. Методика їх передачі в дитячих малюнках.
33. Систематизований обсяг програмових вимог до формування знань, умінь і навичок молодших школярів у галузі „форма”.
34. Головні напрямки роботи за навчальною проблемою „колір” в програмі

- „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів.
35. Систематизований обсяг знань, умінь і навичок молодших школярів з наскрізної змістової лінії програми образотворчого мистецтва у початкових класах з проблеми „колір”.
  36. Формування поняття про колір та його властивості у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.
  37. Формування практичних навичок роботи з різними художніми матеріалами під час виконання вправ на розвиток відчуття кольору молодших школярів.
  38. Методика кольорового вирішення предметів умовно-плоскої та об’ємної форми у початкових класах.
  39. Формування навички емоційно-естетичної оцінки колориту художніх творів на уроках - бесідах про мистецтво.
  40. Усвідомлення молодшими школярами ролі кольорових сполучень у декоративних роботах.
  41. Навчально-творчі завдання з ліплення у початкових класах.
  42. Систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно проблеми „об’єм”.
  43. Поняття про скульптуру і ліплення. Матеріали ліплення, приладдя для роботи.
  44. Способи і прийоми ліплення.
  45. Методика навчання ліплення у початкових класах.
  46. Систематизований обсяг знань, умінь та уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно проблеми „простір”
  47. Роль художнього сприймання в естетичному вихованні молодших школярів.
  48. Зміст і завдання розділу „Сприймання” програми „Образотворче мистецтво” для 1-4 класів.
  49. Систематизований обсяг знань, умінь і уявлень учнів 1-4 класів у галузі образотворчого мистецтва стосовно навчальної проблеми „сприймання”.
  50. Методика аналізу художніх творів різних жанрів на уроці образотворчого мистецтва в початкових класах.
  51. Методика проведення уроків-бесід про образотворче мистецтво.
  52. Ведення мистецтвознавчих словників на уроці сприймання мистецтва.
  53. Навчально-виховні завдання курсу образотворчого мистецтва. Оволодіння учнями образотворчими знаннями.
  54. Виховання учнів у курсі образотворчого мистецтва у початковій школі.
  55. Класифікація образотворчих понять. Вивчення основ образотворчої грамоти у початкових класах.
  56. Особливості програмового змісту уроків образотворчого мистецтва у початковій школі. Види занять з образотворчого мистецтва.
  57. Поняття про художні техніки. Специфіка роботи з різними художніми матеріалами.
  58. Календарне планування уроків образотворчого мистецтва у початкових класах. Основні принципи перспективного, календарного та поурочного планування.
  59. Встановлення міжпредметних зв’язків образотворчого мистецтва з предметами початкової школи.
  60. Принципи розвиваючого навчання. Чинники сприяння формування пізнавальної активності на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах.
  61. Опрацювання методики малювання тварин у спокої та русі. Зарисовки та начерки свійських та хижих тварин. Виконання схем малювання тварин.
  62. Опрацювання методики малювання предметів умовно-плоскої форми. Зарисовки та начерки листя, квітів. Виконання схем предметів умовно-плоскої форми.
  63. Опрацювання методики малювання людини. Вивчення основних пропорцій фігури людини. Малювання схем передачі фігури людини у русі та міміки обличчя людини.
  64. Роль принципу наочності у навчанні образотворчого мистецтва молодших

школярів.

65. Методика викладання образотворчого мистецтва у зарубіжній педагогіці.
66. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 1 класі на тему: „В небі над полями райдуга-дуга”. Проведення фрагменту цього уроку.
67. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 1 класі на тему: „Три веселі гноми”. Проведення фрагменту цього уроку.
68. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 1 класі на тему: „Вогняна квітка”. Проведення фрагменту цього уроку.
69. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 1 класі на тему: „Які бувають дерева?”. Проведення фрагменту цього уроку.
70. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 1 класі у формі колективної творчої роботи на тему: „Казкове місто”. Проведення фрагменту цього уроку.
71. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 1 класі на тему: „Хатинка равлика”. Проведення фрагменту цього уроку.
72. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 1 класі на тему: „Крижана планета”. Проведення фрагменту цього уроку.
73. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 1 класі на тему: „Гарбузові родичі”. Проведення фрагменту цього уроку.
74. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 1 класі на тему: „В Африці”. Проведення фрагменту цього уроку.
75. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 1 класі на тему: „Парасольки Оле-Лукойе”. Проведення фрагменту цього уроку.
76. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 2 класі на тему: „Сонячні барви золотої осені”. Проведення фрагменту цього уроку.
77. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 2 класі на тему: „В гостях у Нептуна”. Проведення фрагменту цього уроку.
78. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 2 класі на тему: „Диво-птахи”. Проведення фрагменту цього уроку.
79. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 2 класі на тему: „В гостях у казкового персонажа” (Чиполіно, Буратіно). Проведення фрагменту цього уроку.
80. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 2 класі на тему: „Кораблі у морі”. Проведення фрагменту цього уроку.
81. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 2 класі на тему: „Дивовижні квіти і метелики” (гратографія). Проведення фрагменту цього уроку.
82. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 2 класі на тему: „Казочка” (за казкою „Курочка Ряба”). Проведення фрагменту цього уроку.
83. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 2 класі на тему: „3 гілки на гілку носить вітер білку” (ліплення). Проведення фрагменту цього уроку.
84. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 2 класі на тему: „Хитра пляма”. Проведення фрагменту цього уроку.
85. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 2 класі на тему: „Писанка”. Проведення фрагменту цього уроку.
86. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 3 класі на тему: „Край шляху калина червона росла”. Проведення фрагменту цього уроку.
87. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 3 класі на тему: „Біла береза під моїм вікном”. Проведення фрагменту цього уроку.
88. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 3 класі на тему: „Зимові розваги дітей” (ліплення). Проведення фрагменту цього уроку.
89. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 3 класі на тему: „Рукавичка” (ілюстрування). Проведення фрагменту цього уроку.

90. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 3 класі на тему: „Івасик-Телесик” (ілюстрування). Проведення фрагменту цього уроку.
91. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 3 класі на тему: „Одяг для казкового героя”. Проведення фрагменту цього уроку.
92. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 3 класі на тему: „Вербові котики”. Проведення фрагменту цього уроку.
93. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 3 класі на тему: „Дивовижні баранці, коники і птахи”. Проведення фрагменту цього уроку.
94. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 3 класі на тему: „Космічні прибульці”. Проведення фрагменту цього уроку.
95. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 3 класі на тему: „Готуємось до карнавалу” (паперопластика). Проведення фрагменту цього уроку.
96. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 4 класі на тему: „Натюрморт з овочів і фруктів”. Проведення фрагменту цього уроку.
97. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 4 класі на тему: „Карнавал тварин”. Проведення фрагменту цього уроку.
98. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 4 класі на тему: „Олімпійські ігри”. Проведення фрагменту цього уроку.
99. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 4 класі на тему: „Подорож до моря”. Проведення фрагменту цього уроку.
100. Розробка плану-конспекту уроку образотворчого мистецтва в 4 класі на тему: „Ліпимо диво-звіра”. Проведення фрагменту цього уроку.

**СПИСОК ДЖЕРЕЛ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ
„ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО З МЕТОДИКОЮ ВИКЛАДАННЯ”**

1. Аболіна Т.Г. Естетичне виховання в школі /Т.Г.Аболіна, Н.Є.Миропольська. -К., 1987. -68 с.
2. Аксенов Ю.Г. Цвет и линия. Практическое руководство по рисунку и живописи /Ю.Г.Аксенов. -М., 1976. -304 с.
3. Алексеева В.В. Что такое искусство? О том, как изображают мир живописец, график, скульптор. (Альбом для детей) /В.В.Алексеева. -М., 1991. -236 с.
4. Алехин А.Д. Изобразительное искусство: Художник. Педагог. Школа /А.Д.Алехин. - М., 1984. -160 с.
5. Амонашвили Ш.А. Психологические основы педагогики сотрудничества /Ш.А.Амонашвили. - М., 1991. -168 с.
6. Антоненць М. Мистецько-педагогічні погляди Миколи Мурашка /М.Антоненць //Мистецтво та освіта. -2009. -№4. –С. 10-14.
7. Антонович Є.А. Декоративно-прикладне мистецтво /Є.А.Антонович, Р.В.Захарчук-Чугай, М.Є.Станкевич. -Львів: Світ, 1992. -272 с.
8. Антонович Є.А. Художні техніки в школі /Є.А.Антонович, В.І.Проців, О.П.Свид. -К., 1997. -86 с.
9. Беляев Т.Ф. Упражнения по развитию пространственных представлений у учащихся /Т.Ф.Беляев. -М., 1983. -112 с.
10. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии /В.П.Беспалько. -М.: Педагогика, 1989. -190 с.; ил.
11. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник /І.Д.Бех. - К., 1998. - 204 с.
12. Белкіна Е.О. Від подиву до творчості /Е.О.Белкіна //Мистецтво та освіта. -1998. -№2. - С.12-19.
13. Бичкова Л.Н. Сяйво райдуги в словах /Л.Н.Бичкова //Мистецтво та освіта. -1999. -№3. - С.11-15.
14. Біда О.К. Роль уроків на природі в естетичному розвитку молодших школярів /О.К.Біда //Мистецтво та освіта. -2000. -№1. -С.51-54.
15. Богомоллов Н.С. Скульптура на занятиях в школьном кружке /Н.С.Богомоллов. -М., 1986. -126 с.
16. Бойко Л.М. Виховання дитячої уяви у художніх образах /Л.М.Бойко. –К., ІЗМН, - 1997. -108 с.
17. Бойчук М. Думки про мистецтво //Живописна Україна. -1992. -№ 1-2. -С.42.
18. Бровченко А. В. Образотворче мистецтво. 3 клас: Альбом-посібник /А. В. Бровченко. - К. : СПД-ФО Тернов І.Є., 2005. - 64 с.: іл.
19. Бровченко А. В. Образотворче мистецтво. 4 клас: Альбом-посібник /А. В. Бровченко. - К. : СПД-ФО Тернов І.Є., 2005. - 64 с.: іл.
20. Буров А.И. Проблемы эстетического развития личности школьника /А.И. Буров, Е.В.Квятковский. -М.: Педагогика, 1987. -96 с.
21. Виноградова Г.Г. Уроки рисования с натуры в общеобразовательной школе /Г.Г.Виноградова. -М., 1980. -144 с.
22. Витковская Н.С. Формирование эстетической культуры младших школьников /Н.С.Витковская. -К., 1985. -134 с.
23. Выготский Л.С. Психология искусства /Л.С.Выготский //Под ред. М.Ярошевского. -М.: Педагогика, 1987. -341 с.
24. Волинець Л. Інформаційне забезпечення загальної мистецької освіти у Франції /Л.Волинець //Мистецтво та освіта. -2009. -№4. –С.14-19.
25. Волинець Л. Художньо-естетична освіта в Японії /Л.Волинець //Мистецтво та освіта. - 2002. -№1. –С.28-39.

26. Воспитание к свободе. Педагогика Рудольфа Штейнера. - М., 1990. - 266 с.
27. Галузинський В.М. Педагогіка: теорія та історія: Навчальний посібник /В.М.Галузинський, М.Б.Євтух. -К.: Вища школа, 1995. -237 с.
28. Ганнусенко Н.О. З досвіду художньо-естетичного виховання учнів у шкільних музеях /Н.О.Ганнусенко //Мистецтво та освіта. -1999. - №4. -С. 24-28.
29. Глинская И.П. Изобразительное искусство. Методика обучения в 1-3 классах /И.П.Глинская. - К., 1978. -111 с.
30. Гончаров И.Ф. Эстетическое воспитание школьников средствами искусства и действительности /И.Ф.Гончаров. -М.: Педагогика, 1986. -236 с.
31. Гончаренко С. Український педагогічний словник. /С.Гончаренко. -К., 1997. – 432 с.
32. Гусева Л.О. Опанування напрямів сучасного мистецтва /Л.О.Гусева //Мистецтво і освіта. -1998. -№4. -С.20-45.
33. Д жола Д.М. Теорія і методика естетичного виховання школярів /Д.М.Д жола, А.Б.Щербо. - К., 1998. -126 с.
34. Дейнеко М.Г. Образотворче мистецтво. 5-6 класи. Навчальний посібник /М.Г.Дейнеко. -К., Рад. Школа, -1981. -40 с.
35. Державний стандарт галузі «Художня культура» //Мистецтво та освіта. -1997. -№3. - С.2-10.
36. Дичковська І. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник /І.Дичковська. -К., 2004. -352 с.
37. Зміст, дидактичні структури та методичне забезпечення уроків у початкових класах (психологічні та педагогічні аспекти) /За ред. Г.П.Коваль. -Тернопіль, 2010. -192 с.
38. Зязюн І.А. Виховання естетичної культури школярів /І.А.Зязюн, Н.Є.Миропольська, Л.О.Хлебнікова. - К., 1998. -156 с.
39. Зязюн І.А. Краса педагогічної дії /І.А.Зязюн, Г.М.Сагач. - К., 1997. -142 с.
40. Зязюн І.А. Естетичний досвід особи. Формування і сфери вияву /І.А.Зязюн. -К.: Вища школа, 1976. -174 с.
41. Кабалевский Д.Б. Воспитание ума и сердца /Д.Б.Кабалевский. -М.: Просвещение. - 1984. -206 с.
42. Кашуба Л.І. Образотворче мистецтво в початковій школі /Л.І.Кашуба, М.О.Таран. – Тернопіль: –Мальва –ООО, 2001. -55 с.
43. Качур М.І. Виховуємо високе почуття гармонії з навколишнім світом /М.І.Качур //Мистецтво і освіта. -2004. -№2. -С.40-44.
44. Кирилло А.А. Учителю об изобразительных материалах /А.А.Кирилло. -М., 1971. - 32с.
45. Кириченко М.А. Основи образотворчої грамоти /М.А.Кириченко. -К., Вища школа, 2001. -165 с.
46. Ковальов О.Є. Методика викладання декоративного мистецтва в початковій школі /О.Є.Ковальов. - К., 1997. -76 с.
47. Комарова А.И. Эстетическая культура личности /А.И.Комарова. -К.: Вища школа, 1988. -150 с.
48. Кондратова В.І. Тарас Шевченко - поет і художник /В.І.Кондратова //Мистецтво та освіта. -2003. -№1. -С.40-43.
49. Коновець С.В. Образотворче мистецтво в початковій школі /С.В.Коновець. -К., 2000. -79 с.
50. Коновець С.В. Образотворче мистецтво як засіб активізації дитячої творчості /С.В.Коновець //Мистецтво і освіта. -1999. -№3. -С. 15-19.
51. Коновець С.В. Твори українського образотворчого мистецтва на уроках в школі: методичні рекомендації для вчителів образотворчого мистецтва /С.В.Коновець. - К., 1997.
52. Концепція середньої загальноосвітньої школи України //Інформаційний збірник Міністерства освіти України, 1992. -№4.-С.12.

53. Корнілова О.О. Про впровадження нової шкали оцінювання навчальних досягнень учнів із предметів художньо-естетичного циклу /О.О.Корнілова /Мистецтво та освіта. - 2000. -№4. -С.55-56.
54. Косминская В.Б. Основы изобразительного искусства и методика руководства изобразительной деятельностью детей /В.Б.Косминская, Н.Б.Халезова. - М., 1987.
55. Кохно Т. Естетичне виховання молодших школярів у позакласній роботі /Т.Кохно //Початкова школа. -2008. -№5. -С.16-18.
56. Крип'якевич І. Історія української культури /І.Крип'якевич. -К.: Либідь, 1994. -656 с.; іл.
57. Кузин В.С. Изобразительное искусство и методика его преподавания в начальных классах /В.С.Кузин. -М., 1984. -319 с.
58. Кузин В.С. Психология: 2-е изд. /В.С.Кузин. -М.: Высшая школа, 1982. -225 с.; ил.
59. Кузнецова Л.С. Беседы об изобразительном искусстве и архитектуре /Л.С.Кузнецова. - К., 1989. -318 с.
60. Ламонова О. Знайомтесь: художній факультет КДАМ /О.Ламонова //Мистецтво та освіта. -1998. -№1. -С.28-39.
61. Левчук Л.Т. Історія світової культури. Культурні регіони: Навчальний посібник /Л.Т. Левчук. -К.: Либідь, 1997. -488 с.
62. Лернер И. Современная дидактика: теория – практике /Под ред. И.Лернера, И.Журавлева. -М., 1994. -182 с.
63. Лернер Л.В. Сколько цветов у радуги? /Л.В.Лернер. -М., 1990. -286 с.
64. Лещенко М. Як розкрити таємниці образотворчого мистецтва /М.Лещенко //Мистецтво та освіта. -1998. -№2. -С. 55-62.
65. Лобанчук О. Розвиток словесної творчості першокласників засобом інтегрованої художньої діяльності /О.Лобанчук //Початкова школа. -2010. -№7. -С.33-38.
66. Луценко Л. Кожна дитина талановита /Л.Луценко //Початкова школа. -2010. -№3. - С.49-50.
67. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 1 кл. /Л. М. Любарська, М. І. Резниченко ; худож. І. В. Бабенцова, Л. Г. Орлюк. - К. : Форум, 2002. - 112 с.: іл.
68. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підруч. для 2 кл. /Л. М. Любарська [і др.]. - К.: Форум, 2003. - 128 с.: іл.
69. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 3 класу /Л. М. Любарська. - К.: Форум, 2004. - 112 с. : іл.
70. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 4 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 160 с.: іл.
71. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво: Підручник для 2 класу /Л. М. Любарська. - К. : Форум, 2004. - 128 с.: іл.
72. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво. 1 клас: підручник /Л. М. Любарська, М. І. Резниченко. - К. : Наш час, 2007. - 120 с. : кольор. іл.
73. Любарська Л., Вовк Л. Орієнтовний запитальник для актуалізації опорних знань учнів з образотворчого мистецтва, визначення рівня засвоєння базових теоретичних положень предмета /Л. М. Любарська. //Початкова школа. -2006. - №12. -С.43 - 46.
74. Любарська Л., Вовк Л. Орієнтовний запитальник з образотворчого мистецтва /Л. М. Любарська //Початкова школа. -2008. -№3. -С.44-48.
75. Малиновская Л.П. Вопросы формирования дизайнерского мышления на уроке изобразительного искусства в начальных классах /Л.П.Малиновская. -Тернополь, Науч.-исслед. Инст. „Проблемы человека”, 1993. -180 с.
76. Масол Л.М. Ігрові художньо-педагогічні технології у процесі викладання інтегрованого курсу „Мистецтво” /Л.М.Масол //Початкова школа. -2007. -№1. - С.46-55.
77. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі /Л.М.Масол, О.В.Гайдамака, Е.В.Белкіна, І.В.Руденко. -Харків, 2006. -256 с.

78. Мелик-Пашаев А.А. Психология искусства и творческие способности /А.А.Мелик-Пашаев. -М.: Знание, 1981. -264 с.
79. Миропольська Н.Є. Формувати почуття прекрасного /Н.Є.Миропольська. -К., 1987. -31 с.
80. Монтесори М. Метод научной педагогики /М.Монтесори. -К., 1994. -84 с.
81. Монтесори М. Самовоспитание й самообучение в начальной школе /М.Монтесори. -К., 1995. -126 с.
82. Мухина В.С. Изобразительная деятельность ребенка как форма усвоения социального опыта /В.С.Мухина. -М.: Педагогика, 1981. -239 с.
83. Найден О.С. Орнамент українського народного розпису. Витоки, традиції, еволюція /О.С.Найден. -К.: Мистецтво, 1989. -186 с.; іл.
84. Національна державна комплексна програма естетичного виховання. Проект /Л.А.Зязюн, О.М.Семашко. -К., 1994. -64 с.
85. Неменский Б.М. Изобразительное искусство и художественный труд: 1-4 кл. /Б.М. Неменский. -М., 1991. -191 с.
86. Неменский Б.М. Мудрость красоты: О проблемах эстетического воспитания: Книга для учителя. 2-е изд. перер. /Б.М.Неменский. -М.: Просвещение, 1987. -253 с.; ил.
87. Неміш Ю.О. Викладання образотворчого мистецтва: необхідність змін назріла. /Ю.О.Неміш, О.І.Юрковський //Мистецтво та освіта. -1998. -№2. -С.9-12.
88. Кириленко С.В. Нові технології виховання /С.В.Кириленко. -К.: ІСДО, 1995. – 96 с.
89. Образотворче мистецтво. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів України. 1-4 класи. –Тернопіль: Навчальна книга -Богдан, 2003. -51 с.
90. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу /І.Огієнко. -К.: Абрис, 1991. -272 с.
91. Оніщенко О.А. Естетичне виховання: історичні традиції та сучасність /О.А.Оніщенко. //Мистецтво та освіта. -1998. -№3. -С.2-7.
92. Онищук В. Дидактика современной школы: Пособие для учителей /Под ред. В.Онищука. –К.: Рад. Школа, 1987. -346 с.
93. Оновлення змісту, методів та організаційних форм художньо-естетичного виховання учнівської та студентської молоді. Наукові записки Рівненського педінституту. Випуск 3 //Збірник наукових праць під ред. Тищука В.І. -Рівне: РДПІ, 1998. -169 с.
94. Опанащук М. Концепція єдиної системи естетичного виховання у загальноосвітніх школах України /М.Опанащук //Мистецтво та освіта -1998. -№1. -С.2-6.
95. Островська Т. 155 знаків стародавніх українських вишивок /Т.Островська. -К.:Соняшник, 1992. -54 с.; іл.
96. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін /Г.М.Падалка. –К.: Освіта України, 2008. -274 с.
97. Пальчевський С. Сугестопедичне навчання на уроках образотворчого мистецтва /С.Пальчевський //Мистецтво та освіта. -2005. -№3. –С.10-13.
98. Панченко В. Естетика в сучасній культурі /В.Панченко //Мистецтво та освіта. -1997. -№3. -С.2-4.
99. Пасічний А.М. Образотворче мистецтво: Словник-довідник. /А.М.Пасічний. -Тернопіль: Навчальна книга -Богдан, 2003. -216 с.
100. Петрова Г. Вопросы эстетической подготовки будущего учителя. /Г.Петрова. –Казань: Из-во Казанского университета, 1976. –198 с.
101. Піхманець Р.В. Психологія художньої творчості: Теоретичні та методологічні аспекти. /Р.В.Піхманець. -К.: Наукова думка, 1991. -63 с.
102. Пічкур М.І. Педагогічне керування формуванням художнього сприйняття школярів /М.І.Пічкур //Мистецтво і освіта. -2003. №4. –С.14-20.
103. Подрезов В. Комплекс засобів у системі виховання духовної культури майбутнього вчителя /В.Подрезов //Мистецтво та освіта. -1997. -№2. -С.47-49.

104. Полякова Г.А. Образотворче мистецтво. 1-7 класи /Г.А.Полякова. –Харків, 2001. - 157 с.
105. Проців В.І. Образотворче мистецтво. Перший клас /В.І.Проців. –К., Рад. Школа, 1968. -95 с.
106. Розенвассер В.Б. Беседы об изобразительном искусстве /В.Б.Розенвассер. -М., 1979. - 183 с.
107. Ростовцев Н.Н. Изобразительное искусство с методикой преподавания в начальных классах /Н.Н. Ростовцев. –М, 1979. -348 с.
108. Ростовцев Н.Н. История методов обучения рисованию /Н.Н. Ростовцев. –М., 1981. -256 с.
109. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии /С.Л.Рубинштейн. -М.:Педагогика, 1989. –488 с.
110. Рудницька О.П. Основи викладання мистецьких дисциплін /О.П.Рудницька. –К.: АПН України, 1998. -183 с.
111. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. Навчальний посібник /О.П.Рудницька. –Тернопіль: Навчальна книга –Богдан, 2005. -360 с.
112. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори /С.Русова. –К.: Освіта, 1996. –304 с.
113. Русова С. Нариси з історії українського шкільництва /С.Русова. -К., 1996. -С. 223-228.
114. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів /О.Я.Савченко. - К., 1997.
115. Селевко Г. Современные образовательные технологии: Учебное пособие /Г.Селевко. – М., 1998. -126 с.
116. Сензюк П. Композиция в декоративном искусстве /П.Сензюк. -К.: Радянська школа, 1988. -344 с.; ил.
117. Сирота В.О. Художньо-прикладна спрямованість образотворчого мистецтва у школі. /В.О.Сирота //Мистецтво та освіта. -2002. -№4. -С. 13-16.
118. Сисоєва О.В. Естетичне ставлення дітей до творів живопису /О.В.Сисоєва. -К., 1968. - 111 с.
119. Солом'яний М.В. Уроки образотворчого мистецтва в 4 класі /М.В.Солом'яний. -К., 1976. -55 с.
120. Стась М.І. Методичні рекомендації з формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва /М.І.Стась. –Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2007. -36 с.
121. Степовик Д.В. Скарби України: Науково-художня книга /Д.В.Степовик. -К.: Веселка, 1990. -192 с.; ил.
122. Сухомлинский В.О. Вибрані твори: В 5 т. //Під ред. Дзеверіна О.Г. -К.: Радянська школа, т.1, 1976. –635 с.
123. Сухомлинский В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. //Під ред. Дзеверіна О.Г. -К.: Радянська школа, т.3, 1979. -669 с.
124. Сухомлинский В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. //Під ред. Дзеверіна О.Г. –К.: Радянська школа, т.5, 1976. –624 с.
125. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник /О.Пометун, Л.Пироженко. –К., 2004. -192 с.
126. Томашевський В.І. Музика на уроках образотворчого мистецтва. /В.І.Томашевський //Мистецтво та освіта. -1999. -№1. -С.13-18.
127. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 1 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. -64 с.:ил.
128. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 2 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:ил.
129. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 3 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. -64 с.:ил.

130. Трач С.К. Образотворче мистецтво. 4 клас: Альбом-посібник /Трач С.К.-Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. -64 с.:іл.
131. Українська художня культура: Навчальний посібник //За ред. Ляшенка. І.Ф. -К.: Либідь, 1996. -416 с.
132. В.І.Свенціцька Українське народне малярство XII-XX століть: Альбом /В.І.Свенціцька, В.П.Откович. -К.: Мистецтво, 1991. -303 с.; іл.
133. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник /М.М.Фіцула. -Тернопіль: Навчальна книга -Богдан, 1997. -192 с.
134. Фридман Л.М. Психологический справочник учителя /Л.М.Фридман, И.Ю.Кулагина. - М.: Просвещение, 1991. -288 с.; ил.
135. Хомич Л. Роль мистецтва у професійно-педагогічній підготовці вчителя /Л.Хомич //Мистецтво та освіта. -1998. -№3. -С.51-54.
136. Ростовський О.Я.Художня освіта і проблеми виховання молоді: Збірник наукових статей /О.Я.Ростовський, О.П.Рудницька, С.І.Уланова -К: ІЗМН, 1997. -164 с.
137. Шахова К.О. Образотворче мистецтво і література /К.О.Шахова. -К., 1987. -193 с.
138. Шевнюк О.Л. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика /О.Л.Шевнюк. -К., НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2003. -232 с.
139. Шорохов Е.В. Методика преподавания композиции на уроках изобразительного искусства в школе /Е.В.Шорохов. -М., 1977. -112 с.
140. Шорохов Е.В. Тематическое рисование в школе /Е.В.Шорохов. -М., 1975. - 175 с.
141. Шпикалова Т.Я. Народное искусство на уроках декоративного рисования /Т.Я.Шпикалова. -М., 1979. -192 с.
142. Щербаківський В.М. Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці /В.М.Щербаківський. -К.: Либідь, 1995. -288 с.; іл.
143. Юсов Б.П. Принципи побудови інтегрованих поліхудожніх програм з образотворчого мистецтва /Б.П.Юсов //Мистецтво та освіта. -2001. -№3. -С.40-41.

ДОДАТОК А

Ф.Кричевський „Наречена”

М.Самокиш „Бій Максима Кривоноса з Ієремією Вишневецьким”

Ф.Кричевський „Три віки”

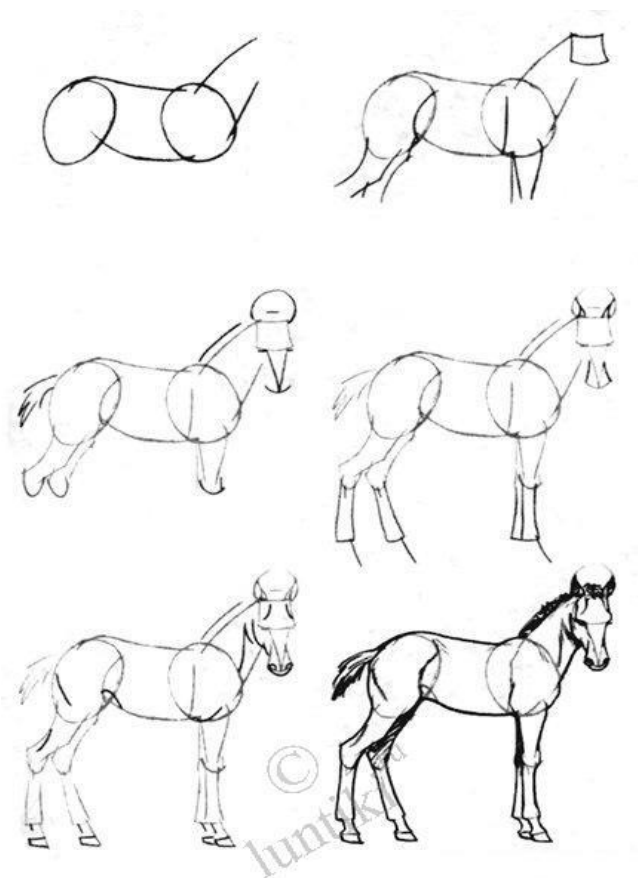
О. Рилов „У блакитному просторі”

Г.Нарбут „Автопортрет з дружиною і дітьми”

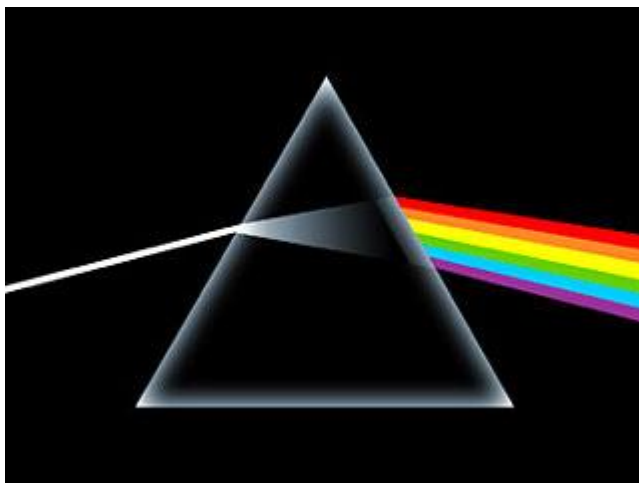

Монотипія (відбитки осіннього листя)

Зображення тварин

ДОДАТОК Б

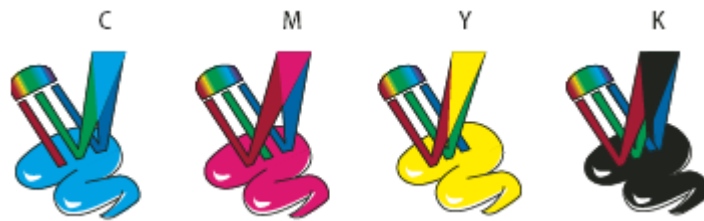
Розкладання білого променя через скляну тригранну призму на кольори спектру

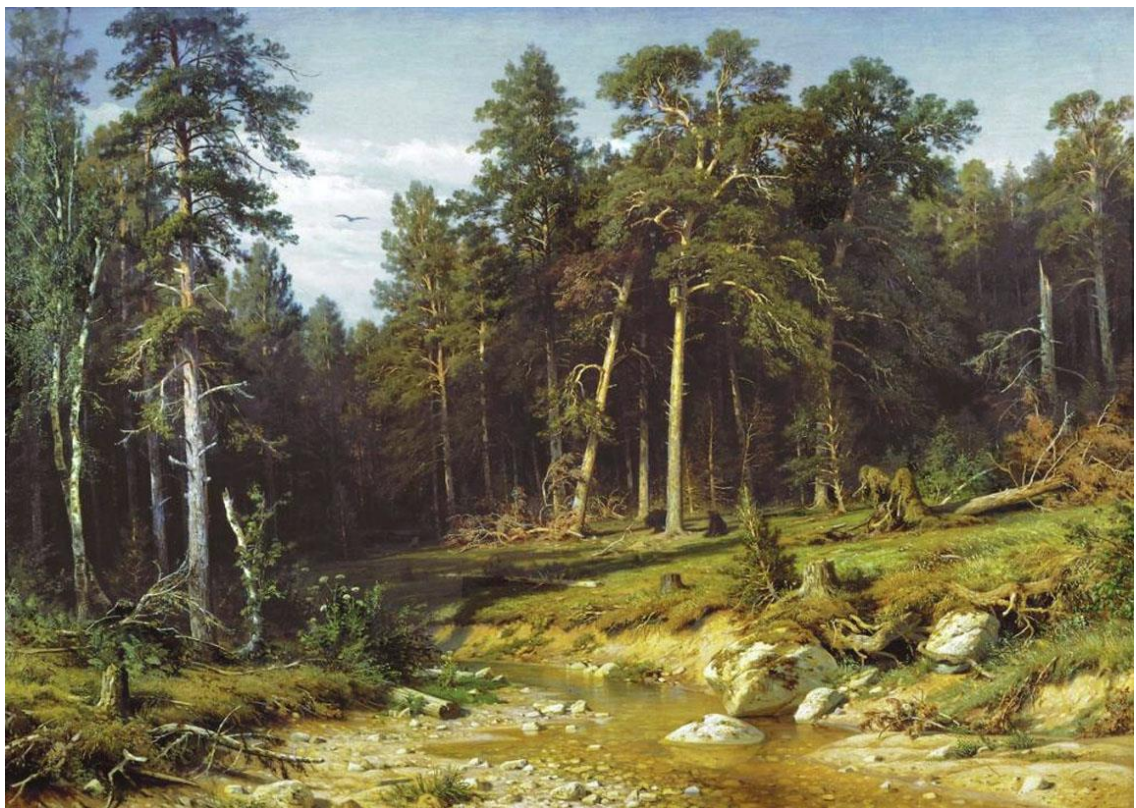
В небі над полями райдуга-дуга

Спектральне коло

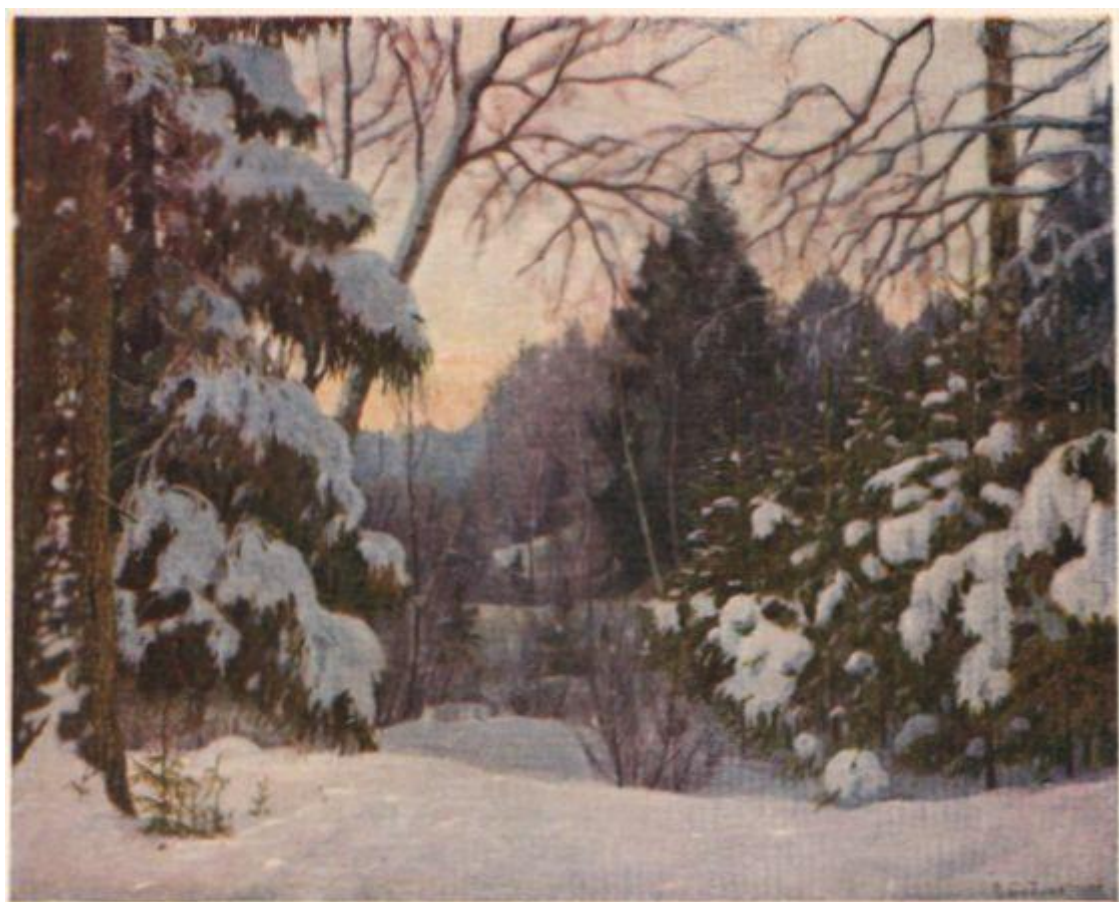
Основні та додаткові кольори

І.Шишкін „Сосновий гай”

В.Полєнов „Золота осінь”

Л.Бродська „Засніжений ліс”

ДОДАТОК В

В.Ватагін „Гірський козел”

В.Ватагін „Пінгвіни”

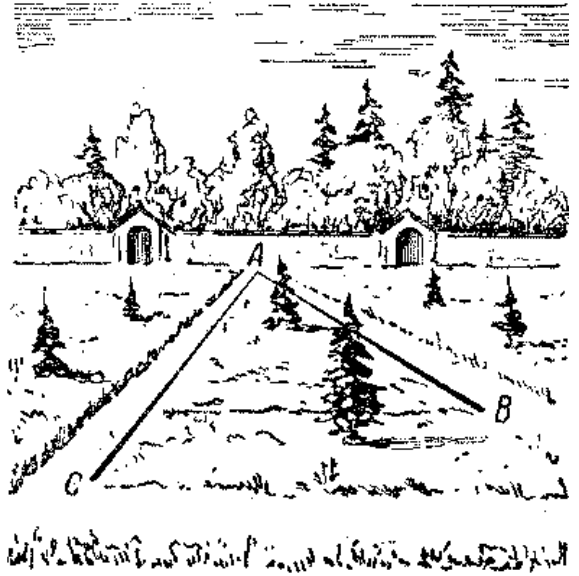
Вироби кераміки Г.Пошивайла
Я.Пошивайло

Експозиція народних керамічних виробів
із зібрання музею І.Гончара

Передача простору в лінійному малюнку

Передача простору в лінійному малюнку

С.Григор'єв „Воротар”

С.Шишко „Пейзаж”